

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**İSTANBUL'DA KENTSEL GELİŞİMİN MODERN VE
POSTMODERN YAKLAŞIMLAR BAĞLAMINDA İRDELENMESİ**

EMİNE KARAOĞLU

**DOKTORA TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI
ŞEHİR PLANLAMA PROGRAMI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ASUMAN TÜRKÜN**

İSTANBUL, 2016

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**İSTANBUL'DA KENTSEL GELİŞİMİN MODERN VE
POSTMODERN YAKLAŞIMLAR BAĞLAMINDA İRDELENMESİ**

Emine KARAOĞLU tarafından hazırlanan tez çalışması 15.01.2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda **DOKTORA TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Asuman TÜRKÜN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Asuman TÜRKÜN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. İclal DİNÇER
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma ÜNSAL
Mimar Sinan Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep ENLİL
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru FİRİDİN ÖZGÜR
Mimar Sinan Üniversitesi

ÖNSÖZ

Mekanların, evlerin, eşyaların, insanların, düşüncelerin birbirine benzemesinden hoşnut olmamamla başladı bu çalışma... Oysa ki, hepimiz birbirimizden farklıydık, her mekan kendine özgüydü... Peki neydi bizi, yerimizi tek tip yapan? Bu sorunun cevabını ararken kendimi modern ve postmodern hayatta buldum. “Bu dönemlerin ilkeleri neydi”, “gelenek ne” sorularına cevap ararken, aslında iyimser düşüncelerin çoğu zaman farklı etkenlerle yön değiştirdiğini gördüm. Mesleğim açısından sorgulamam gereken en önemli şeyler kamu yararıydı, sosyal adalet-eşitlik, çeşitlilikti... Bu sorgulamayı en çok hak eden de İstanbul’dur. İstanbul bize tüm ihtişamıyla kendini sunmuştu. Peki biz, bize sunulanı ne hale getirdik?

İstanbul’da kentsel gelişimin yasalar ve planlama kapsamında irdelenerek, modern ve postmodern yaklaşımlar bağlamında inceleyen bu çalışma; modern ve postmodern anlayışlarının hakim olduğu dönemlerde ortaya çıkan niyetlerin, dönemde belirgin olan dinamikler ve aktörlerin etkisi ile ne şekilde uygulandığının veya neden uygulanmadığının ortaya çıkarılmasını, böylece ortaya çıkan kentsel gelişimin çözümlenmesini amaçlamaktadır. Bu çözümlemede, günümüzde kentleşme açısından geldiğimiz nokta kapsamında, kamu yararı, sosyal adalet ve eşitlik, çeşitlilik gibi kavramlara ayrıntılı olarak yer verilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın, kentsel gelişim ile planlama, yasal gelişim ve diğer aktörler arasındaki ilişkilerin çözümlenmesi, İstanbul’un gelişimine modern ve postmodern bağlamda ışık tutması ve bu konuda yapılacak çalışmalara altlık oluşturacağı düşünülmektedir.

Öncelikle, araştırmam süresince bilgi ve tecrübesi ile çalışmamın en büyük destekçisi olan sevgili hocam Prof. Dr. Asuman Türkün’e teşekkür etmek istiyorum. Bana olan inancı ve sabrı dolayısıyla kendisine minnet borçluyum. Bilgi, tecrübe ve önerileriyle çalışmamın gelişmesini ve sonuçlanmasını sağlayan sayın Prof. Dr. İclal Dinçer ve Prof. Dr. Fatma Ünsal’a; tez savunma sınavımda görüş ve önerileri ile katkıda bulunan sayın Prof. Dr. Zeynep Enlil’e ve sayın Doç. Dr. Ebru Firidin Özgür’e teşekkürlerimi borç bilirim. Sizler sayesinde cesaretlendim, mesleğimi daha da sahiplendim.

Desteklerini benden esirgemeyen iş ve okul arkadaşlarıma ve emeklerini asla ödeyemeyeceğim eşime ve kocaman aileme yürekten teşekkürler...

Ve teşekkürlerin en büyüğünü hiç kuşkusuz kızım hak ediyor. Tezimle birlikte doğan, onunla büyüyen kızımdan, ondan çaldığım vakitler nedeniyle özür diliyorum. Ama her şey kentlerimiz hakkında biraz da olsa farkındalık yaratıp, onu daha güzel bir dünyada yaşatabilmek için...

Ocak, 2016

Emine KARAOĞLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xii
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti.....	5
1.2 Tezin Amacı.....	21
1.3 Hipotez.....	21
BÖLÜM 2	
MODERNİZM DÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	27
2.1 Modernizm Kavramı.....	27
2.1.1 Aydınlanma Hareketi	28
2.1.2 Ontolojik, Epistemolojik ve Metodolojik Kabuller	30
2.1.3 Modernizmde Zaman Anlayışı (İlerleme ve Yaratıcı Yıkım)	39
2.1.4 Modernizmde Toplumsal Anlayış (Eşitlik, Toplumsal Sözleşme, Toplum Yönetimi, Demokrasi).....	41
2.2 Modernizm – Kapitalizm İlişkisi	43
2.2.1 Metalaşma	45
2.2.2 Fordizm	48
2.3 Modernizmin Mekan Algısı.....	55
2.3.1 Modernizm Döneminde Kent Modelleri, Ütopist Tasarımları ve Uygulamaları	55
2.3.2 Modernizm Döneminde Mekan Analizi	74
2.3.3 Modernizm Döneminde Kent Kimliği ve Mimarlık	76
2.4 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme	82

BÖLÜM 3

POSTMODERNİZM DÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	88
3.1 Postmodernizm Kavramı	88
3.2 Postmodernizm – Küresel Kapitalizm İlişkisi	104
3.2.1 Esnek Üretim Biçimi (Postfordizm)	105
3.2.2 Yerelleşme Kavramı ve Mekana Etkisi	108
3.2.3 Küresel Sermaye ve Tüketim Biçimleri.....	110
3.3 Postmodernizmin Mekan Algısı	115
3.3.1 Postmodernizm Döneminde Mekan Analizi.....	117
3.3.2 Postmodernizm Döneminde Mekansal Yapının Değişimi.....	121
3.3.3 Postmodernizm Döneminde Kent Kimliği ve Mimarlık.....	133
3.4 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme.....	139

BÖLÜM 4

İSTANBUL’UN GELİŞİMİ: MODERNİZM ve POSTMODERNİZM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	143
---	-----

4.1 1950-1980 Döneminde Kentsel Gelişimin Planlama, Yasal ve Kurumsal Yapı Bağlamında İncelenmesi: Kent Planlamada Modern Düşüncenin Kentsel Çeşitliliğe Yenilmesi.....	149
4.1.1 1950-1960 Dönemi: Mekânsal Çeşitlilik Sağlayan Bir Kitlessel Üretim Döneminin Başlaması “Gecekondulaşma”	150
4.1.2 1960-1970 Dönemi: Kentsel Çeşitliliğin Hakim Olduğu Yağ Lekesi Şeklinde Kentsel Büyüme.....	158
4.1.3 1970-1980 Dönemi: Kentsel Çeşitliliğin Hakim Olduğu, Kent İçi Boşlukların Dolması Şeklinde Kentsel Büyüme	166
4.2 1980-Günümüz Döneminde Kentsel Gelişimin Planlama, Yasal ve Kurumsal Yapı Bağlamında İncelenmesi: Kent Planlamada Postmodern Düşüncenin Kentsel Ayrışmaya ve Aynılaşmaya Yenilmesi	171
4.2.1 1980-1990 Dönemi: Kentin Bütününe Yönelik Planlamanın Meşrulaşmaya Başlaması ve Yasalarda Merkezileşme-Yerelleşmenin Bir Anda Yaşanması	172
4.2.2 1990-2000 Dönemi: “Kent İçinde Kentler” İle Birlikte Planı Delen Planlarla “Kent Dışında Kentler”	189
4.2.3 2000- Günümüz Dönemi: “Kentsel Çeşitlilik” yerine “Kentsel Dönüşüm”le Ortaya Çıkan “Aynılaşma”	200
4.3 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme.....	214

BÖLÜM 5

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	219
5.1 Modern Anlayışın Hakim Olduğu Dönem.....	219
5.2 Modern Anlayışın Hakim Olduğu Dönemde İstanbul’un Gelişimi.....	220
5.3 Postmodern Anlayışın Hakim Olduğu Dönem	230
5.4 Postmodern anlayışın hakim olduğu dönemde İstanbul’un gelişimi:	232

KAYNAKLAR.....	252
EK-A	
İSTANBUL’UN KENTSEL GELİŞİM SÜRECİNE İLİŞKİN ZAMAN ÇİZELGESİ.....	261
ÖZGEÇMİŞ.....	262

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 Modernizm düşüncesinin ilişkili olduğu devrimler	29
Şekil 2.2 Modernizmin epistemolojisi	36
Şekil 2.3 Modernizmin bilimsel bilgiye ulaşmada kullandığı metodoloji.....	38
Şekil 2.4 Modernizmin ontolojisi.....	43
Şekil 2.5 Toprağın metalaşma süreci	47
Şekil 2.6 Robert Owen “Tinsel Dörtgen (Moral Quadrilaterals)” Modeli	59
Şekil 2.7 Charles Fourier’ın “Phalanstere” Modeli	59
Şekil 2.8 Joseph Paxton’un Birkenhead Park Planı	60
Şekil 2.9 Ebenezer Howard’ın Bahçe Kent Modeli.....	62
Şekil 2.10 Bahçe Kent Modeli’nden bir kesit	62
Şekil 2.11 Parker ve Unwin’in Letchworth tasarımı	63
Şekil 2.12 Daniel Burnham’ın Chicago Planı	64
Şekil 2.13 Henry Wright ve Clarence Stein’in Radburn Planı, New Jersey.....	65
Şekil 2.14 Le Corbusier’in Radiant Kent Modeli.....	66
Şekil 2.15 Unité d’Habitation, Marseille, Fransa	67
Şekil 2.16 Le Corbusier’in Voisin Planı, Fransa	68
Şekil 2.17 Frank Lloyd Wright’ın Broadacre Kent Modeli.....	70
Şekil 2.18 Dönemin özelliklerinin mekanı biçimlendirmesi	75
Şekil 2.19 Pavillion Suisse Öğrenci Yurdu.....	79
Şekil 2.20 Walter Gropius’un Bauhaus tasarımı	79
Şekil 2.21 Sir Evan Owen Williams’in Boots Factory tasarımı	80
Şekil 2.22 Pierre Chareau’nun Glass House tasarımı	81
Şekil 2.23 Mies van der Rohe’un Seagram Building tasarımı.....	82
Şekil 3.1 Modernizm ve postmodernizmde ontolojik karşılaştırma	93
Şekil 3.2 Modernizm ve postmodernizmde epistemolojik karşılaştırma.....	96
Şekil 3.3 Postmodernizmde sosyal ve mekansal yapıda meydana gelen kutuplaşmanın oluşma süreci.....	110
Şekil 3.4 Pruitt-Igoe toplu konutlarının dinamitle yıkılması	116
Şekil 3.5 Zaha Hadid’in Kartal Kentsel Dönüşüm Projesi.....	120
Şekil 3.6 Disneyworld Yerleşim Planı.....	121
Şekil 3.7 Postmodernizm döneminde gelir farklılığına göre mekansal yapılanma	132
Şekil 3.8 William Lim & Associates ve Tangguanbee Mimarlık tarafından tasarlanan Gallery Hotel, Singapur	137
Şekil 3.9 Frank Gehry tarafından tasarlanan The Rasin Building, Prak.....	138

Şekil 3.10 San Francisco Modern Sanat Müzesi, ABD	138
Şekil 3.11 Philip Johnson tarafından tasarlanan AT&T Binası	139
Şekil 4.1 Kentsel dönüşümü tetikleyen dinamikler ve etkileri	189
Şekil 5.1 1950-1980 Döneminde Konut Alanlarının Genel Değerlendirmesi.....	229

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 Modernizm döneminde kent modelleri.....	71
Çizelge 4.1 1966 Sanayi Nazım Planı’nda İmalat Sanayine Ayrılan Alanlar	163
Çizelge 4.2 Modern Kent Yaratma Çabalarının Modern Anlayış Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	170
Çizelge 4.4 İstanbul ilçelerindeki sanayi alanlarının 1980 İstanbul Nazım Planı’na ve 1993 yılı mevcut durum itibariyle değerlendirilmesi.....	197
Çizelge 5.1 1950-1980 Döneminde Kurumsal Yapının Değerlendirilmesi.....	222
Çizelge 5.2 1950-1980 Döneminde Planlama Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi	223
Çizelge 5.3 1950-1980 Döneminde Çıkarılan Yasaların Değerlendirilmesi	228
Çizelge 5.4 1980 Sonrası Dönemde Planlama Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi	237
Çizelge 5.5 1980 Sonrası Dönemde Bakanlıklara Yetki Veren Kanunların Değerlendirilmesi	240
Çizelge 5.6 1980 Sonrası Dönemde Başbakanlığa Bağlı Kurumlara Yetki Veren Kanunların Değerlendirilmesi	241
Çizelge 5.7 1980 Sonrası Dönemde Yerel Yönetimlere Yetki Veren Kanunların Değerlendirilmesi	242

ÖZET

İSTANBUL'DA KENTSEL GELİŞİMİN MODERN VE POSTMODERN YAKLAŞIMLAR BAĞLAMINDA İRDELENMESİ

Emine KARAOĞLU

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Asuman TÜRKÜN

Farklı dönemlerde çok çeşitli dinamiğin bir araya gelmesi ile dünyada yaşanan çok boyutlu dönüşümler ve değişimler, etkisini her zaman kent mekanında göstermekte, kent mekanının farklı biçimlerde gelişmesine neden olmaktadır. Söz konusu değişim ve dönüşümleri dönemlere ayırmak çok güçtür. Ancak tez çalışması bağlamında; modernizm öncesi dönem, modern dönem ve postmodern dönem olarak, bu dönemlere ait düşüncelerin olgunlaşıp yansımalarını inceleyebileceğimiz kaba bir tasnif yapmak mümkün olabilmektedir.

“İstanbul’da Kentsel Gelişimin Modern ve Postmodern Yaklaşımlar Bağlamında İrdelenmesi” olarak belirlenen tez çalışmasının amacı; modern ve postmodern anlayışlarının hakim olduğu dönemlerde ortaya çıkan niyetlerin, dönemde belirgin olan dinamikler ve aktörlerin etkisi ile ne şekilde uygulandığının veya neden uygulanmadığının ortaya çıkarılması, böylece ortaya çıkan kentsel gelişimin irdelenmesidir. Örnek alan olarak seçilen İstanbul’un yasal - kurumsal yapı ve planlama süreciyle birlikte kentsel gelişiminin dönemsel olarak, bu yaklaşımlar bağlamında irdelenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç kapsamında tez çalışmasının hipotezi; “*Modern ve postmodern düşünce çerçeveleri, içinde bulundukları dönemlerin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarının da etkisiyle, planlama süreçlerini, yasal ve yönetsel çerçeveyi ve yapılan mekânsal uygulamaları ciddi bir biçimde etkileme gücüne sahiptir.*” şeklinde belirlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında özellikle modern dönemin en önemli ilkeleri olan kamu yararı kapsamında kamusal alanın durumu, sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri ile, bu yaklaşıma en büyük eleştiri ile ortaya çıkan postmodern düşüncenin çeşitlilik ilkelerinin yansımaları, örnek alan olarak seçilen İstanbul kentinde aranmaya çalışılmıştır. Ancak bu ilkeler sadece bulunduğu dönem içinde irdelenmemiş; modernizm ve postmodernizm yaklaşımının yansımalarının İstanbul'un gelişim sürecinin her aşamasında araştırılmasına özen gösterilmiştir.

İstanbul'un kentsel gelişimini, planlama ve yasal gelişimini inceleyen çok sayıda yerli ve yabancı araştırma bulunmaktadır. Ancak İstanbul'un kentsel gelişim, yasal süreç ve planlama sürecini birlikte ele alıp, ilişkilerini incelemesi bakımından, bu tez çalışmasının, farklı dinamiklerin etkisiyle sürekli değişen ve gelişen İstanbul için yapılacak tüm mekansal çalışmalara kaynak olabileceği düşünülmektedir. Yine bu ilişkilerin, modern ve postmodern yaklaşımlar bağlamında incelenmesi de tezin özgün yanını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, kentsel gelişim, yasal süreç, planlama, modernizm, postmodernizm, kamusal alan, sosyal adalet ve eşitlik, çeşitlilik, ayrışma, aynılaşma.

ABSTRACT

SURVEY OF URBAN DEVELOPMENT IN ISTANBUL IN THE CONTEXT OF MODERN AND POSTMODERN APPROACHES

Emine KARAOĞLU

Department of Urban and Regional Planning

Phd. Thesis

Adviser: Prof. Dr. Asuman TÜRKÜN

The multi-dimensional transformations and changes taking place throughout the world, owing to the articulation of a variety of dynamics in different periods, always have an impact on urban spaces and leads to the development of urban spaces in different ways. Separating these changes and transformations into periods precisely is very difficult. However, in the context of this thesis; it is attempted to make a rough classification as pre-modernism era, modern era and postmodern era, according to the prevalent frames of thought and their manifestations in those periods.

The aim of the thesis, “Survey of Urban Development in İstanbul in the Context of Modern and Postmodern Approaches” is to determine the intentions emerging in the periods dominated by modern and post-modern approaches and to bring into light whether these intentions have turned into practice by means of prevalent dynamics and prominent actors of the period so as to show the manifestations on urban development. In this study, İstanbul has been selected as the sample area and the legal and institutional structure, planning process and urban development tendencies in different periods have been examined in the context of this approach.

Under this objective, the hypothesis of the thesis is: Modern and postmodern frames of thought, articulating with the dominant economic, political, social and cultural conditions of particular periods, have the possibility of affecting the planning processes, legislative and management systems as well as the spatial practices seriously.

“Public interest” as well as “social equality and justice” are accepted to be the most important principles of the modern era. On the other hand postmodern thought has put forward the main criticisms towards the modernist frame of thought on the basis of the principles, “diversity” and “participation”. The reflection of these principles has been investigated in the urban development, legal-institutional and planning processes in the case of Istanbul. These basic principles are not investigated, only in its own era but attention has been given to the study of the reflection of modernist and postmodernist approaches at every stage of the development process in Istanbul.

There is a huge literature based on national or international research, which analyzes the Istanbul's urban development dynamics, planning approaches and changes in the legal frameworks. However, this thesis is expected to put forward a model of analysis, which takes into consideration the legal, administrative and planning processes together in different periods so as to explore the developmental dynamics of Istanbul. Examination of these dynamics in the context of modern and postmodern approaches constitutes the original release of the thesis.

Keywords: Istanbul, urban development, legal process, planning, modernism, postmodernism, public spaces, social justice and equality, diversity, separation, homogenization.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Dünyada yaşanan ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal boyutlardaki dönüşümler ve değişimler, etkisini her zaman kent mekanında göstermektedir. Süregelen zaman içerisinde farklı dinamikler bir araya geldiklerinde, kent mekanının farklı biçimlerde şekillenmesine neden olmaktadır. Kentsel mekanda yaşanan bu değişimlerin kaynağında bilim, teknoloji, sermaye, üretim, tüketim, yönetim gibi çok faktörlü bileşenler olduğundan, etkileri zamana yayılmaktadır. Bu nedenle mekansal değişimleri keskin çizgilerle dönemlere ayırmak ve bu dönemleri adlandırmak güçtür. Çünkü kent mekanı farklı aktör ve etkilerin bir araya gelmesi ile şekillendiğinden, sadece bir tek etkinin özelliğini o döneme atfetmek yetersiz kalmaktadır.

Modernizm düşüncesinden önce geleneksel anlayışın hakim olduğu dönem, tez kapsamında “**modernizm öncesi dönem**” olarak tanımlanmaktadır. Tarihten günümüze kadar bakıldığında, insanların yerleşik hayata geçmesiyle verimli topraklara kurulan kentlerde tarım ön plana çıkarken, su kenarlarında kurulan kentlerde ticaretin yoğunlaştığı görülmektedir. Dolayısıyla insanların yaşamında ve mekanı şekillendirmesinde doğal yapının ön planda olduğunu söylemek mümkündür. İletişim ve ulaşım olanaklarının ve teknolojinin kısıtlı olması, doğal yapıya müdahaleyi de sınırlandırmış, böylece kentlerde organik bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Bu dönemde, dış saldırılardan korunmak amaçlı inşa edilen surların aynı zamanda kentlerin kapalı karakterlerinin ve kırsal çevre ile farklılıklarının simgesi olduğu görülmektedir. Kentlerin merkezinde genellikle tapınak, saray ve pazar yeri bulunmaktadır. Kentlerin fiziksel kimliğini oluşturan konutlar ya da diğer yapılar, o yerleşime özgün malzeme ile o coğrafyaya uyumlu olarak yapılmışlardır. Dolayısıyla özgünlükten söz edilebilmekte,

kente kimliğini veren mekansal özellikler, kendine özgü anlamlı yerleşimler üretebilmektedir. Böylece ait olduğu coğrafyanın özelliklerini taşıyan kentler farklılığın da mekanları olmaktadır. Kentlerin organik yapısı, ait oldukları yerleşmenin diğerlerinden farklılığını çok açık biçimde ortaya koyabilmektedir.

Aydınlanma dönemi ile birlikte, bilim anlayışında bir dönüşüm yaşanmış ve “rasyonalite”, “ilerleme”, “ortak akıl”, “yaratıcı yıkıcılık, yıkıcı yaratıcılık”, “kamusal fayda”, “sosyal adalet ve eşitlik” gibi kavramlar tartışılmaya başlanmıştır. Tez kapsamında “**modern dönem / modernizm dönemi**” olarak tanımlanan ve modern düşünce biçiminin hakim olduğu dönem, kentsel anlamda özellikle 1900’lü yıllarda dünya çapında yaygınlık kazanmıştır. Özellikle bireylerin ve toplumun özgürlüğü, eşitlik ve sosyal adaleti sağlama vaadiyle ortaya çıkan modern düşüncenin mekânsal anlamdaki en önemli değişimi de “kamusal alan” yaratma fikri olmuştur. Aynı kamusal alanı paylaşan ve rasyonel düşünme becerisine sahip özgür bireyler, herkesin yararına olan bir toplum düzenini yaratacak, bu da sosyal adaleti beraberinde getirecektir. Modernizmin bu iyimser düşüncelerinin yanında, “ilerleme”, “yaratıcı yıkıcılık” gibi ilkeler kapitalizmin öncelikleri ile birebir örtüşmüş, kapitalizm talepleri ve modernizmin ilkeleri doğrultusunda kentsel mekan şekillenmeye başlamıştır. Sanayi devrimiyle birlikte kitlesel üretim yapan fabrikalar, toplu konutlar vb. kent mekanına girmiştir. Bu dinamikler toplumsal yapının da değişmesine neden olmuş ve sınıflar arası farklar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ekonomik yapıyla birlikte değişen toplumsal yapı da kentsel mekanın değişmesine neden olmuş ve bu değişimler karşılıklı olarak birbirlerini etkilemişlerdir. Modernizm döneminde dönüşen kentsel mekan konusunda özellikle plancılar ve tasarımcılar çeşitli ütopyalar ya da modeller üreterek kenti anlamaya ve sanayi kentinin oluşturduğu kaotik yapıyı düzenlemek üzere farklı öneriler ortaya koymaya çalışmışlardır.

Öte yandan, modernizm döneminde yeniden yapılanan kent mekanının monotonluğu ve tektipliğine tepkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca fordizmin esnek olmayan yapısal biçiminin piyasanın değişen taleplerine yanıt verememesi, kitlesel üretimdeki aşırı kapasite ve stok birikiminin eritilememesi gibi nedenler ekonomik istikrarın giderek azalmasına neden olmuştur. Ekonomik büyümenin yavaşlaması, çok sayıda işçinin işten çıkarılmasını ve gelir dağılımının bozulmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla 1960’lı yılların sonlarına doğru fordist üretim teknolojik gelişmeyle değişen

ekonomik ve sosyal sorunlara yanıt verememeye başlamıştır. Gelişen teknoloji ile birlikte değişen sosyal ve ekonomik şartlara, 1973 yılında Petrol Krizi'nin ve ardından borsanın çöküşünün eklenmesi kapitalizmin krize girmesine neden olmuştur. Bu durum sanayi kentlerinin çökmesine, desantralizasyon sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Kapitalizmin içine girdiği krizden kurtulmak için yeni üretim biçimleri aranmış ve esnek üretim çözüm anlayışı olarak benimsenmiştir. Üretim sürecinde yaşanan değişimin en önemli ilkesi “farklılık” yaratmak olmuştur. Modernizme eleştiri ve tepkilerle ortaya çıkan ve farklılığı ön plana çıkaran bu düşünce biçimi genellikle “postmodernizm” olarak adlandırılmıştır. Özellikle 1980’lerden sonraki sürece tekabül eden anlayışın hakim olduğu ve henüz sonlanmamış bu dönem tez kapsamında kısaca “postmodern dönem / postmodernizm dönemi” olarak tanımlanmıştır. Farklı kimlikler yaratmak, tarihi tekrar ortaya çıkarmak, kent içinde kentler yaratarak çeşitlilik sağlamak, kentlerdeki monotonluk ve ruhsuzluk karşısında mekanı yeniden düzenleme ilkeleri bağlamında postmodern düşüncenin iyimser niyetleri olmuştur. Kentin, modernizmin katılığından kurtulması gerektiği yönündeki düşünceler, bütüncül planlar yerine daha alt ölçekli planların insan taleplerine daha uygun mekanlar sağlayacağı savıyla desteklenmiştir. Kent, “farklılık”ların bir arada bulunduğu bir kolaj olarak görülmüştür. Küresel dünyada, farklılık yaratmak için yeni kimliklerle çekici hale gelme yarışı başlamış iken, kapitalizm de farklılaşan biçimi ile kent mekanını yeniden şekillendirmeye başlamıştır. Küreselleşmenin taleplerine yanıt verecek şekilde, yeni sektörler oluşmuş, bu sektörlerin ihtiyaç duyduğu mekanlar kent mekanını etkilemiştir. Bu yarış içerisinde bazı kentler hatta kentlerin bazı bölgeleri kazanırken, bazıları kaybetmiştir. Ayrıca bu dönemde teknolojideki gelişmelerle birlikte uluslararası sınırların kolaylıkla aşılması, bazı kentlerde nüfus artışına da beraberinde getirmiştir. Değişen planlama anlayışına göre, hızla büyüyen bu kentlerin bütün olarak kontrol altına alınamayacağı, her alanın kendi özelliğine göre daha alt ölçekli planlarla tasarlanması gerekliliği fikri; küresel kapitalizmin öncelikleri doğrultusunda biçimlenmiş ve mekanı pazarlama hedefi doğrultusunda kentsel dönüşüm projeleri, prestijli konut, ticaret alanları gibi parçalı uygulamaların yapılmasına neden olmuştur.

Dolayısıyla modern ve postmodern düşünce biçiminin hakim olduğu dönemlerde, bu düşünce biçimlerinin kent mekanları üzerinde ciddi etkileri olduğu düşünülmektedir. Ülkemizin tarih boyunca en önemli kenti olan İstanbul’un 1950’lerden sonra

kentleşmenin en fazla yaşandığı, geri dönüşü olmaksızın en fazla değişen ve dönüşen kent olması, yukarıda bahsedilen dönemlerin özelliklerinin sınanacağı kent olarak İstanbul'u seçme nedeni olmuştur.

Batı'da Aydınlanma Dönemi ile eş zamanlı olarak başlayan modernite fikri, ülkemizde Osmanlı'nın son zamanlarından itibaren etkisini göstermeye başlamıştır. Ancak bu durum Batıdaki gibi halkın sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan bir toplumsal hareket olmamış, daha çok Batı'ya yetişme kaygısı içinde, yönetici siyasi sınıf tarafından üstlenilen bir çaba olmuştur. Tekeli'nin de belirttiği gibi, II. Mahmud'un yeniçeri ocağını kaldırması, yapı işlerine ilişkin düzenlemeleri, sonrasında Osmanlı sisteminin 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret anlaşmasıyla simgelenen dünya ekonomisine açılışı ve 1839 Tanzimat Fermanı'yla simgelenen yeni yönetim biçimi arayışları, 19. yüzyılda kent yapısında önemli dönüşümlere yol açmıştır. Ancak bu dönemde yaşanan dönüşüm bir genel tasarımın sonucu olmamış, parça parça mozaiklerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu parçaların herbirinin arkasında yeni gelişen teknolojinin etkisi ile Batı'nın kent imajlarının yönlendiriciliği gözlenmektedir (Tekeli [1]). 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle ulus devletin inşası başlamıştır. İmparatorluktan ulus devlete ve özgür vatandaşlardan oluşan topluma geçiş sürecinde modern düşüncenin ilkeleri benimsenmiştir. Tekeli'nin köktenci modernite projesi olarak tanımladığı bu yaklaşımın mekansal boyutları daha çok Ankara'yı etkilemiştir. Oluşturulacak ulusal burjuvazinin yeni yaşam kalıplarının Ankara'da oluşturulması ve bu modelin tüm Türkiye'ye yol göstermesi beklenmiş ve Ankara başkent ilan edilmiştir (Tekeli [2]). Böylece İstanbul yüzyıllardır başkent olma özelliğini kaybederken, modern düşünce biçiminin mekana yansıtılacağı kent olma önceliğini de yitirmiştir. Ancak, Tekeli, bu dönemde ülkenin gelişmişlik derecesinin düşüklüğü ve kapital birikim süreçlerinin yavaşlığı dolayısıyla istenen hızda bir değişme yaşanmadığını belirtmektedir (Tekeli [2]).

II. Dünya Savaşı sonrası İstanbul için oldukça sancılı bir biçimde yaşanan kentleşme sürecinin de başlangıcı olmuştur. Bu dönemde İstanbul'da karayolları ve sanayi yatırımlarında artış gözlenmiş, yeni yatırımcılar için İstanbul son derece cazip bir mekan haline gelmiştir. İstanbul'un çekiciliğine kapılanlar yalnızca yatırımcılar olmamış, sanayi için ucuz işgücünü sağlayacak olan yoğun göçlerle, kent, merkezden çepere boşluk bırakmadan genişlemeye başlamıştır. 1950'lerden

sonraki süreç; İstanbul'un yatırım politikalarıyla ülke içerisinde yeniden ön plana çıktığı, modern söylemlerin yoğunlaştığı; öte taraftan da sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda yaşanan sorunların mekana yansıdığı bir dönem olmaktadır. Bu özelliği ile tez kapsamında “modern dönem” olarak 1950’lerden sonraki süreç incelenmiştir. Bu dönemde planlı ve plansız bir biçimde gelişen İstanbul’da mekanın düzenlemede etkin olan aktörlerin söylemlerinin modern yaklaşım çerçevesi ile ne kadar uyumlu olduğu, yasalar kapsamında planlama politikalarıyla bu söylemlerin mekana ne şekilde yansıdığı ya da neden yansıyamadığı ve ortaya çıkan kentsel gelişmenin modern düşünce biçimi ile uygunluğu tez kapsamında araştırılması gerekli bir konu olarak görülmüştür.

1980’lerden sonra neo-liberal politikalarla birlikte küreselleşme süreci içine girilirken, kentsel mekandaki hızlı dönüşümden yine en fazla İstanbul etkilenmiştir. Kentsel mekanın biçimlenmesinde dönemin hakim olan postmodern anlayışından, küresel pazarda “pazarlanacak” bir mekan olarak görülen İstanbul’un ne şekilde etkilendiği, dönemin aktörlerinin söylemlerinin postmodern yaklaşım çerçevesi ile ne kadar uyumlu olduğu ve yine yasalar kapsamında planlama politikalarıyla bu söylemlerin mekana ne şekilde yansıdığı ya da neden yansıyamadığı ve ortaya çıkan kentsel gelişmenin modern düşünce biçimi ile uygunluğu da, 1980’lerden sonraki süreçte araştırılması gereken önemli konular olarak ele alınmıştır.

1.1 Literatür Özeti

19. yüzyılda insan aklının önem kazanması ve bilime duyulan güven ile filizlenen modern düşünce biçimi, o günlerden günümüze kadar birçok düşünür ve yazar tarafından savunulmuş, eleştirilmiş ve konuya dair birçok eser verilmiştir. Literatürde modernliği kavramımıza yönelik görüşleri olan en önemli düşünürler olarak **Baudelaire, Durkheim, Simmel, Karl Marx, Max Weber, Parsons** bulunmaktadır. Bu düşünürler her ne kadar direkt kent ile ilgili eserler vermeseler de, temel uğraş alanları genellikle modern toplum olduğundan, modern kente birebir referans veren katkılarda bulunmuşlardır.

İçinde bulunduğu dönemde yapılanan modern Paris’in metropol yaşantısını içeren edebiyatı ve eleştiri yazıları ile tanınan erken dönem modernist düşünür **Charles Baudelaire** moderniteyi, 1863’de yayınlanmış olan “Modern Hayatın Ressamı” başlıklı

denemesinde geçici ve sonsuz olma özellikleri ile tanımlamaktadır (Baudelaire [3]). Eseri yalnızca modern edebiyat hakkında değil, ekonomik, toplumsal, siyasal hayatın modernleşmesi hakkında da önemli veriler sunmakta olup, içinde modern kentle ve kültürle ilgili birçok tema yer almaktadır. Baudelaire moderniteyi kuramsallaştırma kaygısından ziyade, kültürel hayat biçimlerimize getirdiği boyutlarıyla bakmaktadır. Gültekin'in de belirttiği gibi, Baudelaire, moderniteyi yaratıcılığıyla veya yıkıcılığıyla değil, bir kendi kendini üretim süreci olarak, herhangi geleneksel kültürün kendini üretme dinamiklerinde olduğu haliyle almaktadır. Bunu yaparken de tüm toplum biçimleri için ortak değerler olarak gördüğü sanatı ve estetiği merkeze almakta ve modernliği kentte aramaktadır. Çünkü kent, karmaşasıyla, devingenliğiyle ve birbirine zıt süreçler aynı anda yaşanmasıyla modern hayatın kaynağını oluşturmaktadır. Orada her türden insan sıkıştırılmış mekânlar ve ilişkiler içinde yaşarlar ve onunla bütünleşerek ona gereken estetik görünümü kazandırır. Dolayısıyla, O, modernizmi kendi güzellik kuramı etrafında çözümlemeye çalışmış ve bu yaklaşımıyla teorik ön kabullerden esinlenerek toplumu çözümlemeye girişmektense, toplumsal pratiklerden hareketle toplumun teorisini yapma yolunu tercih etmiştir. Ekonomi, toplum, politika gibi, büyük ve daha soyut konuları ele almak yerine toplumun kültürüne, kültürel oluşum süreçlerine odaklanmıştır (Gültekin [4]).

Modernizmi kültür odaklı ele alan başka bir düşünür ise **Emile Durkheim**'dir. 1895'te yazdığı "Sosyolojik Yöntemin Kuralları" (Durkheim [5]) adlı yapıtında, pozitivist bilim anlayışı ile toplumu incelemekte ve yorumlamaktadır. Ona göre toplumsal gerçeklik sınıflandırılarak ve bu konuda doğa bilimlerinde kullanılan yöntem ve tekniklerin uygulanması ile bilimsel yasalar bulunarak "toplumbilim" kurulabilir. Durkheim toplumu bir bütün olarak ele almakta ve farklı işlevler yüklenmiş olan bireylerden oluşan toplumu bireyden daha yüksek bir değere sahip olarak görmektedir. Modern toplumda işbölümüne önem veren Durkheim, modern dünyada işbölümü geliştikçe bireyin daha fazla bağımsızlaştığını ve özerklik kazandığını, bu durumda da toplumla olan bağlarının da güçlendiğini ifade etmektedir. Böylece modern düşüncenin ilkelerinden olan toplumsal düzen de sağlanmaktadır.

Yine **Georg Simmel** de toplumsal hayatı ve modern toplumu analiz eden sosyologlardandır. "Modern Kültürde Çatışma", O'nun modern kültür, kent ve birey üzerine düşüncesini aydınlatan üç temel metnini içermektedir: "Modern Kültürde

Çatışma”, “Metropol ve Tinsel Hayat” ve “Moda Felsefesi” (Simmel [7]). Simmel, bireyin toplumsal yaşam içindeki yerini kentleşme olgusuyla birlikte değerlendirmektedir. “Modern Kültür ve Çatışma” denemesinde Simmel, modernizmi hayat, kültür ve çatışma kavramları üzerinden irdelemektedir. Hayatı varlığın özü olarak tanımlayarak, toplumdaki her değişimi hayatla ilişkilendirmektedir. Bilginin, hayatın akışı içerisinde anlam bulduğunu ve hayatın yönlendiriciliği ile şekillendiğini savunmaktadır. Hayatın yaratıcı hareketi olan kültür ise, kanunlar, anayasalar, sanat eserleri, bilim, teknoloji gibi kategorileri içine alarak cisimleşmekte ve hayata eklemlenmektedir. “Metropol ve Tinsel Hayat” denemesinde, metropolü hız, çeşitlilik, farklılık, karmaşıklık, bıkkınlık, ussallık gibi kavramlar ile açıklamakta ve metropol hayatının katmanlarına, öne çıkardıklarına, dönüşümlerine ve modern insana sunduklarına dikkatleri çekmektedir. “Moda Felsefesi” denemesinde ise, modern hayatın modern insana biçtiği bir form olarak modayı analiz etmektedir (Alver [6]).

Modern sosyolojide modern toplumu inceleyen başka bir düşünür de **Talcott Parsons**’dur. Parsons bireyler arasındaki karşılıklı etkileşimden yola çıkarak sosyal sistemin bireylerin faaliyetlerinden oluştuğunu söylemekte ve çalışmalarında daha çok toplumu oluşturan bireye önem vermektedir.

Modern topluma ekonomik yapıyı temel alarak bakan düşünürlerin başında “Komünist Manifesto” (Marx ve Engels [8]), “Kapital” (Marx [9]) gibi günümüzde bile etkisini sürdüren önemli eserlerin sahibi **Karl Marx** gelmektedir. 19. yüzyılda modern zamanları ve onun ürettiği hayatı dönemin ekonomi politikasıyla ele alarak açıklayan Marx, toplumsal sınıflara (alt sınıf ve üst sınıf) ve aralarındaki çatışmalara değinmektedir. Tüm sınıflı toplumlarda olduğu gibi kapitalizmin kendi içsel dinamikleri ile yok olacağını savunmaktadır. Akla duyulan güven, bilimin gelişmesi gibi Aydınlanma’nın olumlu yanlarını gözardı etmeyen Marx, diğer taraftan, özel mülkiyetin, modernizmin özellikle eşitlik ilkesi ile çeliştiğini savunmakta, özgürlüğü ve eşitliği getirecek sisteme duyulan ihtiyaca değinmektedir. Marx, işçileri modern zamanın icadı olan modern insanlar olarak tanımlamakta ve onların, kapitalizmin tüm olumsuzluklarının üstesinden gelebileceklerine inanmaktadır.

Sosyolojinin önemli isimlerinden **Max Weber**’in, 1904’de yazdığı “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı yapıtında (Weber [10]) modernizm ile ön plana çıkan akli ve rasyonaliteyi ifade ederken, fikri değişimlerin ekonomik değişimlerin öncüsü

olduğundan ve modern dünyayı oluşturan kapitalizmin temel özelliğinin rasyonellik olduğundan bahsetmektedir. Eserinde modern ekonomik düzen, demir bir kafese benzetilmekte ve bu katı kapitalist düzen bireylerin yaşamlarını şekillendirmektedir. Kapitalizmin dayandığı şey ise bilim ve bürokrasidir. Bilim, modern teknolojiyi şekillendirmekte; bürokrasi toplumu örgütlemenin yolu olarak görülmektedir. Bilim ve bürokrasinin gelişimi de Weber'in rasyonelleşme olarak tanımladığı ekonomik ve toplumsal yapının bilime dayanarak düzenlenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla Max Weber modern dünyayı ekonomik yapı ile birlikte değerlendirmekte ancak her ne kadar Marx'tan etkilenmişse de, sınıf temelli analize Marx'a kıyasla daha az önem vermektedir. Weber'e göre ekonomik etkenler kadar düşünce ve inançlar da toplumsal değişme üzerinde etkili olmaktadır. Anlama verdiği önem ile Weber diğer düşünürlerden ayrılmakta ve toplumsal olayların insanlar için taşıdığı anlamı araştırmaktadır.

Postmodernizm modernizme tepki olarak başlamış olup, temelinde modernizmin eleştirileri mevcuttur. Dolayısıyla postmodernizm kavramına değinen düşünürlerin mutlaka yolları modernizm kavramından geçmektedir. Böylece postmodernizme ilişkin literatürde, mutlaka modernizme de yer verilir. Bazı düşünürler modernizm ile postmodernizm arasında süreklilik olduğunu savunurken, bazıları kesin kopuş olduğunu öne sürmektedir.

Postmodernist düşünürlerin başında **Nietzsche, Feyerabend, Derrida, Foucault, Deleuze, Barthes, Lyotard, Baudrillard, Lefebvre, Debord, Jencks, Kellner** gibi isimler gelmektedir.

Modernizmi ve modern felsefeyi eleştiren **Friedrich Wilhelm Nietzsche** eserlerinde gerçeği reddederek, yoruma önem verir. O'na göre evrenin tek değil, pek çok anlamı vardır ve bilginin tek bir gerçeği temsil etmesi olanaksızdır. Her türlü olgu gerçek dışı olup, sadece yorumlanabilir dolayısıyla gerçeklik kişiden kişiye değişebildiğinden ortalıkta gerçek yoktur, yok bile yoktur, hiçtir. Önceden belirlenmiş olguların ettirilmesi (iyi ve kötü gibi) insanı özgürleştirmemektedir. Özgürleşme için dogma değerlerin yıkılarak, insanların kendileri tarafından yaratılması gerekmektedir. Dolayısı ile her değer, kişiden kişiye farklılık gösterecektir. Postmodern yaklaşıma göre, her sorunun tek doğru cevabı olmadığından ya da hiç doğru cevabı olmadığından Nietzsche, postmodern yaklaşım için bir başlangıç noktası oluşturmaktadır.

Paul Feyerabend toplumları bilim de dahil tüm ideolojilerden kurtarmak istemektedir. O, bilime bir üstünlük tanımamakta, birbirine rakip ideolojilerden herhangi biri olarak görmektedir. 17. ve 18. yüzyıllarda bilimin yararını yadsımayan Feyerabend, modern toplumlarda bilime çok fazla değer verilmesinin bilime yersiz bir statü bahşettiğini söylemektedir ve artık bilimin araçsal akılcılıkla kullanıldığı için özgürleşmenin önünde bir engel konumuna geldiğini söylemektedir. Kuramlara da karşı çıkan Feyerabend'e göre bilgi alanı birçok alternatif kuramın bir arada yaşadığı bir alan olduğundan, herşey olabilmektedir. (Tekeli [2]). Feyerabend 'ne denli saçma ya da eski olursa olsun, bilgimizi geliştirmeyecek bir düşünce yoktur' (Feyerabend [11]) derken bilgiyi doğru ya da yanlış olarak değerlendirmemek gereğinden bahsetmektedir. Böylece klişe olmuş sözü ortaya çıkmaktadır: "Her şey uyar". Ona göre örneğin bilimsel tıpla alternatif tıp arasında değer yönünden fark yoktur. Şener'e göre, Feyerabend'in en büyük özelliği, farklılıklara verdiği önemdir. Herkese söz hakkı verilmesi gerektiği, herkesin söyleyecek bir şeyi olduğu ve bunun insanlığın ilerlemesi açısından çok önemli olduğunu savunur. Aydınların ve uzmanların kendi geleneklerinden farklı olanların önünde engel oluşturmalarını ve onların artık toplumun yaşam merkezlerinde yer almamaları için mücadele vermektedir. Toplumla ilgili bir sorun olduğunda, sözde bilimle uğraşan uzmanlara değil de halka sorulmalıdır. Çünkü O'na göre, bir toplum için neyin doğru neyin yanlış olduğuna en iyi toplumun kendisi karar verebilir (Şener [12]).

Postmodernizmin gelişiminde Fransız yapısalcılar tarafından çözümlenmeye çalışılan "dil" in ve "göstergebilim" in yeri önemlidir. Göstergebilime göre bireylerin faaliyetleri ve üretiminin en önemli ayrımı onların davranışları, ritüelleri, giyimleri, yaşam tarzları ve yaşam alanlarını oluşturan kültürel göstergeleridir. Dilbilimi de göstergebilimin bir parçası olup, göstergelerin araştırılması için kullanılır. Bu konudaki en önemli postmodernistler **Derrida, Foucault, Barthes, Deleuze** olarak gösterilebilir. Ama onun öncesinde postyapısalcılık olarak da tanımlanan bu yaklaşımın temellenmesinde emeği geçen yapısalcı Saussure'nin önemini vurgulamak gereklidir. **Ferdinand de Saussure**'ün çalışmaları genellikle yapısalcılığın bir başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Yeğenoğlu ve Mutman'ın da belirttiği gibi, Saussure pozitivist bir dil anlayışına karşı çıkmaktadır. Dilsel yapı, Saussure'ün kendi ifadesiyle "pozitif terimleri olmayan bir farklar dizgesi"dir. Dilin temel birimi olan gösterge, gösteren (işitim

imgesi) ve gösterilen (kavram) olmak üzere ikiye ayrılır. Dilin yapısı içinde herhangi bir gösterge, anlamını (ve değerini) başka göstergelerden farkı ile kazanır. Göstergelerin anlamları onlara içsel değildir, tersine her göstergenin kimliği onun diğer göstergeden farklılaşması sayesinde ortaya çıkar (Yeğenoğlu ve Mutman [13]). Dolayısıyla O'na göre dilin bir yasası yoktur, zorunluluk yoluyla değil toplumsal yapıdaki ortak kullanım ve uzlaşım ile meydana gelmektedir; dolayısıyla dilin göstergeleri toplum olmaksızın var olamamaktadır.

“Yapıbozum” akımıyla postmodernizmin öncülerinden sayılan **Jacques Derrida**, modernizmi ve özellikle Saussure’ün dilbilime yapısalcı yaklaşımını eleştirmiştir. Bu yaklaşımını en önemli eserlerinden olan “Gramatoloji” (Derrida [14]), “Marx’ın Hayaletleri” (Derrida [15]) adlı eserlerinde görmek mümkündür. Derrida’ya göre, dil, yapısalcıların dile getirdiklerinden çok daha fazla belirsiz bir şeydir. Dolayısıyla üst-anlatılara karşı çıkmaktadır. Uçan’ın da belirttiği gibi; Saussure’e göre göstergeyi oluşturan gösteren ve gösterilen, bir kâğıdın iki yüzü gibidir. Kâğıt yırtılırsa iki taraf da yırtılır. Derrida bu noktada Saussure’e karşı çıkar ve gösterilenin bu şekilde gösterene bağlı olamayacağını, çünkü anlamın sınırlandırılmayacağını söyler Böylece Derrida anlamı boşluğa bırakmıştır. Buna göre, insan evreni, dünyayı, bir başka insanı, nesneleri ne kadar açıklamaya çalışırsa çalışsın insan, evren, metinler sürekli başka insana, başka evrene, başka anlamlara göndermede bulunarak anlamı erteler. Bu nedenle de kesin anlama ulaşamaz, mutlak doğrudan söz edilemez. (Uçan [16]). Zerzan’ın da belirttiği gibi, yapıbozum, dili, anlamın kalıcılaştırılmasını ya da kesin iletiyi engelleyen ve sürekli bir şekilde ilerleyen bağımsız bir güç olarak görmektedir. Derrida kendi kendine oluşan bu değişkenliği ‘différance’ olarak adlandırmıştır, bu durum sonsuz olası anlamlar silsilesidir. Bağlamdan bağlama değişen göstergeler zincirinde anlam, dolayısıyla durmadan değişen bir nitelik arz eder. Ortaya koyduğu proje bir bütün olarak önemli ölçüde her türlü sistemin iddia ettiği her türlü aşkın gerçeğin alaşağı edilmesini hedeflemektedir. Derrida, dilin, biri diğeri üzerinden baskın olan ikili karşıtlarından oluşan düzeneği reddeden yapıbozumcu çalışmanın, kavramsal olmayan fiili hiyerarşilerin siyasal ve sosyal açıdan yıkılmasına yol açacağını iddia eder. Yapıbozum her türlü çiftli sistemi parçalamakla, “farklılığın herhangi bir muhalefet olmaksızın tasavvur edilmesini” hedeflemektedir (Zerzan [17]). ‘Bozmak, geçersiz kılmak’ Derrida’nın en önemli özelliğidir. Çünkü bozmak çözümlenektir. Derrida

sürekli parçalar, parçalara ayırır, yapıyı söker. O'na göre her parça bir başka gerçekliktir. Böylece göstergeler yayılır, dağılır, hiç beklenmedik anlarda başka başka anlamlar ortaya atar. Postmodern anlatının temelinde var olan anlamlandırma biçimi, temellerini, Derrida'nın gösterge tanımından almaktadır (Uçan [16]).

Michel Foucault'nın amacı felsefenin “doğru nedir” sorusunu doğrunun tarihsel olarak nasıl kurulduğu sorusuna dönüştürmektir. Foucault, sık sık, göstergebilimin nesne edindiği yapısal biçimlerle değil, tarihsel içeriklerle ilgilendiğini belirtir. Dolayısıyla Foucault modern dönemin doğrularının (insan, akıl, sağlık, cinsellik) kurulduğu tarihsel bir süreci ayırt etmeye çabalar. Bunu yaparken Foucault'nun incelediği ve yorumladığı metinler hastane raporları, mimari planlar, çeşitli kurumsal kayıtlar, reform önerileri, vb.dir. Bu araştırmaları Foucault'ya modernliği oluşturan “bilimsel” bilgilerin, özellikle çalıştığı alan olan insan bilimlerinin iktidar pratikleriyle içsel bir ilişkisi olduğunu göstermiştir. Söylemin, yani bilginin ve doğrunun kurucu bir gücü olduğu gibi, güç veya iktidar da her zaman belli bilgiler ve doğrular üretir. Söylem ile kurum, bilgi ile güç arasındaki ilişki dışsal değil, içseldir; bilgi/ doğru ile iktidar/güç etle kemik gibidir. İktidar üretken, pozitif bir güçtür, bilgi üretir; öznelere, ilişkileri, pratikleri kurar. (Yeğenoğlu ve Mutman [13]). Foucault, 1800'lü yılların başından itibaren kilit kurumlarda (aile, çalışma, ilaç, psikiyatri, eğitim) işletilmeye başlanan “bireyselleştirme” taktiklerine işaret ederek, bu taktiklerin yükselmekte olan kapitalist modernite içindeki normalleştirici, disipline edici rollerini açığa çıkarmış ve “bireyin” hakim düzen tarafından yine kendi bekâsı için yaratıldığını savunmuştur (Zerzan [17]). Dolayısıyla Foucault modern bilimin bir iktidar aracı olarak, insanların nasıl davranacağını gösteren bir zorlamaya ittiğini söylemektedir. Foucault kapitalist toplumda uyumun ve disiplinin esas olmasından bahisle, modern toplumun bir hapisane disiplini içinde olduğunu belirtmektedir. Bu düşüncelerini “Bilginin Arkeolojisi” (Foucault [18]), “Cinselliğin Tarihi” (Foucault [19]), “İktidarın Gözü” (Foucault [20]) ve “Büyük Kapatılma” (Foucault [21]) gibi eserlerinde açıklamaktadır.

Gilles Deleuze; özneyi, imgeleri, olguları ve modern dünyanın bizlere aşıladığı birtakım kavramları sorgulayarak onları yapıbozuma uğratmıştır. Modern dünyanın ve tarihin, çeşitli üst-anlatılarla açıklanamayacağını göstermiştir. Deleuze, Aydınlanma'nın bütünlükçü ve mutlak gerçek olarak kabul ettiği, tarihteki (veya doğadaki) ilerlemeci anlayışa karşı çıkmaktadır. Ona göre, tarih ve zaman ilerleyen bir süreç değildir,

gelecekte ne geçmiş, ne gelecek, ne şimdiki zaman hatta ne de “tarih” diye bir şey olacaktır. Deleuze, bu düşünceleriyle tarihe yeni bir bakış açısı getirmektedir. Felsefe tarihinin özel bir okumasını gerçekleştiren, farklılık, ayrılık, kopma ve oluş gibi postmodern anlayışın belirli temaları üzerinden birçok filozofu ve modern dünyanın temsilcileri ele alan Deleuze bu çalışmaları sayesinde postyapısalcı geleneğin en önemli temsilcileri arasında yer almaktadır. Aile, cinsiyet ve kimlik gibi modern yaşamın temel kategorilerinin nasıl iktidar teknolojisiyle çalıştığını gözler önüne sererek kapitalist modernleşmenin oluşturduğu bu kurumsallaşmış kimliklerin arkasındaki hegemonik durumu birlikte analiz etmişlerdir. Birlikte oluşturdukları “Kapitalizm ve Şizofreni” adlı eserlerinde özetle kapitalizmin durmaksızın kendi sınırına doğru yaklaştığından, bunun da şizofrenik bir sınır olduğundan bahsetmektedir. “Şizofreninin hastalığımız, çağımızın hastalığı olduğunu söylediğimizde, kastettiğimiz sadece modern yaşamın insanları delirttiği değildir. Söz konusu olan bir yaşam tarzı değildir, üretim sürecidir.” Deleuze ve Guattari, modern kapitalist toplumun insanı yalnızlaştırdığı ve bireyselleştirdiği bir düzeni reddederek, yardımlaşmayı, dostluk kurmayı, ötekine açılmayı, ötekini fark etmeyi öngören bir hareketle, gündelik yaşam içinde iktidar tekniklerinin onaylanmasını, meşrulaşmasını sağlayan tüm ideolojilere ve yaşam tarzlarına radikal düzeyde karşı çıkmışlardır. Bu doğrultuda hem modern devlet (ve aygıtları) hem de modern toplumlar doğrudan ilgi alanları olmuşlardır (Gürkan [22]).

1970’lerin sonlarında postmodernizmi Lyotard toplum tarihi ekseninde, Baudrillard ise sosyal psikoloji ve iletişim ekseninde açıklamaya çalışmışlardır. **Jean François Lyotard** “Postmodern Durum” adlı eserinde (Lyotard [23]) toplumu ‘sanayi ötesi toplum’, kültürü ise ‘postmodern’ olarak adlandırılan yeni bir çağa girildiğinden bahsetmekte ve bu dönemde ‘bilgi’yi incelemektedir. Baudrillard gibi Lyotard’da toplumsal değişim ve bu değişim ile oluşan sanayi ötesi toplumdan ve bu toplumla birlikte sanayi toplumuna özgü epistemolojinin çöktüğünden bahsetmektedir. Aklın ilerlemesi, özgürlük, tinin özgürleşimi türünden meta anlatılar bırakılıp her biri kendi kültürünün özelliklerine göre üretilmiş yerel/mikro anlatıların tercih edilmesi gerektiğini, büyük anlatıların çağımızda güvenilirliklerini yitirdiklerini söylemektedir. Lyotard 19. yüzyıldan beri süregelen bilim, sanat ve kültür süreçlerinin geçirdiği büyük dönüşümü “meta anlatıların sonu” olarak tanımlamaktadır. Yerel olana verilen önemle farklılıkların oluşturulacağını ve tektipleşmeye karşı çıkılacağını böylece modern içinde

sunulmayan çeşitliliğin postmodernle sunulabileceğini savunmaktadır.

Jean Baudrillard, Marx'ın kapitalizm eleştirisini, üretim konusunun dışına yaymayı amaçlayarak çalışmalarına başlamıştır. “Nesneler Sistemi” (Baudrillard [24]) ve “Tüketim Toplumu” (Baudrillard [25]) adlı eserlerinde kitlesel iletişim araçlarının topluma yansması ile tüketim toplumunun yol açtığı sorunları incelemektedir. “Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri” (Baudrillard [26]), “Üretimin Aynası ya da Tarihi Materyalist Eleştiri Yanılsaması” (Baudrillard [27]), “Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm” (Baudrillard [28]) isimli yapıtlarında Marx'ın etkisinden ayrılmıştır. Bu yapıtlarında genel olarak toplumun merkezine üretimin konmasını yadsımakta, artık tüketimin önem kazandığından bahsetmektedir. Tüketim de sadece ekonomi zinciri içindeki anlamıyla açıklanamamakta, tüketime medya aracılığı ile kodlar yüklenerek ihtiyaç için değil sembol kazanmak için yapılmaktadır. Böylece tüketim bir dil gibi yapılanmaktadır. Baudrillard “Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu” (Baudrillard, [29]) adlı eserinde postmodern medya ortamında kitlelerin devamlı mesaj bombardımanına tutularak pasifleştirilmekte olduğunu ve bu durumun toplumları yok ettiğini savunmaktadır. Aslan ve Yılmaz'ın da belirttiği gibi, Baudrillard'a göre, modern endüstri toplumunun anahtarı üretimken, postmodern toplumda “taklitler” toplumsal düzene egemen olmaya toplumu “hipergerçeklik” olarak oluşturmaya başlar (Aslan ve Yılmaz [30]). Dolayısıyla O'na göre postmodern dünyada hiçbir şey gerçeği yansıtmadığından, gerçeğin yerini simülasyonlar almaktadır. Postmodern dünyada anlam da önemini kaybetmiştir. İnsanlar yalnızca gösterge ile ilgilenmektedir. Sınıflar, ideolojiler, kültürler ve gerçek arasındaki ayrımlar yok olmaktadır. ‘Toplumsalın sonu’ olarak tanımladığı bu durum modernizmden kesin kopuşu ifade etmektedir.

Henri Lefebvre postmodern düşünce yaklaşımının etkisiyle gelişen gündelik hayata ve kente yönelik eserler üretmiştir (Lefebvre [31], [32], [33]). O'na göre modern dünya, büyüden arınmamış tam tersine meta fetişizmi tarafından büyülenmiştir; bu tutumuyla Marx'ı desteklemektedir. Ancak Marx, dikkatini kapitalizmin içindeki sanayi üretimine çevirmiş, ama bu arada kentleşmenin sanayi ile bağlantılı fakat aynı zamanda ondan ayrık özgül bir süreç oluşunu anlayamamıştır. Marx, kapitalizmi ekonomik olanın egemen olduğu bir toplum olarak tasarladığı için, ekonomik olanı saldırılması gereken düzey olarak göstermişti. Lefebvre ise “bürokratik yönlendirilmiş tüketim toplumu”nda,

ekonomik ve politik mücadelelerin yanı sıra sürekli bir kültür devrimiyle saldırılması gereken hedefin gündelik hayat olduğunu söylemektedir (Göka [34]). Harvey ise Lefebvre'nin 'Şehir Hakkı' üzerine denemesinden bahsetmektedir. Lefebvre bu hakkın hem bir haykırış, hem de bir talep olduğunu ileri sürmektedir. Haykırış, şehirde gündelik hayatın girdiği derin krizin yarattığı acıya verilen bir tepkidir. Talep ise, bu krizle korkusuzca yüzleşip bu derece yabancılaşmış olmayan, daha anlamlı ve keyifli bir şehir yaşamı seçeneği yaratma yetkisidir. Şehir hakkı fikri birtakım entelektüel heves ve modalardan değil, aslolarak sokaklardan, mahallelerden ezilen insanların yükselen yardım ve destek çılgılığında doğmaktadır ve Harvey'e göre, Lefebvre'in içkin eleştiriye dayalı diyalektik yöntemi bu çılgılık ve talebe karşılık verirken feyzalınabilecek bir model önerebilmektedir. Aynı zamanda Lefebvre kentsel ile kırsal arasındaki ilişkinin de kökten dönüşüm geçirmekte olduğunu farkına varmıştır. Geleneksel çiftçilik ortadan kalkmakta ve kır kentleşmeye başlamaktadır ki bu da doğayla olan ilişkiye, tüketime dönük yeni bir yaklaşım getirmektedir. Bunun ötesinde bu sürecin küresel bir boyut kazandığını ve bu koşullar altında şehir hakkı meselesinin yerini şehir yaşantısı hakkına ilişkin daha muğlak bir soruya bırakması gerektiğini de fark etmiştir. Lefebvre'e göre, çığından çıkmış bir halde küreselleşen, kentleşen sermayenin karmaşası içinden bambaşka bir şehri tahayyül ve inşa etmek için gündelik şehir yaşamına odaklanan güçlü bir antikapitalist hareketin yaratılması gerekmektedir (Harvey [35]).

Guy Debord, "Gösteri Toplumu" adlı eserinde (Debord [36]) kapitalizmle şekillenen tüketim ilişkilerinden bahsetmekte; içinde bulunduğu çağdaki tüketim toplumunda, gerçeğin parçalanarak bir gösteriler yığını olarak ve asla sorgulanamayacak olan geniş ve ulaşılamaz bir gerçeklik olarak sunulduğunu söylemektedir. O'na göre postmodernizm gösteri toplumunun kültürü olup, gösteri kendini tartışılmaz bir olumluluk olarak ortaya koymaktadır: 'Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür'. Gösteriyle gelen imaj dünyasında toplumun giyiminin, barınmasının, hatta düşünme biçiminin hızlı bir dönüşüm geçirdiğini ve tüm boyutlarıyla yaşamımızın parçalanarak yüzeyselleştiğini savunmaktadır. Tüketim toplumunun amacı yoktur, gösteri yalnızca düzene ve düzenin devamlılığını sağlamaya hizmet eder. Gösteri, ekonominin bizzat kendisi için gelişmiş olduğundan ve ekonomi insanlara egemen olduğundan; gösteri, insanları egemenliği altına alabilme yetisine sahiptir. O'na göre kentsel mekanı

şekillendiren mimar da sistemin egemenliği altına girerek daha gösterişli yapılar üretmekte ve rakiplerinden daha çekici yapıtlar ortaya koymaktadır. Tüm dünyanın aynı gösterinin sahnesi olduğundan ve tüm bireylerin anı gösterinin oyuncusu ve aynı zamanda seyircisi olduğundan bahsetmektedir.

Postmodern terim, yıllar öncesinde kullanılmış olmasına rağmen, kente ilişkin atıflar mimarlık eleştirmeni **Charles Jencks**'in "The Language of Postmodern Architecture (Postmodern Mimarlığın Dili)" adlı kitabını tamamlarken 1970'lerde yaptığı konferans gezilerinde popüler hale gelmiştir (Gottdiener [37]). Jencks postmodernizme atıfta bulunurken, bu yaklaşımın muğlaklığından da söz eder: 'Postmodernizm sözcük ve kavramının büyük gücünün ve bir yüzyıl daha duyulacak olmasının nedeni, yetersiz kaldığı açıkça görülen modernist dünya görüşümüzü geride bıraktığımızı, nereye gittiğimizi belirtmeden ortaya koyabilmesidir.' Jencks, zamanla çevrede olumsuz ve tehlikeli vandalizm olaylarının ortaya çıktığı Pruitt-Igoe konutlarında sorunun modern pürist bir dille yapılmış olan yapılarda olduğunu ve modern mimari dilin toplumsal yapıyı olumsuz etkilediğini söylemekte olup, modernizmin bitişi olarak Pruitt-Igoe konutlarının yıkılmasını tarihlemektedir. Kortan'a göre, Jencks, bir kez modern mimarinin ölümünü kabul ve ilan ettikten sonra bir daha modern mimariden söz etmemeye dikkat eder; ancak modern mimari devam etmektedir (Kortan [38]). Bu nedenle Jencks 'postmodern' ve 'geç modern' olarak iki kavramdan söz eder. Harvey'in aktardığı gibi; postmodernizm, gelenekle yakın geçmişin eklektik bir karışımıdır; hem modernizmin devamıdır, hem de modernizmi aşmaktadır. Postmodernizm kapsamında yapılmış en iyi çalışmalar, çoğunlukla çifte kodlu (farklı sınıflarda iki kitleye hitap edebilme) özellik taşır; birbiriyle çelişen ve süreksizlik gösteren çok sayıda gelenekten yararlanır; çoğulculuğu sağlayan da en başta bu çeşitliliktir (Harvey [39]). Jencks, modern mimarlıktaki eş biçimli ve homojen mekân anlayışından farklı olarak postmodern mimarların muallak, şaşırtmalı, karmaşık, bol doku ve renk barındıran mekân anlayışlarını; bütünlemektense parçalamaya yönelik çalışmalarındaki heyecan mantığını; kısaca, çelişkilerin birliğini arayan ve hatta gerekmedikçe aramayan tutumlarını dile getirmektedir. Geç modernizmin ise postmodernizme koşut olarak var olduğunu ve modernistlerin ilke ve ölçütlerini teknoloji eşliğinde sürekli ileri çekip; kusursuz bir mantığa sahip yapısal sistem ve ayrıntılarla, modüler eşgüdümle ve zarif bir ileri teknoloji eşliğinde soyut cephe anlayışlar ile çalıştıklarından söz etmektedir

(Gür [40]).

Best ile birlikte “Postmodern Teori” adlı kitabıyla eleştirel bir toplum teorisinin yeniden inşasını hedefleyen **Douglas Kellner**, ‘postmodernizm’ teriminin tanımı ve geçmişi ışığında, Foucault, Deleuze, Guattari, Baudrillard, Lyotard, Kameson, Laclau, Mouffe gibi isimlerin çalışmalarını eleştirel bir biçimde ele almaktadır (Best ve Keller [41]). Kellner’e göre, Foucault ve Derrida postmodern toplumsal teoriler üretmemişler, Baudrillard ve Lyotard ise modern ve postmodern arasındaki kırılma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğunu yeterince teorileştirmemişlerdir (Kellner [42]). Lyotard her ne kadar büyük anlatılara itiraz etse de, Kellner büyük anlatılar olmaksızın genel bir postmodernizm teorisini ortaya koymanın olanaksızlığından bahsetmektedir (Sallan ve Boybeyi [43]). O’na göre, toplumsal teorideki ilk postmodernizm tartışmaları moderniteyi postmoderniteden açıkça ayırmada ve postmodern durumu ya da postmodern toplumu üreten tarih ve toplumdaki kopuşu neyin ürettiğini belirtmede görülen başarısızlık tarafından lekelenmiştir (Kellner [42]). Kellner, postmodernizmin 1968 yenilgisinin sonucu olarak geriye dönüş, yeni muhafazakar bir tepki, nostaljiyle var olanın eklemleştirilmesine dayalı toplumsal ve kültürel bir teori olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır (Sallan ve Boybeyi [43]). Dolayısıyla Keller ve Best radikal bir tarihsel kopuşun yaşandığı fikrine katılmamakla birlikte toplumsal ve kültürel boyutlarda önemli değişimlerin olduğunu kabul etmektedirler. Bu değişimlerin toplum ve kültür teorisinin yeniden inşa edilmesini gerektirdiğini savunarak ve kapitalizmin küresel evresini tüm karmaşıklığıyla kavrayarak bir daha iyi bir dünyanın kurulmasına katkı yapmaya çalışmaktadırlar. Bunu yaparken de postmodernist olarak sınıflandırdıkları teorilerinin tümünü yadsımak yerine, bunları analiz etmektedirler (Best ve Keller [41]).

Tez çalışması kapsamında da, fikirlerine oldukça geniş yer verilen **David Harvey**, “Postmodernliğin Durumu” adlı yapıtında her iki döneme ilişkin ayrıntılı araştırma ve düşüncelerine yer vermektedir. Harvey, Postmodernliğin Durumu’nda başlangıç olarak terimin farklı anlamlarını incelemekte, dahası, Aydınlanma Dönemi’nden günümüze uzanan dönem boyunca modernizmin ve postmodernizmin toplumsal tarihini kurmakta ve politik, toplumsal düşüncedeki, kent planlama ve mimarideki ifadelerini incelemektedir (Harvey [44]). O’na göre kültürel ve düşünsel üretim dünyası sermayeyle içiçe geçmiştir. Örneğin mimarlar, sermaye nedeniyle müteahhite

bağımlıdır. Dolayısıyla Marx'ın dediği gibi en kötü mimarı en iyi arıdan ayıran şey, mimarın kuracağı yapıyı önceden kafasında tasarlamasıyla, yaratıcı gücün, toplumsal bir sistem olarak kapitalizmin spekülative gelişiminde temel bir rol oynadığını söylemektedir. Harvey, postmodernizmi yitirilen zaman-mekân anlayışının yerine sahte ve taklitçi bir zaman-mekân anlayışı koymakla, kültür mirasıyla alay etmekle, tarihi nostalji şeklinde kendi amacına göre kullanmakla, aşırı dar kapsamlı bir yerellik politikasına saplanmakla ve yine kendi deyimiyle 'en ufak bir karşı koyma belirtisi göstermeksizin ruhunu en yüksek fiyatı verene utanmadan satmakla' suçlamaktadır (Harvey [39]). Dolayısıyla Harvey, postmodernizm denilen bir süreç yaşandığını yadsımamakta ancak hem modernizmin hem de postmodernizmin sonuçlarını eleştirmektedir. Bu kapsamda Harvey, modernizm ve postmodernizm kavramlarını, üretim koşullarının bu süreçlerde egemen olduğu savıyla, kapitalizmin politik ve ekonomik dönüşümü çerçevesinde ele almaktadır. Zaman ve mekân algılamalarının değişimi –ki zaman ve mekan sıkışması olarak tanımlanmaktadır- ve bu değişimin bireylerin değerleri ve toplumsal süreçleri üzerinde etkisinin de incelendiğinde eserinde Harvey çok önemli bir başvuru kitabının sahibi olmuştur.

Habermas, Giddens, Jameson, Berman, Gellner, Hellner ve Feher gibi düşünürler ise postmodernizmin ayrı bir dönem olmadığını savunarak, postmodernizme eleştiri getirmişlerdir.

Jürgen Habermas, modernizmden kesin bir kopuşu yadsımakta ve günümüzle modernlik arasındaki sürekliliklere vurgu yaparak, günümüz koşullarında modern yaklaşıma sahip çıkmaktadır. Habermas postmodern düşüncenin öne sürdüğü birçok yeni gelişmeyi kabul etmektedir ancak bu yeniliklerin modernizmin içerisindeki olguların değişimi ve gelişimi olarak değerlendirmekte ve modernliği tamamlanmamış bir proje olarak tanımlamaktadır. Habermas ayrıca postmodernistlerin eleştirilerinin sağlam zemini olmadığını, hatta eleştirileri ile kendi savlarını da çürüttüklerini dile getirerek, postmodernistleri 'banyo suyu ile bebeği de atmakla' suçlamaktadır. Özdikmenli'nin de ifade ettiği gibi, Habermas, Frankfurt Okulu'nun ilgilendiği temalarla, örneğin, bilim, teknoloji ve sanayi arasında artan bağımlılık, medyanın ticarileştirilmesi, araçsal rasyonalitenin giderek hayatın daha fazla alanına yayılması vb. ile ilgilenmiş ve benzer sonuçlara varmıştır. Ancak onun kapitalizmin temel unsurları hakkındaki analizi, Frankfurt Okulu'ndan radikal bir biçimde ayrılmakta ve modern

iletişimsel akıl savunmaktadır. Ona göre özne felsefesi akıl yalnızca öznenin doğayla ve diğer öznelere araçsal ilişkisi üzerine kurduğu için eleştiriye yol açmıştır, bundan kurtulmanın yolu akıl reddetmek değil öznelarası iletişim temelinde yeniden kurmaktır. Böylece Habermas araçsal akıl da kapsayan ama ondan daha geniş bir iletişimsel akıl modeli ortaya koyar. Bu yüzden modernitenin tamamlanmış değil aksine tamamlanmamış olduğunu öne sürer (Habermas [45]). Hatta Benhabib'e göre (Benhabib [46]) Habermas'ın en büyük katkısı, çağını (geç kapitalist toplumu) açıklama-teşhis etme konusunda Eleştirel Kuram'ın içine düştüğü yoksulluktan onu kurtarması ve felsefe ile toplum bilimleri arasında dengeli bir ilişki kurmasıdır (Özdikmenli [47]). Ayrıca Held'in de belirttiği gibi (Held [48]), Habermas rasyonalitenin geliştiği yer olması itibarıyla 'kamusal alan' kavramına da çok önem vermiştir. O'na göre kamusal alanın zayıflaması kitlelerin depolitizasyonu ile aynı anlama gelmektedir. Önceleri özgür tartışmanın temel aracı olan medya ticarileşmiş, pratik siyasal sorunları kamusal alanın dışına itmiştir. Büyük ölçekli ekonomik örgütlenmelerin gelişmesi, ekonomide devletin rolünün artması, araçsal akıl olarak bilimin toplumsal hayattaki etkisinin artması depolitizasyonu derinleştirmiştir (Özdikmenli [47]).

Habermas gibi postmodernizm diye adlandırılacak yeni bir döneme geçildiğini yadsıyan başka bir isim de **Antony Giddens**'dir. "Modernliğin Sonuçları" adlı yapıtında modern dönemin modern olmayan veya geleneksel dönemden ayıran kesin süreksizlikleri olduğunu ancak aynı kopuşu postmodern ve modern arasında söz konusu etmenin zor olduğunu savunmaktadır (Giddens [49]). Giddens bu eserinde modernliğin kurumlar düzeyinde çok boyutlu olduğunu sorgulamaktadır. Giddens'a göre modernliğin kurumsal boyutları: Kapitalizm (rekabetçi emek ve ürün piyasaları bağlamında sermaye birikimi), endüstriyalizm (doğanın dönüştürülmesi, 'yapay çevre'nin gelişimi), askeri iktidar (savaşın endüstrileşmesi bağlamında şiddet araçlarının kontrolü) ve gözetleme (enformasyonun ve toplumsal denetlemenin kontrolü)'dir. Bu çerçevede Giddens "Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir" demektedir. Küreselleşmenin boyutları ise ulus-devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümüdür. Böylece Giddens'a göre postmodern bir dönemde değil, modernliğin sonuçlarının radikalleşip evrenselleştiği bir dönemde yaşanılmakta ve modernliğin temel parametreleri olan kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet belirleyici

önemlerini hala sürdürmektedirler [50], [30].

Fredric Jameson “Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı” adlı kitabında modernizmi ve kitabın asıl konusu olan postmodernizmi ortaya çıkışından günümüze kadar geçen bir süreç içinde incelemektedir (Jameson [51]). Çalışmaları daha çok postmodern düşüncenin yadsınmasına yönelik olup, postmodernitenin toplumsal ve ekonomik koşullarının açıklamasında Marksist bir eleştiri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla postmodernizmi kapitalizmin yeni aşamasının (geç kapitalizmin) kültürel mantığı olarak değerlendirmektedir. Alayoğlu, Jameson’ın bir bütün olarak kapitalizmi kültürel mantıkları temelinde üç aşamaya böldüğünden bahsetmektedir; “...gerçekçilik, modernizm ve postmodernizm, sırasıyla piyasa kapitalizmi, tekelci kapitalizm ve çokuluslu kapitalizmin kültürel düzeyleridir”. “Biricik Modernite” adlı eserinde de postmodernizmi ‘mükemmel’ kapitalizmin ürünü ‘mükemmel’ modernizm olarak ele almakta ve modernizmin yeniden sahneye döndüğü saptamasını yapmaktadır (Alayoğlu [52]). Dolayısıyla, Stauth ve Turner’ın da belirttiği gibi, Jameson postmodernizm kavramını modern kapitalizmin gelişiminde belli bir evrenin tarihsel bir betimlenişi olarak kullanmaktadır. Jameson’a göre modernizm, Birleşik Devletler’de 1940’ların sonundaki savaş sonrası hızlı ekonomik büyümeyle başlayan ve beraberinde kitle tüketimiyle uluslararası yolculukların yaygınlaşmasını, ekonomik ilişkilerde yeni bir dünya düzenini ve kitleler için yeni bir deneyimler dünyasını getiren dönemi anlatmaktadır. 1960’lar ise yeni sömürgecilik biçimlerinin, bilgisayarlaşan enformasyon sistemlerinin ortaya çıkışını ve yerküresel bir siyaset sisteminin gelişmesini kapsayan bir geçiş dönemidir. Bundan ötürü postmodern dönem, geç kapitalizm içinde yeni bir toplumsal düzenin ortaya çıkışına göndermede bulunmaktadır (Staut ve Turner [53]).

Marshall Berman da, modernizmi henüz tamamlanmamış bir süreç olarak ele almakta, modernliği de anti-modernliği de modernizm kapsamında açıklamakta ve modernliğe ilişkin kavramları netleştirerek yeniden değerlendirmektedir. Berman’a göre modern olmak serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olunan her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamdır. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi ve etnik, sınıfsal ve ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçmekte ve bu anlamda insanlığı birleştirmektedir. Ancak bu paradoksal bir birlik olup bölünmüşlüğü birliğidir ve insanları sürekli parçalanma ve yenilenmenin, mücadele ve çelişkinin, belirsizlik ve acının girdabına sürüklemektedir.

Modernizmin bu boyutlarını “Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor” adlı eserinde derinlemesine ele alan Berman’a göre modern olmak Marx’ın Manifesto’da belirttiği deyişle 'katı olan her şeyin buharlaşıp gittiği' bir evrenin parçası olmaktır. Berman’a göre modernlik hiçbir şekilde tamamlanamaz, çünkü modernlik katı olan her şeyin durmadan eridiği bir dünyada sürekli değişim içerisinde. Berman, söz konusu eserinde mimari ve edebiyattan bahsetmekte, kentsel mekanları ve orada yaşayan insanları konu almaktadır. Habermas’a benzer bir şekilde modern yaşamı eleştirerek hareket etmektedir (Berman [54]).

Ernest Gellner “Postmodernizm, İslam ve Us” adlı yapıtında postmodernizmi eleştirel yaklaşımla irdelemektedir (Gellner [55]). O’na göre postmodernizm günümüze özgü bir akım olup, bir moda haline gelmiştir ve postmodernizmin tutarlı bir tanım ya da değerlendirmesini yapmak olanaksızdır. Gellner, postmodernizmi yeterince açık olmamakla, görelilik ve öznellik yanlısı bir akım olmakla eleştirmektedir. Ayrıca, Aslan ve Yılmaz’ın da aktardığı gibi, Gellner ‘...postmodernizm bir tür müsamahacılıktır. Her şeye müsamaha gösteren toplumun entellektüel eşdeğeridir. Bu ise tam bir saçmalaktır. Gerçeğin göreliliği; bütün inançların eşit bir şekilde, ahlaksal açıdan çok geçerli olan bir fikre, bütün insanların eşit oldukları fikrine gönderme yapmaktadır. Madem bütün insanlar eşit haklara sahiptir, o halde bütün inanışlar eşit ölçüde doğrudur, demeye getirmektedir. Bu tam bir saçmalaktır. Çünkü bazı inanışlar doğrudur, diğerleri değildir. Postmodernizm çok yanlış olduğu gibi; feci derecede cilalı, anlaşılması mümkün olmayan bir yazın üretmiştir.” şeklindeki sözlerini (Gellner [56]) postmodernizme şiddetle karşı olduğunu belirterek bitirmektedir (Aslan ve Yılmaz [30]). Ayrıca Gellner, teorileri tarihselleştirmek ya da dönemselleştirmek gerektiğini söylemekte ve eğer modern toplumdaki postmodern topluma bir geçişin olduğunu iddia edilirse, önceki toplumsal düzenin (modernite), yeni toplumsal durumun (postmodernite) ve bu ikisi arasındaki kırılma ya da kopuşun görünümüne ilişkin detaylı açıklamaların ortaya koyulması gerektiğini ancak postmodernistlerin bu konuda eksik kaldığını söylemektedir (Aslan ve Yılmaz [30]).

Agnes Heller ve Ferenc Feher “Postmodern Politik Durum” adlı eserlerinde (Heller ve Feher [57]), politika çerçevesinde içinde bulundukları dönemin koşullarını incelemektedirler. Onlar postmoderniteyi bir tarihsel dönem ya da iyi tanımlanmış karakteristik özellikleri olan politik ya da kültürel bir eğilim olarak görmemekte,

modernitenin daha geniş kapsamlı zaman ve mekânı içerisindeki bir özel kolektif zaman ve mekân olarak tanımlamaktadırlar (Aslan ve Yılmaz [30]). Dolayısıyla postmodernizm bir kopuş değil modernizmin bir devamı ya da sürdürücüsüdür.

Gerek Türkçe yazındaki modernizm ve postmodernizm konularında gerekse İstanbul'a ilişkin analiz bölümünde, bilgisine en çok başvuru yazar ise **İlhan Tekeli** olmuştur. Tüm kitapları, makaleleri, söyleşileri, tez konusunun kapsamı bakımından önemli olan Tekeli'nin, özellikle İstanbul'un gelişimini incelerken kullanılan en önemli eseri "Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi" (Tekeli [2]) olmuştur.

İstanbul'un kentsel gelişimi, planlama süreci ve/veya yasal sürecini inceleyen birçok doktora ve yüksek lisans tezi, makale, kitap ve yayın bulunmaktadır. Ancak konuyu modernizm ve postmodernizm bağlamında ele alan herhangi bir çalışmanın olmaması tezin özgünlüğünü oluşturmaktadır.

1.2 Tezin Amacı

"İstanbul'da Kentsel Gelişimin Modern ve Postmodern Yaklaşımlar Bağlamında İrdelenmesi" olarak belirlenen tez çalışmasının amacı; modern ve postmodern anlayışlarının hakim olduğu dönemlerde ortaya çıkan niyetlerin, dönemde belirgin olan dinamikler ve aktörlerin etkisi ile ne şekilde uygulandığının veya neden uygulanmadığının ortaya çıkarılması, böylece ortaya çıkan kentsel gelişimin irdelenmesidir. Örnek alan olarak seçilen İstanbul'un yasal - kurumsal yapı ve planlama süreciyle birlikte kentsel gelişiminin dönemsel olarak, bu yaklaşımlar bağlamında irdelenmesi amaçlanmıştır.

1.3 Hipotez

Tez çalışmasının hipotezi şu şekildedir:

"Modern ve postmodern düşünce çerçeveleri, içinde bulundukları dönemlerin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarının da etkisiyle, planlama süreçlerini, yasal ve yönetsel çerçeveyi ve yapılan mekânsal uygulamaları ciddi bir biçimde etkileme gücüne sahiptir."

Bu amaç ve hipotez bağlamında **tez çalışmasının kapsamına** bakıldığında; tez çalışması altı ana bölüm olarak tasarlanmıştır. Birinci bölüm giriş bölümünü oluşturmuş ve literatür özeti ile tez çalışmasının amacı, hipotezi, kapsamı ve yöntemi verilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölüm kavramsal çerçevenin yer aldığı bölümdür. İkinci bölümde modernizm, üçüncü bölümde ise postmodernizm dönemleri incelenmiştir. Toplumsal yapı ve kentsel biçime konu olan mekan, modernizm ve postmodernizm süreçleri kapsamında değerlendirilmiştir. Kentsel mekanı incelerken, kesin dönemlere ayırmanın güç olduğundan bahsetmiştik. Ancak tez çalışması kapsamında kentsel gelişimi irdeleme çalışmalarında; değişimin ve dönüşümün en fazla gözlemlendiği dönemler olarak modern ve postmodern düşünce biçiminin hakim olduğu dönemler önem kazanmıştır. Bu inceleme yapılırken, modernizm ve postmodernizm felsefesi, ontoloji, epistemoloji ve metodoloji kapsamında ele alınmış ve modern/postmodern düşüncenin ne olduğu, ne tür modeller ve planlama anlayışı öngördüğü, kapitalizm / küreselleşme ve diğer dinamikler ile birlikte kent mekanını nasıl şekillendirdiği, bu dinamiklerin politik, ekonomik ve toplumsal yapıya etkisi ile birlikte ne tür sınıflar yarattığı, bu sınıfların talepleri ve açıklanan dinamiklerin etkisi ile birlikte mekanın değişimi irdelenmiştir. Dolayısıyla modern ve postmodern düşünce anlayışının hakim oldukları dönemlerde, bu düşünce biçimlerinin mekanla ilişkisine önem verilmiş, bu nedenle mekanın değişim ve dönüşümünde önemli rol oynayan özellikle ekonomik, kültürel, sosyal ve politik süreç de modern ve postmodern düşünce biçimiyle ilişkisi kurulacak biçimde sınırlandırılmıştır. Her iki dönemde de mekan analizi; farklı toplumsal kesimlerin, plancıların ya da tasarımcıların düşüncelerini ve öngörülerini içeren kent tasavvurları; modeller ve ütopya biçiminde gelişen kenti anlama çalışmaları; bahsi geçen düşüncelerin mekana yansımaları olarak planlama, tasarım ve kentsel dönüşüm uygulamaları çerçevelerinde incelenmiştir. Her iki dönemin genel değerlendirmesi; ilgili dönemin kentsel mekana ilişkin niyetlerinin ne olduğu; içinde bulundukları dönemin dinamiklerinden nasıl etkilendikleri ve bu etkilerin kentsel mekandaki tezahürlerinin ne oldukları özetlenerek sonuçlandırılmıştır.

Gelişme bölümünün örnek alanını oluşturan dördüncü bölümde, kavramsal çerçeve bağlamında İstanbul'un kentsel gelişimi incelenmiştir. Bu bölümde İstanbul'un kentsel gelişimi öncelikle modern yaklaşımın hakim olduğu 1950-1980 yılları arasındaki dönemde, daha sonra da postmodern yaklaşımın hakim olduğu 1980 sonrası dönemde, niyetler, uygulamalar ve sonuçlar bağlamında irdelenmiştir. Bu çalışma yapılırken dönemin etkin dinamiklerinin ve aktörlerin kentsel gelişime etkileri, modern/postmodern niyetler ile uyumlulukları/çelişkileri, sonucunda nasıl bir kentsel

mekanın ortaya çıktığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, tüm bu irdellemeler dönemin yasal ve kurumsal yapısı, planlama çalışmaları ve uygulamaları kapsamında ele alınmıştır. Gelişme bölümünde yapılan değerlendirmeler, modern ve postmodern dönemler kapsamında elde edilen çıkarımlar kapsamında yapılmıştır. Modern ve postmodern düşünce biçiminin ilkeleri, bu yaklaşımın kentsel mekanı biçimlendirme konusundaki niyetleri ve tezahürleri İstanbul örneğinde incelenmiştir. Dolayısıyla İstanbul'un kentsel gelişimi, yasal ve kurumsal yapısı ve planlama süreci, modern ve postmodern düşünce yaklaşımının mekana etkisi kapsamında sınırlandırılarak tez çalışmasına konu edilmiş olup; ikinci ve üçüncü bölümün değerlendirilmesiyle öne çıkan “kamusal alan, kamu yararı –kamusal alanın aşınması”, “sosyal adalet, eşitlik – eşitsizlik”, “demokrasi, yerellik – merkezilik”, “homojenlik, bölgeleme – çeşitlilik, farklılık”, “bütüncülük – parçacılık”, “yaratıcı yıkım – özgünlük” gibi ikilemler üzerinden değerlendirilmiştir.

Beşinci ve son bölümü oluşturan sonuç ve değerlendirme bölümünde tez bütününde kavramsal ve gelişme bölümleri karşılıklı ilişkiler kurularak değerlendirilmiş ve yapılan araştırmalar bir bütün olarak değerlendirilerek teze ait sonuçlar elde edilmiştir.

Tez çalışmasının yöntemi şu şekilde belirlenmiştir: Tez çalışmasının kavramsal bölümünde, genel olarak, daha önce yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri ile konu hakkında yayınlanan kitaplar, makaleler incelenmiştir. Ayrıca, doktora programı boyunca, tez çalışması ile ilgili, tezin müellifi tarafından gerçekleştirilen ödev çalışmalarından da yararlanılmıştır.

İstanbul'un kentsel gelişiminin irdelendiği bölümde ise “içerik analizi” yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi ampirik araştırma değil, çözümleme araştırmasıdır. Dolayısıyla İstanbul'daki kentsel gelişimi gözlemek yerine, onu oluşturan öğeleri çözümlemek amaçlanmıştır. İletişim paradigmasını Holski, “kim kime neyi nasıl söyledi ve etkisi (sonucu) ne oldu?” şeklinde formüle etmiştir (Holsti, [58]). Tez çalışması kapsamında da “kim, kime” sorularının aktörler arasındaki ilişkileri, “neyi, nasıl” sorularının kullandıkları araçları (mekan, plan, mevzuat...), “etkisi ne oldu” ise meydana gelen kentsel gelişimi yorumlayacağı düşünülmüştür.

İçerik analizi kayıtlı belgelere dayalı olarak yapılan bir araştırma yöntemidir. Tez çalışması kapsamında İstanbul'un kentsel gelişimine yön veren yasal gelişmeler (yasa,

yönetmelik, kanun hükmünde kararname), kurumsal yapılar, planlar ve kentsel gelişimi ifade eden yazılı kaynaklar kayıtlı belge olarak kullanılmıştır.

İçerik analizi yöntemi toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması daha sonra da ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temanın saptanmasını içermektedir. Bu kapsamda, tez çalışmasında içerik analizinin uygulanması şu aşamalar ile sağlanmıştır:

1- Araştırma sorusunun seçimi:

“Modern ve postmodern düşünce çerçeveleri, içinde bulundukları dönemlerin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarının da etkisiyle, planlama süreçlerini, yasal ve yönetsel çerçeveyi ve yapılan mekânsal uygulamaları ciddi bir biçimde etkileme gücüne sahiptir.” şeklinde belirlenen hipotezin doğruluğunu test etmek için tez çalışmasında şu araştırma sorularının cevapları aranmıştır:

- Modern ve postmodern yaklaşımlar belirli niyetlerle ortaya çıkmaktadır. Temel olarak, bireylerin ve toplumun özgürlüğü, eşitlik ve sosyal adaleti sağlama vaadiyle ortaya çıkan modern düşüncenin mekânsal anlamdaki en önemli değişimi de “kamusal alan” yaratma fikri olmuştur. Aynı kamusal alanı paylaşan özgür bireyler, herkesin eşit olduğu toplumu yaratacak, bu da sosyal adaleti beraberinde getirecektir. Modernizm dönemi homojen, tektip, ruhsuz kent mekanı yaratması nedeniyle postmodernistler tarafından yoğun olarak eleştirilmişlerdir. Farklı kimlikler yaratmak, tarihi tekrar ortaya çıkarmak, kent içinde kentler yaratarak çeşitlilik sağlamak, kentlerdeki monotonluk ve ruhsuzluk karşısında mekanı düzenleme ilkeleri olarak postmodern düşüncenin iyimser niyetleri olmuştur. Ancak her iki dönemde de niyetler ile, ortaya çıkan sonuçlar (kentsel gelişim) ne şekilde uyuşmakta ya da çelişmektedir?
- Her toplumda, içinde bulunulan dönemin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarının; planlama süreçlerini, yasal ve yönetsel çerçeveyi ve yapılan mekansal uygulamaları etkileme hızları farklıdır. Bu hızların farklı olması, planlama, yasa ve uygulamalarda farklı sonuçlara neden olabilir mi?
- Modernizm ve postmodernizm yaklaşımının ilkelerinin tamamının izleri, ilgili oldukları dönemlerde görülmekte midir?

- Geç modernleşmiş bir ülke olarak Türkiye’de; modern ve postmodern düşünce çerçeveleri, içinde bulundukları dönemlerin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarının da etkisiyle, planlama süreçlerini, yasal ve yönetsel çerçeveyi ve yapılan mekânsal uygulamaları nasıl etkilemektedir?

2- Örneklem seçimi:

Örnek alan olarak, kavramsal çerçevede bahse konu yaklaşımların en iyi incelenebileceği kent olan “İstanbul” seçilmiş ve araştırma soruları örneklem üzerinde çeşitlendirilmiştir:

- İstanbul’da modern / postmodern yaklaşımların yansımaları ne şekilde yaşanmıştır?
- Kentsel gelişimi belirleyen aktörlerin niyetleri modernist / postmodernist yaklaşımların niyetleri ile ne şekilde uyuşmakta / çelişmektedir?
- Ortaya çıkan sonuçlar (kentsel gelişim), aktörlerin niyetleriyle ne şekilde uyuşmakta / çelişmektedir?
- Ortaya çıkan sonuçlar (kentsel gelişim) modernist / postmodernist niyetlerle ne kadar uyuşmakta / çelişmektedir?
- Ortaya çıkan sonuçlar (kentsel gelişim) modernist / postmodernist yaklaşımın hakim olduğu dönemlerde ortaya çıkan sonuçlarla aynı mıdır? Yoksa bizde farklı bir süreç mi yaşanmıştır?

3- Kavramsallaştırma ve kategorilerinin geliştirilmesi:

Kavramsal çerçeve bağlamında, kentsel gelişimi incelemeye yön verecek bilgilerin, kentsel mekanı şekillendiren bilgileri olduğu kararlaştırılmıştır.

4- Veri toplama:

Konu hakkında yayınlanan kitap, makale, tez çalışması vb. yazılı kaynaklar ile internet ortamında yayınlanan bilgiler derlenmiştir.

5- Kayıtlı belgelere dayalı araştırma:

Tüm veriler 1950-1980 dönemi ve 1980 dönemi sonrası olarak iki ana bölüm altında, planlar, yasal mevzuat ve kurumsal yapı ile kendiliğinden gelişimi açıklayan yazılı kaynaklar kapsamında analiz edilmiştir.

6- Betimleme:

Söz konusu süreçler (kentsel gelişim) ve olaylar (mevzuat, plan ve kurum kuruluş tarihleri vb.) zaman çizelgesinde işaretlenmiştir.

7- Değerlendirme:

Zaman çizelgesinde yer alan bilgilerin de ışığında kentsel gelişim; dönemin etkili olan aktörleri ve plan/mevzuat/yasal yapı çerçevesinde ve de niyet-sonuç ilişkisi kurularak değerlendirilmiş, bu değerlendirme yapılırken, örnek alan bölümünde yer alan araştırma sorularının cevapları aranmaya çalışılmıştır.

İçerik analizi yönteminin uygulanmasıyla, yazılı materyallerin satır arası mesajlarını anlamak kolaylaşmaktadır. Metin, bütünlenmiş bir yapıdır. Çoğunlukla bu bütüne bakmakla bütünü oluşturan parçalar gözden kaçırılmaktadır. Dolayısıyla İstanbul'daki kentsel gelişimi bütün bir yapı olarak algıyorsak, bu yapıyı oluşturan tuğlalar olan aktörlerin niyetlerini, planları, yasal mevzuatı, kurumsal yapıları incelemek, bu yapıları incelerken de kavramsal çerçeve kapsamında yorumlamak, görünen bütünün neden yapıldığını daha yakından incelememizi sağlamakta ve ilişkiler kurup, sonucun nasıl meydana geldiğini kavramamız açısından yön vermektedir. Bu nedenle tez çalışmasında “içerik analizi” yöntemi kullanılmıştır.

MODERNİZM DÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1 Modernizm Kavramı

Modernizmin anlamı “modern” kelimesinden gelmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde, modern kelimesi “çağcıl, çağdaş” anlamlarına gelmekte iken; modernizm “**çağdaşlık, çağdaşlaşma akımı**” olarak tanımlanmaktadır [59], [60]. Modern olmak aynı zamanda geleneksel olmaktan da farklı olmaktır. Dolayısıyla modernizm, tarihi ya da düne ait olanı dışlamakta, önemsizleştirmektedir.

Modernizm düşünce yaklaşımının arkasında modernite ideolojisi yer almaktadır. Modernitenin kökenleri ise Aydınlanma hareketine dayanmaktadır. Modernizm, temelinde modernite olan ideolojinin düşünsel süreci/akımı olarak tanımlanabilir. Bu nedenle modernizm akımının, modernitenin dayandığı 17. yüzyıldan daha sonra etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Modernitenin savunucuları olan **Durkheim, Simmel** ve **Parsons** gibi sosyologlara göre modernlik, **farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, bireyselleşmenin, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, bilimsel bilginin ve teknolojinin** hakim olduğu bir yaşam şeklidir. Modernliğin temel parametreleri genel olarak **kapitalizm, endüstriyalizm, kentlilik, ussallık, bürokrasi, uzmanlaşma, farklılaşma, bilimsel bilgi, teknoloji, ulus-devlet** vb.dir [50], [30]. Burada farklılaşmadan kasıt, geleneksellikten kurtularak, modern olmaktır.

Modernizm düşüncesinin temel fikri, geleneksel yaşamın (sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel anlamda) artık çağın gereklerine uymadığı, zamanını doldurduğu ve içerisinde daha iyi bir yaşam sağlanabilmesi için bilimin, aklın, ilerlemenin, yeniliğin olduğu yeni

bir anlayışın hakim olması gerekliliğidir.

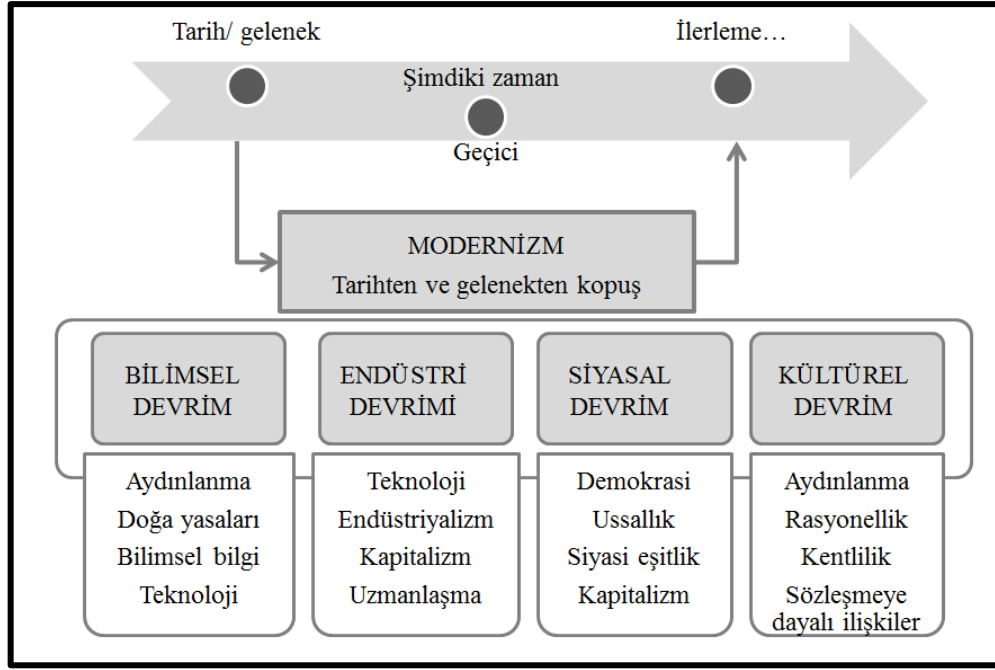
2.1.1 Aydınlanma Hareketi

Modernite, modernizmin arkasındaki felsefi, politik, toplumsal yapılanmayı sağlamakta olup, modernite kavramının düşünsel gücünü **Aydınlanma çağından** aldığı kabul edilmektedir. Aydınlanma 17. ve 18. yüzyıllarda varolan totaliterliğe, kastçı-feodal toplum yapısına, baskıcı dinsel dünya görüşüne karşı, yeni olgunlaşmakta olan burjuvazinin yönettiği bir özgürleşme hareketidir (Aslan ve Yılmaz [30]).

Aydınlanma hareketi ile, din ve geleneğin toplum yaşamında egemen olduğu sürecin yerine, dünyanın merkezine insan aklını koyan sürece geçilmiştir. Bu süreçte “reason” kavramı yani, “**mantık kullanma, akıl yürütme**” egemendir. Dolayısıyla Sağır’ın da ifade ettiği gibi, Aydınlanma çağı insana, dünya tarihini yönlendirme misyonunu vermiştir. Bu süreçte başlangıcı temsil eden Aydınlanma, insanın özünü arayışını yansıtmıştır. Bu **öz arayışı** akıl önderliğinde ve insanın bütün, “metafizik erk”lerden sıyrılmasıyla yapılacaktır (Sağır [61]).

Aydınlanma hareketiyle birlikte ortaya çıkan akıl, birey, insan hakları, toplum sözleşmesi, laiklik, demokrasi, eşitlik gibi kavramlara ilaveten; dinin, felsefenin, bilimin ve sanatın sınırları da ayrılmıştır ki; tüm bunlar aynı zamanda **Habermas**’ın deyişiyle “**Modernlik Projesi**”nin esasını oluşturmaktadır (Aslan ve Yılmaz [30]). Modernlik projesinde amaç, özgür ve yaratıcı bir biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, **insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi** yolunda kullanmaktır. **Doğa üzerinde bilimsel hakimiyet**, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rastgele darbelerinden kurtuluşu vaat etmektedir (Harvey [44]).

Jeanniere (Jeannire [62]) modernlik düşüncesini dört büyük devrimle ilişkilendirir. Her devrimin toplumsal yapı ile doğrudan ilişkisi olduğu gibi, birbirlerini de beslemektedir:

Şekil 2.1 Modernizm düşüncesinin ilişkili olduğu devrimler (Jeanniere [62] ve diğer yazarların modernizm düşüncelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

- 1- **Bilimsel devrim:** Bilimsel devrim insanın doğa yasalarını keşfederek, **doğanın nicelleşmesini** içermektedir (Yırtıcı [63]). **Aydınlanma hareketi** ile bilimin gelişmesi ve ilerlemesi, ekonominin ve coğrafyanın da değişimine neden olmuştur. 1700’lerde buhar enerjisinin kullanılması dünyanın bütün ticaret yollarının değişmesine ve yeni kazananlar ile kaybedenlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan, yeni kıtaların keşfedilmesi, kolonileşmenin yaygınlaşması çok ciddi doğal kaynakların Batı ülkelerine sermaye olarak akmasına neden olmuştur. Daha sonra bu sermaye, sanayi için önemli bir birikim olmuş ve daha sonraki bölümlerde modernizm ile ilişkisine ayrıntılı bir şekilde yer verilecek olan **sanayi devrimine, kapitalizme** girdi vermişlerdir.
- 2- **Siyasal alanda yaşanan devrim:** Artık birey ön planda olduğundan iktidarın kaynağı, ulus haline gelen halktan gelmektedir. Dolayısıyla **demokrasi** devletin tek rasyonel biçimi haline gelmiştir (Yırtıcı [63]).
- 3- **Kültürel devrim:** Aydınlanma çağı ile devam eden süreçte en önemli olay, Aydınlanmanın çocuğu olarak da adlandırılan **Fransız Devrimi**’dir. Fransız Devrimi ile birlikte “kilise, kral, asker” üçlemesi yerine, farklı toplumsal sınıflar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, İngiltere’de de **Burjuva Devrimleri** yaşanmıştır.

Burjuva devrimleri de yeni sınıfların ortaya çıkmasına, ticaret burjuvazisinin yerini sanayi burjuvazisinin almasına neden olmuştur.

- 4- Endüstri devrimi:** Endüstri devrimi, **doğanın insan tarafından fethedilmesini** amaçlayan, bunun araçlarının geliştirildiği, böylece teknolojinin büyük önem kazandığı bir süreci tarif eder. Endüstri devrimi ile tarihte ilk kez doğa, insanın kontrol edebileceği, yönlendirebileceği bir nesne haline gelmektedir (Yırtıcı [63]).

2.1.2 Ontolojik, Epistemolojik ve Metodolojik Kabuller

Modernite projesine kadar, varlık konusundaki tartışma ve anlayışlara bakıldığında; Antik Yunan ve daha sonra Ortaçağ düşüncesine hâkim olan **Aristocu ontolojik anlayışa** göre tabiat ve fiziğin temelini **metafizik ilkeler** belirlemiş, varlık ve oluş soruları teolojik bir çerçevede ele alınmıştır. Aristo, değişimlere maruz kalan doğrusal bir hareketin sonsuzca devam etmesinin imkânsız olduğunu, değişimlere rağmen sonsuza kadar hareketini sürdürebilecek hareketin yalnızca çevrimsel olduğunu düşünmüş ve bu ilkeye uygun olarak da gök nesnelerinin sonsuzluğuna inanmıştır. Aristo'nun ontolojik anlayışı çerçevesinde dünyanın varlığından, varlık ve oluşun gerçekliğinden şüphe bile etmeyen bu güven Aristo ve klasik Ortaçağ ontolojik anlayışının temel karakteristiğini oluşturmuştur (Şentürk [64]).

Tabiatın tabi olduğu metafizik ilkelerle uyumluluğu gözetken düşüncenin yerine, aklın tecrübe edilen bilgilerle, eleştirel ve analitik olarak sürdürülen deneyleri sayesinde onaylanan konsepte inanan bir **bilimsellik anlayışının** yer aldığı görülmektedir (Şentürk [64]). Aydınlanma öncesi geleneksel toplumlardaki “**birey**”le “**Tanrı**” arasında ontolojik bütünlüğü kurma ideali, Aydınlanma dönemi ile birlikte “**birey**”le “**varlık**” arasında kurulmaya çalışılmıştır (Bağlı [65]). Dolayısıyla kökleri Aydınlanma dönemine dayanan modernizmde, varlık olarak **Tanrı merkezli** bir dünya yerine, **birey merkezli** bir dünyanın ön plana çıktığı görülmekte; **birey** ve **ortak akıl** insanların mutluluğu için dünyanın merkezine konulmaktadır.

Pozitif bilimin temel ilkesi olan aklın ve mantığın dünyanın merkezinde olması, **sekülerizmin** ortaya çıkmasına neden olmuştur. **Sekülerizm** hayatı yöneten şeyin din olmadığı, dinin insanın inanç dünyasına indirgendiği sistemdir. Bu durum dinin ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Ancak, toplumu yönetecek kavram, artık modernizm

öncesi dönemde olduğu gibi din değildir. Din, insanın günlük yaşamını inanç düzeyinde yöneten bir kavramdır. Dolayısıyla sekülerizm ile birlikte dinin, günlük hayatın idare edilmesinde kuralları koyma rolü önemini kaybetmiş ve günlük hayat, dinin buyruklarından uzaklaştırılmıştır. Eagleton da, Aydınlanma'nın her ne kadar inanç meselesi ile ilgilense de, din karşıtı olmadığını savunmakta; Aydınlanma'nın dine karşı saldırısının, özünde, teolojik olmaktan ziyade siyasal bir mesele olduğunu vurgulamaktadır. Proje, büyük ölçüde, doğaüstünü doğa ile ikame etmek değil, barbar ve cahil bir inancı kovup yerine akılcı ve medeni bir inanç getirmektir. Bunu Eagleton, Aydınlanma hareketinin görevinin Yüce Varlık'ı devirip dinsel inancı başka bir inançla yer değiştirmek olmadığını, hedeflerinin Tanrı değil daha çok ruhbanlar olduğunu ifade etmektedir. Hristiyanlığa dönük radikal itirazlar, kilisenin siyasetteki rolüne karşı düşmanlıkta baş göstermektedir (Eagleton, [66]).

Harvey, rasyonel toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve rasyonel düşünce tarzlarının gelişmesinin; efsanenin, dinin, boş inancın akıl dışılığından, iktidarın keyfi kullanımından ve kendi insan doğamızın karanlık yanından kurtuluşu vaat ettiğini savunmaktadır. Ancak bu tür bir proje aracılığıyla, bütün insanlığın evrensel, sonsuz ve değişmez nitelikleri ortaya çıkarılabilecektir (Harvey [44]).

Söz konusu değişimin en büyük öncülerinden biri olarak kabul edilen **Galilei Galileo** ile birlikte ilk defa bilimsel bir meta-anlatıma dönüşen **akıl**, tecrübe ile uyum içinde olan değil, **düşünceler aracılığıyla inşa edilen gerçekliğe** inanmıştır. Galilei ve Yeniçağ'ın tabiat bilimleri ile birlikte evren, matematik ile tasarlanmış deneylerle sorgulanmış ve geometrik işaretlerle deşifre edilmesi gereken bir kitap olarak tasarılanmıştır (Şentürk [64]).

Newton'un keşfettiği **yerçekimi yasası**, doğanın var olan ve var olabilecek yasalarının temel prensiplerinin bilinebilmesinin önündeki engellerin kalkmasına neden olmuştur. Aynı zamanda bu, yeni bir doğa anlayışını da doğurmuştur. Bu yeni doğa ve evren anlayışı, doğayı farklılaştıran bir epistemolojinin de oluşmasına öncülük etmiştir. **Ölçülebilir bir doğa anlayışı**, aynı zamanda onun üzerinde iktidar kurmayı da beraberinde getirerek modern epistemoloji olmuştur (Bağlı [65]).

Descartes'in, **zihinler ve bedenlerin beraber varolduklarını**, fakat bedenler uzay-zaman içinde, herkesçe gözlemlenebilir ve mekanik yasalarla açıklanmaya konu

edilebilir iken, zihinlerin yalnızca zamanla kayıtlı olduğunu ve her bir zihnin içinde dönen işlerin, o zihne özel ve mekanik olmayan gizemli yasalarla açıklanabilir bir doğada olduğunu söyleyen **kartezyen anlayışı** ve daha sonra İtalya’da Rönesansın filizlenmesiyle birlikte, insan gözünü doğaya çevirmiştir. Tanrı ile aramızda kurduğumuz bağ, artık ruhumuzda değil, dünyada/doğadadır. Descartes bu ilişkiyi sistematik olarak ilk kuran kişidir. Süren Ortaçağ felsefesini reddetmeden, Tanrı otoritesinin yerine “**ben**”i koyarak düşüncenin inşa edilmesinin ve dinsel öğreti dışından da Tanrı’ya varılabileceğinin yöntemini keşfetmiştir (Bağlı [65]).

Galileo, Descartes ve Newton’un evrene ilişkin ortaya koydukları iddialar, yalnızca evrene ilişkin bakışta bir değişime neden olmamış, aynı zamanda insanoğlunun yetkinlik alanının da genişlemesine neden olmuştur (Bağlı [65]). Tüm bu gelişmelerle birlikte, geleneksel tarımsal üretim ve küçük çaplı el sanatlarına dayalı durağan bir yapıdan sanayileşmiş, şehirleşmiş, okuryazarlık oranının arttığı, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının geliştiği, dinamik bir yapıya geçiş, modernleşme olgusunun ortak özelliği olarak ele alınmaktadır. Hakim özellik ise tarıma dayalı toplumsal bir yapıdan sanayiye dayalı toplumsal bir yapıya geçiş olarak belirmektedir. Toplumda belirgin bir farklılaşma ve uzmanlaşmayı beraberinde getiren modernleşme toplumun eski değerlerinden soyutlanıp yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir. (Aslan ve Yılmaz [30]).

Öte yandan, varlığı anlamada bilgiye ulaşmanın değişimi, mekanın da değişimine neden olmuştur. Aristocu teolojik anlayışa uygun olarak inşa edilen, merkezîyetçilik ve niteliksel farkların hiyerarşik düzeni esas alınarak inşa edilen Ortaçağ kentleri günümüze kadar uzanan süreç içinde dönüşmeye ve değişmeye başlamışlardır. Mekanın homojenleşmesi ve genişlemesi, daha önce kilisenin, siyasal gücün ve zengin sınıfın üstünlüğüne ve otoritesine vurgu yapan yerleşim düzenin dönüşmesine ve giderek hiyerarşik farklılıkların ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm bir anlamda din merkezli yerleşim düzeninden, merkezi olmayan seküler mekan anlayışına geçişi ifade etmiştir (Şentürk [64]). Dolayısıyla, modernite projesi ile **bireyin özgürleşmesi** ön plandayken, bu durumda birey, toplumsal ilerleme, uyumlu toplumsal ilişkilerin gelişmesi ve sekülerleşme gibi yeni kavramları ve düşünceleri ortaya çıkarmıştır.

Modernizmin ontolojisinde **Hegel** (1770-1831) “Being ➤ Varlık” kavramı ile ön plana çıkmaktadır. Hegel’in çıkış noktası **idea** (kavram)’dır. Bu idea (tin, mutlak zihin),

gelişen bir **özdür** (Tunalı [67]). O'na göre; dünyada bir öz vardır ve insanlar bu özle doğarlar. Hayatta karşılaşılan şeyler bu özün ortaya çıkmasını sağlar. Tunalı'nın da belirttiği gibi; bütün varlık dünyası ideanın gelişme süreci içinde ideden oluşur (Tunalı [67]):

- Varlıktan önce idea vardır. Hegel buna **tez** der. İdea gerçeklikten yoksun bir dünyadır.
- İdea, gerçeklik kazanmak ister ve kendini dışa vurur, dışlaştırır. Bu, **antitez** durumudur.
- İdeanın kendini dışlaştırması ile doğa dünyası meydana gelir. İdea, doğa varlığı olmakla gerçeklik kazanmıştır ama özgürlüğünü kaybetmiştir. Gerçeklik kazanmış idea, özgürlüğüne yeniden kavuşmak için kendine geri dönerek tinsel dünyayı meydana getirir. Bu da **sentez** durumudur (Tunalı [67]).

Hegel'in uyguladığı bu yönteme **diyalektik** denir. Diyalektik anlayış ya da yöntem; tez, antitez ve sentez olarak adlandırılan ve birbirini izleyen üç aşamayı içeren bir **değişim, gelişim ve ilerleme sürecidir**. Aynı zamanda, Hegel'e göre diyalektik, varlığı meydana getiren yasadır (Tunalı [67]).

Marx (1818-1883) ise, “Becoming ➤ Olmak” kavramını savunmaktadır. Marx'a göre; insanlar **dünyaya sıfırdan doğar ve karşımıza çıkan şeylerle gelişirler**. Tunalı'nın da ifade ettiği gibi; Marx, Hegel'den hareket eder, fakat elleri üstünde durduğunu iddia ettiği Hegel'in felsefesini tersine çevirerek kendi felsefesini oluşturur. Hegel'in aksine, Marx'ta idea varlığı meydana getirmez, maddi gerçeklik düşüncel hayatı, ideayı meydana getirir. Bu süreci Marx diyalektik bir yöntemle temellendirdiğinden, Marx'ın materyalist anlayışına **diyalektik materyalizm** adı verilir. Marx, anlayışını; doğa, toplum, ekonomi ve tarih araştırmaları ile desteklemesi nedeniyle ortaya koyduğu görüşün bilimsel bir felsefe olduğunu savunmuştur. Bu yolla insanlara; öğretilerinin, bilim kadar nesnel, doğru ve kesin olduğunu anlatmak, kendi felsefesinin tercih edilmesi gerektiği mesajını vermek istemiştir (Tunalı [67]).

Marx'ın diyalektik materyalist anlayışına göre;

- Doğada ve toplumda ortaya çıkan her varlık, her güç kendi içinde kendi zıddını taşır. **Tez** ve **antitez** olarak adlandırılan bu zıt güçlerin çatışmasından ise sentez

ortaya çıkar. **Sentez**; tezi ve antitezi içine alan ancak her ikisini de aşan yeni bir oluşumdur.

- Bu oluşum (sentez) da, yeniden kendi zıddını (antitezini) yaratır. Bu çatışmadan yine yeni bir oluşum (sentez) meydana gelir (Tunalı [67]).

Marx’a göre tüm varlıklar; maddenin tez, antitez ve sentez aşamaları halinde biçim değiştirmesiyle diyalektik sürece uygun olarak ortaya çıkar (Tunalı [67]).

1856’da Marx, 19. yüzyılı niteleyen ve hiçbir tarafın inkar edemediği büyük bir olgu olduğunu; modern hayatın bu temel olgusunun, hayatın temelindeki kökten **çelişki** olduğunu ifade etmektedir. Marx paradigmatic bir modernist inancı dile getirmektedir: *“Kendi açımızdan, biz tüm bu çelişkilere damga vurmayı sürdüren hıznır ruhu gözden kaçırmıyoruz. Gayet iyi biliyoruz ki, toplumun yepyeni güçlerinin iyi işlemesi için ancak yepyeni insanlar tarafından yönetilmesi gerekir - ve bunlar işçilerdir. En az makineler kadar modern zamanların icadıdır onlar.”* Böylece “yeni insanlar”, yani baştan aşağı modern olan insanlar sınıfı modernliğin çelişkilerini çözebilecek, tüm modern insanların içinde yaşamaya zorlandığı ezici baskıların, kişisel ve toplumsal uçurumların üstesinden gelebilecektir (Berman [54]). Dolayısıyla Marx’ın da odaklandığı varlığın “**(modern) insan**” olduğunu görmek mümkündür.

1880’lerde **Nietzsche**, modern hayata dair çok farklı yargılar, bağlılık ve umutlarla; ama Marx’a benzer bir yaklaşımla konuyu ele almaktadır. Marx gibi Nietzsche’ye göre de modern tarih ironik ve diyalektik bir nitelik taşımaktadır. Modern insanoğlu kendini büyük bir değer boşluğu ve yokluğunun, öte yandan da imkanlar bolluğunun tam ortasında bulmuştur. Dolayısıyla, Nietzsche’nin “**Hayır ve Şer’in Ötesinde**” (1882) başlıklı yapıtında da, tıpkı Marx’daki gibi, her şeyin kendi karşısına gebede olduğu bir dünya bulunmakta ve yeni bir tür insanın doğuşuna duyduğu inancı vurgulamaktadır. Bu yeni insan “yarının ve yarından sonranın insanı”dır; “bugününe karşı koyarak”, modern insanların içinde yaşadıkları zorluklardan çıkış yolu bulmak için gerek duydukları yeni değerleri yaratacak cesarete sahip olacaktır (Berman [54]).

Berman, Marx’ın ve Nietzsche’nin de ifade ettiği çelişkileri ve karşıtlıkları 19. ve 20. yüzyılda birçok düşünürün yaşadığını ancak birbirlerinden farklı bakış açıları olduğunu ifade etmektedir. 19. yüzyıldaki düşünürler, modern hayatın hem coşkun hayranları hem de düşmanları olmuşlar, belirsizlik ve çelişkileriyle boğuşmuşlardır. 20. yüzyıl

düşünürleri ise katı kutupsallıklara ve dümdüz bütüncülleştirmelere yönelir olmuşlardır. Modernlik ya körü körüne ve eleştirisiz bir şekilde kabullenilmiş, ya da tepeden bakışla reddedilmiştir. Berman bu durumu “Hem o / Hem bu” yerine “Ya o / Ya bu” şeklindeki değişimle ifade etmektedir (Berman [54]).

Modernizmin ontolojisindeki diğer bir çelişki ise, insana ve insan aklına önem verilirken, aslında insanın geliştirdiği bilimin, insanın ötesine geçmesi ve onu önemsizleştirmesidir. Berman, önde gelen tüm rollerin makineler ve mekanik sistemler tarafından üstlenildiğinde modern insana, fişi takmak dışında yapacak kayda değer bir şey kalmadığından bahsetmektedir (Berman [54]). Dolayısıyla, aslında insana verilen önemin, özellikle 20. yüzyılda **makine** ile yer değiştirdiğinden söz etmek mümkündür.

Max Weber’in, 1904’de yazdığı “**Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**” adlı yapıtında modern ekonomik düzen “**bir demir kafes**”e benzetilmektedir. Kapitalist, yasalıcı ve bürokratik olan bu kaskatı düzen, bu mekanizma içine doğan tüm bireylerin yaşamlarını karşı konulmaz bir güçle belirlemektedir. Modern toplum bir kafes olmakla kalmamakta, içindeki insanlar da o kafesin parmaklıklarınca biçimlendirilmektedir. Böylece insanlar ruhu, kalbi, cinsel ya da kişisel kimliği olmayan, hatta varlığı bile olmayan varlıklar olmaktadır. Dolayısıyla Weber modern insanın yok olup gittiğini düşünmektedir (Berman [54]).

18. yy.dan itibaren insanın ve insan aklının dünyanın merkezinde olması bilimsel devrimlerin önünü de açmıştır. Bilim geliştikçe bilinmeyen her şey bilinir hale gelecektir. Bilime dayalı, somut, ispatı gereken bilgi ön plana çıkmış ve yasalara göre düşünme önem kazanmıştır. Bu durum da modernizmin **epistemolojisi** olan **pozitivizmi** geliştirmiştir. Harvey’e göre de; modernizm genellikle **pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonalist eğilimli** olarak algılanmakta olup, **toplumsal düzenin rasyonel olarak planlanmasıyla ve bilgi ve üretimin standartlaşmasıyla** özdeşleştirilmektedir (Harvey [44]).

Modernizm iyimser bir düşünceye dayanmaktadır. Pozitivizm ile birlikte doğa biliminin gelişmesi ve teknoloji, insanın doğaya hakim olmasını olanaklı hale getirmektedir. Bu inanca göre, örneğin, buluşlarla baraj kurma imkanı doğacak, bu teknoloji tarımda kullanılacak böylece açlıktan kurtulunarak, yoksulluğun önüne geçilecektir. Ancak Harvey’in de belirttiği gibi, Malthus, doğal kıtlık ve yoksulluktan kurtulmanın hiçbir

zaman mümkün olmayacağını savunmuştur (Harvey [44]).

Öte yandan, insanlar düşünebildikleri için, kendileri için en iyi yönetim sistemlerini de ortaya çıkarabileceklerdir. Bu da ortak aklın egemen olduğu demokrasidir. Dolayısıyla bu noktada, **tek doğru / ortak aklın tek doğruyu bulması** ilkesi dünyanın merkezine **mantığı** koymaktadır. Modernizmin gelişme sürecinde her ne kadar 1700’lerdeki oluşum ile 1900’lerdeki oluşum farklı olsa da ana fikir değişmemektedir: **Mantık dünyanın merkezinde** yer almaktadır. Bu da “**toplum mühendisliği**”ni ortaya çıkarmıştır. “Tek bir doğru bulunmakta ve herkes ona uydurulmaya çalışılmaktadır.”

Bu anlayışın doğurduğu dünya görüşünde edebiyat karakterleri dahi ya iyi ya da kötüdürler. Neredeyse karışık karakterli bir kahraman yoktur. Bu ise varolan bilgi çeşitlerinin tamamını bir bilgi türüne, “tek”e indirmektedir (Bağlı [65]).

Dolayısıyla ortak akıl, **tek doğru** etrafında dönmektedir. Pozitif bilime göre; **yasa** olmalı, **tahmin** yürütmeli ve kendi **geleceğiniz** kurulmalıdır.

Şekil 2.2 Modernizmin epistemolojisi

Ortak aklın doğruyu bulmak için yasa oluşturma, tahminde bulunma işlemi, modernizmin **metodolojisini** de ortaya çıkarmaktadır: **Anket, gözlem, veri toplama, deney** bu doğrultuda önemlidir. Her şeyin sınırlandığı alanda **bağımsız değişkenin, bağımlı değişkenleri nasıl etkilediğine** bakmaktadır.

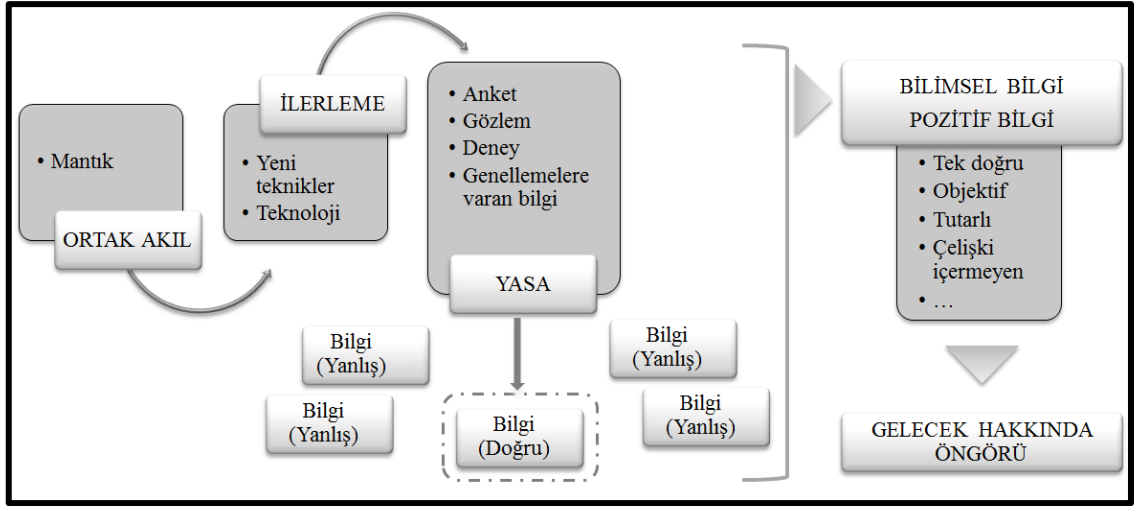
Pozitivizmde, bilgi bilimsel olduğundan özne ile nesne arasındaki bilgi ilgisi bilimsel ya

da deneysel yöntem adı verilen bir yöntemle kurulur. **Deneysel yöntem**, gözlem ve deneye dayalı bir bilgi üretme özelliğine sahiptir. Deneysel yöntem bu yönüyle diğer bilgi edinme yöntemlerinden farklıdır (Tunalı [67]).

Deneysel yöntemle elde edilen bilimsel bilginin temel özellikleri şunlardır:

- Bilimsel bilgi, bilimsel yöntemle ve bu yöntemin temelinde yer alan **tümevarımsal akıl yürütme** biçimi kullanılarak elde edilir.
- Bilimsel bilgi, incelediği olgulardan **genellemelere varan, genellemeler yapan** bir bilgidir. Bu anlamda, bilimsel bilgi, gözlem sınırlarının dışına çıkan bir bilgidir.
- Bu yöntemle ortaya konulan sonuçlar, **kesin açıklamalar ve doğa yasalarıdır**.
- Bilimsel bilgi, tek tek olaylardan hareket ederek genellemelere giderken **mantığı** kullanır. Aklın ilkeleri doğrultusunda üretilen, yani **tutarlı ve çelişki içermeyen** bir bilgi olduğu için mantıksaldır.
- Bilimsel bilgi, onu üreten bilim adamının inanç ve ideolojisinden bağımsız olduğu için **objektif (nesnel)** bir bilgidir. İncelediği olaylara hiçbir öznellik karıştırmadan inceleme yapar.
- Bilimsel bilgi, incelediği olayların nedenlerini ortaya koymaya yönelik bir bilgidir.
- Bilimsel bilgi insanlığın **deneyimlerine, bilgi birikimine** dayanır, yeni tekniklerle ve sürekli araştırmalarla gelişip **ilerleme** özelliği taşır. Gelecek hakkında **öngörüde** bulunabilme olanağı sağlar (Tunalı [67]).

Böylece, geleneksel toplumda genellikle yaşla ve tecrübeyle elde edilen ve sınırlı olan bilgi modern toplumda yerini teknolojinin etkililiği, bilginin yaygınlığı ve seri üretimin yapıldığı bir sürece bırakmıştır (Aslan ve Yılmaz [30]).

Şekil 2.3 Modernizmin bilimsel bilgiye ulaşmada kullandığı metodoloji

Öte yandan; pozitif düşüncenin bir sistem haline gelebilmesi için doğa bilimlerinin gelişmesi ve özellikle fizik alanındaki devrimlerin gerçekleşmesi gerekmiştir. Doğa bilimleri olayları birbirleriyle ilgileri bakımından kavramak ve böylece doğada tek tek karşılaştığımız olayları birleştirip **genelleştirerek** ifade etmek ister. Bunu da **deney** yöntemiyle olaylar arasında nedensellik (neden-sonuç) ilgileri kurarak yapar. Amaç, **doğa yasalarına ulaşmaktır**. Doğa yasaları, doğada meydana gelen olaylar arasındaki değişmez ilişkileri ifade eder. Böylece doğa bilimleri doğada bir **düzenlilik** bulunduğunu kabul eder (Tunalı [67]).

Doğa bilimlerinde, bilginin özelliklerine bakıldığında, bilimsel bilginin özellikleri ile birebir örtüştüğü görülmektedir:

Bilimsel bilgide sistem insanı **genel yasalar** bulmaya yöneltmektedir. Pozitivizme göre “**gelecek**” önemli bir kavramdır: “Gelecekle ilgili bir yasanız olmazsa, gelecekle ilgili tahminlerde bulunamazsınız.” Bu noktada, geleceğe ilişkin kestirimlerin yapılması ve buna ilişkin kararların verilmesi bağlamında, “**planlama**” modernist epistemolojiye verilecek en güzel örneklerden biridir. Çünkü planlamada da, anket, gözlem vb. yöntemlerle veri toplanarak, mevcut durum ve genel eğilimler çerçevesinde gelecek hakkında tahminde bulunulmakta ve plan kararları oluşturularak, bir nevi yasa üretilmektedir.

Sosyoloji’de **Chicago Okulu** kentlerin işleyişiyle ilgili yasalar bulmaya çalışmıştır. Bu yasaların yani modellerin, kentler gelişmesini sağlayacağı ortak bir kılavuz olarak düşünülmüşlerdir. Chicago Okulu’nda; “Model vardır. Doğru budur. Bu şekilde

gelişmeyen herhangi bir şey yanlıştır.”

Ayrıca pozitivism, **kapitalizmin** mantığı ile de birebir örtüşmektedir. Kapitalizmde de kar elde etmek için sürekli tahminde bulunmak gerekmektedir. Gelecekle ilgili bir amaç vardır ve o amaca yönelen bütün yollar araştırılmaktadır. Bu yollar arasında, kapitalizmin amacına en uygun olanı (herkes için ideal bir araç olmasa dahi) seçilir. Bu noktada yaratıcı yıkıcılık / yıkıcı yaratıcılık kavramları kullanılabilir.

Modernizmin epistemolojisi olan pozitif bilimdeki ortak akıl ve tek doğru kavramı, politik sitemde de yansımaları “**ulus devlet**” olarak bulmuştur. Bütün dünyadaki ulus devletler içindeki çeşitliliği eriterek yola çıkmaktadırlar. “Tek devlet / Tek ulus” modeli, modern düşüncenin kapitalizm ile birlikteliğinin ürünüdür.

Modernizmin epistemoloji ve metodolojisi aslında kendi içinde **çelişkiler** de barındırmakta olup, ikili bir karakteri mevcuttur:

- Geçici, kısa süreli: Temel ilkelerinden biri olan ilerleme fikri, hiçbir şeyin sabit olmaması anlamına gelmektedir. Böylece modernizmin geçici bir kimliği vardır. Bir şeyi yıkıp yeniden yapmak modernitenin özünü oluşturmaktadır.
- Sonsuz, evrensel, her yerde uygun olan: Herkes için önemli olan bir şeyi keşfetmek için, yasa üretmek gerekmektedir.

2.1.3 Modernizmde Zaman Anlayışı (İlerleme ve Yaratıcı Yıkım)

Modernizm bir düşünce biçimi olarak, felsefeden sanata, mimarlıktan planlamaya, ekonomiden siyasete kadar birçok alanda etkili olmuştur. Dolayısıyla, birçok düşünür bu konuda önemli çalışmalar yapmışlardır. Baudelaire, 1863’de yayınlanmış olan “Modern Hayatın Ressamı” başlıklı denemesinde; modernitede değişmeyen tek şeyin, değişimin kendisi olduğunu ifade etmektedir (Harvey [44]). Her şey sürekli değiştiği için, insanların hayatı ve mekan da sürekli değişim ve devinim içerisinde.

Berman ise modern ortamların ve deneyimlerin, her türlü coğrafi ve etnik sınırları, sınıf ve ulus sınırlarını boylamasına kestiğinden bahsetmektedir. Modern olmak, Marx’ın ifadesiyle **katı olan her şeyin buharlaştığı** bir evrenin parçası olmaktır (Harvey [44]). Yani Baudelaire’in de ifade ettiği gibi her şey gelip geçicidir ve her şey “zaman” ile eriyip, buharlaşır ancak kaybolmayan şey “zaman”ın kendisidir.

Dolayısıyla düşünürler, modernizm ile **zaman** arasında güçlü bir bağlantı kurarlar.

Ancak söz konusu **zaman**, ilerleme ile birlikte **geçici** özelliği olan bir kavramdır. Modernizm “o an” yaşanan durumu ifade ettiğine göre, “şimdiki zaman”, “gelecek zamanda” modern olmayacaktır. Geçmiş zaman da günümüze göre modern olmadığına göre, modernist anlayışta geçmiş zamanın değişmesi, devinim geçirmesi gereklidir. Dolayısıyla modern olmak, her zaman geçici olmaktır. Karakurt’a göre de, modernizm kendisi dahil hiçbir şeyi kalıcı kılmaz, her şeyi geçici hale sokarak stratejik olarak konumlandırır (Karakurt [68]).

Modernizmin vaat ettiklerinin bir bedeli olarak gelenekten kopmak, tarihi yıkmak gerekmektedir. Geleceği kurmak için ilk olarak **eskiyi yıkmakla** işe başlanmalıdır (Karakurt [68]). Bu noktada ön plana çıkan “**yaratıcı yıkım**” kavramı moderniteyi anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda Berman, modern anlayış ile birlikte yaşanan değişimi; “...Katı olan her şey, sırtımızdaki giysilerden onları dokuyan tezgah ve makinelere, makinelerin başındaki çalışan insanlara, işçilerin yaşadığı ev ve mahallelere, işçileri sömüren şirketlere, kasabalara, koca koca bölgelere ve onları içine alan uluslara kadar bütün bunlar ertesi gün yıkılmak ve dağılmak, parçalanmak ve yok edilmek üzere yapılmaktadır...” şeklinde ifade etmektedir (Berman [54]).

Harvey, Goethe’den Mao’ya kadar uzanan bir çizgide birçok modernist düşünürün de bu konu ile ilgilendiğini söyleyerek, bu durumu “yumurtayı kırmadan omlet yapmak olanaksızdır.” şeklinde değerlendirmektedir. “**Yaratıcı yıkım**” modernitenin temel bir koşulu olduğuna göre, sanatçının bir birey olarak kahramanca bir rol oynaması beklenmiştir. Frank Lloyd Wright, sanatçının çağının ruhunu kavramakla yetinmeyip çağı değiştirme sürecini başlatması gerektiğini savunmuştur (Harvey [44]). Bu kapsamda, toplumun üstünde bazı gruplara, bazı görevler atfetmek gerekmektedir. Gelip geçici bir evrenden, kalıcı bir kısmı yakalamak isterler. Kente bir damga vurmak gerekir. Harvey’e göre de, 20. yy.ın başına gelindiğinde, estetik deneyimin keşfi, modern hayatın gelip geçiciliği, parçalanmışlığı ve aşık kargaşasının orta yerinde sonsuz ve değişmez olanın ne olduğu konusunda yeni bir mitolojinin yerleşmesi açısından güçlü bir araç haline gelmiştir. Kente damga vurmak belirli bir kesime aittir. Bu görevi de mimarlar, plancılar ve sanatçılar; mimari, plan, sanat ürünlerinin yaratılması ile üstlenirler. Yine, Harvey’e göre; “sonsuz ve değişmez” olan artık otomatik bir biçimde varsayılamadığına göre, modern sanatçının insanlığın özünü tanımlama açısından yaratıcı bir rolü vardır. “Yaratıcı yıkmak” modernitenin temel bir

koşulu olduğuna göre, sanatçının bir birey olarak kahramanca bir rol oynaması beklenmiştir (Harvey [44]).

Baudelaire ise çalışmalarında, modernitenin gelip geçiciliğinden, somut olan şeyleri yaratabilme kaygısı taşımaktadır. Bu nedenle moderniteyi “anlık olandır, geçip giden, olumsal olandır; sanatın yarısıdır; öteki yarısı ise, sonsuz olandır, değişmeyendir.” şeklinde tanımlarken (Harvey [44]), geçicilik içerisinde o anın mekanda sanatla somutlanması gerektiğini ifade etmektedir. Böylece modernite hem günümüzdeki zamanı içerecek, hem de sonsuzluk kazanacaktır. Yine Harvey’in aktardığı gibi, Baudelaire başarılı bir modern sanatçının, “günümüzün anlık gelip geçici güzellik biçimlerinden, evrensel ve sonsuz olanı bulup çıkarabilen” bir sanatçı olduğunu ifade etmektedir (Harvey [44]).

Dolayısıyla, modernlik, geleneksel dünyayı tüm kurum ve kuralları ile çözmüş, dağıtmıştır. Modern toplumsal yaşamda her şey yabancıdır, yenidir. Eski ile yeni olan arasında hiçbir organik bağ yoktur. Önceki ile arasındaki ilişkiden dolayı, içinde bulunulan an da kuşkulu, ilerde yabancı olunacağı bilinen bir andır (Yırtıcı [63]).

Öte yandan modernizmin farklı bir yüzü de vardır. Berman’a göre, modernizmin yapısı ikiliklerle doludur. Modern olmak, serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat ederken; bir yandan da sahip olunan her şeyi, bilinen her şeyi yok etmekle tehdit etmektedir. Modern ortamlar ve deneyimler coğrafi, etnik, sınıfsal, ulusal, dinsel ve ideolojik sınırların ötesine geçmekte olup; modernliğin, bu anlamda insanlığı birleştirdiği söylenebilmektedir. Ama bu bölünmüşlüğün birliğidir: Sürekli parçalanma, yenilenme, mücadele, çelişki, belirsizlik ve acı biraradadır (Berman [54]).

2.1.4 Modernizmde Toplumsal Anlayış (Eşitlik, Toplumsal Sözleşme, Toplum Yönetimi, Demokrasi)

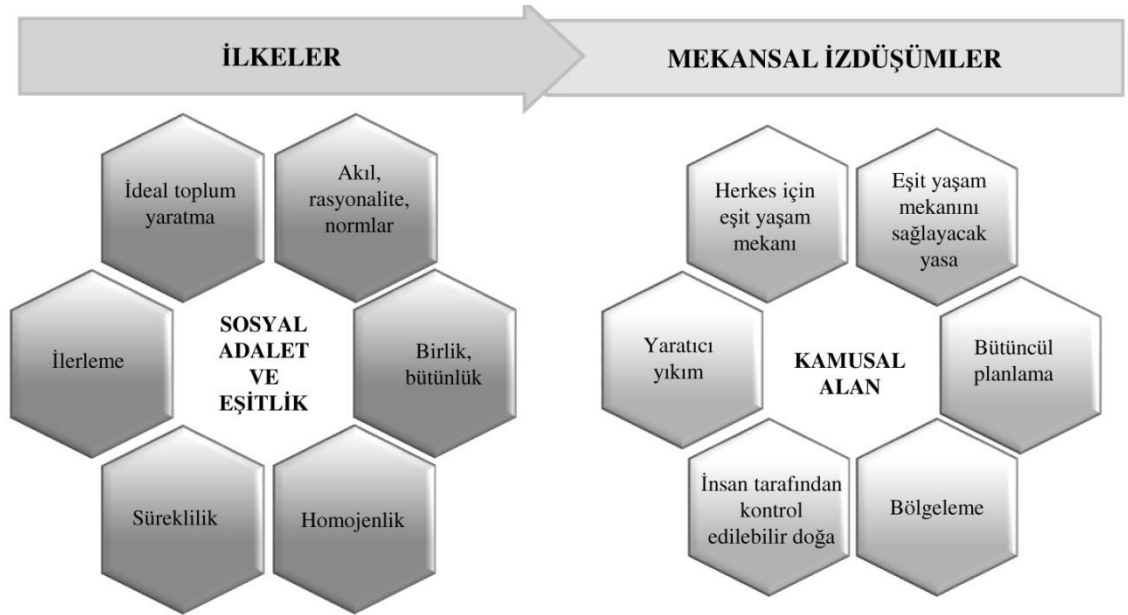
Modernizmin bilime, dolayısıyla da akla ve mantığa verdiği önem, bireyin önem kazanmasına neden olmuştur. Bu da beraberinde toplumsal olarak birçok yeniliği ve değişimi getirmiştir. Yırtıcı’nın da belirttiği gibi, Aydınlanma hareketi, toplumsal ilişkiler ve düşüncenin laikleştirilmesi ve her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleştirilmesini ve nicelleşmesini içermektedir. Artık insanlar dinlerine, derilerinin renklerine, yaşadıkları kültür ve coğrafyaya göre değil, Aydınlanma

düşüncesinin temellerini oluşturan laik, rasyonel, eşit ve özgür kriterlere göre değerlendirileceklerdir. Böylece geleneksel dünyanın hiyerarşik siyasi yapısı ve aileden gelen soyluluk imtiyazının yerini **siyasi eşitlik** düşüncesi almıştır. Artık devletin halkla ilişkisinin demokratik rasyonalite içinde kurulması ve uygulanması gerekmektedir (Yırtıcı [63]). Toplumsal yapının değişimi ile birlikte toprak mülkiyetine bağlı güce karşı çıkmış, bu daha sonradan kapitalizmin başlangıcı olarak da sayılmıştır. Feodalizmden kapitalizme geçiş, kral ve monarşiye dayalı bir sistemden **meclis ve demokrasiye dayalı bir sisteme** geçişe yol açmıştır.

Köklü biçimde yaşanan bu değişimler kapsamında, hiç kuşkusuz modern düşünce kavramına ilişkin açıklanacak çok şey vardır. Ancak tez çalışması kapsamında ana hatları ile değinilen modern düşüncenin dayandığı kavramlar ve mekansal referansları kısaca özetlenecek olursa, akıl ve rasyonalite temeline dayanan toplumda bireyin ön plana çıktığını görmek mümkündür. Mantık yürüten, aklını kullanan rasyonel bir varlık olan birey; sürekli yeniliklere ve değişimlere ayak uydurarak ilerleme ile birlikte doğayı kontrol edebilecek ve kendi hayatını, kendisi için iyi bir geleceği kurabilecektir. Böylece kendisi için en uygun mekanı da yaratacaktır. Bu **ideal toplum düzenini** de kurmak demektir.

Geçmişten farklı olmak adına, bu durum genellikle mekanda yaratıcı yıkımla sağlanmaktadır. Modernizmin ideal toplum düzeninde, gelenekselden farklı olarak herkes için eşitlik ve sosyal adalet düşüncesi yatmaktadır. Bu durum aynı zamanda herkes için eşit yaşama mekanının da yaratılması demektir. Modernizmin ideal toplum için yaratacağı ideal mekan herkes için eşit olacağından birlik ve bütünlük ilkesi ile tutarlı olarak mekana yansması bütüncül özellikli planlar ile mekanı homojen bölgelere ayırmaktır. Bunu yaparken de yine eşitliği sağlamak adına, yasalar egemen olacaktır. Sosyal adalet ve eşitliğin ve de bunun sürekliliğin sağlanması için en önemli oluşum kamusal alandır. Aklını iyi bir toplum yaratmak için kullanacak bireylerin toplandığı, paylaştığı ve bunun devamlılığın sağlandığı kamusal alanlar, modern düşüncenin mekânsal anlamdaki en olumlu niyetlerindendir. Kamusal alan kavramına ilişkin özellikle yabancı literatürde “public space”, “public place”, “public realm”, “public domain”, “public sphere” gibi çok farklı tanımlamalar bulunmakta; Türkçe’de de kamusal alan, kamusal mekan, kamuya açık alan, açık ve yeşil alan gibi birçok kavram yer almaktadır. “Kamusal alan” toplumun birlikteliğini sağlamak amacıyla, toplumsal

düşüncelerin paylaşıldığı ve eyleme geçtiği toplumsal etkinlik alanı olarak soyut, topluma içkin bir kavramdır. “Kamusal alan” ise daha somut olarak, fiziksel mekana ilişkin bir tanımlamadır. Toplumsal yaşamda, kentlerin içerdiği sokaklar, meydanlar, parklar, sinemalar, tiyatrolar, sosyal-kültürel tesisler gibi kamusal mekanların önemi büyüktür. İnsanlar kamusal mekanı etkin olarak kullanabildikçe, kamusal alan oluşabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, kamusal alan üretimi, kamusal alan oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Her dönemde etkin olan aktörler kendi kamusal alan söylemlerine uygun olarak kamusal mekanı şekillendirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla her iki kavram iç içe geçmekte, birbirini etkilemekte ve tamamlamaktadır. Bu nedenle tez çalışması kapsamında “kamusal alan” kavramı, bireylerin bir araya geldiği, düşünce ve fikirlerin paylaşılabilirdiği, toplumsal ilişkilerin üretildiği, böylece toplumun bağlarının güçlendiği ortak mekana referans vererek kullanılmıştır. Dolayısıyla tez çalışması kapsamında İstanbul’un gelişiminin inceleneceği bölümde modernizm bağlamında yapılacak değerlendirmelerde; modernizmin en önemli ilkesi / en öncül niyeti olarak görülen “sosyal adalet ve eşitlik” ile, mekandaki en önemli referansı olan “kamusal alan” yaratma konuları üzerine odaklanılmıştır.

Şekil 2.4 Modernizmin ontolojisi

2.2 Modernizm – Kapitalizm İlişkisi

Modernizm ontolojik açıdan incelendiğinde, bu anlayışın ilkeleri ve niyetleri ile ideal bir toplum yaratma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak her düşünce, içinde

bulunduğu ortam içinde, dönemin aktörleri ve dinamikleri ile şekillenmektedir. Dolayısıyla modernizm yaklaşımının egemen olduğu yıllarda özellikle ekonomik ve politik yapının bu düşünce biçimi ile nasıl etkileşim içinde bulunduğunu incelemek önemlidir.

Kapitalizmin kelime anlamına bakıldığında, özel mülkiyetin, üretim araçlarının büyük bölümüne sahip olduğu ve işlettiği; yatırım, gelir dağılımı, üretim, mal ve hizmet fiyatlarının arz ve talebin bulunduğu piyasa ekonomisi tarafından belirlendiği sosyal ve ekonomik sistem olduğu görülmektedir. Bu sistemde genellikle bireylerin ya da grupların oluşturduğu tüzel kişiliklerin ya da şirketlerin emek, yer, üretim aracı ve para ticareti yapabilmeye hakkı vardır [69]. Önceki bölümde de bahsedildiği gibi, kapitalizmin kar elde etmek için kullandığı yöntemler, pozitivizmle örtüşmektedir. İşlek'e göre, modern dünyanın devingen ve karmaşık karakterini besleyen tüm süreçleri kapitalist dünya pazarının içinde kendini bulmuştur (İşlek [70]). Her şeyi eskitmek üzerine kurulu bir sistem olan kapitalizm, yeni olanın sadece o an için yeni olduğu düşünce biçiminde kök salmıştır. Modernizmin ilerleme, eski olanı yıkma, özgürlük gibi ilkeleri kapitalizm ile birebir örtüşmüş ve böylece kapitalizm, modernizmin ilkelerinde hayat bularak, birlikte kenti şekillendirmeye başlamıştır.

Georg Simmel, 1911'de yayınlanan "Metropol ve Zihinsel Yaşam" başlıklı denemesinde, "para ekonomisi"nden bahsederek, kapitalizme giriş yapmaktadır. Ona göre, insanlar bir yandan, öznel bağımlılığın zincirlerinden kurtulmuş ve böylece çok daha ileri derecede bir kişisel özgürlüğe kavuşmuşlardır. Ama bunun bedeli, başkalarına birer nesne, araç olarak yaklaşmalarıdır. Anonim kimlikli "başkaları" ile, genişleyen bir işbölümünün gerektirdiği eşgüdümü sağlamak için gerekli olan parasal mübadelelerin hesabı yoluyla ilişki kurmaktan başka seçenek yoktur. Böylece Simmel, modernizmin özgürlük ve ilerleme ilkelerinin aynı zamanda insanları yabancılaşmaya ittiğini ve insanlar arasındaki organik ilişkinin yerini para piyasasına bıraktığını ifade etmektedir (Harvey [44]). Berman (1982) modernliği bir dizi deneyimler örüntüsü ile tarif eder. Modernliğe özgü deneyimleri yaratan ya da imkan veren bir dizi yeni gelişme içinden, kapitalizme bu deneyimler dizisine ortam yaratan bir alan olarak ayrı bir önem vermektedir. Modernlik ve kapitalizm birbirlerini besleyen, iç içe geçmiş durumlardır. Yüzyıl başında, ekonomik refah ve zenginliğin aynı zamanda toplumsal adalet ve bireysel özgürlüğü sağlayacağı yönündeki düşünce, tam da böyle bir çakışmanın

ürünüdür. Modernliğin özgürlük ve ilerleme vaadi, kapitalist ekonominin gelişmeci karakteristiği içinde gerçekleşecek gibi görünmektedir (Yırtıcı [63]).

2.2.1 Metalaşma

Modernizm döneminde süregelen kapitalizm ile birlikte birçok şey nicelleşmeye, metalaşmaya başlamıştır. Bunların başında toprak, emek ve nesneler gelmektedir. Modernizm öncesi dönemde sosyal ve kültürel yapı ile yakından ilişkili olan hatta aralarında duygusal bağ bulunan bu kavramlar, kapitalizm ile birlikte herhangi bir mal gibi alınıp satılabilen metalara dönüşmüşlerdir. Dolayısıyla bir mübadele değerinden söz etmek, mübadele değeri olarak da para kavramını incelemek gerekmektedir.

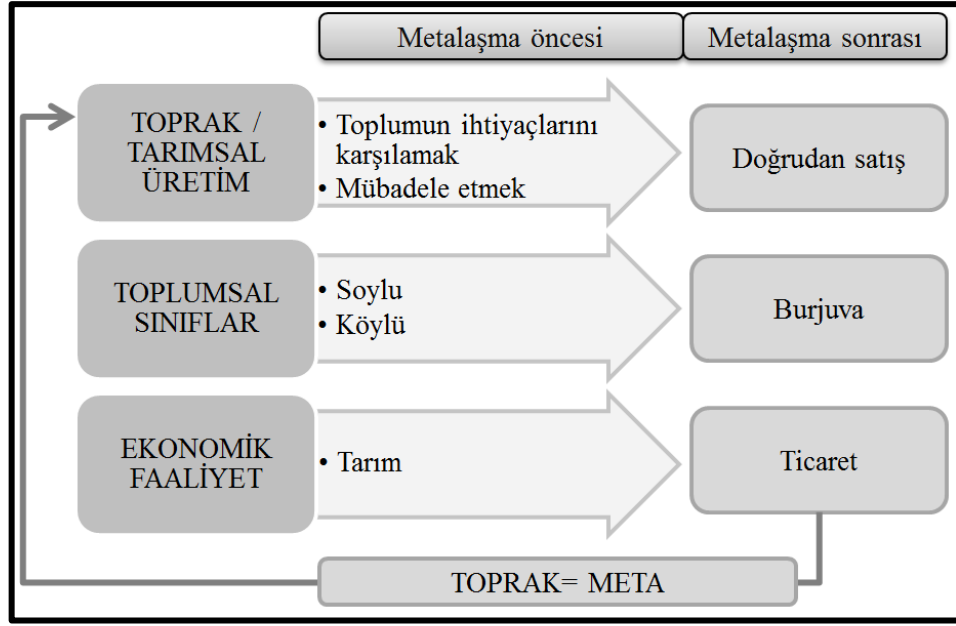
Bu konuda Harvey, Marx'ın Kapital'ine değinmektedir. Marx Kapital'e metaların, kendimizi yeniden üretirken tükettiğimiz günlük şeylerin (yemek, barınma, giyim vb.) bir tahliliyle başlamaktadır (Harvey [44]). Feodal yapının kapalı ekonomik sistemi çözüldükçe ve daha çok sayıda üretici cemaat bağlarından çıkıp, mübadele için üretim yapmaya başladıkça, meta akımını kolaylaştıran tedbirler alınmıştır. Mübadeleyi mekan ve zamanın koşullarına bağımlı kılan takas usulünün yerini, paranın kullanıldığı bir sistem almıştır. Takas usulünün hantallığının ortadan kalkması ile takas edilecek nesnelerin taşınması, depolanması vb. işlemlerin zorunluluğu ortadan kalkınca, ticari işlemler büyük bir dinamiklik kazanmıştır (Yırtıcı [63]). Para mübadeleyi kolaylaştırmakta, ama her şeyin ötesinde, mübadele olgusunun öncesinde ve sonrasında bütün metaların değerini karşılaştırmak ve ölçmek için normal olarak kullandığımız araç haline gelmektedir (Harvey [44]).

Marx da, parasal bir ekonominin tarih sahnesine çıkışının, “geleneksel” toplulukları oluşturan bağları ve ilişkileri çözmekte ve “paranın gerçek topluluk haline gelmekte” olduğunu ifade etmektedir. Doğrudan doğruya tanıdığımız insanlara bağımlı olduğumuz bir toplumsal durumdan, başkalarıyla nesnel ilişkilere bağımlı hale geldiğimiz bir duruma geçilmektedir. Mübadele ilişkileri çoğaldıkça, para gittikçe daha fazla “üreticilerin dışında ve onlardan bağımsız bir güç” olarak görünmektedir. Bu yüzden, başlangıçta üretimi teşvik eden bir araç gibi görünen şey, daha sonra onlara yabancı bir ilişki haline gelmektedir. Bu duruma Marx “meta fetişizmi” adını verir (Harvey [44]).

Geleneksel olandan kopuş, yenileme ve ilerleme ilkeleri ile birlikte para ekonomisine geçiş ile birlikte üretim yeri olarak toprak ve üretim gücü olarak emek metalaşmıştır.

Geçmişten köklü, bütünsel ve şiddetli kopuş “toprak” kavramında olmuştur. Toprağın metalaşma süreci önemlidir, çünkü günümüzde de sancıları çok fazla hissedilen kentsel rantın başlangıcı olmuştur. Yırtıcı’ya göre, toprağa dayalı kapalı bir ekonomiden, ürünlerin dolaşımına dayalı ticari bir ekonomiye geçiş süreci beraberinde fiziksel ve sosyal hareketliliği getirmiştir. Cemaatin ihtiyaçlarını karşılamak için takas usulü toprağa bağlı olarak üretim yapılırken, üretimin doğrudan satış amacıyla yapıldığı bir durumun ortaya çıkması ile toplum ticari bir ekonominin gereklilikleri çerçevesinde yeniden örgütlenmiştir. Bu yeni örgütlenme biçimi toplumsal sınıf yapısını da değiştirmiş; soylu ya da köylü olarak tarif edilemeyen, yeni bir sınıf olarak burjuva sınıfı oluşmuştur. Toprak tek zenginlik kaynağı olmaktan çıkıp, ticaret itici bir güç olarak ekonomik alanda önem kazanmıştır (Yırtıcı [63]).

Toprağa dayalı zenginliğin sona ermesi ve ticaretin toplumsal yapılanmanın merkezine yerleşmesi toprağı da ekonomik yapılanma içinde alınıp-satılabilen, değişim değeri olan bir meta haline getirmiş böylece toprak toplumsal statü göstergesi olma niteliğini yitirmiş bir nesneye dönüşmüştür. Modernleşmeyle birlikte değişimin devamlılığı toprağı, coğrafi konum ve kültürel tarih gibi yerel ve niteliksel bağlarından kopararak ebat, hız, verimlilik, miktar gibi niceliksel değerlerle kavranabilir hale getirmiştir (Yırtıcı [63]). Dolayısıyla özgün özellikleri olan “yer” kavramının yitirilip, alıp satılabilen bir meta haline gelen “mekan” kavramına dönüşüm de kapitalizm ile eş zamanlıdır. Modernizmin herşeyi yenileme, güncel olana dönüştürme, eski olanı yıkma düşüncesi; teknolojik gelişmeler kapsamında üretim ve tüketim alanlarında yaşanan değişimler ile birlikte; duygusal anlamı olan “yer”in tüm farklılıklarından arındırılarak, kurgulanmış organizasyon olan “mekan”a dönüşmesine neden olmuştur.

Şekil 2.5 Toprağın metalaşma süreci ((Yırtıcı [63])’ten yararlanılarak oluşturulmuştur.)

Modernizm sürecinde, kapitalist üretim ile değişen bir değer de “emek” kavramı olmuştur. Marx (1858), kapitalist toplumu, emek gücünün bir meta olarak özgürce alınıp satılabildiği toplum çeşidi olarak tanımlamaktadır. Emek gücünün piyasa koşulları içinde dolaşıma çıkabilmesi tarihte daha önce görülmemiş bir olgudur. Kapitalist ekonomide, emek de diğer her şey gibi nicelleşmiş, bulunduğu bağlamdan ve toplumsal ritüellerden koparılmış, her türlü işe ait özel emek, birbirine çevrilebilir soyut bir nitelik kazanmıştır. Emekğin bu soyut niteliği kapitalist ile işçi arasındaki ilişkinin temelini oluşturmuştur. Toprakla hiçbir bağı kalmayan işgücü, kırsal alandan kentlere göçün ve fabrikalarda çalışan işçilerin temelini oluşturmuştur. Soyut emek, değişim değeri olan ve ürettiği faydadan bağımsız olarak düşünülen bir meta olmuştur (Yırtıcı [63]).

Bu durum emek ve emekgücü arasındaki fark ile daha iyi açıklanabilmektedir. Emek belirli bir işin yapılması için harcanan zaman ve beceriyi ifade eder. Emek gücü henüz emeğe dönüşmemiş, gelecekte emeğe dönüşecek bir durumu ifade eder. Kapitalist ile işçi arasındaki mübadele ilişkisinde satın alınan şey, bu emek gücüdür. Emek gücü satın alındıktan sonra işçinin kontrolünde değildir. Emek gücü karşılığında kapitalistin işçiye ödediği, harcanan emekğin tekrar kazanması yani işçinin belli bir standartta sağlıklı olarak yaşayabilmesi için gerekli olan ücrettir. Bu anlamda işçinin ürettiği ürün üzerinde herhangi bir hakkı yoktur (Yırtıcı [63]).

Emek gücünün mübadele edilebilir bir değer haline gelmesi, beraberinde fiziksel bir hareketliliği de getirmiştir. Pek çok insan bulundukları, doğdukları yerleri terk ederek, işgücüne ihtiyaç olan kentlere göç etmişler, emek gücü ihtiyacın olduğu bölgelerde yoğunlaşmaya başlamıştır (Yırtıcı [63]). Kentsel alana yoğun göç ve kentleşme süreci de, emek gücünün metalaşması ile doğrudan ilişkilidir. Çoğu zaman insanlar nasıl bir işte çalışacağını bilmeden kente göç etmektedirler. Çünkü onlar için önemli olan para kazanmak, işveren için ise onların emek gücünü kullanmaktır.

2.2.2 Fordizm

Modernleşme sürecinde toprak ve emek gibi, metalaşan değerlerden biri de üretim süreci olmuştur. Önceden üreten kişinin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan üretim, toplumsal boyutundan sıyrılarak, ürünü para karşılığında mübadele etmek için yapılabilecek duruma gelmiştir. Üstelik üretim sürecindeki bu değişimde, daha fazla kar elde etmek için daha fazla ürün üretmek de önem kazanmıştır. Böylece modernizm ile eş zamanlı olarak kapitalizmin de talepleri doğrultusunda, fordizm adı verilen üretim sürecine geçiş olmuştur.

Fordizmin sembolik başlangıç yılı, Henry Ford'un Michigan'ın Dearborn kentinde kurmuş olduğu otomobil montaj hattında çalışan işçilere çabalarının karşılığı olarak sekiz saatlik bir işgünü için beş dolar ücret vermeye başladığı, 1914'tür (Harvey [44]).

Fordizm, üretim sürecini birbirini tekrar eden basit ve standart parçalara ayırarak nicelleştiren bir sistemdir. Bu sürece dahil olan emek de artık özel bir deneyim gerektirmemekte ve her işçinin yapabileceği basit hareketlere indirgenmektedir ki, bu da emeğin nicelleşmesini sağlar. Bu sistemde başarı teknolojik yeniliklere değil, üretimin yeniden örgütlenmesindeki organizasyonel yeniliğe dayanmaktadır (Yırtıcı [63]). Ford'un iş örgütlenmesi açısından yarattığı yenilikler, birçok açıdan, zaten iyice yerleşmiş olan eğilimlerin basit bir uzantısı olmuştur. Ford, emek süreci alanında eski teknolojilerin ve daha önceden var olan işbölümünün rasyonalizasyonundan öte bir şey yapmamış, yalnızca, işin yerinden kıpırdamayan işçiye akıtılması yoluyla üretkenlikte önemli artışlar elde etmiştir. F.W.Taylor'ın "The Principles of Scientific Management"ı (Bilimsel İş Yönetiminin İlkeleri) 1911'de yayınlanmış ve güçlü bir etki yaratan bu çalışmada Taylor emek üretkenliğinin, her emek sürecinin ayrı hareketlere ayrıştırılması ve bu ayrıştırılmış işlerin zaman ve hareket araştırmasının katı standartlarına uygun

olarak düzenlenmesi yoluyla nasıl radikal biçimde arttırılabileceğini anlatmıştır (Harvey [44]). Ford'un, Taylor'dan ve kendi deneyiminden yola çıkarak, 1914'te bir otomobil montaj hattının kurulması için oluşturduğu ilkeler şunlardır:

- İşçiler hiçbir gereksiz harekette bulunmamalıdır.
- Karmaşık hareketler kaldırılmıştır, tek bir hareketle tek bir şey yapılmalıdır.
- Montaj sürecinde gereken parçalar, olabilecek en kısa mesafeyi kat etmelidir.
- Montaj sürecinde arabayı ve parçaları bir aşamadan diğerine geçirmek için mekanik araçlar kullanılmalıdır (Yırtıcı [63]).

Bu ilkeler doğrultusunda işleyen fordist sistemin özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Taylorist bilimsel yönetim,

- Ayrıntılı işbölümü örgütlenmesi,
- Rutin ve sürekli yapılan işleyiş,
- İşin dar ve basit anlamda tanımlanması,
- Eğitimsiz ve niteliksiz işgücü kullanımı,
- Üretimin sürekli kayan bir üretim hattı üzerinde yapılması,
- Makine ile işçi arasında sabit bir ilişki,
- Standart ürün çıktısı,
- Büyük ölçekte üretim yapan atölye birimi,
- Rekabete dayalı aynı maldan çok sayıda ve ucuza üretmek,
- Üretim ile üretim öncesi ve sonrası birimlerin birbirlerinden koparılması; dikey haberleşme, merkezi denetim ve kontrol,
- Verimlilik artışı karşılığında yüksek ücret (Yırtıcı [63]).

Dolayısıyla tamamen standartlaşan ve aynılaştan iş ve işgücünden oluşan bir sistem kurulmuştur. Yırtıcı'nın da belirttiği gibi, üretim süreci ve emek nicelleştiğinden; üretim sürecini oluşturan parçalar ve emek gerektiğinde değiştirilebilir, yeni baştan tarif edilebilir olmaktadır (Yırtıcı [63]). Bu sistem emeğe değil, emek gücüne dayalı olduğundan, hiçbir kişi vazgeçilmez değildir.

Ford'a özgü olan ve fordizmi son durumda Taylorizmden ayıran şey vizyonu olmuştur. Ford, kitle üretiminin kitle tüketimi, emek gücünün yeniden üretiminde yeni bir sistem, emeğin denetiminde ve yönetiminde yeni bir politika, yeni bir estetik ve psikoloji,

kısacası, rasyonelleştirilmiş, modernist, popülist yeni tür bir demokratik toplum demek olduğunu açıkça görmüştür. İtalyan komünist önder Antonio Gramsci, “Hapishane Defterleri” adlı çalışmasında fordizmin süratle ve amacı konusunda tarihte eşi olmayan bir bilinçlilikle, yeni tip bir işçi ve yeni tip bir insan yaratma konusunda bugüne kadar tanık olunan en büyük kolektif girişim olduğunu ifade etmiştir (Harvey [44]). Fordizmin yaratacağı yeni insan, dolayısıyla yeni toplum, tamamen geleneklerden kopmuş olacak, üretim ve akabinde tüketim bağlamında modern olacaktır. Dolayısıyla eskiye ait olan herşey, insan ve toplum da dahil herşey bu ekonomi politikası kapsamında yenilenecektir.

Sekiz saat ve beş dolarlık işgünüyle hedeflenen, sadece işçinin son derece üretken montaj hattı sisteminin gerektirdiği disipline uymasını sağlamak olmamış; işçilerin, büyük şirketlerin gittikçe daha büyük miktarlarda piyasaya sürmeye hazırlandıkları kitle üretimi ürünlerini tüketmek için yeterli bir gelire ve boş zamana sahip olmaları hedeflenmiştir. Ford’a göre, kitle üretiminin yarattığı “yeni insan”ın sermayenin ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun olabilmesi için ahlaki bakımdan dürüstlüğe, iyi bir aile hayatına ve rasyonel bir tüketim kalıbını uygulayacak kapasiteye sahip olması yani paralarını doğru sarfetmeyi bilmesi gerekmektedir (Harvey [44]). Dolayısıyla piyasa koşullarının sunduğu bir üretim tarzına göre şekillenen bir toplumsal sınıftan da söz etmek mümkündür. Bu yeni toplumsal sınıf kitlesel olarak üreten ve kazancını tüketen modern bir toplum olup, böylece kapitalizmin çarkının dönmesine de hizmet etmektedir.

Fordist sistemin yerleşik hale gelmesinin tarihi aslında yarım yüzyıl süren uzun ve karmaşık bir süreçtir. Savaş arası yıllarda Fordizmin yayılmasının önünde iki temel engel vardır. Her şeyden önce, kapitalist dünya ölçeğinde sınıflar arası ilişkilerin durumu, işçinin becerisine ihtiyaç duymayan, sabit bir emek gücüne dayanan ve üretim sürecinin planlanması konusunda neredeyse denetim olanağı tanımayan bir üretim sisteminin kolayca kabulüne uygun değildir. ABD’nin bazı yerlerinde kullanılmaya başlayan montaj hattında kitle üretimi teknolojisi, 1930’lu yılların ortasından önce Avrupa’da çok az gelişmiştir. Fordizmin Avrupa’ya yayılmasını olanaklı kılmak için, sınıf ilişkilerinde, 1930’lu yıllarda başlayan ama sonuçları ancak 1950’li yıllarda olgunlaşan büyük bir devrimi beklemek gerekecektir. Aşılması gereken ikinci büyük engel ise devlet müdahalesinin biçimlerinde ve mekanizmalarındadır. Fordist üretimin

gereklerine karşılık verebilecek yeni bir düzenleme tarzı yaratılması gerekmektedir (Harvey [44]).

Devlet yetkilerinin doğru biçimlendirilmesi ve kullanılması sorunu ancak 1945'ten sonra çözümlenmiş ve fordizm bütünüyle olgunlaşmış ve özgül bir birikim rejimi olarak ortaya çıkmıştır (Harvey [44]). Bu sürecin gelişmesinde refah devleti politikalarının benimsenmesi ile devletin piyasaya müdahalesinin ve sosyal anlamda üstlendiği yükümlülüklerin rolü büyüktür. Refah devleti, sosyal ve ekonomik hakların kurumsallaştığı bir yapıdır ve fordist sistemin istikrarlı üretim süreci bu sistemin varlığını gerektirmiştir. Harvey'in de deyimiyle, fordizm güçlü bağlarla Keynesçiliğe bağlanmıştır. Dünya savaşları sonrası yıkımdan olabildiğince az yara alarak kurtulmak için sosyo-ekonomik anlamda kamusal politikaların doğru kurgulanması gerekmiştir. Çalışan kesimler, işverenler ve devlet arasında sağlanan uzlaşma sonucu devlete yüklenen yükümlülükler genel olarak iki alandadır.

Öncelikle, benimsenen refah devleti modelinde ekonomik istikrarın sağlanması, bu süreçte de ortaya çıkabilecek eşitsizliklerin azaltılması için; mal ve hizmetlerin üretim süreci, bölüşümü, bu süreçte sınıfların haklarının korunması konusunda devletin piyasaya müdahalesi söz konusudur. Devlet, kitle üretim ve tüketimini desteklemeye yönelik altyapının sağlanması için ekonomik politikalar izlemekte, kaynakların dağıtılmasına müdahil olmakta ve piyasanın yetersiz olduğu durumlarda, başarısızlıkları yok edecek tedbirler almaktadır. Ayrıca bu dönemde geniş bir toplumsal kesim olan işçinin haklarının korunması için sosyal programlar geliştirilerek, sendikalaşma teşvik edilmiş, toplu sözleşme, grev hakkı, iş saatlerinin düzenlenmesi, keyfi işten çıkarmaların önlenmesi gibi düzenlemelere gidilmiştir.

Devletin üstlendiği diğer yükümlülük ise kamusal hizmet sağlama konusunda olmuştur. Harvey'in de belirttiği gibi, kamu yatırımları, hem kitle üretiminin hem de kitle tüketiminin büyümesi için yaşamsal önem taşıyan alanlara (ulaştırma, su, elektrik vb. sektörlerle) yönelik olmuş ve bu da görece olarak tam istihdamı güvence altına almaya yaramıştır. Benzer biçimde, devletler sosyal sigortayı, sağlığı, eğitimi, konutu ve benzeri alanları kapsayan harcamalar aracılığıyla toplumsal ücreti güçlü biçimde destekleyecek adımlar da atmıştır (Harvey [44]). Böyle bir durum işçiler için yaşam koşullarını düzeltirken, kapitalizm için de, büyük bir üretici ve tüketici kitlesi oluşturmuştur. Dolayısıyla işçi ve işveren arasındaki çatışma, karşılıklı anlaşmaya

dönüştürülmüştür. Yırtıcı'nın da belirttiği gibi, devletin regülasyonu ile ücretlerin ve satın alma gücünün yükseltilmesi, tüketimin tüketici kredileri ile teşvik edilmesi iç pazarda istikrarı sağlamaya yönelik çabalardır. Tüm bu istikrar çabaları fordist üretim için gerekli olan uzun vadeli üretim planlaması ve bu ölçekteki bir üretimi eritebilecek bir pazarın oluşmasına imkan vermiştir (Yırtıcı [63]). Savaş sonrası dönemdeki bu uzlaşma ortamında kapitalizm de altın çağını yaşamıştır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde fordist sistemin sağladığı üretim artışı ile büyük ve devamlı pazarların talepleri karşılanırken, ekonomik büyüme de sağlanmıştır. Böylece düzenleme mekanizmaları sayesinde fordist sistem Harvey'in de belirttiği gibi, 1973'e kadar büyük ölçüde ayakta kalan bir canlılık dönemini oluşturmuştur. Hayat standartları yükselmekte, kriz eğilimleri kontrol altında tutulmakta, kitle demokrasisi korunmakta ve kapitalistler arası savaş tehlikesi uzaklaştırılmaktadır (Harvey [44]).

1939'dan önce ABD dışında ağır gelişen fordizm, 1940'tan sonra hem Avrupa'da, hem Japonya'da savaş seferberliğinin bir parçası olarak güçlü biçimde yerleşmiştir. Büyüme dünya ekonomisi içinde ABD'de Midwest bölgesi, Almanya'da Ruhr-Rheinland eksenini, Britanya'da Midlands bölgesinin batısı, Tokyo-Yokohama üretim bölgesi gibi belirli büyük üretim bölgelerinde yoğunlaşmaktadır. Merkezi ABD'de ve New York'ta bulunan, birbirine bağlı finans merkezleri tarafından koordine edilen bu sistem içinde, merkez bölgeler, komünist olmayan dünyanın geri kalan bölümünden muazzam miktarlarda hammaddeyi kendilerine çekmekte ve gittikçe daha türdeş hale gelmekte olan kitlesel bir dünya pazarını ürünleriyle hakimiyet altına alacak biçimde büyümektedir. Esas olarak Avrupa'da yoğunlaşan dış yatırımın yanı sıra ticaretle de yaşanan bu açılım, ABD'deki fazla üretim kapasitesinin başka ülkelere emilmesini olanaklı kılarken, fordizmin uluslararası alanda gelişmesi, küresel ölçekte kitle piyasalarının oluşumu ve dünya nüfusunun komünist dünya dışında kalan büyük kitlesinin yeni tür bir kapitalizmin küresel dinamiğinin içine çekilmesi anlamına gelmektedir (Harvey [44]).

ABD'nin sanayi ve teknolojiye rakipsiz tek güç olarak hegemonyasını kurması ve Batı Avrupa ve Japonya'ya yönelik yeniden inşa kredileri ve sanayileşme için az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlar dünya pazarının gelişmesini sağlamıştır. Yardım ve kredi faaliyetlerini yöneten uluslararası kredi kurumlarının oluşturulması genişleyen dünya pazarına istikrar kazandırmıştır (Yırtıcı [63]). ABD'nin, askeri hakimiyetle desteklenen

finansal ve ekonomik gücünün hegemonik şemsiyesi altında, 1944 Bretton Woods anlaşması doları dünyanın rezerv parası yaparak dünyanın ekonomik gelişmesini ABD'nin maliye ve para politikalarına yakından bağımlı hale getirmiştir. Bu şemsiye altında, sınai ilişkilerin yönetim tarzı, para ve maliye politikaları, kamu hizmetleri ve kamu yatırımları stratejisi gibi alanlarda her devlet kendine özgü bir yaklaşım benimsediği için, fordizm eşitsiz biçimde yayılmıştır. Her şeyden önce, fordist ücret pazarlığı, ekonominin belirli sektörleriyle ve istikrarlı talep artışının kitle üretimi teknolojisine geniş ölçekli yatırım yapılarak karşılanabileceği belirli ulus-devletlerle sınırlı olmuştur. Yüksek risk taşıyan kimi başka sektörler ise hala düşük ücretlere ve zayıf iş güvencesine dayanmaktadır. Hatta fordist sektörler bile fordist olmayan bir taşeron şebekesine yaslanabilmektedir. Bu yüzden işgücü piyasaları O'Connor'ın (1973) "tekelci" adını verdiği bir sektör ile çok daha büyük çeşitlilik içeren ve işçilerin ayrıcalıklı olmaktan uzak çalıştığı "rekabetçi" bir sektöre bölünme eğilimi taşımaktadır. Bunun sonucu olan eşitsizlikler, ciddi toplumsal gerilimler ve dışlanmışlarca oluşturulan güçlü toplumsal hareketler yaratmaktadır (Harvey [44]).

1960'ların sonu ile beraber, ABD hegemonyasının sona ermesi ve refah devleti politikasının kar oranını düşürmesi uzun vadeli istikrara dayalı olan fordizmde ilk tehlike sinyalleri belirlemiştir. Uluslararası rekabetin artması, kitlesel tüketimin sınırlarına dayanması, tüketici tercihlerinin standart ucuz mala doyması, talebin mal çeşitlenmesine kayması ve buna bağlı olarak kitlesel pazarın çökerek, küçük ve değişken talep yapısını ortaya çıkarmıştır. Fordist örgütlenme kendi içinde bu değişimlere uyamamış ve pazarın talebine cevap verememiştir (Yırtıcı [63]). Sürekli yenilikler, geçmiş yatırımların ve emek vasıflarının değersizleşmesine, hatta yok edilmesine neden olmuştur. Yaratıcı yıkım bu noktada da görülmektedir. Yenilik istikrarsızlığı, güvencesizliği keskinleştirmiş ve sonunda kapitalizmi dönemsel kriz nöbetlerine iten başlıca güç olmuştur.

Bu hoşnutsuzluk ve gerilim ortamında karlılıklarını koruyabilme mücadelesi kapitalistleri bir sürü başka olanağı deneme konusunda birbirleriyle yarışmaya itmiştir. Yeni ürün alanları keşfedilmiş, böylece yeni istek ve ihtiyaçlar yaratılmıştır. Bunun sonucu, büyük sermaye ve işçi kitleleri bir sektörden bir başkasına geçerken, geride koskoca sektörleri harap durumda bırakırken, güvencesizlik ve istikrarsızlık keskinleşmiştir. Kapitalistler yeni pazarlar, yeni hammadde kaynakları, yeni emek gücü ve

Üretim faaliyetleri için yeni ve daha karlı ortam arayışı içine girmişlerdir (Harvey [44]).

Bunlara rağmen, fordist sistemin ana direkleri en azından 1973'e kadar sağlam kalmış, bu süreç içinde, sendikalaşmış işçileri kayıran ve kitle üretimi ve tüketiminin "yararları"nı bir ölçüde daha da öteye yayan uzun canlılık dönemini ayakta tutmuştur. İleri kapitalist ülkelerde nüfusun büyük bölümünün maddi yaşam düzeyi yükselmiş; sermayenin karları için de göreli olarak istikrarlı bir ortam sürdürülmüştür. Ancak 1973'n derin ekonomik daralması bu çerçeveyi parçaladığında, birikim rejiminde hızlı, ama henüz pekiyi anlaşılamayan, bir geçiş süreci başlamıştır (Harvey [44]). Fordist üretimin girdiği kriz doğrultusunda, bu krize çözüm olarak esnek birikimin ilkeleri benimsenmiştir.

Fordist retim sisteminin egemen ekonomik güç olduğu bu dönemde sınıf ilişkilerine bakıldığında, modern burjuva toplumunun tarih boyunca süregelen sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırmadığı; sadece daha da basitleştirdiği görülmektedir. Burjuvazi ve proletarya olarak tüm toplum iki büyük sınıfa bölünmüştür. Daha nceki dönemlerde toplum yapısı statik olup, kişinin toplumsal statüsü doğduğu andan itibaren belirlenirken; burjuvanın ortaya çıkması ile bu durum değişmiştir. Bu yeni insan tipinin varolma yolu, başlangıçta az olan servetini sürekli arttırmak olduğundan, sürekli olarak konumunu değiştirmek, geliştirmek durumunda ve kendisinin konum değiştirmesini engelleyebilecek durumları da ortadan kaldırmak zorundadır (Yırtıcı [63]).

Marx ve Engels "Komünist Manifesto"da, modernizm sürecinde kapitalizm ile birlikte meydana gelen toplumsal yapıya ilişkin çok önemli saptamalarda bulunmuştur. Marx ve Engels burjuvazinin, "doğanın güçlerinin insanın denetimine alınması, makineler, kimyanın tarım ve sanayiye uygulanması, buharlı gemi taşımacılığı, demiryolları, elektrikle çalışan telgraf, koskoca kıtaların ekime hazır hale getirilmesi, nehirlerle kanallar açılması, koskoca halkların yoktan ortaya çıkarılması"nın yanı sıra, dünya pazarı aracılığıyla yeni bir enternasyonalizm yarattığını ileri sürmektedirler. Ancak bütün bunların karşıllığında şiddet, geleneklerin yıkılması, insanların ezilmesi, her tür faaliyetin değerlendirilmesinin para ve karın soğukkanlı biçimde hesaplanmasına indirgenmesi gibi büyük bedeller ödendiğini de ifade etmektedirler (Harvey [44]). Kapital'de de ifade edildiği gibi, üretimin gelişmesinin bütün araçları, üreticilerin üzerinde hakimiyet kurmanın ve onları sömürmenin araçlarına dönüşmüştür. Fordist sistemle aklın (bilgi, bilim, teknik)

makinede nesnelleşerek zihin emeğinin kol emeğinden ayrışması doğrudan üreticinin aklını kullanmasında bir azalma meydana getirmiş, işçiyi parçalayarak makinenin bir eklentisi düzeyine düşürmüş, çalışmasında çekicilik bırakmamış, işinden nefret etmesini sağlamış, yaşama zamanını çalışma zamanına dönüştürmüş, ailesini sermayenin altında ezmiştir (Harvey [44]).

Bu süreç doğrudan üreticilerle, topraktan koparılan köylülerle, fabrika ve madenlerde emeklerini harcamak zorunda kalan kadın ve çocuklarla sınırlı kalmamaktadır. Burjuvazi insanı doğal üstlerine bağlayan her türden feodal bağı parçalamış ve insanla insan arasında duygusuz bir nakit ödemesinden başka hiçbir bağ bırakmamıştır (Harvey [44]).

2.3 Modernizmin Mekan Algısı

Baudelaire, moderniteyi tanımlarken, her şeyin yenilenmesinden, geçiciliğinden bahsederken, bir yandan da zamanın mekanda somut bir olguya dönüşmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla, modernizm en önemli ve en kalıcı etkisini kent mekanında göstermiştir. Modernizm döneminde kent mekanı yöneticilerin, plancılarının/tasarımcıların ve kullanıcıların uğraş alanı haline gelmiştir. Dolayısıyla bu bölümde, modernizm düşüncesinin kent mekanına nasıl yaklaştığını anlamak için, kenti anlama çalışmaları kapsamında kent modelleri, ütopyaları ve uygulamalarına değinilmiştir. Bu tasavvur ve uygulamalar ışığında kent mekanı analiz edilmiş, kentin kimliği ve mimarisindeki değişimler irdelenmiştir.

2.3.1 Modernizm Döneminde Kent Modelleri, Ütopist Tasarımları ve Uygulamaları

Tarih boyunca kent planlama konusunda gerek yöneticiler, gerekse toplum yakından ilgilenmiş ancak modern dönemde onaylanan bir uzmanlık ve iyi tanımlanmış bir çalışma alanı olarak kabul edilmiştir. Bu çalışma alanı içerisinde modernist eylem ve düşüncenin bir kanadı bütünüyle kentsel sorunlar ile ilgilenmiş, kentsel örgütlenme, yoksullaşma ve izdihamın yarattığı derin krize cevap olarak biçimlenmiştir. Legates ve Stout'a göre; bu sorunların başında iç ve uluslararası göç, sanayi işçi sınıfının ortaya çıkması ve kalıcı kentsel sınıf altı, Avrupa ve Amerika'nın endüstriyel olarak ileri ülkeleri ile Latin Amerika, Asya ve Afrika'nın az gelişmiş ülkeleri arasında kaynakların eşit olmayan küresel ayrımı vb. durumlar gelmektedir (Legates ve Stout [71]).

Sanayileşmiş ülkelerde, kentsel ortam genellikle sağlıklı ve düzensizdir. Bu dönemde geleneksel merkezler öncelikle nüfus artışıyla çok hızlı büyümüş, daha sonra da şekillenmiştir. 19. yy. sonlarında kent ile kırsal arasındaki nüfus dengesi, büyük kentlerinin lehine emsalsiz bir şekilde ters dönmüştür. Kentin fiziksel yapısına bakıldığında ise sonu olmayan ve geniş bir alana yayılan meskenler, sadece fabrikalarla ve demiryolu alanlarıyla kesintiye uğramaktadırlar. Bütün aileler çok dar bir sokağa ya da güneş ışığının kesinlikle girmediği kirli bahçelere bakan, bir ya da iki hava almayan odada kalabalık içinde yaşamaktadır (Fishman [72]).

Sanayi kentinin sefaletine ve düzensizliğine karşılık olarak, uzmanlar (peyzaj mimarları, yerleşimdeki çalışanlar, kamu sağlığı memurları, arazi kullanım uzmanları, hayırseverler, seçkin yerel memurlar, iş liderleri) kentlerin daha sağlıklı, daha güzel, daha etkili, daha yönetilebilir, hatta daha sadece insancıl olabilmesi için neler yapılabileceğini sorgulamaya başlamışlardır (Legates ve Stout [71]). Dolayısıyla bahse konu kentsel sorunları çözmeye çalışmak ve daha iyi bir gelecek yaratmak amacıyla kenti anlama çabalarında bulunulmuş ve bu çabalar sonucu genellemelere varan modeller üretilmiştir. Söz konusu kent modellerinin herkese, her topluma uygun olacağı düşünülmüş ve insanlık için ilerleme kaydedileceği, toplumun daha kaliteli yaşam süreceği, böylece ideal toplum düzeninin barınacağı ideal mekanın oluşturulacağı öngörülmüştür.

Bu genel ilkeler doğrultusunda, kenti anlama çalışmaları ve çözüm arayışları ülkeden ülkeye değişmiştir. İngiltere’de kent ve kırsal planlamasına ilişkin oldukça katı yasalar kabul edilmiştir. Bunun sonucu altkentleşmenin sınırlanması, onun yerini (Ebenezer Howard türünde) planlanmış yeni kent gelişiminin ya da (Le Corbusier türünde) yüksek yoğunluklu doldurma ya da yenilenmenin alması olmuştur. Yoksul mahallelerinden kurtulmak, modüler konutlar, okullar, hastaneler, fabrikalar vb. inşa etmek için yöntemler bulunmuştur. Avrupa’da İngiltere’nin uyguladığı çözüme benzer bir yaklaşım benimsenmiştir. ABD’de ise oldukça farklı türden bir kentsel yeniden inşa sürecine girilmiştir. Hızlı ve oldukça denetimsiz bir altkentleşme şahsi temellerde gelişmiş, istihdam olanakları ve insanların kentlerin dışına akmasıyla birlikte iç kentler çürümüştür. Bunun üzerine eski kent merkezlerinin geniş ölçekte temizlenmesine ve yeniden inşasına yönelik, etkili ve devlet sübvansiyonuyla desteklenmiş bir kentsel yenilenme stratejisinin uygulamaya konulması söz konusu olmuştur (Harvey [44]).

Plancıların, ütopyalarını gerçekleştirirken dikkate aldıkları en önemli dinamiklerden biri teknoloji ve teknolojinin zaman ve mekanda yarattığı hızlı değişim ve gelişim olmuştur. Böylece plancılar, artık zamanın geçmiş zaman olmadığını, teknolojiye ayak uydurarak gelenekselden farklılaşması gerektiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla modernizmin temel ilkesi olan sürekli yenilenme fikri de desteklenmiş olmuştur.

19. yüzyılda kentin olumsuzluklarına karşın önemli modeller bulunmakla birlikte, 20. yüzyılda özellikle Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright, Le Corbusier gibi kent ütöplast tasarımcılarının, toplumun daha iyi bir mekanda ve sosyal ortamda yaşayabilmesini sağlayacak ideal kentlerin nasıl olması gerektiğine dair araştırmaları modern literatürde önem teşkil ettiğinden, tez çalışması kapsamında diğerlerine göre daha geniş verilmiştir. Fishman'ın da belirttiğı gibi, Howard, Wright ve Corbusier kentlerin karamsar görüntüsünü bünyesinde barındıran büyük kenti, modern dünyayı zehirleyen bir kanser, kontrol edilemeyen zararlı bir büyüme olarak görmüşler ve çalışmalarında metropol karşıtı bir tutum izlemişlerdir. Mekansal düzenlemeyi toplumsal düzenleme ile birlikte ele almışlardır. Kentlerin radikal yeniden yapılanmasının sadece zamanlarındaki kent krizlerini değil, aynı zamanda sosyal krizleri de çözeceğini savunmuşlardır (Fishman [72]). Howard, Wright ve Le Corbusier tasarımlarını oluştururken, kademeli ilerlemeyi reddetmişler, radikal bir değişimin taraftarı olmuşlardır. Bu da kentsel mekanın geleneksele göre tamamen farklılaşması anlamına gelmektedir.

İki dünya savaşına kadar söz konusu kent modelleri ve uygulamaları, yukarıda da bahsedildiğı gibi, daha çok sanayileşmenin yarattığı olumsuz koşulları ortadan kaldırarak, sağlıklı bir kenti ve toplumu yaratacak çalışmalar iken; iki Dünya Savaşı sonrası, yıkılan, harap olan kentleri yeniden inşa etmek gibi bir görev de kent planlamanın ana sorunsalı olmuş ve söz konusu çalışmalara yansımıştır. Bu nedenle konuyu II. Dünya Savaşı'na kadar ve sonrası olarak iki bölümde incelemenin daha yararlı olacağı düşünülmüştür.

Ütöplastlerin herhangi bir sanayi toplumunun ideal biçimini ve bunun ekonomik ve politik güçlerle birlikte mekanda yansımaları tanımlamaya çalışmakla birlikte, tasarımlarında birbirlerinden farklılaşan yönleri olmuştur. Farklı tasarım ilkeleri olsa da, genellikle hepsi, kendi içerisinde benzeşen tasarım ilkelerine bağlı mekanlar yaratmayı benimsemişlerdir.

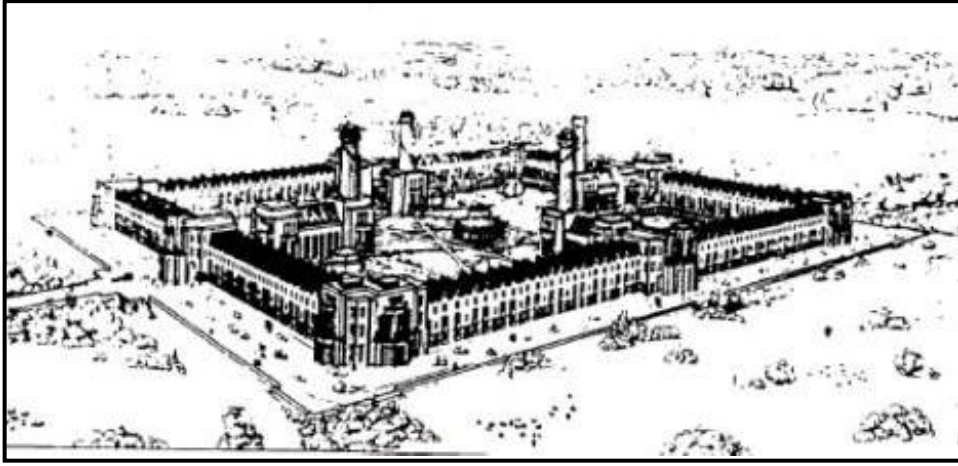
II. Dünya Savaşı'na Kadarki Dönem

1848'den sonra modernizm büyük ölçüde kentsel bir olgu olmuştur. Harvey'in "Paris: Modernitenin Başkenti" adlı eserinde, Paris'i modernitenin başkenti olarak tanımladığı süreç de, bu yıllara tekabül etmektedir. Harvey, Paris'in dönüşümünde 1830 ve 1848 devrimlerinin etkisini ve sonrasında kentin yeniden yapımını, yaratıcı yıkım ilkesiyle ilişkilendirerek açıklamakta ve modernizmin kentsel anlamda yüzünü bu yıllarda gösterdiğine işaret etmektedir.

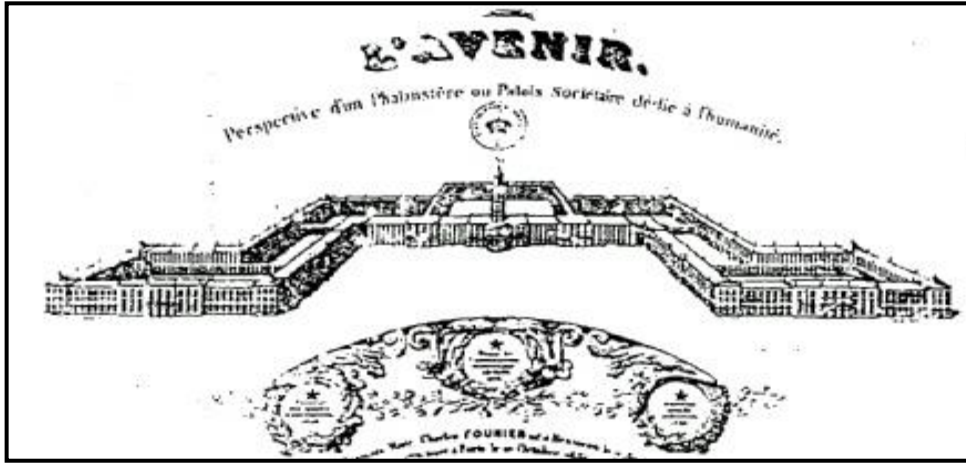
Modernizm, kentleşmenin hızla artması ile, kırdan kente yoğun bir göçle, sanayileşmeyle, makineleşmeyle, mimari çevrede büyük bir değişimle ve kentsel politik hareketlerle huzursuz ve karmaşık bir ilişki içinde varlığını sürdürmüştür. Büyük ölçekte gerçekleşen kentleşmenin psikolojik, sosyolojik, teknolojik, organizasyonel, politik sorunlarıyla başa çıkma konusundaki acil ihtiyaç, modernist hareketlerin ortaya çıkmasına neden olan "toprak" olmuştur (Harvey [44]).

Bu sorunlara çözüm bulmak amacıyla çalışmalarda bulunan Owen ve Fourier; modern kentin en önemli ütopyistleri olan Howard, Wright ve Le Corbusier'in düşüncelerini şekillendirmede katkıda bulunan **19. yy.ın "ütopyacı sosyalistleri"**ndendir. Bir toplum projesi olarak düşünülüp sonra gerçekleştirilen ütopyaların en erken örneklerinden biri Robert Owen'a ait "Tinsel Dörtgen" modelidir. Evrensel uyuma ulaşmada toplu yaşamın gerekliliğini vurgulayan Fourier'in, "Phalanstere" olarak adlandırılan kolektif binalardan oluşan modeline istinaden, 1842-1858 yılları arasında Amerika'da kırk kadar Phalange kurulmuş, çoğu uzun ömürlü olmamış; ancak ideal yaşama ortamı için deneyim ve birikimler oluşturmuştur (Gürel Üçer ve Yılmaz [73]).

Owen ve Fourier'in planlarında; kent ve kır arasındaki farkın azaltılması eğilimi ile toplumu büyük bir aile yapısı altında gruplayarak, kişilerin ve ailelerin fiziksel ayrışmasının üstesinden gelme eğilimi hakim olmuştur (Fishman [72]). Owen ve Fourier tasarımlarında tüm toplumun bir arada yaşadığı, herkes için eşit mekan kurgulamışlar ve bunu gerçekleştirmek için kamusal alanlara önem vermiştir.

Şekil 2.6 Robert Owen “Tinsel Dörtgen (Moral Quadrilaterals)” Modeli (Gürel Üçer ve Yılmaz [73])

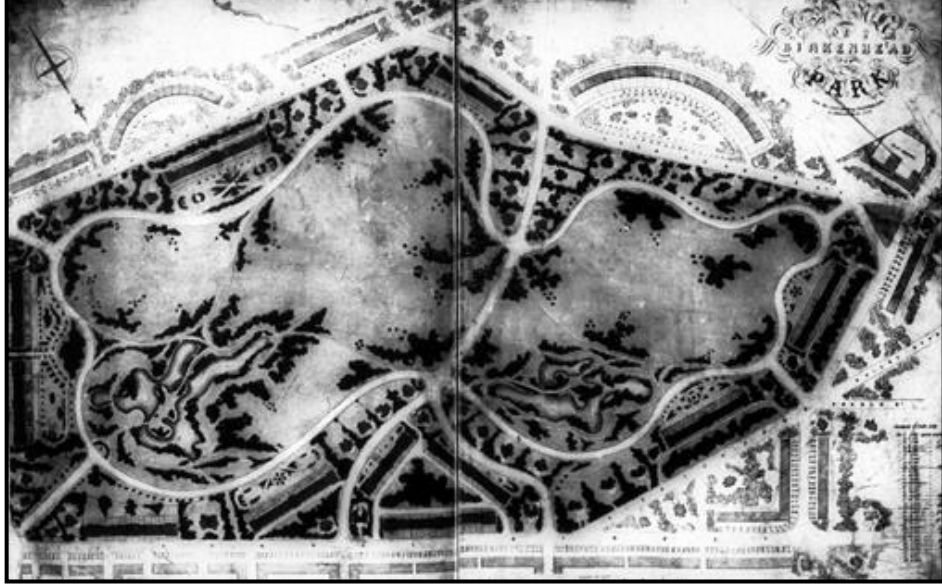

Şekil 2.7 Charles Fourier'in “Phalanstere” Modeli (Gürel Üçer ve Yılmaz [73])

Park hareketleri, sanayileşme ile artan kentleşmenin sosyal ve fiziksel sorunlara en erken cevaplarından biri olmuştur (Gürel Üçer ve Yılmaz [73]). Parklar modern kentin iyimser niyetlerinin de yansımaları olmuşlardır. Uygulama fırsatı bulan düşünceler ve projeler modern hayatın karmaşasında bir nefes alma noktası olurken, ayrıca toplumsal hareketlerin örgütlendiği buluşma ve toplanma noktaları da olmuşlardır.

1844’de Liverpool’da ilk kentsel bahçe olan Birkenhead Park kamuya açık spor için rekreasyon alanları ile tasarlanmış, 1845’te Londra’da Victoria Park açılmış ve 1872’de genişletilmiştir. Amerika’da, peyzaj mimarlığını, peyzaj düzenlemesinden demokratik sosyal reformun bir aracına dönüştüren kişi Frederick Law Olmsted (1822-1903) olmuştur. Olmsted ve Calvert Vau’un 1863’te tamamladıkları Central Park fiziksel açıdan olduğu kadar, sosyal etğin korunarak beslenmesi açısından da iyi bir tasarım

olmuştur. Süregelen zamanda kentsel nüfusun ve yoksulluğun artması sağlık problemlerini şiddetlendirmiş, bunun üzerine Benjamin Ward Richardson (1828-1896) tarafından kamu sağlığı için planlamanın en ilginç ifadesi olan “Hygeia: Sağlıklı Kent (Hygeia: City of Health) (1876)” oluşturulmuştur. Yeşil ile çevrelenmiş konut ve kamusal bahçelerinden oluşan tasarımıyla Richardson toplumun ve özellikle de çocukların ruh sağlığının, onların fiziksel sağlığı ile birlikte gelişeceğine inanmıştır. (Legates ve Stout [71]).

Şekil 2.8 Joseph Paxton’un Birkenhead Park Planı [74]

19. yy. ütopist tasarımlarının tümü kent ile kıyı entegre etmeyi düşünse de, Ebenezer Howard’ın (1850-1928) “**Bahçe Kent**” planı bu çalışmaların en önemlisi olmuştur. Howard’ın en baskın görüşü işbirliğidir. Howard, büyük kentte insanlar arasında işbirliğin sağlanamayacağını, daha küçük ölçekte yapılacak tasarımların uygulanması halinde toplumun yüz yüze ilişkilerinin kuvvetleneceğinden daha sosyalist olabileceğini savunmuştur. Fishman’ın da belirttiği gibi Bahçe Kent’in ölçeğinin küçülmesi, aynı zamanda, kapital ve emek arasındaki uçurumu da azaltabilecek, sosyal problemler işbirlikçi çözümler ile aşılabilecek, böylece düzen ve özgürlüğün uygun dengesi sağlanabilecektir (Fishman [72]).

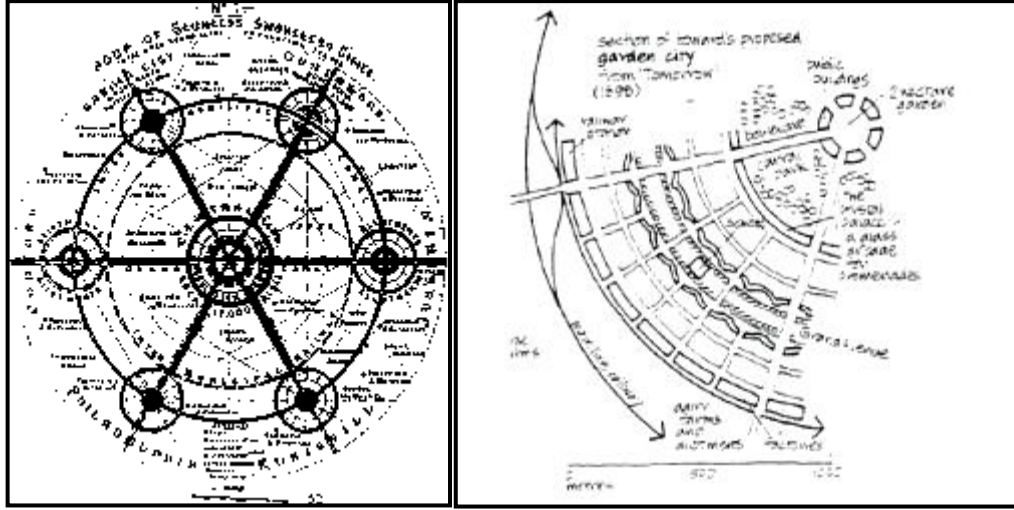
“Bahçe Kent” çalışmasında herkes için eşit mekanın (konut, rekreasyon vb.) sağlanarak ideal bir kentin ve ideal toplumun oluşabilmesinde araç desantralizasyonun yönetilmesidir. O’nun düşündeki modern kentte, artık tek bir metropol toplumun tümüne hükmetmemeli, bunun yerine toplumun yüz yüze ilişkilerinin olduğu, kamusal

alanların tüm toplum tarafından eşitçe paylaşıldığı ve herkesin eşit barınma imkanına sahip olduğu yüzlerce küçük kent olmalıdır. Böylece kent nüfusu yüzlerce Bahçe Kent'e desantralize edilecektir.

Kendi kendine yeten küçük kasabalar yaratılarak, kır alanlarının popülaritesi tekrar sağlanacak ve Londra'nın gelişimi durdurulacaktır (Jacobs [75]). Howard, büyük kentlerin, geleceğin toplumları içinde yeri olmadığını belirterek; havasız, planlanmamış, kaba ve sağlıklı kentleri ülserlere benzetmiştir (Fishman [72]). Bunun üstesinden gelmenin yolunu doğada aramıştır. Ancak bu arayış, tamamen kentten soyutlanan, onun avantajlarından yararlanmayan bir anlayış olmamıştır. "Kasaba ve kır evli olmalıdır" diyerek, bu birleşmeden yeni bir hayatın, umutların ve medeniyetlerin doğacağına inanmıştır.

1889 ve 1892 yılları arasında Howard ideal kent ve ideal toplumu oluşturacak temel planını yaratmıştır. Bu büyük sosyal dönüşüm Howard'ın "Üç mıknatıs (three magnets)" olarak adlandırdığı diyagramıyla çözülebilecektir. Kasaba merkeze erişilebilirlik, iş olanağı, yüksek maaş vb. özellikleri ile cazip olmasına rağmen pahalı ve kalitesiz yaşam koşullarına sahiptir. Kırdan ise sağlıklı bir yaşam alanı olmasına rağmen iş olanağı zayıftır, gelirler düşüktür ve aktivite açısından çekici özelliği yoktur. Bu noktada planının görevi bu iki yerleşimin avantajlarını birleştiren üçüncü mıknatısı yani Howard'ın "Bahçe Kent"ini oluşturmaktır.

Howard, Bahçe Kent'ini 30.000 kişiden oluşan bir kent merkezi ve bunu sürekli bir yeşil kuşak ile çevreleyen tarlalar ve parklardan oluşturmuştur. Dairesel bir planın toplumun ihtiyaçlarını en iyi cevap verebilecek plan olduğunu düşünmüştür. "Tomorrow" adlı çalışmasındaki bir diyagramda, daha büyük bir merkezi kent etrafında daire şeklinde düzenlenmiş, altı Bahçe Kent görünmektedir. Howard'a göre, Bahçe Kent'in simetrisi işbirliğinin sembolü ve üretimi, uyumlu bir toplumun işareti olabilecektir. Kent merkezine bakıldığında; komşuluk grubu merkezleri ve tek bir kamusal merkez olmak üzere iki tür merkez mevcuttur (Fishman [72]).

Şekil 2.9 Ebenezer Howard'ın Bahçe Kent Modeli (Barnett [76])

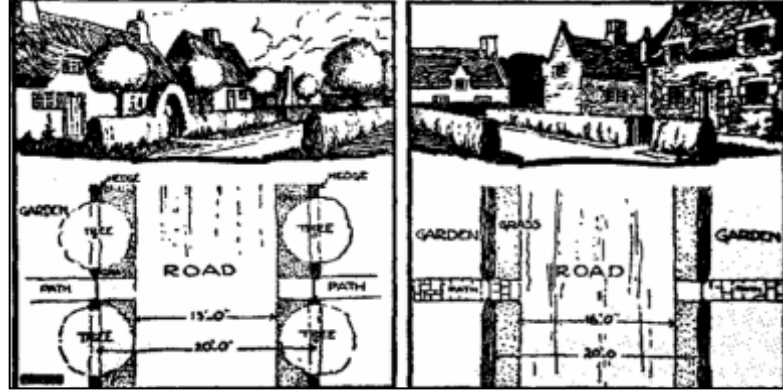
Şekil 2.10 Bahçe Kent Modeli'nden bir kesit (Gürel Üçer ve Yılmaz [73]).

Modern düşüncenin herkes için eşit yaşama mekanı sağlama ilkesi Howard'ın Bahçe Kent tasarımı net olarak görülebilmektedir. Ayrıca tüm toplumun ortak olarak paylaşımında bulunabileceği, toplanma noktaları olarak kamusal alanlara önem verilmiştir. Fishman da Howard'ın tasarımı sakınların bir aradalığını sağlayan iki güç olduğundan bahsetmektedir (Fishman [72]).

- 1- Boş zamanlar: Kasabanın ortası merkezi parktır ve tüm insanların kolaylıkla ulaşabileceği bol rekreasyon mekanları sunmaktadır.
- 2- “Kamusal ruh (civic spirit)” için Merkezi Park: Howard, “kasaba salonu, kütüphane, müze, konser ve konuşma salonu, okul” gibi büyük kamu yapıları sayesinde toplumun en yüksek değerleri olan kültür, hayırseverlik, sağlık ve karşılıklı işbirliği oluşturulacaktır.

Ebenezer Howard'ın çalışmaları, İngiltere’de Raymond Unwin ve Patrick Geddes, Amerika’da ise Lewis Mumford, Henry Wright ve Clarence Stein gibi birçok araştırmacıyı etkilemiştir (Legates ve Stout [71]). 1903’te Parker ve Unwin Letchworth’teki tasarımlarında Bahçe Kent’ten esinlenmişlerdir. Ancak onlar Howard’ın rijit simetrik diyagramlarının yerine arazinin elverişine uygun olarak organik bir yapı tasarlamışlardır. Toplumdaki işbirliğini sağlayacak olan dükkanların yer aldığı Kristal Saray, belediye ve kültürel yapılardan oluşan kamusal alanlar da bu tasarım içerisinde kurgulanmıştır. Ancak uygulamada Howard’ın amacına uymayan büyük bir sorunla karşılaşmıştır. Yeni evlerin maliyetlerini, sadece becerili işçiler

karşılayabilmiş, Bahçe Kent’te ev bulamayan işçiler tarımsal kuşağın gerisindeki daha eski kasabalardaki apartmanlarda yer seçmişlerdir (Fishman [72]). Dolayısıyla sosyal adaletsizliğin olduğu bir toplumda, herkese eşit mekan sağlama fikri yalnızca Howard’ın umutlarında kalmıştır. Jacobs’a göre; Howard, ana problem olarak sağlıklı konutun planlanması üzerine odaklanmış, diğer her şeyi ona bağlamıştır. Metropolün karışık, çok boyutlu, kültürel yaşamını hesaba katmaması, tasarımının uygulanabilirliğini zorlaştırmıştır (Jacobs [75]).

Şekil 2.11 Parker ve Unwin’in Letchworth tasarımı (Barnett [76]).

Bahçe Kent planlaması İngiltere’de gelişirken, kent plancılarının artması, planlama kurum ve yasaların tanımlanmaya başlaması, konu hakkında düzenlenen konferanslar, yayınlar vb. gelişmeler kent planlamanın özellikle Amerika ve Avrupa’dan bir uzmanlık alanı olarak tanınmasını sağlamıştır.

L’Enfants’ın Washington Dc için planı ve Haussman’ın Paris için çalışmasında görüldüğü gibi, 1890’larda, “kentlerin süslemesi (adornment)”, “kent tasarımı (civic design)”, “belediye sanatı (municipal art)” ve “güzel kent (city beautiful)” kavramları, parkların ve kamu sağlığının yerine geçmiştir. Diğer taraftan, Camillo Sitte “Sanatsal İlkelere Göre Kent Planlama” ile yapılara, meydanlara ve alanlara kavuşan caddelere verdiği önemle kente daha çok sanatsal olarak yaklaşmıştır. 1893’de Olmsted’in Dünya Fuarı’na ev sahipliği yapacak Chicago için çalışması; telefonlar, elektrik ışığı, atsız taşımacılık gibi Amerika gücünü ve teknolojik başarılarını gösteren öğeleriyle kapitalist düzen duygusunun net bir ifadesi olmuştur. “Kişinin kanını kaynatacak büyüye sahip olmayan küçük planlar yapmamak” parolasıyla ünlü olan Burnham’ın 1909’da kamusal parklar ve lagünlerden, ıslah edilen limandan, gösterişli köşegen caddelerden oluşan Chicago Planı’nı Lewis Mumford, gösteriş nedeniyle sosyal amaçlarda daralma olarak

yorumlanmıştır (Legates ve Stout [71]). Dolayısıyla Bahçe Kent yaklaşımından sonra yaşanan bu gelişmeler, herkesin eşit olduğu toplumda, eşit yaşama hakkını sağlayacak tasarımlardan ziyade, fiziksel açıdan gösterişe önem veren çalışmalar olmuştur. Bu kapsamda da kamusal alan kavramı toplumun iletişimini ve işbirliğini sağlayacak sosyal alanlar olmaktan ziyade, kentin prestijini gösteren imaj alanları olarak tasarlanmıştır.

Şekil 2.12 Daniel Burnham'ın Chicago Planı [77]

Diğer taraftan kent planlama teorisi ve eylemine kapsamlı ve dengeli yaklaşımlar da gelişmiştir. Geddes, (1854-1932) çalışmalarında, kente ya da komşuluk birimlerine herhangi bir değişiklik yapılmadan önce, bölgesindeki ekosistemi de ele alan kapsamlı arazi çalışmalarının yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu alan çalışması doğal ve sosyal tüm bilgileri içerecektir. Mumford ise Howard ve Geddes'in fikirlerinin Amerika'da gündeme gelmesini sağlamış ve mevcut kentsel gelişimi metropole yayılan bir gelişmeden daha net, daha insancıl küçük kentler ölçeğine dönen, güçlü bir bölgesel gelişme vizyonu geliştirmiştir. 1928'de Radburn Planı'nda Stein ve Wright süper blokları kullanarak karakteristik dar dörtgen adalardan, farklı kullanımlı yollardan, yaya ve araç trafiğini tümüyle ayıran trafikten ve toplumun omurgasını oluşturan bir dizi parkın bulunduğu caddeye bakan evlerden oluşan bir kent tasarlamışlardır. Mimar Clarence Perry (1872-1944) yerel dükkanlar, komşuluk birimine hizmet eden parklar ve oyun alanları, kaliteli peyzaj ile insan ölçeğinde gelişim fikirlerini, otomobil çağıncı iyi

işlev gösterecek komşuluk birimlerinin tasarlanması konusunda kullanmıştır. Özellikle eğitimin ötesinde, toplumsal bir rol içeren okul, komşuluk biriminin merkezi olarak tasarlamıştır (Legates ve Stout [71]). Böylece Perry ile modern dönem ütopist tasarımlarının kamusal alana ve topluma verdiği değer tekrar önem kazanmıştır.

Şekil 2.13 Henry Wright ve Clarence Stein'in Radburn Planı, New Jersey [78]

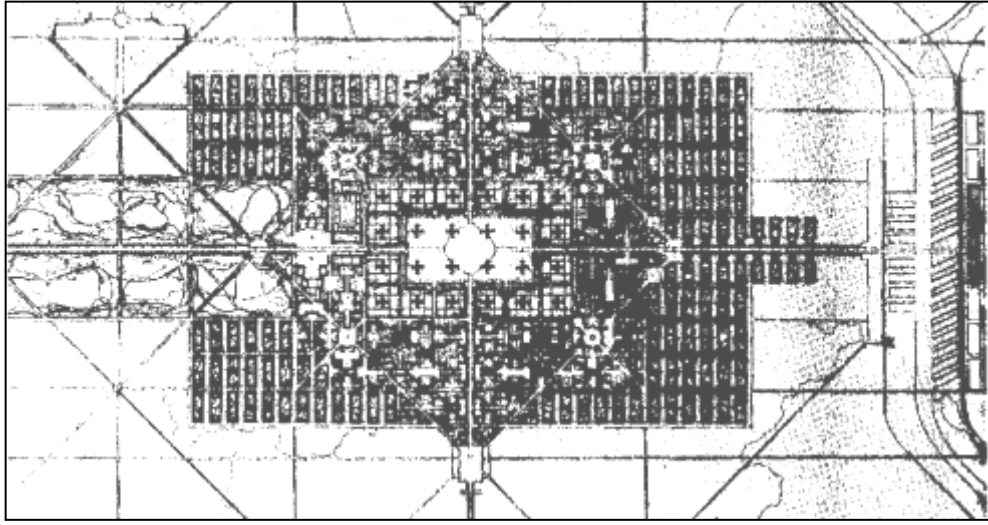
Diğer kent ütopyalarında olduğu gibi, sanayi toplumunun sağlıklı yapısının giderilerek, doğanın ön plana çıkarılıp, kaliteli yaşam şartlarında, toplumsal yapının güçlendirilmesi üzerine kurulu bir düşüncüyü tasarımlarında esas alan ancak diğerlerinden farklı olarak çağdaş kentin teknolojisini de hesaba katan Le Corbusier ve Frank Lloyd Wright, **yüksek modernizm akımının** en önemli temsilcileridir.

Le Corbusier'e göre modern kent, geleneksellikten uzak olmalıdır. Eski binaların dış cepheleri ve aşınmış kaldırım taşları geçmişin bir uzantısından başka bir şey değildir. O, mükemmel koordine edilmiş bir formun içinde hareket özgürlüğünü arayan modern mimarinin tarihsel zamanı kentten silmesini istemektedir (Sennett [79]).

Le Corbusier'in tasarımında, mimari bir çalışma olarak gözcü bir temizlik, basitlik ve uyum gözlenmiştir. Çok düzenli, çok görünür ve algılanması çok kolaydır. Bir reklam

gibi, herkese ne söylemek istediğini söylemektedir (Jacobs [75]). Le Corbusier'in sloganlarından biri “düzenin tesisi yoluyla özgürlük yaratmak”tır; çağdaş bir metropolde özgürlüğün ve hürriyetin, rasyonel bir düzenin kurulmasıyla vazgeçilmez bir bağ içinde olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle de “Radiant Kent”i yaratmıştır (Harvey [44]). Le Corbusier'in Radiant Kenti, Çağdaş Kent'in en önemli ilkesi olan aile yaşamının ve paylaşımının bireyselliği ile birlikte, yönetimin ve düzenin kolektifliğini yan yana bulundurmaktadır (Fishman [72]).

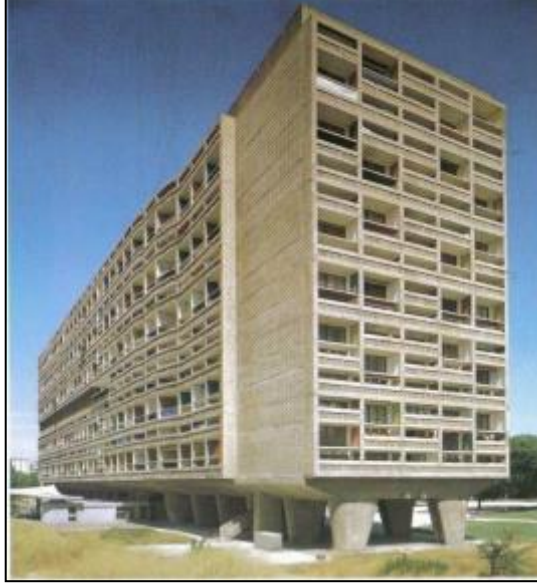
Radiant kentin fiziksel yapısına bakıldığında, Le Corbusier, insanların ve toplumun mutluluğunun mekana yansımaları hedeflemiş ancak farklı bir tasarım izlemiştir. Le Corbusier, toplumu kentte yatay olarak değil, dikey olarak yoğunlaştırmak için tasarım yapmış ve Radiant Kent'i “zamanımıza yakışır kent” olarak tanımlamıştır. Jacobs'ın da belirttiği gibi; Radiant kent, az katlı binaların karşıtıdır ancak gökdelenleri büyük bir park alanı içinde tasarlamıştır. Görkemli gökdelenlerin arasında otoyollar geçecek, daha yaklaştıkça gökyüzüne karşı yükselen 24 adet gökdelen tekrarlanacaktır. Çevrenin sağında ve solunda belediye ve yönetim binaları, mekanı çevreleyen müzeler ve kültür merkezleri olacaktır. Dolayısıyla bütün kent bir park olacaktır (Jacobs [75]).

Şekil 2.14 Le Corbusier'in Radiant Kent Modeli (Barnett [76])

Radiant Kent'te yaşamın merkezleri Le Corbusier'in “Unités” olarak adlandırdığı büyük yüksek katlı apartman bloklarıdır. Bu yapıların her biri 2700 sakin barındıran bir komşuluk birimi olup, kitle üretim tekniklerinin kabulünü sergilemektedir. Le Corbusier, konutun “insan ölçeğini” yaratacağına inanmıştır. Unité'daki apartmanlar sanayi hiyerarşisindeki işçilerin pozisyonlarının temeli üzerine değil onların ailesinin

büyüklüğüne ve ihtiyacına göre tasarlanmıştır (Fishman [72]). Dolayısıyla sınıf temelli bir kentsel ayrışma yerine herkes için eşit mekanın hatta sadece aile büyüklüğüne göre değişen eşit konutun olduğu bir yapılanma söz konusudur. Fishman'ın da belirttiği gibi, konut bölgesi Le Corbusier'in “özgürlüğün dünyasının eşit olması” inancını şekillendirmektedir. Ona göre eğer kent insancıl bir kent haline gelirse, sınıfsız bir kent haline de gelebilecektir (Fishman [72]).

Şekil 2.15 Unité d'Habitation, Marseille, Fransa (Khan [80])

Unité'in sağladığı en önemli temel hizmet, yeni bir aile kavramı yaratması olmuştur. Le Corbusier kadın ve erkeklerin eşit olarak tam zamanlı çalıştıkları bir toplum tasarlamıştır. Unité'da yemek yapma, temizlik, çocuk bakma toplum tarafından karşılanan hizmetlerdir. Her binanın bir kreşi, sağlık ocağı, ilkokulu, toplu çamaşırhanesi, temizleme servisi ve yiyecek mağazası vardır (Fishman [72]). Diğer modellerde de görüldüğü gibi, toplumu birleştirici güç olan kamusal alan kavramına burada da önem verilmiştir; ancak ütopyaadaki yenilik, kadın ve erkeğin eşit olarak çalışması sonucu, kreş donatısının da tasarımıda öngörülmesidir.

Le Corbusier düşlediği Radiant Kent'i Paris üzerinde tasarlayarak Plan Voisin'i oluşturmuştur. Plan Voisin'de, Paris'in merkezinde büyük arazi parçaları tasarlamıştır. Marais'in ortaçağ mahallesini yıkacak; eski yapıların yerleri, geometrik olarak, parklardan, bahçelerden ve otoyollardan yükselen cam ve çelikten oluşan X biçiminde gökdelenler ile düzenlenecektir. Bölgelerin komuta yerleri olan bu kuleler mekanik üretimin mimari ifadesi olarak düşünülmüştür; sonsuz kez tekrarlanabilir ve bu şekilde

modern ve sınırsız bir ızgara formu oluşturulur. Dolayısıyla Plan Voisin'in bir sınırı olması şart değildir; Marais'i de, Paris'in tümünü de kapsayabilir [79], [72]. Dolayısıyla, Plan Voisin her şeyden kopuk ve nötr kentin tam bir simgesidir. Dünyanın her yerinde kentleri değiştiren, yerle bir edip yeniden yapma tarzındaki kent gelişiminin prototipi olmuştur. Sennett'e göre; Le Corbusier'in bu plandaki yıkıcılığının olumlu yanı şudur: Le Corbusier kuşağı mimarları artık geçmişi, yani modern binaların gotik kalelere ya da Rönesans saraylarına benzetilmesini tekrarlamak istememektedir. Plan Voisin, uluslararası iş dünyasına uygun yeni bir tür kent merkezi düşüncesiyle de sorgulanmıştır. Çokuluslu şirketlerin gücünü yansıtan, pırıl pırıl parlayan büro kulelerinden oluşmuş bir kent merkezi Le Corbusier'in Plan Voisin'inde eyleme dönüştürmeyi umduğu bazı güçlere dayanmaktadır (Sennett [79]).

Şekil 2.16 Le Corbusier'in Voisin Planı, Fransa (Le Corbusier [81])

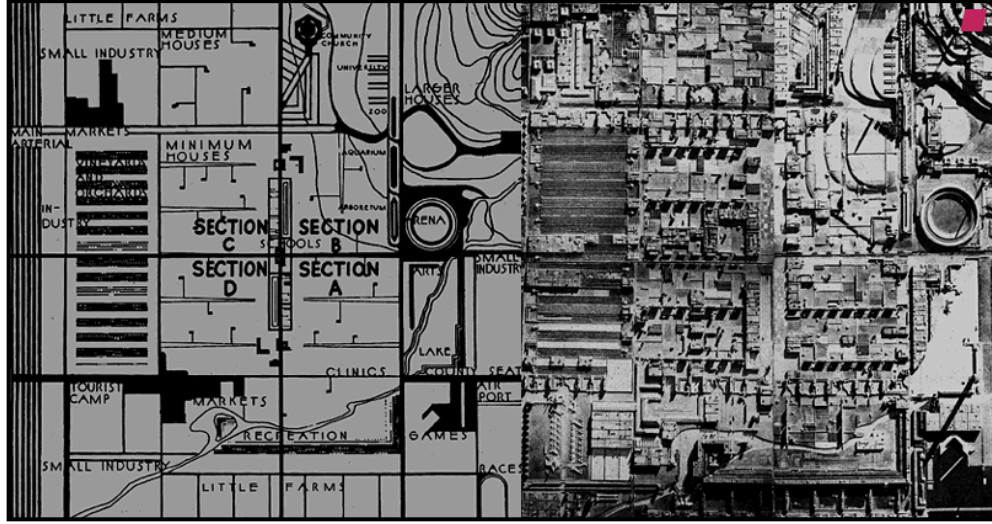
Le Corbusier'in rüya kenti, kentler üzerinde çok büyük bir etki yaratmıştır. Mimarlar tarafından heyecanlı bir şekilde benimsenmiş ve düşük gelirli kamusal konut projelerinden, ofis yapıları projelerine kadar birçok projede yavaş yavaş kendini göstermiştir (Jacobs [75]).

Yüksek Modernizm Akımı'nın diğer bir öncüsü sayılan Frank Lloyd Wright'ın "Broadacres" olarak tanımladığı kent modeli; kentlerin merkezini oluşturan çok katlı gökdelenlerin aksine, toplumların bireysel evlere desantralizasyonunu öngörmektedir.

Wright'ın tasarımında sosyal açıdan en baskın görüşü bireysellik olup, aile temelli bir gelişim söz konusudur. Zelef'in de belirttiği gibi, 'en iyi yönetim en az yönetimdir' diye özetlenen, merkezi kararların hüküm sürdüğü şehirlerden uzak, kişinin kendi kendini yönetmesi fikri Broadacre yerleşmelerini Wright'a göre eşitlikçi ve demokrat yapmaktadır (Zelef [82]).

Wright'ın Broadacre Kenti, 1932'de "Kaybolan Kent (The Disappearing City)"te de belirttiği gibi, büyük kentsel yoğunluk içermemekte; her insan için minimum bir dönüm arazinin içinde bir müstemilat ile eklemlenen sıra dışı küçük konutlardan oluşmaktadır (Legates ve Stout [71]). Planın çeperlerinde yer alan küçük sanayi üretimi, hem teknoloji ile tarım, hem kent ile kırsal, hem de çalışma ve dinlenme arasında bir sentez arayışıdır. Küçük sanayi yapıları hem Broadacre yerleşimini büyük kentlere bağımlılıktan koruyarak yerel olarak işletilebilmesini sağlamakta, hem de çevreye olumsuz etkileri kısıtlı olmaktadır. Böylece insanların farklı alanlarda çalışabilmesini sağlayarak şehirdeki modern yaşamda karşılaştığı parçalanmışlığı gidermeyi hedeflemektedir. Kentte çalışıp kırsal yaşayan, yaşam ve kültür arasında ikilemleri olan banliyö sakini yerine, Wright, ikilemlerden uzak, tek parça bir yaşama sahip çiftçiye idealize etmektedir (Zelef [82]).

Wright otomobili, insanın özgürleşmesinde, zamana ve mekana bağımlı kalmamasında bir araç olarak görmüş ve otomobil temelli bir alt kentleşme öngörmüştür. Fishman'a göre, Wright; otomobilin ve dikkatle tasarlanmış karayolu sisteminin, daha radikal desantralizasyon için olanak sağlayacağını ve aynı zamanda bu yerleşimlerin büyük otoyol ağları ile bir araya geleceğini düşünmüştür. Böylece teknolojinin avantajlarından tasarımıyla yararlanmıştır (Fishman [72]).

Şekil 2.17 Frank Lloyd Wright'ın Broadacre Kent Modeli [83]

Amerika'da kent planlama disiplini olgunlaştığında, kent planlama bölümleri de birçok kent için genel, kapsamlı planlar yapmaya başlamışlardır. Bassett'e göre, bir master planın ne olması gerektiği "Master Plan (1935)" adlı çalışmasında açıklanmıştır. Bassett'in master plan kavramı, tüm planlama teori ve eyleminin geleceğinin başlangıç noktası olmuştur (Legates ve Stout [71]).

1933 yılında toplanan CIAM'da (Uluslararası Modern Mimarlar Kongresi), modern kentin oluşumunu sağlamak amacıyla modern planlama anlayışının ilkeleri belirlenmiş ve Atina Kartası kabul edilmiştir. Harvey'e göre bu bildirge, bunu izleyen otuz yıl boyunca modernist mimarlığın ana çizgilerini belirleyen belge olmuştur (Harvey [44]). Kongre'de benimsenen ilkelerden en önemlileri; evrensel çözümlerin aranması, böylece yöreselliğin ortadan kalkması, sonsuz, farklılaşmamış mekanın elde edilmesi, mevcut teknolojinin mükemmelleştirilmesi, özellikle toplu üretimin desteklenmesi, toplumsal sorunlara ilgi, kentin konut rekreasyon iş ve ulaşımdan oluşan dört işleve ayrılması olmuştur (Karakurt [68]). Dolayısıyla Atina Bildirgesi, modern yaklaşımın ilkeleri kapsamında, modern kenti oluşturma ilkelerini net olarak belirlemiş, bu ilkelerde homojenlik, bölgeleme, evrensellik net olarak görülmüştür.

Çizelge 2.1 Modernizm döneminde kent modelleri

KİŞİ	MODEL	AMAÇ	FİZİKSEL YAPILANMA
ROBERT OWEN	AHLAKİ DÖRTGEN (Moral Quadrilaterals)	- Kent- kır arasındaki farkı azaltmak, - Toplumu büyük bir aile yapısı altında toplayarak kişilerin/ailelerin fiziksel ayrışmasının üstesinden gelmek	- Bir kenarı fabrika, - Üç kenarı toplu yemek yeme alanı, rekreasyon alanı, apartman şeklinde ayrı konutlar
FOURIER	PHALENSTERE	- Kent- kır arasındaki farkı azaltmak, - Toplumu büyük bir aile yapısı altında toplayarak kişilerin/ailelerin fiziksel ayrışmasının üstesinden gelmek	- Geniş ağaçlı bulvarlar, - Yeşillik ile çevrelenmiş konut, - Kamusal bahçeler
BENJAMIN WORD RICHARDSON	HYGEIA: SAĞLIKLI KENT (Hygeia: City of Health)	- Sanayi devrimi ile artan kentsel sağlık problemlerinin önüne geçmek	- Geniş ağaçlı bulvarlar, - Yeşillik ile çevrelenmiş konut, - Kamusal bahçeler
EBENEZER HOWARD	BAHÇE ŞEHİR (Garden City)	- Kent ile kıyı entegre etmek, - Küçük ölçekli tasarımıyla kapital ile emek arasındaki uçurumu azaltmak, - İşbirliği sağlayarak toplumun daha sosyalist olmasını sağlamak	- Üç mknatis diyagramı: Kent, kır ve kent+kırın buluşması - Tek kamusal merkez ve komşuluk grubu merkezleri, - Kristal saray (toplu buluşma) - Daire şeklinde (mükemmellik) tasarım
DANIEL BURNHAM	KENT SANATI (Civic Art) "Chicago Planı"	- "Bir kişinin kanını kaynatacak büyüye sahip olmayan küçük planlar yapmamak"	- Kamusal parklar, lagünler, kent merkezi, liman, - Gösterişli köşegen caddeler
GEDDES	KENT GELİŞİMİ (City Development)	- Kente bölgesel ölçekte bakmak	- Çevresindeki ekosistemle birlikte arazi çalışmasına dayanan araştırma
MUMFORD, STEIN, WRIGHT	New York- Sunnyside Gardens, New Jersey- Radburn Planı	- Mevcut kentsel gelişimi metropole yayılan bir gelişmeden ziyade, daha net, insancıl küçük kentlerden oluşan bölgesel gelişme kapsamında çalışmak	- Süperbloklar, bir dizi parkın bulunduğu caddeye bakan evler, - Karakteristik dar dörtgen adalar, - Yaya-araç trafiğini ayıran farklı kullanımlı yollar
CLARENCE PERRY BAUER	KOMŞULUK BİRİMİ (Neighborhood Unit)	- İnsan ölçeğinde gelişim - Planlama, finans, yapım ve yönetimin birimi olan komşuluk ünitelerini oluşturmak	- Komşuluk biriminin merkezinde okul, - Yerel dükkanlar, parklar, peyzaj öğeleri, - Ulaşım çeşitliliği - Okullar, dükkanlar, çamaşırhaneler, kamusal alanlar ve bahçelerden oluşan komşuluk birimi
FRANK LLOYD WRIGHT	BRODACRE CITY	- Otomobil temelli altkentleşme - Küçük toplumların ötesine bireysel evlere desantralizasyon	- Düşük yoğunluklu, aile temelli küçük konutlar, - Toplumun dağılmış öğelerini bir araya getiren otoyol ağları, - Doğal mimari tarz
LE CORBUSIER	RADIANT CITY	- Aile yaşamının ve paylaşımının bireyselliği ile birlikte, yönetimin ve düzenin kolektifliğinin yanyana bulunması, - Sınıfsız bir kent yaratmak	- Toplumun kentte yatay olarak değil, dikey olarak yoğunlaşması, - Büyük bir park içinde gökdelenler, - Gökdelenler arasında geçen otoyollar, - Mekanı çevreleyen yönetim binaları, kültür merkezleri...
BAUER	KOMŞULUK BİRİMİ	- Planlama, finans, yapım ve yönetimin birimi olan komşuluk ünitelerini oluşturmak	- Okullar, dükkanlar, çamaşırhaneler, kamusal alanlar ve bahçelerden oluşan komşuluk birimi

II. Dünya Savaşı'ndan Sonraki Dönem

Yaşanan ekonomik bunalımı takiben II. Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesyen ekonomik düşüncesinin gelişmesi ile birlikte devletin piyasaya müdahale ettiği 'refah devleti' politikası benimsenmiştir. Refah devleti politikalarının bir ayağını da, toplumun konut, donatı vb. ihtiyaçlarının devlet tarafından desteklenmesi oluşturmuştur. Bu dönemde modernite ve ulus devlete güven ile birlikte Refah Devleti politikaları kapsamında, planlama, ekonomik kalkınma, sosyal ilerleme ve fiziksel yapının sağlıklı inşası için gerekli bir araç olarak kabul edilmiş; uzun vadeli planlama çalışmalarını içeren **geniş kapsamlı planlama anlayışı** benimsenmiştir. Bu planlama anlayışının temel ilkelerini geleceği öngörecekt biçimde uzun vadeli olması, kamu yararını esas alması oluşturmaktadır. Ayrıca geniş kapsamlı planlama sadece kentlerin fiziksel yapısını değil, toplumun sosyo-ekonomik yapısını da düzenlemede ve yönlendirmede bir araç olarak görülmüştür.

Bu genel yaklaşım çerçevesinde, planlama kurumu yoluyla, plancının mevcut sorunların çözümüne en iyi alternatifini bulma yetisine sahip olduğu varsayılmıştır. Dolayısıyla, kentsel adaleti ve kamu yararını sağlayacak olan teknik araçlarını kullanacaklar plancı ve planlama kurumudur. Bu anlayış çerçevesinde kentsel adaleti sağlayacak olan devlet yönetimidir (Özbek Sönmez [84]).

Dönemin hakim politikası bu şekildeyken, mevcut yapıya bakıldığında II. Dünya Savaşı sonrasında, yıkılan, harap olan kentlerin, çöküntü bölgelerinin temizlenerek yeniden inşa edilmesi, ayrıca ekonomide yaşanan sarsıntının bir an önce atlatılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı'nın ertesinde ileri kapitalist ülkelerin karşı karşıya kaldığı sorunlar hem çok sayıda, hem de ciddidir. Halk daha güvenli, daha iyi bir dünya, daha iyi bir gelecek uğruna mücadele vermiştir. Halkların beklentilerini bir biçimde karşılayacak bir program üzerine inşa edilmek zorundadır. Savaş öncesinin depresyon ve işsizliğine, açlık yürüyüşleri ve aşevlerine, kötü nitelikli yoksul mahalleleri ve yokluk koşullarına ve bu koşulların kolaylıkla yaratabileceği toplumsal huzursuzluk ve politik istikrarsızlığa dönülmek istenmiştir. Dolayısıyla savaş sonrası politika, eğer demokratik ve kapitalist olacaksa, tam istihdam, insan onuruna yakışır konutlar, toplumsal hizmetler, refah ve daha iyi bir gelecek yaratma fırsatının yaygın olarak

tanınması gibi sorunları ele almak zorundadır. Savaş sonrasında taktikler ve koşullar ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, her yerde eğilim; savaş döneminin kitle üretimi ve planlama deneyimini, dev bir yeniden inşa ve yeniden yapılanma programını başlatmanın aracı olarak görmek yönünde olmuştur. Kentsel dokunun yeniden inşası, yeniden biçimlendirilip yenilenmesi, bu projenin ana unsurlarından biri haline gelmiştir. (Harvey [44]).

Ayrıca, II. Dünya Savaşı sonrası, ekonomik istikrarı yeniden sağlamak için inşaat sektörünün geliştirilmesi politikası benimsenmiştir. Bir taraftan karlı, çabuk ve ucuz inşaatı hedefleyen spekülatif arazi ve gayrimenkul gelişimi sayesinde müteahhitlik önemli bir güç olarak karşımıza çıkarken, diğer taraftan da sağlanan kredi kolaylıkları ile -fordizm sisteminin ilkelerine uygun olarak- düzenli işi olan, sağlıklı konutlarda yaşayan ancak borcu olduğu için de üretim sektöründe sürekli çalışmak zorunda olan bir toplum yapısı oluşmuştur.

Refah devleti politikaları kapsamında devlet tarafından gerçekleştirilen kentsel yenileme faaliyetleri; modernist ilkelere dayalı yüksek yapılardan oluşan konut alanlarının inşa edilmesi, otomobil temelli olarak geniş yolların açılması gibi düzenlemeleri içermiştir. Bu dönemde büyük ölçekli kent merkezi yeniden yapılanma projeleri büyük ölçüde Le Corbusier'in ve Wright'ın modellerinden esinlenerek gerçekleştirilmiştir.

Altkent konutlarının yapımında Wright'ın Broadacre Kenti model haline gelirken, diğer taraftan da Corbusierci ilkeler yeniden yapılanmanın taleplerine hızlı ve kolay cevap olarak dünya çapında devletler tarafından kabul edilmiş ve Le Corbusier modern kentleşmenin bir elçisi olarak kabul edilmiştir. Bu durum park içindeki gökdelenlerin, modern kentlerin her yerinin standart bir görünümü haline getirmiştir. Marsilya, Brezilya, Moskova, İstanbul, Londra ve New York'da, Corbusierci ofis ve konut kuleleri, Le Corbusier'in 1945'de Marsilya'da inşa ettiği "unité d'habitation" ile benzerdir. Bu bir modernist sıradanlığı olmuştur (Legates ve Stout [71]).

Ayrıca Wright'ın ve Le Corbusier'in toplumun eşitliğini ve insanı doğaya döndürmeyi amaç edinen yaklaşımlarından ziyade, uygulamada, örneğin Corbusierci yaklaşım, daha küçük alanlarda daha büyük nüfus yoğunluğunun barındırılabilmesine olanak verdiği için kullanılmıştır. Dolayısıyla, II. Dünya Savaşı sonrası, teknolojinin de yardımıyla

kent ile kırı bütünleştiren, kamusal alan yaratılmasına olanak veren tasarımlar yerine; daha az alanda, daha fazla nüfusu yerleştiren, mekana özgü kimliğin ve kültürün önemsenmediği, standart yapılardan oluşan bölgeler gelişmiştir. Harvey'in de belirttiği gibi, yeniden inşa sürecinde Viyana çevresinin yoğun çabaları sonucunda toplumsal düşünce için, merkezi bir önem taşıyacak olan yeni bir felsefe tarzı oluşmuştur. Bu dönem, evlerin ve kentlerin açık açık "içinde yaşanacak makineler" olarak düşünüldüğü bir dönemdir (Harvey [44]).

Geniş kapsamlı planlama anlayışının toplumun farklı kesimleri arasında adaletsizliğe yol açtığı ve toplumun bazı kesimlerini dışladığı yönündeki eleştiriler doğrultusunda **savunucu planlama anlayışı** gelişmiştir. Davidoff (1965) geniş kapsamlı planlama yaklaşımının devletin hâkim ideolojik bakış açısı çerçevesinde geliştirdiği planların bazı kesimleri dışladığını belirterek, toplumun tüm kesimlerinin sorunlarını içselleştirecek alternatif planların üretilmesini önermiştir. Böylelikle 1960'lı yılların sonlarına doğru planlamanın teknik boyutunun ötesine geçilerek, planlamanın siyasal tartışmalardan ve bakış açılarından bağımsız olarak gerçekleştirilemeyeceğinin farkına varılmıştır. Bu kapsamda, planlama çalışmalarında kent yoksullarının haklarını savunan planlama politikaları üzerinde çalışılmış; planlama, kentsel adalet açısından güçsüz kesimlerin haklarını savunan bir içeriğe sahip olmuştur (Özbek Sönmez [84]).

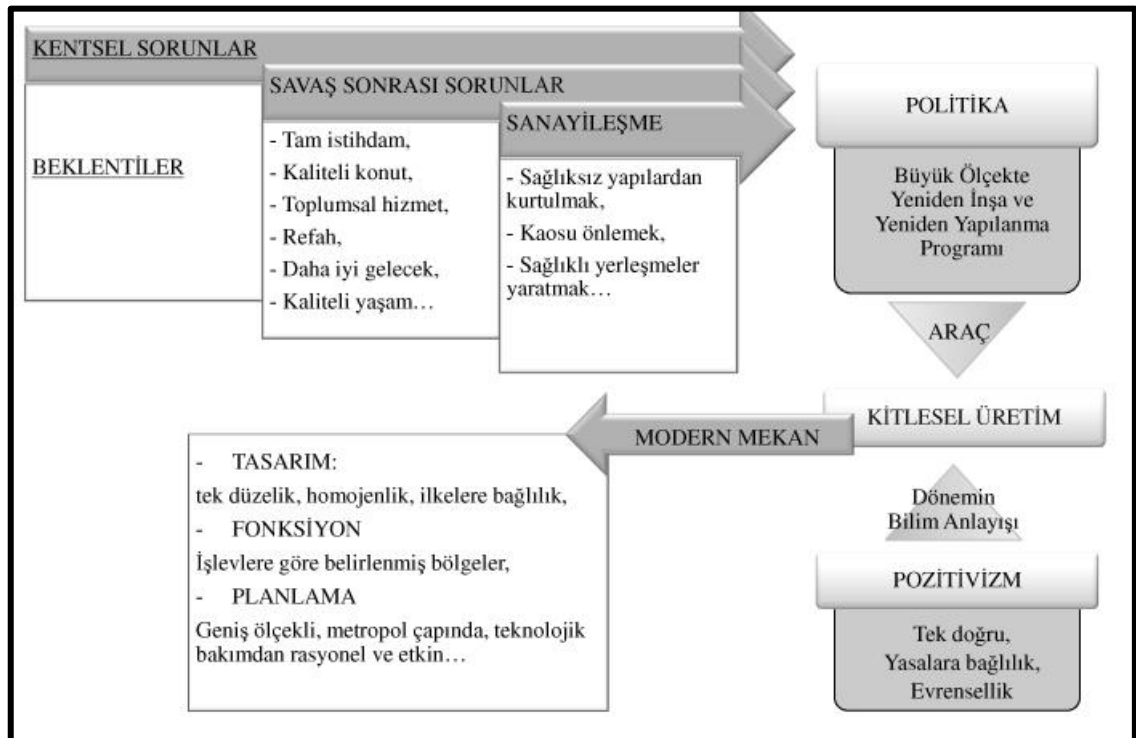
Modernizmin eleştirilmeye başlamasıyla birlikte, planlamanın meşruiyeti de sorgulanmaya başlamıştır. Modernizmin iyimser niyetlerinin kapitalist süreçte egemen olan aktörler ve dinamikler nedeniyle uygulanamaması, kapitalizmin kent mekanını kendi istekleri etrafında şekillendirmesi kapsamında modernitenin 'daha iyi bir gelecek' sağlama idealine ulaşamamasına neden olmuştur. Kapitalizmin yarattığı sosyal, ekonomik ve mekansal eşitsizlikler, bu eşitsizliklerin mekansal ve sosyal sorunları ortaya çıkarması gibi olumsuzluklar sonucu modernizmin çocuğu olarak tanımlanan planlamanın, vadettiği kentsel iyileşmeyi, sosyal adaleti sağlayamadığı vurgulanmıştır.

2.3.2 Modernizm Döneminde Mekan Analizi

Kentlerin sanayileşme süreci içinde bulunduğu sağlıklı yapıdan kurtarmak, kaosu önlemek, daha sağlıklı yerleşmeler üretebilmek; daha sonraki süreçte de savaş sonrasında kentleri yeniden inşa etmek için insanlar, plancılar ve tasarımcılar kenti anlama çalışmalarında bulunmuşlardır. Ancak bu anlama çalışmalarının bazıları

uygulamaya geçmeden ütopya ya da model şeklinde kalmış, bazıları ise düşüncelerinin kent mekanına yansımalarında başarılı ya da başarısız uygulamalar şeklinde gerçekleşmiştir. Sonuçta modernizm döneminde genel olarak, insan varlığının yapısına uyumlu geleneksel yerleşimler, yerini, daha dar anlamda rutinlere bırakmıştır. Modernizmde inşa edilen çevre estetik biçimden yoksun bırakılarak, bir makine şeklinde görülmüştür.

Modern kent planlama anlayışının temel ilkelerine bakıldığında; pozitivistin etkisi açıkça görülmektedir. Pozitivizmde yasalara bağlılık söz konusudur ve gerçekler evrensel olarak doğru olana göre kabul edilir. Dolayısıyla, pozitivistin etkisinin görüldüğü modern kentlerin düzenlenmesinde de tekdüzelik, homojenlik, ilkelere bağlılık egemendir. Kent kendi içinde; çalışma bölgeleri, oturma bölgeleri, kamusal alanlar şeklinde ayrılmıştır. Jacobs'a göre de; kentlerin yeniden yapılandırılan parçaları ve kentin ötesine yayılan sonu olmayan yeni gelişmeler, kentleri ve kırı tekdüze biçimde şekillendirmektedir. Bu öyle bir yapıdır ki, büyük kentlerin kalitesi, ihtiyaçları, avantajları ve davranışları, diğer durgun yerleşmelerin kalitesi, ihtiyaçları, avantajları ve davranışları ile ayırt edilememektedir (Jacobs [75]).

Şekil 2.18 Dönemin özelliklerinin mekanı biçimlendirmesi

Modern planlama felsefesi, ideal kent kavramı ekseninde mükemmellik, netlik, kesinlik

ve çelişkisizlik arayışındadır. Adalet ve eşitliği sağlayabilme ve toplumsal düzeni gerçekleştirmek adına belirli bir estetik zevkten uzak, tamamen “işlevsel ilkeler” doğrultusunda tasarlanmış kentler ve yapılar inşa edilmiştir. Modern planlamanın dayandığı ideoloji, kent planlamayı, insanlar için “yaşanabilir kentler” yerine, “işlevlerine göre belirlenmiş bölgeler” inşa etmeye yöneltmiştir. Kentlerde, katı işlevsellikten ötesine önem vermeyen; konutu “iş dışında kalan zamanda barınmak için kullanılacak yer”, “bir barınma makinesi” olarak gören anlayış hakimdir (Karakurt, 2006:8). Dolayısıyla, modernist düşünce, planlama ve gelişmenin geniş ölçekli, metropol çapında, teknolojik bakımdan rasyonel ve etkin kent planları üzerinde yoğunlaşması gerektiği konusunda ısrar eden ve bunu kesinlikle yapmacıktan uzak bir mimari ile destekleyen düşüncedir (Harvey [44]). Modernistler mekanı, toplumsal açıdan biçimlendirilebilecek bir şey olarak görmüşler ve toplumun refahı, mutluluğu için, geleneksellikten farklılaşan bir mekan yaratmayı amaçlamışlardır.

2.3.3 Modernizm Döneminde Kent Kimliği ve Mimarlık

Aynılan kentsel mekan üretilirken, kent kimliğinin rolünün incelenmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle, modernizm döneminde kent mekanının değerlendirilmesinde, modernizm ile kent kimliğinin ilişkisi özellikle Sennett’in biçimsel analizi ile birlikte değerlendirilmiştir.

Sennett (1999) modernist mekanın basitliği ve yalınlığının çıkış noktasının eski Mısır kentlerinde olduğunu savunmaktadır. Tarihçi Joseph Rykwert, Mısır hiyeroglifinde, kenti gösteren ilk işaretlerden birinin " $\oplus$ nywt" olarak ifade edilen işaret olduğuna inanmaktadır. Bu hiyeroglif işareti, yani çember içinde haç, kentin en basit, en sürekli imajlarından ikisini gösterir. Çember basit, kesintisiz, kapalı bir çizgidir. Bir kuşatmayı, bir suru ya da kent meydanı gibi bir alanı gösterir; bu kuşatmanın içinde yaşam gelişir. Haç ise net bir şekilde birleşen çizgilerin en basit biçimidir: Çevresel boyutu belirleyen sınırın simgesi olan çembere karşılık, haç, çevresel gelişimin belki de en eski örneğidir. Birbirini kesen çizgiler, caddeleri ızgara şeklinde yaparak sınırları belirlemenin en basit yolunu simgeler. (Sennett [79]).

Sennett’e göre çember içinde haç, antik Mısır’a ait olduğu kadar, özellikle modern dünyaya ait olan bir simgedir. İnsanoğlunun duvarlara dünyadan ayrılmış olduğu halde yaşamasının iki yönünü temsil eder. Çember onun acıma duygularını ve karşılıklı

saygısını otorite duvarları içine hapseder; ızgara da üzerinde içsel yaşamın biçimsiz kaldığı bir güç geometrisidir (Sennett [79]).

Modern kentsel ızgara bir sanayi makinesinin çalışmasına benzeyen, sırf tekrarlardan oluşan, hiçbir şeyin değişmediği merkezsiz ve sınırsız bir biçimdir (Sennett [79]). Modernizm ile düz ve kesin çizgiler, katılık, bütünlük gibi kavramlar, ızgara sistem ile yakından ilişkilidir. Bu kentsel biçim, kente ait kültürden, kimlikten yoksun olduğu gibi, geleneksel olmayan kentlere uygulandığında belirli bir imaj yaratma kaygısı da bulunmamaktadır. Harvey'in de belirttiği gibi, bu özelliğiyle, piyasa ve toprak rantına dayalı tahsis birçok kentsel çevreyi bir örneklik kalıplarına dökmüştür (Harvey [44]). Tocqueville, Amerika gezi notlarında kentlerin birbirine ne kadar çok benzediğini, bir kasabanın inşasında önemli olan yerelliğin; ekonomi, iklim ve hatta topografya farklarının ne kadar az olduğunu yazmıştır (Sennett [79]). Modernizm döneminde oluşturulan kimliksiz mekanlara yapılan eleştiriler ileriki bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

Izgara biçiminde, tekrarlardan oluşan kentsel yapının standartlığının ekonomik açıdan daha uygun olduğu düşünülmüştür. Sennett, New York komisyonu üyelerinin “dik açılı evlerin, yapımı en ucuz ve yaşamaya en elverişli tür” olduğunu ilan ettiğinden söz etmektedir. Burada ifade edilmeyen şey ise standart arazi birimlerinin satışının da çok daha kolay olacağı inancıdır (Sennett [79]).

Yukarıda da anlatılanlar kapsamında, modernizmin kapitalist bir kent kimliği sunduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Modernist kent, yalınlık, işlevsellik ilkeleri bağlamında estetikten uzak olmuş sadece işleve yönelik yapılar sunarak, bölgelere ayrılmış bir kent modeli sunarken, bu ilkeler kapitalist üretim tarzı ile birebir örtüşerek, konutun ya da kentin makine gibi görüldüğü bir kent kimliği yaratılmıştır. Kitlesele üretimin hakim olduğu bir üretim biçiminde, kent de kitlesele olarak üretilmiş, tekdüze bir şekilde gelişmiştir.

Kentin kimliğinin yansıtılmasında en önemli araç, üzerindeki fiziksel bileşenler olarak mimari ürünlerdir. Modern düşünce anlayışının etkili olduğu en önemli alanlardan biri kentsel mekan olduğundan, bu dönemde mimarlığın teorik ve pratik gelişiminde de önemli rol oynamıştır. Sanayi devrimi ve getirdiği yenilikler modern mimarlık alanında gelişmelere neden olduğundan ve mekanda fiziksel olarak gözle görülebilir bir değişim

yaşandığından, bu dönemde kentsel biçime konu olan mimarlık alanına da kısaca değinmenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Harvey'in belirttiği gibi, mimarlıkta, savaşın yıkıntısına uğramış ya da eskimiş kentlerin yeniden canlandırılması, ulaştırma sistemlerinin yeniden düzenlenmesi, fabrika, hastane, okul vb. her tür kamu binası yapımı ve işçi sınıfı için yeterli konut inşası çabasında CIAM'ın, Le Corbusier'in ve Mies van der Rohe'nin fikirleri hakimiyetini sürdürmüştür (Harvey [44]). Yıkılmış, çöküntüye uğramış kentsel bölgelerin yeniden yapılandırılmasında, modern mimarlığın bu fikirleri, yeniden yapılanmasında hem hızlı, hem de ekonomik bir çözüm olarak görülmüştür.

Mies van der Rohe 1920'li yıllarda, mimarlığın “çağın iradesinin mekansal terimlerle tasarlanması” olduğunu belirtmiştir (Harvey [44]). Bu ifade Baudelaire'in moderniteyi tanımladığı “anlık olandır, geçip gidendir, olumsal olandır; sanatın yarısıdır; öteki yarısı ise, sonsuz olandır, değişmeyendir.” ifadesi ile de örtüşmektedir. Modernizmin gelip geçici zamanının, mimari ile sabitlenmesi sağlanmaktadır.

Modernist yapılar incelendiğinde genel olarak dönemin özelliği olan makineleşmenin konuta yansıdığı görülmektedir. Biçimsel olarak aynı özelliğe sahip, kitlesel biçimde üretilen konut anlayışı hakimdir. Hatta Sennett'in de ifade ettiği gibi; Tichi (1987) 1910'larda ev kavramını “mutluluğun üretimine yönelik bir fabrika”, daha sonradan Le Corbusier ise “modern yaşam için bir makine” olarak tanımlamıştır (Sennett [79]).

Modernizmin asıl görünmeyen yüzü, yoğun makineleşmenin resmi altında, iktidar ve rasyonalitenin güçlenmesinde yatmaktadır. Mimarlıkta ve planlamada bu durum, süsten ve kişiselleşmiş tasarımdan kaçınma biçiminde ortaya çıkmıştır. Örneğin toplu konutlarda kiracılara bu mekanları kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için değiştirmelerine izin verilmemiştir, Le Corbusier'in yaptığı Pavillon Suisse adlı öğrenci yurdunda, mimari estetik nedenle perde takılmasına izin verilmediğinden, öğrenciler yazın büyük sıkıntı çekmişlerdir. Biçimsel olarak; devasa mekan ve perspektiflere, bir örneklığe ve düz çizgilere tutkunun bir hakimiyeti görülmüştür (Harvey [44]). Aslında bu durum pratikte yapıya, yalınlık, tekdüzelik getirmiştir. Her yapı, hatta bir yapının her birimi birbirine benzemektedir.

Şekil 2.19 Pavillon Suisse Öğrenci Yurdu [85]

Şekil 2.20 Walter Gropius'un Bauhaus tasarımı (Düz ve kesin çizgiler, yalınlık) (Khan [80])

Modern yapıların bir özelliği de bu yapıların katılığıdır. Sennett; modern bir büro-gökdelenini, büroların karma kullanımına ya da konuta dönüştürmenin; bir 19. yüzyıl fabrikasını ya da bir 18. yüzyıl dizi bloklarını bu kullanıma dönüştürmekten çok daha zor olduğunu ifade etmektedir. Bu kısaltılmış zaman çerçevesinde “biçimin bütünlüğü” özel bir anlam kazanmakta, bir binanın kısa kullanım ömrünü onun ilk baştaki programı belirlemektedir. Bu yüzden, fiziksel kent dokusu daha katı ve kırılğan hale gelmiş, Aydınlanma dönemi, anti sosyal inşaat mirası bırakmıştır (Sennett [79]).

Şekil 2.21 Sir Evan Owen Williams'ın Boots Factory tasarımı (Biçimin bütünlüğü, katılığı) (Khan [80])

Sennett'e göre; başka bir bakış açısıyla bakıldığında; binanın içinde ve üzerinde ve onu çevreleyen mekanda hareket ve ölçek yönünden özgürlük, modern mimari yapıya geçmişteki yapıların yaşamından farklı olan, kendi yaşamını kazandırmıştır. Tasarımın bütünlüğü artık, daha önceki binalara egemen olmuş teknik kısıtlamalardan kurtulmuştur. Modern yapı teknolojisi (cam duvarlar, çelik iskelet, elektrikle aydınlanma) bu yeni tür özgür hareketi olanaklı kılmıştır. Bu durum, Aydınlanma'nın açık biçim idealini inşa etmeyi olanaklı kılmıştır; artık binadaki kısıtlamalar, mühendisliğin çok daha sıkı bir şekilde uymaya zorlandığı biçimlerle sınırlanmamaktadır (Sennett [79]). Dönemin tüm gereksinimleri, geleneksel yapı teknolojilerinde ve kullanılan malzemelerde de büyük değişimlere yol açmıştır. Demir-çelik, betonarme, cam, asansör sözü edilen yeni malzemelere örnektir (Karakurt [68]). Dolayısıyla modernizm, yapılarda kullanılan malzemeye de geçmişten farklılık ancak kendi dönemi içinde aynılık özelliği getirmiştir.

Şekil 2.22 Pierre Chareau'nun Glass House tasarımı (Cam ve çelik malzemenin kullanımı) (Khan [80])

Malzemenin kullanılma amacı incelendiğinde; dışarıdaki biçimi içeriden tam anlamıyla kavramak, ama yine de mevsimleri hissetmemek modern bir duygudur. “Bir adam, bürosundan bir ağacın rüzgarla sallandığını görür ama rüzgarın sesini duyamaz”. Bu yapılar, görkemli bir şekilde sakin, mesafeli, soğuk binalardır. Nesne bütünlüğüne bu yalnızlıkla sahip olur (Sennett [79]). Dolayısıyla insan ile yapı arasında, yapıdaki insan ile sokaktaki insan arasında ve hatta yapıdaki insan ile çevre arasında Harvey'in de belirttiği gibi bir “yabancılaşma” başlamıştır. Modernizm, yapıyı ve bu yapının sahibini yüceltmıştır.

Mies van der Rohe, cam levhanın, bakınca ötesinden yüzyılımızı göreceğimiz fiziksel malzeme olması için herkesten çok çaba harcamış mimardır. 1921'de Berlin'deki Friedrichstrasse'de tümüyle camla kaplı bir büro binasını, New York'ta olağanüstü şık bir yapıt olan, kentin en büyük cam kulesini, 1956-1958 yılları arasında da Park Bulvarı'ndaki Seagram Building'i yapmıştır. İçinde insanların dışarıdan olduğu gibi birbirlerinden de koparıldığı ruhsuz cam kulelerle dolu bir çevre yarattığı için suçlanan modernizmin kralı Mies, “Görsel yalnızlığın babası” olarak anılmıştır (Sennett [79]).

Şekil 2.23 Mies van der Rohe'un Seagram Building tasarımı [86]

Dolayısıyla, modernist mimari evrensel bir takım kurallar ve malzemeler getirerek, pozivitizmin ilkeleri sürmüştür. Ancak, genel olarak bakıldığında, uygulamada görülen mimarinin; kapitalizmin talepleri doğrultusunda gerekli olan yapıları ürettiğini ve bu yapıların anlamının ve kimliğinin kapitalist sistemi yüceltecek şekilde tasarlandığını söylemek mümkündür. Harvey de, geriye bakıldığında ortaya çıkan mimarlığın, bir yandan büyük şirketler ve devlet kuruluşları için kusursuz iktidar ve prestij imajları yaratırken, bir yandan da işçi sınıfı için “yabancılaşma ve insanlıktan çıkma simgeleri” haline gelen modernist konut projeleri ürettiğinden bahsetmektedir (Harvey [44]). Aslında önceleri bireyin ya da toplumun refahını simgelemek için üretilen yapılar, daha sonraları amacından ayrılmıştır.

2.4 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

Kökleri Aydınlanma dönemine dayanan ve etkisini günümüzde bile hissettiren modernizm düşüncesi, insan aklına verdiği önemle, iyi bir geleceğin yaratılmasında pozitif bilime inanmış ve ideal toplumun bu şekilde kurulacağına inanmıştır. Geleneksel dünyanın sınıflara ayrılan toplumundan ziyade, her bireyin eşit olduğu düşüncesi, sosyal

adalet ve eşitlik kavramını beraberinde getirmiştir. Modernizm düşüncesine göre, eşitlik sadece sosyal ve kültürel alanda olmayacak, ideal toplumun yaratılabilmesi için teknoloji merkezli, pozitivist bir mekan ile herkes için eşit mekanı yaratan ideal kent oluşturulacaktır.

Yaşanan savaşların, sanayileşmenin ve kentleşmenin olumsuzlukları karşısında bu olumsuzlukları yenebilmek için modernizmin iyimser düşüncesi ile kent modelleri oluşturulmuştur. Howard, Wright, Le Corbusier ve diğer plancılar insan ve toplum açısından modern ve yaşanabilir bir mekan yaratma eğilimiyle çeşitli çalışmalar yapmışlar, kent modellerinde eşitlik ve sosyal adalet kavramını mekana yansıtmışlardır. Bu mekânsal organizasyonlarda işbirlikçi toplumun gelişmesini sağlayacak kamusal alanlara önem verilmiş ve özellikle toplanma ve buluşma noktaları olarak görülen parklar, karmaşık kentlerin sorunlarına da çözüm arayışı olarak görülmüştür.

Modernizm döneminde ütöplastlerin amacı birey ve toplumu refaha ulaştırmaktır ancak bu modeller kuramsal olarak doğru olsalar da, dönemin mevcut koşulları nedeniyle modernizm amacına ulaşamamış, kapitalizmin hizmetine sunulan mekanlar yaratmıştır. Modernizmin ilerleme, yaratıcı yıkma gibi fikirleri dönemin ekonomi politikası olan kapitalizm ile birebir örtüşmüştür. Ancak örtüşmeyen bir şey vardır ki, bu da özellikle modern dönem kente ilişkin ütöplast tasarımlarda da açıkça görülen modernizmin iyimser niyetleri ile kapitalizmin niyetleri arasındaki çelişkidir. Modernizm herkes için eşitlik ve sosyal adalet getirmeyi amaçlayıp kamu yararı adına kamusal alanı ön plana çıkarmaya niyetliyken, genellikle kapitalizm artı değer yaratmak için mekanları kendi yararına şekillendirmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte, üretim biçimi olarak benimsenen fordizm, kenti kendi eğilimleri doğrultusunda kitlesel olarak aynı kalıplara sokmuştur. Dolayısıyla modernizm düşüncesinin niyetleri dönemin ekonomi politikası karşısında pek de gelişme fırsatı bulamamıştır.

Modernizm, tek işlevli, homojen, çeşitlilikten yoksun, kimliksiz çevreler yaratması yönünde oldukça eleştirilmiştir. Krier'e göre, modernizmde mekana ilişkin sorunlar genel olarak; tek işlevli bölgeleme ve simgesel yoksunluktur. Modernist kent planlaması büyük ölçüde tek işlevli bölgelemeye dayanmaktadır. Krier'e göre insanların bölgeler arasında anayollar aracılığıyla dolaşması zaman, enerji ve toprak israfına neden olur. Bu da anti-ekolojik kent dokusunu oluşturmaktadır. Diğer yandan; işlevsel bölgeleme, işlevsel tekdüzeliği doğurmaktadır. Temel modern bina türleri ve planlama

modelleri hep aynı biçimdedir. Gökdelen, yer altı otoparkı, MİA, alışveriş merkezi, yatay ve düşeyde aşırı yoğunlaşma getirmektedir (Harvey [44]). Françoise Choay'ya göre de, modernist kent, klasik ve endüstri öncesi yerleşim uzamının zengin, simgesel dokusuyla ters düşmektedir. Bu durum, modernist mimarinin baş tacı da olan New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ikiz kuleleri ile yansıtılmaktadır. Baudrillard'ın (1983) söylediği gibi, bu iki sanal biçimde özdeş kule, ayrılığın geriliminin ya da anlamın yok edildiği ikili bir karşıtlık oluşturmaktadır. Anlam, klonlamayla, yapıların yalnızca kendi imgesini gösterdiği ya da yansıttığı modernist modele göre yeniden üretmekle yer değiştirmiştir. Bu kuleler, modernist mimarinin kendine gönderme yapan kopyalama özelliği süreciyle bütün anlamın ortadan silinmesidir (Gottdiener [37]).

Krier bu konuda “iyi kent”in nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır. İyi kent, kentsel işlevlerin tamamı uygun ve hoş büyüme mesafesinde olduğu tamamlanmış ve sonlu kentsel topluluklardan oluşan kent biçimidir. Kent içinde kentler vardır. Yani her bir topluluk, geniş bir kentsel mahalleler ailesinin içinde bağımsız bir kentsel mahalle oluşturacak, bu aileler de “kent içinde kentler” olacaktır. Kamusal alanlar ve kent dokusunda anlamlı eklemlenmeler vardır ve mümkün olan en büyük çeşitlilik (hısımlılık ve diyalog) ile sembolik zenginlik sağlanmaktadır (Harvey [44]). Aslında Howard'ın Bahçe Kent tasarımı da bir bakıma “kentsel işlevlerin tamamı uygun ve hoş büyüme mesafesinde olduğu tamamlanmış ve sonlu kentsel topluluklardan oluşan kent biçimi” olarak tasarlanmıştır ancak bu şekilde uygulanamamıştır.

Jane Jacobs, anti-modernist kitabı (1961) olan “Büyük Amerikan Kentlerinin Ölümü ve Yaşamı” kitabındaki hedefleri Ebenezer Howard ve Le Corbusier'dir. Ancak, aslında Jacobs oklarını kent planlamacılarından, federal politikacılar ve finansörlerden gazetelerin pazar ilavelerinin ve kadın dergilerinin editörlerine kadar uzanan geniş bir dizi hedefe yöneltmiştir (Harvey [44]). Jacobs'a göre 1945'ten sonra yeniden oluşmuş olan kentsel manzara:

- Sözde yerini alacakları yoksul mahallelerinden daha kötü birer suç, vandalizm ve genel toplumsal umutsuzluk odağı haline gelen sosyal konut projeleri.
- Gerçek birer sıkıcılık ve toplumsal kontrol harikası olan, kent yaşamının her tür canlılığına ve hayatiyetine karşı titizlikle korunmuş orta gelirli için konut projeleri.

- Ahmaklıklarını yavan bir vülgerlikle hafifleten / hafifletmeye çalışan lüks konut projeleri.
- İyi bir kitapevine tahammül edemeyen kültür merkezleri
- Gezinecek başka yer bulamayan serseriler dışında herkesin gitmekten kaçındığı kamusal merkezler.
- Altkentlerin standartlaşmış mağaza zinciri alışverişinin donuk taklitleri olan alışveriş merkezleri.
- Hiçbir yerden başlayıp herhangi bir yere gitmeyen ve kimsenin gezmeye çıkmadığı gezinti yerleri.
- Kentlerin bağırsaklarını deşen çevre yollarıdır.

Jacobs’a göre, bu, kentleri yeniden inşa etmek olamaz, kentlerin yağmalanmasıdır ve bu tipik olarak, bütünden/vücuttan koparılmış parçaların, çabuk ilerleyen kangrenler şeklinde gelişmesidir. Bütün toplum büyük bir olumsuzluk, burukluk ve umutsuzlukla parçalara ayrılmakta ve rüzgarın akışına bırakılmaktadır (Jacobs [75]).

Modernist kentte mahalleler birbirinden sınıfsal temelde ayrılmıştır. Bu ayrımın en çarpıcı özelliği, işçi sınıfı ile burjuvazinin kent mekanında birbirleriyle hemen hemen hiç ilişkiye girmeden yaşamalarıdır (Şengül [87]). Jacobs’a göre üzerinde odaklanmamız gereken nokta toplumsal etkileşim süreçleridir. “Sağlıklı” kentsel çevrelerde bu süreçlere baktığımızda, düzensiz olmaktan ziyade örgütlenmiş bir karmaşıklık, çeşitlilik, karmaşıklığa ve beklenmedik şeyleri denetimli ama yaratıcı biçimde ele alma kapasitesidir (Harvey [44]).

Jacobs kent plancılarına da atıfta bulunur ve “kent planlamasının halkın kendiliğinden oluşturduğu çeşitliliğe karşı çıktığını, ancak kendisi de bu çeşitliliği sağlamak için uğraş vermediğini” söyler (Harvey [44]).

Dolayısıyla modernist kent, işlevsel olarak tek işlevli olarak birbirinden soyutlanmışçasına ayrılmış, sosyal olarak sadece üst gelir grubuna yönelik kaliteli mekan üreten, mekansal olarak simgesel çeşitlilikten yoksun, birbirine aynı yapıların ve mekanların olduğu, estetik zevkten uzak bir mekandır.

Modernizm, uzamın eşitliği, tasarımın eşbiçimliliği ile düz çizginin, dikdörtgenin ve çemberin saf kabulü aracılığıyla basitlik arayışında olmuştur. Eşbiçimli tasarlanmış işçi sınıfı bloklarından, otomobillerin kullanılması için oldukça geniş tasarlanmış

bulvarların birbirine bağıladığı yeni fabrikalara insanların akışını sağlayacak yeni bir kent, parlak bir kent düşüncesiyle donatılmıştır. Ev, iş ve dinlenme alanları tasarımı, iç ve dış alanın görünüşü, hepsi aynı ilkelere ve aynı tasarımlara göre düzenlenecektir. Dolayısıyla; modernizmin fiziki biçimi, 1970'lerde bütün büyük kentleri aynı görünüşlü yapmış ve modernist tasarımın idealist ve toplumsal anlamda dönüştürücü bakışı uzun bir süre terk edilmiştir. Sonuç, hem insanlar ve binalar arasındaki ilişkide yeni devasa bir ölçek hem de kentsel doku içerisinde binanın binayla ilişkisinin azaltılması olmuş; çünkü bütün yapılar uluslararası biçim kopyalarının görünüşüne bürünmüştür. İnsan bina ilişkisine bağlı olarak, kent yabancılaşmanın ve insansızlaşmanın yeni bir anlamı ile yaşamaya başlamış ve yaşamıştır. Bu nedenle, Leon Krier'ye göre de, modernizm, bir anlamsız eşbiçimliliğin ve eşbiçimli anlamsızlığın babası olmuştur (Gottdiener [37]).

Bu konuda Jane Jacobs da modernist plancı ve mimarları yoğun olarak eleştirmiştir. Ona göre, baştan sona kadar, Howard ve Burnham'dan kentsel yenileme yasasındaki son değişikliğe kadar, tüm düzenlemeler kentlerin işlemesi hakkında anlamsız kalmıştır. Çalışılmamış, beklenmedik bir şekilde kentler kurbanlık gibi hizmet vermektedir (Jacobs [75]). St. Louis'deki ünlü Pruitt-Igoe konut projesinin dinamitle patlatılması, savaş sonrası yılların buldozerle yeniden gelişiminin çoğu ile karakterize olan kibirliğin, toplumsal yıkımın, sömürünün simgesi olarak görülmüştür. Ve modern kentin hafifletmeyi umduğu yoksulluk, evsizlik, dini ayırım, kişisel yabancılaşma gibi kentlerin büyük sosyal problemlerinin birçoğu, uzmanlara göre değişmeyen tecrübelerdir (Legates ve Stout [71]).

Ancak diğer bir bakış açısıyla bakıldığında ise Harvey'in de işaret ettiği gibi farklı bir durum söz konusudur. Harvey'e göre savaş sonrası kentsel geliştirme ve yeniden inşanın güçlüklerine bulunmuş bu "modernist" çözümleri katıksız başarısızlıklar gibi göstermek yanlış ve haksızlıktır (Harvey [44]). Savaş sonrası yıkılmış, çöküntüye uğramış bölgelerin temizlenip yeniden yapılandırılmasında refah devleti politikaları etkin rol oynamış; konutların ve sosyal çevrenin yapılandırılmasında kent modellerinden yararlanılmıştır. Batı'da devlet destekli üretilen sosyal konut alanları, savaşın yaralarını sarmada etkili olmuştur. Üstelik bu dönemde yeniden yapılanmanın hızlı ve ekonomik olması gerektiğinden, bu durum fiziksel açıdan da modern mekanın basitlik, yalınlık, işlevsellik gibi ilkeleri ile uyumuştur. Dolayısıyla yine Harvey'in belirttiği gibi, bir bütün olarak, gösterilen çaba; kentsel dokuyu, tam istihdamı

koruyacak, maddi toplumsal hizmetleri sağlayacak, refah hedeflerine katkıda bulunacak ve 1945'te açıkça tehdit altında olan kapitalist toplumsal düzeni muhafaza edecek biçimde yeniden oluşturmak bakımından makul düzeyde başarılı olarak görülmelidir (Harvey [44]).

Genel olarak bakıldığında, bir düşünce biçiminin gelişmesinde, amaçların ve hedeflerin uygulanmasının, o dönemin koşullarına bağlı olduğu görülmektedir. Modernizm düşüncesinin kent mekanına katkısı, modernizm ile beslenen kapitalizmin, içinde bulunduğu dönemdeki üretim süreci olan fordizm ile birlikte kitlesel olarak kentlerde yarattığı aynılaştıran mekanlar olmuştur. Sosyal açıdan ise iki katmanlı sınıf yapısı daha da belirgin hale getirmiştir. Dolayısıyla eşitlik ve sosyal adalet içeren bir toplumdan söz etmek mümkün değildir. Dönemin monoton, ruhsuz olarak tabir edilen kentsel mekanı, talep edilmekten çok, sunulan mekan olmuştur.

POSTMODERNİZM DÖNEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 Postmodernizm Kavramı

Postmodernizm terimi ilk kez 1870’lerde kullanılmasına rağmen; etkisini daha çok 1970’lerde gösteren, kentsel alanda etkisi ise 1980’lerde görülmeye başlanan, henüz tamamlanmamış ve sonuçlarını vermemiş bir süreçtir. Çok fazla tartışılan postmodernizm ya da postmodernist yaklaşım aslında bir tepkiyi savunmaktadır; modern yaklaşımın getirdiği çoğunlukla her şeye (bilimsel bilgiye, ulus-devlet anlayışına, kapitalizme...) tepki olarak başlamış olup, modernizme bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. Kentsel açıdan bakıldığında da modernizmi, monoton ve ruhsuz kentler yaratması ile eleştirmekte ve sorgulamakta; bunun yerine farklılığı, tarihi, alt kültürleri, çoğulculuğu ve geleneği yeniden canlandırarak çeşitlilik sağlanması ilkesini benimsemektedir. Dolayısıyla postmodernizm üzerine (tez çalışması da dahil olmak üzere) yapılan analizler, büyük ölçüde modernizm ile karşılaştırmaya dayanmaktadır.

Tekeli’ye göre, günümüzde, özellikle sosyal bilimler yazınında, iki tür ifade sık sık kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi poststrüktürel, postendüstriyel, postmodern, postmarksist gibi başına “post” getirilerek kullanılan sözcükleri içermektedir. “Post”larla anlatılmak istenilen hem önemli bir değişme, hem de bir süreklilik olup, bir aşılma gösterilmek istenmektedir. İkincisi ise birçok şeyin (tarihin, ideolojinin, hümanizmin, öncülüğün, temsilin) bittiğini ilan etmektedir (Tekeli [88]).

Postmodernizm kavramına ilişkin çok çeşitli tanımlamalar vardır. Bazı akademisyenler modernizm ile postmodernizm arasında hiçbir bağ kurmayarak kesin bir kopuşu savunurken, bazıları sürekliliği savunur. Harvey’in de belirttiği gibi, bazıları ise daha

olumlu bir bakışla, postmodernizmi, evrensel modernizmin dünyaya bakışının tektipliğine yönelik meşru bir tepki olarak görürler. Harvey, postmodernizmi, “modernizmin bağrında özgül bir kriz” olarak yorumlamaktadır (Harvey [44]). Postmodern yaklaşımın tanımlanmasındaki bu belirsizlik, aslında onun ontolojisine, epistemolojisine ve metodolojisine de yansımaktadır. Postmodernizmin bu belirsizliklerle dolu sürecinde en belirgin özelliği modernizme karşı tepkisidir.

Postmodernizmin **ontolojisine** bakıldığında, modernizmden farklılaştığını görmek mümkündür. Modernizmde ortak akıl ön plandayken, postmodern yaklaşıma göre **akıl, rasyonalite ve normlar önemli değildir**. Postmodern yaklaşım, aklın insanları ve toplumu iyiye, huzura ve mutluluğa götürmediğini ve modernizm ile birlikte yaşanan savaşların, teknolojik olumsuzlukların toplum için daha olumsuz sonuçlara yol açtığını ve sağlıklı toplum ve kent oluşturulduğunu ileri sürmektedir. Modern dönemde aklın doğaya egemen olacağı ve bu sayede her türlü olumsuzluktan kurtulunacağı vaat edilmiş ancak bu sorunlar çözülemeyince postmodernizmle birlikte akla ve aklın egemenliğindeki bilime duyulan güven aşınmaya başlamıştır.

Modern akıl evrenselliği, birlik ve bütünlüğü, aynı kuralların her yerde geçerli olduğu görüşünü gerektirirken, postmodernizm ise aksine her durumun **farklı** olduğunu ve özel bir biçimde anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Her biri **kendine ait bir mantığa** sahip olduğu için bütün paradigmaların eşit olduğu (birbirlerine göre hiyerarşik bir üstünlükleri olmaması anlamında) postmodern bir dünyada evrensel akla yer yoktur. Diğer taraftan, akıl Aydınlanmanın, modern bilimin ve Batı’nın bir ürünüdür. Postmodernizmde, modern bilim gibi, akıl da baskıcı ve totaliter bir şey olarak görülmektedir. Ayrıca akıl ve rasyonalite, postmodernizmin duyguya, içebakış ve sezgiye, özerkliğe, yaratıcılığa, hayal gücüne ve fanteziye duyduğu güvenle bağdaşmamaktadır (Bıçkı [89]).

Dolayısıyla postmodernizmde her şey olduğu gibi kabul edilmektedir. Bu durumun en uç noktası **solipsizm**’dir. Solipsizm, herkesin “**tek /unique**” olduğu düşüncesidir. Bu düşünce biçimine göre; hiç kimse birbiri hakkında yorum yapamaz, çünkü hiç kimse birbirinin düşündüğünü düşünemez. Dolayısıyla hiç kimse birbirine benzemez ve hiç kimse ve hiçbir şey birbiriyle kıyaslanmaz. Dış dünya görelilik olarak ifade edilebilir ve dünyanın anlamı kişiden kişiye göre değişebilir. Kişi bulunduğu ortamdan da etkilenebileceğin, bir nesneyi farklı bir mekanda ya da zaman diliminde

anlamlandırması farklı olabilir.

Postmodernizmde **ontolojik** olarak üç tür **gerçeklik alanı** vardır:

- 1- Olasılıklar Alanı: Bir toplumda yapılar vardır ve bunun birçok olasılığı vardır. (Deep structure), gerçeklikten bağımsız düşünülememektedir.
- 2- Gerçekleşme Alanı / ampirik düzlem: Bütün olasılıklar içinde ortaya çıkan durumdur. Rastlantı boyutu, hiçbir zaman pozitivizm içinde yer alamaz bir ortamdır. Modernizmde sebep-sonuç ilişkilerinin olduğu bir doğa bilimi varken, postmodernizm ile kaos teorisi, kuantum teorisi, kelebek etkisi gibi kuramlar ortaya çıkmıştır.
- 3- Anlam Dünyası: Bir şey ampirik olarak ortaya çıkmış olabilir, ancak bunu herkes anlamlandıramayabilir. Dolayısıyla herkesin anlam dünyası farklıdır.

Bu üçlü yapı ile, bilginin de bağlamsal olduğu sonucuna gidilmektedir.

Postmodernizmin en temel kavramı, **çeşitlilik, farklılık, farklılıkların yan yana koyulmasıdır**. Harvey'e göre de, genel olarak postmodernizm; farklılığın, iletişimin güçlüklerinin, çıkarların, kültürlerin, mahallerin ve benzerlerinin **karmaşıklık**ının üzerinde durmaktadır (Harvey [44]). Özünde çok anlamlı ve tartışmalı olan postmodernlik düşüncesinin çoğunlukla işaret ettiği şey, her şeyden önce dünyanın ortadan kaldırılmaz **çoğulluğunun** kabulüdür. Bu çoğulluk, henüz ulaşılmamış mükemmelliğe giden yoldaki geçici er ya da geç arkada bırakılacak bir istasyon olmayıp varoluşun kurucu bir niteliği olan çoğulluktur (Karakurt [68]).

Postmodern yaklaşım çoğulculuğu benimsediğinden, her konuda **katılımcılık, şeffaflık** olması gerektiğini savunur. Bu da **yönetişim** kavramını beraberinde getirmektedir. Katılımcılıkta tek doğru olmaz, ancak uzlaşma olur. Bu da kimsenin tam istediğinin olmaması, orta noktadır. Bu durum postmodernistlerce, bugünün koşullarında varılabilecek en iyi nokta olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada postmodernizmin en önemli kavramlarından biri olan **demokrasi** kavramı ön plana çıkmaktadır. Demokrasi, çoğunluğun yönetimidir. Herkesin fikri farklıdır, ancak önemli olan nokta uzlaşmanın sağlanmasıdır. Dolayısıyla herkes kendine göre doğrularını açıkça söyler ve bunları savunur, en sonunda da ortak nokta üzerinde durulur.

Alain Touraine, “Modernliğin Eleştirisi” adlı kitabında demokrasinin gelişiminin önemini, modern ve postmodern düşünce bağlamında irdelleyerek açıklamaktadır.

Demokrasinin önceleri halkın egemenliği ve katılım, Tanrısal hukuk ve ayrıcalıklar üzerine kurulu eski rejimin yıkılması olarak tanımlandığını, ancak sonrasında özellikle de ekonomik sorunların ortaya çıkmasıyla halkın egemenliğinin yerini, sayıca kalabalık olan sınıfın çıkarlarına hizmet edecek iktidarın aldığına işaret etmektedir. Modern düşünce yaklaşımının egemen olduğu süreçte, demokrasi kavramı uzun süre, evrenselci özgürlük ve eşitlik ilkeleriyle birlikte kapitalistlerin egemenliği altında ezilen emekçilerin haklarına saygı ilkesiyle ele alınmıştır. Böylelikle demokrasi fikri, halkın egemenliğinden, özgürlük ve azınlıklara saygı duymaya indirgenmiştir. Touraine, demokrasiyi herşeyden önce toplumsal aktörlerin özgürce oluşmasını ve eylemde bulunmasını sağlayan siyasal bir rejim olarak tanımlamakta ve üç ilkede oluşması gerektiğini savunmaktadır: İktidarın saygı duyması gereken temel hakların kabulü, yöneticiler ve siyasetlerinin toplumsal temsiliyeti ve yurttaşlık, yani hukuk üstüne kurulu bir topluluğa aidiyet bilinci. Özellikle yurttaşlık, demokrasinin gelişiminde çok önemlidir. Yurttaşlar, kamu sorunlarını kendi sorunlarından bağımsız olarak değerlendirmemelidir. Toplumun, toplumsal sınıflar arasındaki mesafe ve çatışmalar nedeniyle bozulan birliğini, ancak yurttaşlık bilinci kurabilir. Temsiliyette ise, toplumsal çıkarların temsil edilebilir olması çok önemlidir. Demokrasinin gücü, siyasal partilerin, toplumsal sorunlara yanıt verebilme başarısıyla paralellik gösterir. Demokraside uzlaşma çok önemlidir. Demokrasi, ancak, yurttaşların bireysel fikirleri ve çıkarlarının ötesinde, herkes tarafından kabul edilen öneriler üzerinde anlaşabilmeleriyle gerçekleşebilir (Touraine [90]). Bu da çoğulluğun kabulü, farklı seslere/yorumlara önem verilmesi, katılımın sağlanması gibi eylemlerle birlikte, postmodern düşünce sisteminin en önemli ilkesini oluşturmaktadır.

Tekeli'ye göre de, postmodernizm her türlü belirlenmenin karşısında yer almaktadır. Zaman içindeki gelişmelere ilişkin üst anlatılardan ya da bir bütünün parçası olarak görülmekten kaynaklanan tüm belirleyici söylemler kuşkuyla karşılanmakta, böylece determinizmin yani belirlenmenin yerini bir arada bulunma, bir yerel bağlam içinde yer alma ya da **“contextual” analiz** almaktadır (Tekeli [88]). Konular yerelin içinde kendi özelliklerine göre ele alındığından, evrensel bir biçimde genelleştirme yapılamamaktadır. Bu da üst anlatıların karşısında olmak demektir ki, karşısına olunan en büyük üst anlatı pozitivistizmdir. Yine Tekeli'ye göre, bir yapı oluşturma ya da sistem kurmanın yerine **kolaj, montaj** geçmektedir.

Bir toplulukta bütünlük, homojenlik, süreklilik ve belirlenimler görmenin yerini **parçalanma, farklılık, belirlenemezlik, kaos, geçicilik ve süreksizlik** görme almaktadır (Tekeli [88]).

Harvey de, Tekeli'ye benzer bir yaklaşımla postmodernizmin, kültürel söylemin yeniden tanımlanmasında, heterojenliği ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak öne çıkardığını söylemektedir (Harvey [44]). Postmodernist yaklaşım (epistemolojik bölümde ayrıntılı olarak anlatılacağı gibi) her sorunun tek bir doğru cevabı olduğu düşüncesini yadsımakta, aksine, her sorunun birden çok doğru cevabı olabileceğini ya da hiç doğru cevabı olamayacağını öne sürmektedir (Aslan ve Yılmaz [30]). Evrenselliğin yerini yerellik aldığına göre, bütüncül olma da anlamını yitirmiştir. Çünkü postmodernizme göre her şeyin, her yerin ayrı bir özelliği vardır. Dolayısıyla farklı olan şeyleri tek bir anlatı altında bütünlemek olanaksızdır. Postmodern yaklaşımın özünde zaman, mekan ve ideolojiye bağlılık olmadığından, parçalanma esastır. Tekeli'nin de belirttiği gibi, **parçalanma** bir bütünün iç bağlarının kopması, çözülmesi anlamına gelmekle birlikte, postmodern söylemin kavramlarını kullanarak bütünden "kolaja" geçme süreci olarak da tanımlanabilmektedir. Bütün, birbirinden farklı iki anlamı içermektedir:

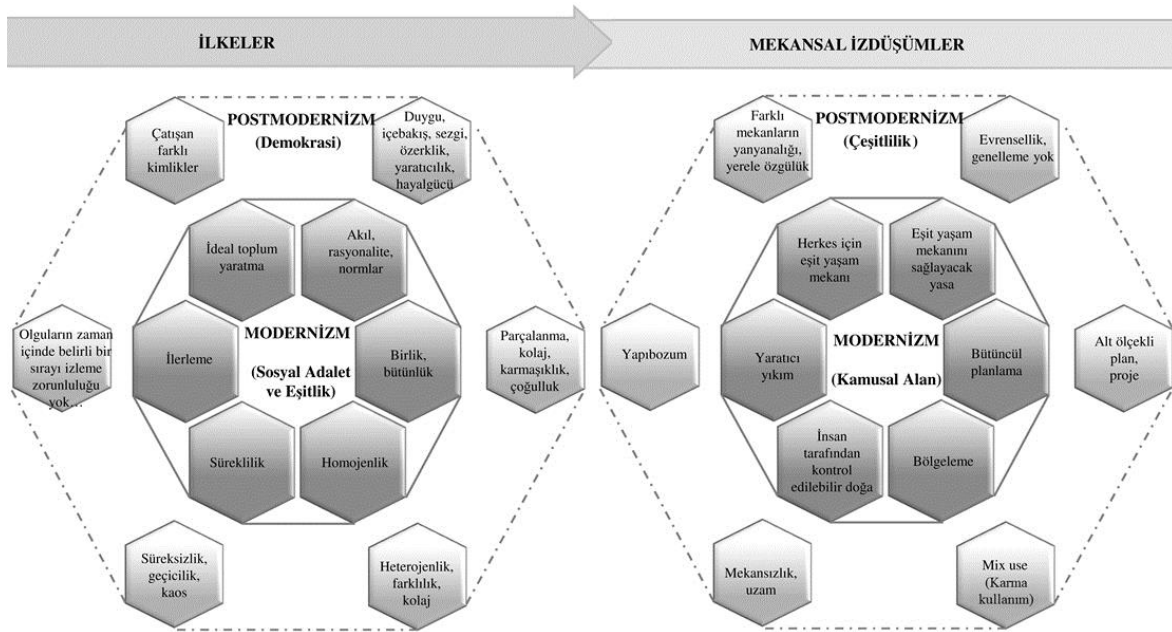
- 1- Tekdüzelik, homojenlik,
- 2- Değişik parçaların oluşturduğu bir sistemsel bütün. (Tekeli [88]).

Bunlar parçalara ayrıldığında belli bir kurala bağlı olmadan yan yana durmakta ya da bir arada bulunmakta, yani **“kolaj”** oluşturmaktadırlar. Bu tanımlama parçalanmayı daha çok mekanda olan bir süreç olarak ele alınmış gibi gözüktense de, postmodernizm mekanın simetriği olan zamanda da benzer süreçleri öngörmektedir. Mekan boyutuna ilişkin “kolaj” kavramının zaman boyutundaki karşılığını **“historicity”** kavramının postmodernist kullanımında bulmak olanaklıdır. Modernizm düşüncesi olayların ve olguların kronolojik sıralanışında kesinliği gerektirirken, postmodernizmin “historicity” kavramında, zamandaki sıralamada böyle bir kesinlik aranmamakta, bir anlamda geçmişin günü kurmakta kullanılabilmesi içermektedir. Ama bu kullanışta tarihi olana bir üstünlük atfedilmemekte, ona özel bir saygı duyulmamaktadır (Tekeli [88]). Dolayısıyla modernizmin aksine, postmodernizm toplumsal ilerlemenin olabilirliğini kabul etmemektedir. Çünkü olguların zaman içinde belli bir sırayı izlemesi zorunluluğu

yoktur.

Parçalanma sürecinin mantıksal sonu **atomizmdir**. Tekeli'ye göre, postmodernizmde ulaşılabilecek yapı zamanda ve mekanda birbirinden ayrı atomistik elemanlardan meydana gelmektedir. Hiçbir iç yapı, içsel farklılaşma ve içsel etkileşim bulunmamakta olup, çeşitli objeler sadece bu atomların bir kombinasyonu olmaktadır. Objeler arası ilişkiler dışsal, olumsal ve rastlantısaldır. Postmodernizmin söylemi içinde atomizmden değil de, sadece parçalanmadan söz edilmesi, parçaların kolajına yer verilmesi, açıkça söylenmese de parçalanmanın belli bir sınıra kadar düşünüldüğünün bir kanıtı olarak anlaşılabilir. Eğer bu parçalanma insanların ortaya çıkan çevreye ilişkin yeni anlamlar üretebilmesine ve bu anlamlar içinde olumsal ilişkiler kurmasına olanak vermeyecek bir hızda gerçekleşiyorsa, bu yıkıcı ya da şizofrenik bir parçalanma niteliği kazanacaktır (Tekeli [88]).

Bu parçalanmanın mekandaki tezahürü de **çeşitlilik**dir. Postmodernizm, modernizmi, hareketliliğini yitirmekle, durağan olmakla eleştirmektedir. Çeşitlilik sağlanarak, farklılıklar ve parçalar yanyana durarak, altkültürler ortaya çıkarak, kentsel anlamda kentler içinde kentler yaratılarak, bütünsellikten, homojenlikten ve durağanlıktan kurtulmak mümkündür. Mekandaki çeşitlilik, postmodern yaklaşıma göre yerelin de özelliklerini ortaya çıkaracaktır. Mekandaki çeşitliliğin sağlanmasına en uygun çözüm olarak ise **“karma kullanım / mix use”** kavramını öne sürmüştür.

Şekil 3.1 Modernizm ve postmodernizmde ontolojik karşılaştırma

Epistemolojik açıdan bakıldığında ise, postmodern yaklaşım, modern yaklaşımın epistemolojisini yoğun biçimde eleştirmiştir. Postmodernistlere göre, modern yaklaşımda kullanılan bilimsel bilgi, insanı özgürleştirmede gibi, ideal toplumu yaratamamış ve kentleri olumsuzluklardan kurtaramamıştır. Aslan ve Yılmaz da bu konuyu desteklemektedir. Onlara göre; modernizmin vaad ettiği şeylerin bir türlü gerçekleşmemesi ve her şeyi çözebileceğine olan yanlış inancın somut olarak yalanlanması (nükleer silahlar, kimyasal atıklar, açlık, yoksulluk, çevre kirlenmesi vb. konularındaki çözümsüzlük), modern bilimin verilerinin kişisel politik tercihlerde kullanılması ve totaliter devletleri ayakta tutmaya yardım etmekle suçlanması, modern bilimde teori ile gerçeklik arasındaki farkların artması, insanın varoluşunun mistik ve metafizik boyutlarıyla ilgilenmemesi hatta görmezden gelmesi ve modern bilimin fazla somutlaşması ve duyguyu unutmaları postmodernizmin ortaya çıkmasını ve tutunmasını kolaylaştıran diğer etkenlerdir (Aslan ve Yılmaz [30]). Bu nedenle bilimsel bilgiye güven azalmıştır. Bilimsel bilginin yıkılması yerine **tek doğruyu** bulma iddiasını taşımayan bir bilgi türü gelmelidir. Tek doğru değil, en doğru önemlidir. En doğru da demokrasinin getireceği uzlaşma ile sağlanabilir.

Mikro analize ve mikro politikaya verdikleri ağırlıkla postmodernistler, genellikle makro teoriyi ve makro politikayı reddederler; birey ile tekilliğe verdikleri ağırlıkla birçoğu postmodernist kolektif mücadeleyi ve geniş ölçekli toplumsal dönüşüm olanağını da reddederler (Karakurt [68]). Dolayısıyla, modernizmdeki ortak akıl yerine, postmodernizmde herkesin tekil olarak kabul edilmesi ile **bilim** de yapılamaz hale gelmektedir. Genelleme yaparak bir şey karşılaştırılamamaktadır, çünkü her şey **biriciktir**.

Postmodernizm geleneksel modern kabulün aksine, **bilgilerimizin gerçeğe** birebir karşılık gelmediğini, gerçeğin hep yeniden üretildiğini iddia etmekte ve bunun için de hep **yeni modeller** geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir (Aslan ve Yılmaz [30]). Dolayısıyla postmodernizmde belirli bir **yasa ya da kural yoktur**. Marx'ın büyük özgürleşme anlatısına, Freud'un psikanalitik terapisine ve Darwin'in evrim teorisi gibi **total anlatılara ve yasalara karşı çıkmaktadır**. Karşı çıktığı en önemli üstanlatılardan biri de pozitivistizmdir.

Tekeli'ye göre, postmodernizm, dış gerçekliğin nesnel ve kararlı olarak temsil edilebileceği inancının bir aldaniş olduğunu kabul etmektedir. Bu durumda

epistemolojinin bilgiye verdiği önem yerine **yorumbilimi (hermeneutic)** koymaktadır. Bu dış gerçekliğin varlığının reddi anlamına gelmemekte, görgülü algılamının yerini okumanın alması anlamına gelmektedir (Tekeli [88]). Postmodernizme göre **bilimsel bilginin diğer bilgilere karşı bir üstünlüğü yoktur**. Çünkü **tek bir ortak akıl yoktur**, farklı akıllar vardır. Modernizmde, bilimsel bilgi çoğunlukla herkes için iyi ve uygun olmayı bulmaya çalışırken, postmodernizmde herkes kendi için karar vermelidir.

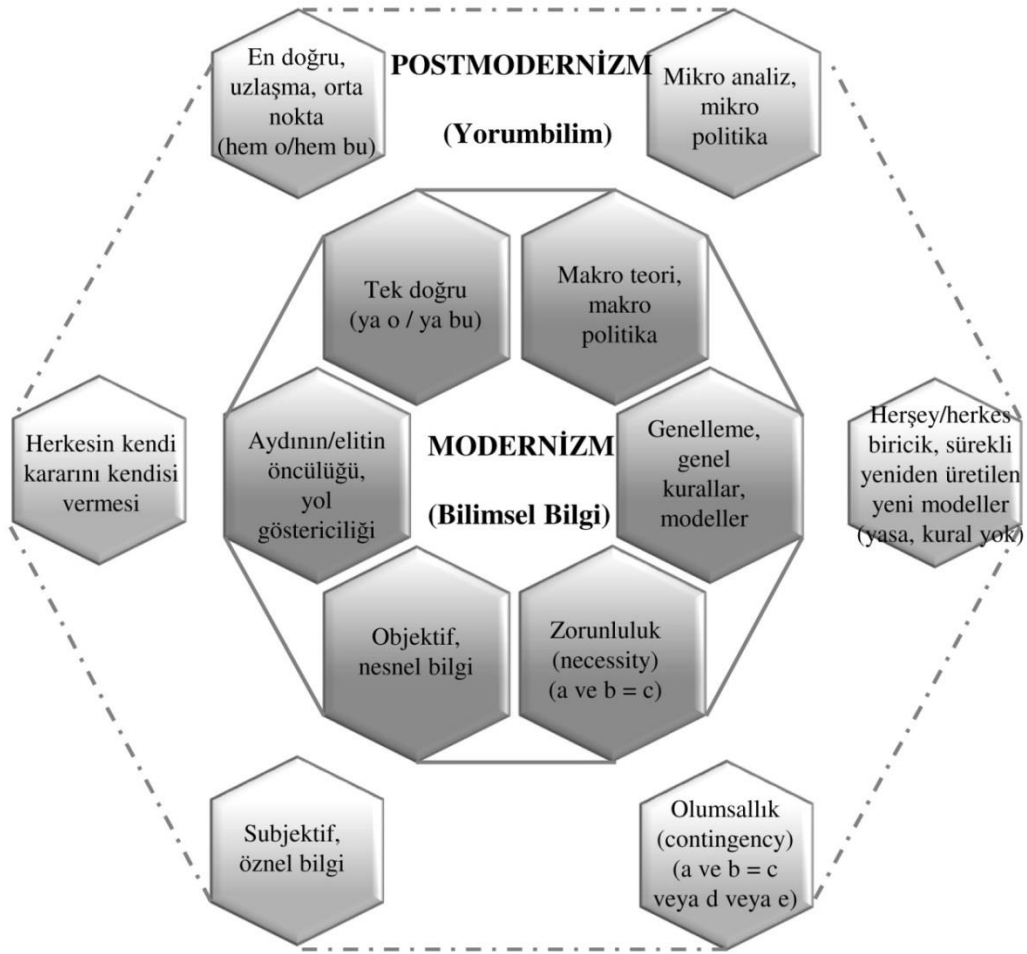
Nesnel gerçekliğin bilgisinin olamayacağı kabul edilince bu bilgiye sahip olmanın, **aydınla ya da elite yüklediği öncülük, yol göstericilik** dayanağını yitirmektedir. Onun belki de tek sorumluluğu soru sormaya, eleştirici olmaya indirgenmektedir. Başkasının adına karar vermek olanağı kalmamakta, karar sahibine, yani bundan doğrudan etkilenecek olana bırakılmaktadır (Tekeli [88]). Dolayısıyla modernizmin belirli gruplara, toplumu yönlendirmede biçtiği rol, postmodernizm ilkesi ile çelişmektedir.

Lyotard’a göre, postmodern bilgi modern süreç de oluşan **bilimsel bilgi tekeline karşı bir özgürleşim çabasıdır**. Postmodernizm parçalanmayı savunmaktadır. Postmodern insan, ister toplumsal, ister bilgisel ve hatta estetik tarzda olsun her türlü bütünleşmeyi, sentezi hor görmekte, onları dışlamaktadır (Aslan ve Yılmaz [30]).

Modernizmde **akıl, doğanın aynasıdır**. Nesneler görülmekte ve akla yansıtılmaktadır. Bir özne objektiftir ve birebirlik ilişkisi vardır. Dolayısıyla pozitivizmde bir dünya vardır ve o dünyanın bize sunduğu resim algılanmakta, ona en doğru karar verilmektedir. Ancak postmodernizme göre baktığımız şey apaçık görülmemektedir, ortaya birçok nedenle çıkmış olabilmektedir. Bu noktada **“dekonstruktivizm / yapıbozum”** kavramı ortaya çıkmaktadır. Dekonstruktivizm her şeyi sorgulama, bozup yeniden yapma anlamındadır. Hiçbir nesne gerçekliğini yansıtmamaktadır. Nasıl görülüyorsa, öyle olamayabilmektedir. Hiçbir özne baktığı şeye boş bir yerden bakmamaktadır. Dolayısıyla bir nesneye herhangi bir anda, herhangi bir yerden bakıldığında algılanan şeyle, aynı nesneye başka bir anda, başka bir yerden bakıldığı anda algılanan şey farklı olabilir. Öyleyse nesneye, özne kendinden de bir şey katabilmektedir. İçinde ideoloji vardır. Dolayısıyla nesnel bir bilgi yoktur. Tek doğru yoktur. Hiçbir bilme biçimi birbirinden üstün değildir. Bu durum, **özne-nesne metaforu** kavramını ön plana çıkarmaktadır. Ne özne saf biçimde durur, ne nesne aynı şekilde görülür. Postmodernizme göre, bilen özne ile bakılan nesnenin ilişkisi ortadan kalktığında pozitivist bilim olanaksızdır. Bu da **“bağlamsal bakma”**yı yani “o yerden

ve zamandan bakma'yı önemli kılmaktadır. Mutlak akıl reddedilmekte, yerel akıl (bir yere ve zamana ait akıl) kabul edilmektedir.

Mutlak doğrunun sorgulanmasında bir zorunluluk vardır. Postmodernizmde bu **zorunluluk** meselesi (necessity) yerine **olumsallık** (contingency) sorgulanmaya başlanmıştır. Zorunlulukta a ve b değişkenleri c sonucunu doğuruyorsa, olumsallıkta a ve b değişkenleri c'yi, d'yi ya da e'yi doğurabilir. Çünkü sadece a ve b'ye değil, ortamın dinamiklerine bakılmaya başlanmıştır. Postmodernistlere göre, zorunluluğu icat etmek, düşünmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu yüzden zorunluluk kabul edilmemektedir.

Şekil 3.2 Modernizm ve postmodernizmde epistemolojik karşılaştırma

Modern düşüncenin metodolojisi pozitivizm iken postmodern düşüncenin **metodolojisi**nde orta nokta vardır. Postmodernizm daha antropolojik yöntemleri, katılımcı yöntemi, farklı kurumları, farklı bilgileri, farklı bakış açılarını kapsamaktadır.

Postmodern anlayışın düşünce öncülerinden **Baudrillard** içinde bulunduğu dönemin

toplumunu tüketim toplumu olarak nitelendirmekte ve sanayi sonrası toplumda gerçeğin yerine modellerin ön plana çıktığını savunmaktadır. Aslan ve Yılmaz'ın aktardığı gibi, Baudrillard modern endüstri toplumunun anahtarı üretimken, postmodern toplumda “gerçek”i önceleyen modeller olarak “taklitler”in toplumsal düzene egemen olmaya, toplumu “hipergerçeklik” olarak oluşturmaya başladığını ifade etmektedir [42], [30]. Artık insanlar gerçeği görerek modeli belirlememekte, kendilerine sunulan modeli görüp, gerçeği talep etmektedirler. Bu simülasyonlar ile, model ve gerçek arasındaki fark ortadan kalkmaktadır. Bu da postmodern çağda insanların gerçekle değil, görüntüyle ilgilenmesine neden olmaktadır. **Baudrillard**, bu durumu **imaj ve toplumsalın sonu** olarak nitelendirmektedir. Bıçkı'nın da aktardığı gibi, Baudrillard'a göre eğer modernlik kodları endüstri burjuvazisi tarafından belirlenen üretim çağı ise, postmodernlik sibernetik tarafından yönetilen bir enformasyon ve göstergeler çağıdır. Ona göre postmodern dünyada imaj, simülasyon ve gerçeklik arasındaki sınır kaybolmuştur. Ayrıca postmodern medya ortamında enformasyon ve eğlence, imaj ve politika arasındaki sınırlarda kalkmıştır. Baudrillard, kitlelerin devamlı mesaj bombardımanına tutulmalarından dolayı bezginleşerek sessizleştiklerini söylemektedir. Bu durum toplumsalın sonu anlamına gelmektedir. Toplumsalın yok olmasıyla birlikte, sınıflar, ideolojiler, kültürler ve bizzat gerçek arasındaki ayrımlar da sona ermiştir. Baudrillard'a göre postmodern dünyanın anlamdan ve toplumsalın sonuna gelinmesinden dolayı içinde bulunduğumuz dönem modernlikten, tamamıyla kopuşu temsil etmektedir (Bıçkı [89]). Baudrillard, sanatın ve teorinin, siyasetin ve bireylerin yapabilecekleri tek şeyin zaten üretilmiş olan biçimleri biraraya getirmek ve bunlarla oynamak olduğunu savunmaktadır. O'na göre postmodernite, ne iyimser, ne de kötümserdir, sadece yıkıntılardan artakalanlarla oynanan bir oyundur [42], [30].

Jean François Lyotard postmodernizme daha çok kuram ve anlatı ölçeğinde bakmaktadır. Aslan ve Yılmaz'ın belirttiği gibi, Baudrillard gibi Lyotard da sanayi toplumuna özgü bir epistomolojinin geçerli hale geldiğinden söz etmektedir. Yani Lyotard için de belirleyici olan süreç, toplumsal değişim ve bu değişim ile geline sanayi ötesi toplumdur. Sanayi ötesi toplumda, sanayi toplumuna özgü epistomoloji çökmüştür; aklın ilerlemesi, özgürlük, tinin özgürleşimi türünden meta anlatılar güvenilirliğini yitirdiğinden temsil özelliğinin olmadığı ortaya çıkmış olup, yerine yerel/mikro anlatıların tercih edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Aslan ve Yılmaz

[30]). Lyotard bilimin sadece gerçeği (truth) aramadığını, aynı zamanda da kendini meşrulaştıran söylemi oluşturduğunu söylemektedir. Her modern bilim bir üst söylemle (meta discourse) kendini meşrulaştırmaktadır. Postmodernizm bu üst anlatılara kuşkuyla bakmaktadır, bunlar çökmüştür. Postmodern bilgi artık otoritelerin bir aracı değildir, farklılıklara duyarlılığımızı artırmakta, bizim ortak olarak kabul edilene uymayana tolerans gösterme kabiliyetimizi yükseltmektedir (Tekeli [88]). Böylece postmodern bilgi farklılıklara duyarlı olma özelliğimizi geliştirmekte ve başka bir şeyle kıyaslanamaz olanı hoş görme yetimizi pekiştirmektedir [42], [30]. Dolayısıyla, Lyotard bu durumu “**meta anlatıların sonu**” olarak tanımlamaktadır.

Lyotard’a göre postmodern, modernin içerisinde sunulamayanın peşindedir. Bunun yolu ise bilimsel bilginin hegemonik gücünün yerini anlatı çoğulluğuna ve yöntem serbestisine bırakmasıyla mümkün olabilecektir (Bıçkılı [89]).

Jameson da toplumsal gelişmede temel bir kırılma olduğunu ve postmodern duruma benzer bir şeyin ortaya çıktığını fakat bu durumun bir neo-marksist çerçevede içinde teorileştirilebileceğine inanmaktadır. Jameson postmodernizmi, hem yeni bir kültürel egemen hem de kapitalizmin yeni bir sosyo-ekonomik evresini oluşturan “geç kapitalizmin kültürel mantığı” olarak sunmaktadır. Postmodernizm tartışmasını kültürel teori ve meta-teori alanlarından toplumsal teori alanına doğru kaydırmaktadır [42], [30].

Paul Feyerabend bilimsel bilginin üstünlüğünü kabul etmeyerek, yereli öne çıkarmakta ve her yerelin ve kültürün kendine özgü bilim anlayışı olduğunu savunmaktadır. Ayrıca O’na göre bilimsel bilginin üstünlüğü bulunmamaktadır. Tekeli ile Aslan ve Yılmaz da Lyotard’ın bu konudaki savlarını bize aktarmaktadırlar. Lyotard, bilimin tanımında kesin tartışma ve düşünce özgürlüğü olmasına karşın yaşamda bunun tam tersinin ortaya çıktığı, bilimin baskıcı bir otorite işlevine sahip olduğunu söylemektedir. Bu nedenle de toplumları ve toplumda yaşayanları bilim de dahil tüm ideolojilerden kurtarmak istemektedir. O, bilimin 17. ve 18. yüzyıllarda önemli hizmetler sağladığını ve insanın özgürleşimine katkılar yaptığını kabul etmektedir. Ama bu durum artık geçerli değildir; aksine, bilim anlayış ve uygulaması özgürleşmenin önünde bir engel konumuna gelmiş, araçsal bir akılcılıkla kullanıldığı için köleleştirici bir işlev yüklenmiştir. [88], [30].

Feyerabend, düşünce alanında da postmodernizmin farklılığını ve kolajını ön plana çıkarmaktadır. O’na göre, dünyanın düşünce gelenekleri içindeki Hristiyanlar,

Müslümanlar, rasyonalistler, Marksistler, hatta liberalistler için tek bir gerçek vardır. Bunların hepsi bu tek gerçeği egemen kılınmasını istemektedirler. Onlar için tolerans bu gerçeğin kabul etmeyenin bu gerçeğe gelmesi için güleryüz gösterilmesi demektir. Oysa Feyerabend'e göre tolerans, bu gerçekle, bu gerçeği kabul etmeyenlerin, birlikte yaşamasına olanak vermektir. Böylece, bir toplum bilim de dahil tüm geleneklere eşitlik sağlamalıdır (Tekeli [88]).

Jacques Derrida, toplum ve insanla ilgili bilgi alanında bir tür **radikal yorumbilim (hermeneutic) kurgusu** yaparak hem modernizmin bilim anlayışını eleştirme hem de bir postmodern toplum bilgisi oluşturma sorununu çözmeye çalışmıştır. Yorumbilimde anlamının olanaklı olup olmadığı, yani bilginin anlamının bağlamına göre göreliliği ortaya konulmakta, böylece, Derrida'nın da üzerinde durduğu esas sorun bir metnin ne biçimde okunacağı haline gelmektedir [88], [30]. Derrida'ya göre bir toplum ve eylem metin üzerinden yorumlanmaktadır. Her yorumlama kişinin kendini anlayışıyla yüklü olduğuna göre ve her yorumlamanın tarihsel bir yaşamı ya da sınırları olduğuna göre, hep yeniden yorumlama yapılmalıdır. Derrida'ya göre yorumlardan bağımsız bir kişi ya da benlik yoktur (Tekeli [88]).

Harvey postmodernizmi neo-marksist bir bakış açısıyla ele almaktadır. "Postmodernliğin Durumu" adlı eserinde, modernizmi ve postmodernizmi ekonomik yapı ile birlikte değerlendirmektedir. Modernitenin arkaplanında fordizmi, postmodernitenin arkaplanında ise postfordizmi görmektedir. Modernizmden postmodernizme geçiş şeklinde yaşanan dönüşümü, kapitalizmin ekonomik-politik dönüşümü şeklinde nitelendirmektedir.

Kapitalist sistemin 1970'li yıllarda krizden çıkış için bulduğu formül esnek üretim olarak da adlandırılan postfordist üretimdir. Kitlel biçimde üretilen standart ürünün yerine, esnekliği ve estetiği olan farklılaşmış üretimin gelmesi ile tüketici çeşitliliği artarken, mekanda da farklılaşma yaşanmıştır. Ürünün farklılaşması, üretimin de farklılaşmasına neden olmuş, üretimin parçalara ayrılıp farklı coğrafyalarda gerçekleştirilebilmesi emekçi sınıfın da değişmesine yol açmıştır (Harvey [44]).

Postmodern durumda gözlenen farklılık, parçalanma, yeniden eklemlenme, eski ile yenin, popüler olanla elit olanın iç içe geçmeleri, gelip geçicilik ve süreksizlik yeni kapitalist düzenin karlılığını arttırarak sürdürmesi için gerekli olan koşullardır. Zira

üretimde ve tüketimde devir hızının artması gerekmektedir. Postmodern durumda üretim ve tüketim, mal üretiminden ve tüketiminden çok, devir hızı daha yüksek olan ve daha geçici olan imaj üretimine dayalıdır.

Postmodernizm kavramına önemli katkılarda bulunan bu düşünürlerin yanı sıra, bu kavrama **eleştiriler** de mevcuttur. Bu eleştirilerin başında çelişkiler gelir. Postmodernistler aklı reddederken, modernizmi eleştirirken de aklı kullanmaktadırlar. Postmodernizmin modernizme ilişkin tüm eleştirilerine rağmen şöyle bir durum da vardır ki; postmodernizm, toplumsal, kültürel, ekonomik ve ideolojik tarih içinde modernizmin ilkelerinin ve uğraş alanlarının artık işleyemediği, ama yerlerine tam anlamıyla yeni bir değerler sisteminin de konmadığı bir geçiş döneminin zirvesidir (Aslan ve Yılmaz [30]).

Habermas “Eleştirel Realizm (Critical Realism)” ile modernizm ile postmodernizmin arasındaki bir noktada yer almaktadır. Her iki aklın arasında kalmakta, birbirine bağlamakta, ikisini de eleştirmektedir. Habermas, modernliği tamamlanmamış bir proje olarak değerlendirmektedir. Postmodernizm içinde yer alan unsurların, zaten modernizm içinde de yer aldığını savunur. Ayrıca, postmodernistlerin argümantasyona rağbet etmemelerini, öznelciliği savunmalarını, bilim, din, felsefe, sanat ayrımlarını hiçe saymalarını, mantığın ve sözün hiyerarşik üstünlüğünü yıkarak, retorığı ve yazıyı öne çıkarmalarını eleştirmektedir (Aslan ve Yılmaz [30]).

Kellner’e göre, ne Foucault ne de Derrida postmodern toplumsal teoriler üretmişlerdir. Ayrıca ne Baudrillard ne de Lyotard modern ve postmodern arasındaki kırıma ya da kopuşta neyin söz konusu olduğunu yeterince teorileştirmişlerdir. Sonuçta, toplumsal teorideki ilk postmodernizm tartışmaları moderniteyi postmoderniteden açıkça ayırmada ve postmodern durumu ya da postmodern toplumu üreten tarih ve toplumdaki kopuşu neyin ürettiğini belirtmede görülen başarısızlık tarafından lekelenmektedir [42], [30].

Öte yandan, **Giddens** “Modernliğin Sonuçları” adlı yapıtında postmodern bir döneme girildiğini yadsımaktadır. Ona göre modern dönemin modern olmayan veya geleneksel dönemden ayıran kesin süreksizlikler vardır. Ancak aynı kopuşu postmodern ve modern arasında söz konusu etmek zordur. Ona göre içinde bulunduğumuz dönem geç modernlik koşullarıyla tanımlanabilir (Bıçkı [89]).

Giddens’a göre modernliğin kurumsal boyutları: Kapitalizm (rekabetçi emek ve ürün

piyasaları bağlamında sermaye birikimi), endüstriyalizm (doğanın dönüştürülmesi, ‘yapay çevre’nin gelişimi), askeri iktidar (savaşın endüstrileşmesi bağlamında şiddet araçlarının kontrolü) ve gözetleme (enformasyonun ve toplumsal denetlemenin kontrolü)’dir. Bu çerçevede Giddens “Modernlik yapısal olarak küreselleştiricidir” demektedir. Küreselleşmenin boyutları ise ulus-devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümüdür. Böylece Giddens’a göre postmodern bir dönemde değil, modernliğin sonuçlarının radikalleşip evrenselleştiği bir dönemde yaşanılmaktadır. [50], [30].

Agnes Heller ve **Ference Feher**’e göre de postmodernite, dış çizgilerini, moderniteyle ve moderniteye havale edilmiş sorunlarla problemi olanların, moderniteyi suçlamak isteyenlerin ve gerek modernitenin başarılarının gerekse çözümsüz açmazlarının bir dökümünü çıkaranların çizdiği, modernitenin daha geniş kapsamlı zaman ve mekanı içerisindeki bir özel kolektif zaman ve mekan olarak anlaşılabilir (Aslan ve Yılmaz [30]).

Tekeli, **Andrew Sayer**’in yeni bir realizm yorumuyla bu pragmatliği aştığını kabul etmektedir. Nedensel etkinin varlığını düzenli tekrar eden sonuçlar üretmesine bağlı olmaktan kurtarmakta, böyle sonuçların çıkmasını olumsal hale getirmektedir. Dış dünyanın bilgidен bağımsız olarak varlığını, ampirik testin belli ölçüde gerekliliğini, bilgide belli bir gelişmenin varlığını, nedensel gücün önemini, sosyal olguların kavram bağımlılığını, bilim üretiminin sosyal pratikle ilişkisini ve eleştirici olmasını kabul eden yeni bir realizm geliştirmektedir. Sosyal olguyu anlayıp, açıklamayı toplumun kendi anlayışını kritik etmeye dayandıran eleştirel realistler, yeni bir bilimsel yaklaşım önererek, özgürleştirmeyi akılcı tepkide aramaktadırlar (Tekeli [88]).

Postmodernizm insanın kaderini yeniden insanın eline vermek, insanı özgürleştirmek amacıyla modernizme karşı güçlü bir eleştiri getirmiştir. Ama bu eleştiri bilimsel bilginin yeniden kurulmasına yol göstermemektedir. Postmodernizmin temele öznel alan, aşırı şimdiki zamana, anlık olana yönelimi ve birbiriyle ilişkisiz olarak, hep en canlı kalan ve geçmişi silen, sadece şimdilerden oluşan dünyası, onun elinden toplum üzerinde eleştirel olmak, kendi üzerinde düşünerek (self-reflexive) toplumu özgürleştirici yönde geliştirmek olanağını elinden almıştır. Ayrıca, postmodernizm deterministik ve ereksel nitelikteki toplumbilimlerine, akılcılığın araçsal olarak kullanımını ile ilgili eleştiri getirse de, demokratik bir toplumun kurulmasına olanak

vereabilen bir toplumbiliminin gelişmesine yol gösterememiştir. Bu nedenle yeni bir akılcılık arayışı başlamıştır. Aydınlanmayla insanlığı bir kez özgürleştirmiş olan akılcılığın, yeni bir biçimiyle, 21. yüzyılda, ikinci kez özgürleştirmesi beklenmektedir. Bu beklentinin sonucunda da eleştirel toplumsal kuramlar üzerindeki ilgi yoğunlaşmıştır (Tekeli [88]).

Eleştirel toplumsal kuramların gelişmesi, 1920'li yılların sonunda esas olarak Horkheimer, Adorno ve Marcuse'un çalışmalarıyla oluşan Frankfurt Okulu'nun yaklaşımlarıyla başlamıştır. Bu birinci kuşak kuramlar sonrasında Almanya'da Habermas'ın çalışmalarıyla yeni bir kimlik kazanmış ve İngiltere'de Bhaskar ve Sayer'in çalışmalarıyla günümüze uzanmıştır (Tekeli [88]).

Eleştirel kuramların ortak özelliklerini Tekeli 8 başlık altında toplamaktadır:

1) Ontolojik Kabuller: Eleştirel kuramını geliştirirken, ontolojik kabullerini açık olarak ilk belirleyen Bhaskar olmuştur. Bir toplumbilim teorisi olduğu için kuram geliştirilirken topluma ilişkin ontolojik kabullerden etkilenmektedir. Birinci ontolojik kabul, **toplumun bilimsel bilginin nesnesi olmasına** ilişkindir. Toplum doğrudan gözlenebilen bir gerçeklik olmasa da, bilgidен bağımsız olarak varolan, işlerliğini sürdüren, öğelerine indirgenemeyen, bir gerçek bilimsel bilgi nesnesidir. Eleştirel teoride insan atomistik bir birey olarak değil “toplum içinde insan” olarak düşünülmektedir. Toplum belli bir niyeti gerçekleştirmek için yapılan tüm faaliyetlerin ve eylemlerin gerekli koşuludur. Toplum yoksa bunlardan söz edilemez. Bu nedenle toplum öğelerine indirgenemez. İkinci ontolojik kabul toplumun niteliğine ilişkindir. **Toplum yapılanmış, farklılaşmış ve değişkendir.** Eleştirel kuramcılar doğrudan gözlenen olguların ve söylemlerin gerçekliğini kabul ederler, ama gerçeğin sadece bu düzeyde algılanmasının yeterli olmadığını, gerçeğin bu görünen yüzünü yaratan, doğrudan gözlenmeyen, bilimsel çalışmaların ortaya çıkaracağı bir **yapının** bulunduğunu kabul etmektedirler. Ancak bu **yapılar ortaya çıkarıldığında gerçekliğe tam olarak ulaşılacaktır.** Böyle bir toplumsal yapının varlığının kabulü atomistik bireyciliğe bir karşı çıkıştır. Toplum farklılaşmış ve pozisyonları olan pratiklerin ve ilişki ağlarının birlikteliğinden doğar. İnsanlar günlük faaliyetleriyle daha önceden var olan **yapıları sürekli olarak yeniden üretir ve dönüştürürler.** Böyle sürekli dönüşüm içinde bulunan bir sistem **açık bir sistemdir** (Tekeli [88]).

2) Eleştirinin Yöneldiği Konular: Eleştirel kuramlar toplumun içinde taşıdığı dönüşüm potansiyelinin engellenerek, toplumun sadece var olan yapıyı yeniden üretir halde tutulmasını eleştirmektedirler. Toplum bilimlerinin önermelerinin mutlaklaştırılması ve toplumsal ilişkilerin değişmez gibi gösterilmesi gibi **meta-kuramların “bilimcilik” (scienticism) düzeyi** eleştirinin yoğunlaştığı konuların başlıcası olmaktadır. Eleştirel kuramın temel ontolojik kabulü **toplumun sürekli dönüşüm içinde olmasıdır**. Eleştirel kuramın bilgisi, **toplumda doğrudan gözlenemeyen ilişkileri ve yapıları** ortaya koyacak, eleştiri sadece bilgi düzeyinde kalmayacak eyleme, toplumdaki aktivitelere yansiyacak ve bir toplumsal eleştiri niteliği kazanacaktır (Tekeli [88]).

3) Eleştirinin Neye Göre Yapıldığı: Eleştiri **toplumsal yapıdaki aldatışları ortaya çıkarmak** içindir. Eleştirel kuram ve buna dayalı toplumsal pratik, toplumun daha derinden kavranmasını olanaklı kılarak, **yeni pratiklerin, yeni toplumsal ilişkilerin gelişmesini** sağlayacak ve **dönüşümü** hızlandıracaktır (Tekeli [88]).

4) Eleştirel Kuramların Epistemolojik Yaklaşımı: Eleştirel kuramların bilgisi **toplumda neyin değiştirilebileceği ve değişmesi gerektiğini**, toplumdaki **geçerli dönüşüm sürecinin ya da mekanizmalarının ne olduğunu** ortaya koyacaktır. Bu bilgi bireysel değil, **toplumsal olarak elde edilebilecek, üretilebilecek** bir bilgidir. Toplum tarafından üretilen bu bilgi **görelî** olduğundan, eleştirel kuramlar **epistemik görelilik ilkesini** kabul etmektedir. Eleştirel kuramlar ontolojik olarak toplumun açık, yani dönüşmekte olduğunu kabul ettiği için, bunun bilgisinin de **geçici** olacağını kabul etmektedir. Ayrıca, toplumsal gerçekliğin doğrudan gözlemlenemeyen kavramsal olarak kurulması gereken yapılarını açığa çıkarmak istediği için, gözlemden çıkan genellemelere dayanmamaktadır. Kuram ya da kurama ilişkin varsayımlar, gözlem öncesinde var olacak, gözlem ise kuramın soyutlamaları üzerinde bir tür kontrol yapmak için kullanılacaktır. Dolayısıyla eleştirel kuramlar, deneyselci pozitivist kuramlardan farklı bir nedensellik anlayışına sahiptir. Eleştirel kuramcılar ilgilendiği olgunun ortaya çıkışını **mekanizmalar** ve **yapılar** yardımıyla açıklayabilmelidir. Bu konuda, bilginin **“öznelliklerarasılık”** (intersubjective) niteliği de önemlidir. İnsanlar içinde yaşadıkları toplumun bilişsel ve kavramsal kaynaklarını kullanmadan, ilgilendikleri yapının ya da mekanizmanın işleyişinin ve pratikte onu etkileyebilme yollarının bilgisini edinemezler. Böylece, insanların dünyayı anlayabilmeleri ancak birbirlerini anlamaları halinde

olanaklıdır (Tekeli [88]).

5) Öznelliklerarasına Dayanmanın Sonuçları: Bilginin toplumsal olarak üretildiği, toplumun da sürekli olarak değiştiği kabul edildiğinde, üretilen bilginin ancak belli bir süre için geçerli olacağını kabul etmek gerekmektedir. Eleştirel kuramların ontolojik ve epistemolojik kabullerinin bir sonucu toplumsal kuramların büyük ölçüde **bağlam-bağımlı** (context-dependent) olması ve en önemli uğraşlarından birinin bağlam-bağımlı olanı açığa çıkarmak olanağı olduğu söylenebilir. Eleştirel kuramların bilginin öznelliklerarasına dayanarak oluşmasına ilişkin kabulünün bir başka sonucu bu **bilginin bir illüzyon ya da aldanma olma olasılığının** yüksek bulunmasıdır. Burada bilimsel etkinliğin gerçeğe yaklaşımdaki başarısızlığı değil, toplumsal yapının ve işleyişinin yarattığı yapısal bir yanılsama söz konusudur (Tekeli [88]).

6) Eleştirel Kuramın Pratiği Etkileme Sorununa Yaklaşımı: Eleştirel kuramın kendi üzerinde düşünen yaklaşımı içinde **bilmek ve uygulamak**, çok sıkı bir ilişki içindedir. Bilginin geçerliliği var olan dış dünyaya doğru “temsil” etmesinden geçmemekte, onun geçerliliği **dönüşümü gerçekleştirilmesiyle** kurulmaktadır. Bu anlamda gerçeğe ulaşma kuramsal değil pratik bir sorundur (Tekeli [88]).

7) Eleştirel Kuramın Toplumun İç Bütünlüğüne Yaklaşımı: Bu konudaki kabuller toplumda nasıl bir değişme süreci öngörüldüğüyle yakından ilişkilidir. Eğer bir toplumsal yapı içindeki iç belirleyiciliklerin ne kadar yüksek olduğu, toplumun ne kadar sıkı bağlı bir bütün oluşturduğu düşünülüyorsa, o toplumda değişme de o kadar zor olacaktır. Böyle bir sistemde değişme ancak bir devrimle gerçekleşebilecektir. Tersine bir toplumda ne kadar sürekli bir dönüşüm olduğu düşünülüyorsa, o kadar daha esnek bir iç yapı kabul etmek gerekecektir (Tekeli [88]).

8) Eleştirel Kuramların Toplum İçin Öngördüğü Gelecek, Öngörülen Gelişmenin Yönü: Eleştirel kuramın topluma ilişkin ontolojik varsayımlarında, sürekli olarak üzerinde düşünülerek geri beslemelerle dönüşen bir toplum söz konusudur. Bu dönüşüm sonunda ulaşılabilecek ereksel (teleologic) bir varış noktası ya da izlenecek evrimsel bir çizgi yoktur. Ama açıkça yapılmamış olsa da insana ilişkin varsayımlar sonucu bu **toplumun daha özgür ve eşitlikçi yönde gelişmesi** beklenmektedir (Tekeli [88]).

3.2 Postmodernizm – Küresel Kapitalizm İlişkisi

Postmodernizm ontolojik açıdan incelendiğinde, bu anlayışın ilkeleri ve niyetleri ile

modern toplumun yarattığı olumsuzlukları önlemek ve yerine daha özgür, daha demokratik, daha özgün bir toplum ve kent oluşturma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak modern düşünce gibi, postmodern yaklaşım da, içinde bulunduğu ortam içinde, dönemin aktörleri ve dinamikleri ile şekillenmektedir. Dolayısıyla postmodern yaklaşımın egemen olduğu yıllarda ve devam ettiği günümüz sürecinde özellikle ekonomik ve politik yapının bu düşünce biçimi ile nasıl etkileşim içinde bulunduğunu incelemek önemlidir.

Modernizm süreciyle birlikte, kapitalizmin mekanı şekillendirme süreci, farklı dinamiklerin etkisi ile postmodernizm döneminde de devam etmiştir. Küreselleşme dinamiği içinde gelişen kapitalizmin (kimi yazarlar bu dönemi küresel kapitalizm olarak adlandırmaktadır.) taleplerine yanıt verecek bir biçimde gelişen mekan, modernizmden farklı bir yapılanma biçimine bürünmüştür. Postmodernizm ve küreselleşme ile birlikte, bilim ve teknolojinin gelişimi, sermayenin küresel ölçekte dolaşımı vb. dinamikler ekonomik yapıyı ve üretim biçimini, sınıf biçimini ve toplumsal yapıyı, tüketim biçimlerine ve kültürel yapıyı değiştirmişlerdir. Küreselleşmenin kentsel mekan üzerindeki etkisi küresel ölçekte ekonominin yeniden yapılanması ve üretim biçiminin değişimi ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla postmodern düşünce yaklaşımının yaygın olduğu bu dönemde ekonomik yapının değişimi ve gelişiminin mekana etkisi arazi, işgücü ve sermaye ilişkisi üzerinden incelenmiştir.

3.2.1 Esnek Üretim Biçimi (Postfordizm)

Postmodern yaklaşım, modern dünyaya tepki olarak doğarken, bu süreci başlatan etmenlerden biri de ekonomik yapıya ilişkindir. 1910'lu yıllardan 1970'li yıllara kadar hakim üretim süreci olan Fordizmin neden olduğu sorunlara; üretim sürecinde yeni teknik ve teknolojilerin kullanılması ve işgücünün örgütlenme biçiminin değişmesi yoluyla çözüm getirmek “Esnek Üretim” biçiminin temelini oluşturmuştur.

1960'lı yılların sonlarına doğru Fordist üretim biçiminde ciddi sıkıntılar olduğu görülmüştür. Bu sıkıntıların en büyük kaynağını “katılık” oluşturmaktadır. Harvey, kitle üretimi sistemlerine yapılan uzun vadeli ve geniş ölçekli sabit sermaye yatırımlarının, tasarımda esnekliği büyük ölçüde engelleyen katılığından kaynaklanan sorunlar olduğunun altını çizmektedir. İşgücü piyasalarında, emek dağılımında ve iş sözleşmelerinde katılıktan kaynaklanan sorunlar olmuştur. Bu katılıkların arkaplanında,

örgütlü işçi hareketini, büyük sermayeyi ve devleti birbirine bağlayan, oldukça hantal ve değişmez bir politik güçler ve karşılıklı ilişkiler bütünü yatmaktadır (Harvey [44]).

1970’li yıllarda talepten fazla arz ile gerçekleşen kitlesel üretimin tüketimden çok daha fazla olması, üretimdeki katılık, teknolojinin gelişimi vb. faktörler fordist üretimin ve ekonominin krize girmesine neden olmuştur. Harvey’in de belirttiği gibi, 1970 ve 1980’li yıllar bir ekonomik yeniden yapılanmanın ve toplumsal ve ekonomik uyarlanma sürecinin yaşandığı sıkıntılı bir dönem olmuştur. Bu belirsizlik ortamında, sanayide örgütlenme konusunda olduğu kadar, politik ve toplumsal anlamda da bir takım yenilikler yaşanmaya başlamıştır (Harvey [44]).

Esnek üretim ve esnek birikim, fordizmin katılıklarıyla çatışma halindedir ve emek süreçleri, işgücü piyasaları, üretim ve tüketim kalıpları bakımından esnekliğe dayanmaktadır (Harvey [44]). Esnek üretim biçiminde tüketicinin tercihine göre üretim yapmak önem kazanmaktadır. Bu nedenle sunulan malda çeşitlilik ve farklılık önem kazanmaktadır. Hareketli montaj hattına dayanan kitlesel üretim yerine, düşük hacimle üretim yapılmaktadır.

Diğer taraftan, yeni üretim sektörlerinin, finans hizmetlerinde yeni yöntemlerin, yeni piyasaların ortaya çıkması ve ticari, teknolojik ve örgütsel yeniliklerin oluşması, “postfordizm” olarak adlandırılan esnek üretim sürecinin özelliklerindendir. Bu dönemde, hem sektörler hem coğrafi bölgeler arasında eşitsiz gelişme kalıplarında hızlı değişiklikler yaşanmış, örneğin “hizmet sektörü” alanında istihdam hızla yükselirken, bugüne kadar az gelişmiş olarak kalmış bölgelerde yeni sınai kümelenmeleri oluşmuştur. Esnekliğin ve akışkanlığın artışı ile gelen güç, sermayeye, işgücü üzerinde güçlü bir denetim baskısı uygulama olanağı sağlamıştır. Esnek üretim, örgütlü işçi hareketi altındaki sağlam zemini kaydırmış, vasıfların hızla yok edilmesine, yeniden oluşmasına, Fordist üretim biçiminin ana direklerinden biri olan sendikaların güç kaybetmesine neden olmuştur. İşgücü piyasası radikal bir biçimde yeniden yapılanmıştır. Sendikaların zayıflaması ve işgücü fazlalığından yararlanan işverenler, çalışma saatlerine kendilerine uygun olarak düzenlemişlerdir. Daha da önemlisi sürekli istihdamdan yarı zamanlı, geçici ya da taşeron türü istihdama ağırlık verilmeye başlanmıştır (Harvey [44]).

Fordist kitle üretiminde amaçlanan ölçek ekonomilerinin karşısında çeşitli malların küçük desteler halinde ucuz olarak imal edilebilmesi olanağı artmıştır. Dolayısıyla

çeşitlilik ekonomileri ölçek ekonomilerini yenilgiye uğratmıştır. Yüksek hacimli, standartlaşmış kitle üretimine uygun örgütlenme biçimi ve yönetim tekniklerinden, problemlere süratle çözüm odaklı yaklaşan esnek üretim biçimine geçmek kolay olmamıştır. Üretimde yeni teknikler ve örgütlenme biçimleri, geleneksel tarzda örgütlenmiş işletmeler için tehlikeler doğurarak, en güçlü şirketleri bile tehdit eden bir dalga halinde iflaslara, fabrikaların kapanmasına, sanayisizleşmeye ve yeniden yapılanmaya yol açmıştır (Harvey [44]).

Diğer taraftan sanayi ve hizmet sektörünün coğrafi dağılımı da değişmiştir. Bir önceki dönemde mekanın şekillenmesinin ana belirleyicilerinden olan sanayi sektörünün yapısı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değişim göstermiştir. Mal, hizmet ve sermayenin dolaşımının serbestliği, bu süreci hızlandırmıştır. Sanayinin desantralizasyonu gündeme gelmiş ve sanayi kentleri çöküş süreci içine girmişlerdir. Kentleri tekrar canlandırmak amacıyla farklı türden kimlik arayışları içine girilmiş ve postmodern yaklaşımla “farklılık” yaratan kimlikler ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla kapitalizm farklı bir hal alarak mekanı ve yaşamı etkilemeye devam etmiştir. Gelişmiş ülkelerde emek yoğun sanayi desantralizasyon sürecine girmiş, bunun yerine hizmetler sektörü, finans sektörü, bilişim sektörü gibi küreselleşmenin gerektirdiği mekanlar önem kazanmış, emek yoğun sanayi ise çevre ülkelere kaymıştır. Çevre ülkelerde arazinin, işgücü maliyetinin dolayısıyla üretim maliyetinin düşük olması bu eğilimi hızlandırmıştır.

Uluslararası sermayenin IMF, Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası gibi kurumları kullanarak işçi sınıfı ve toplumun görece yoksul kesimlerine ve az gelişmiş kapitalist ülkelere karşı 1970’lerin krizi, ardından neoliberal ekonomi politikaları kapsamında bir yeniden yapılanma saldırısı başlatmıştır. Uluslararası sermaye dünya çapında daha rahat ve hızlı hareket edebilme yeteneği kazanmıştır. Bu bağlamda ulusal sınırları içine sığmayan ve daha geniş coğrafyalara açılmak isteyen uluslararası tekelleşen sermaye kendine daha fazla karlılık sağlayan mekanlar aramıştır. Neoliberal yeniden yapılanma ile ortaya çıkan yeni kapitalist ilişkiler, kent ve bölge anlamında yerel düzeydeki sermaye ve erk sahipleri ile uluslararası sermaye ile yeni bağlantılar yaratmıştır. Bu bağlantılar özellikle ekonomik ve kültürel boyutta yeni eşitsiz ilişkiler doğururken, çoğu durumda bu sürecin gerçek kaybedeni çalışan sınıflar olmaktadır. Neoliberal politikalarla sermaye dolaşımının önündeki engeller kaldırılırken, işgücü hareketsiz kılınmaya çalışılmaktadır (Doğan [91]).

Neoliberal dönemin mekansal kurgusu çok daha hiyerarşik niteliktedir. Bir “dünya kentleri sistemi” içinde yerel birimlerin birbirleriyle yarışması öngörülmektedir. Bu sistemin tepesinde iletişim ağlarıyla birbirine bağlanmış, mali sektörün geliştiği, yüksek iş merkezlerinin ve/veya hiper mekanların fiziki mekana hakim olduğu, dünyadaki üretim ve hizmetlerin denetlendiği New York, Londra, Frankfurt, Tokyo gibi, Sassen’in tanımlamasıyla “şirketleşmiş” dünya kentleri ya da global kentler bulunmaktadır (Doğan [91]). Küresel metropollerin ana özelliği, başta fon akımlarını sağlayan ve denetleyen finans kurumları olmak üzere, bankalar ve sigorta şirketleri, iletişim-telekomünikasyon, bilgisayar ve veri servisleri, global piyasalara yönelik medya, pazar araştırması, reklamcılık şirketlerini barındırmalarıdır (Öncü ve Weyland [92]).

3.2.2 Yerelleşme Kavramı ve Mekana Etkisi

Bu dönemde de ekonomik yapının değişimi, mekansal yapı ile doğrudan ilişkilidir. Önceki dönemin yereli, kolektif tüketimin örgütlendiği mekan olarak ön plana çıkıp, emeğin yeniden üretiminin mekanı olarak işlevlendirilip tanımlanırken, yeni yerel çokuluslu sermayenin karlılığını arttıracak biçimde, bu sermayeyle ilişkili esnek üretimin örgütlendiği bir mekan olarak tanımlanmaktadır. Üretim sürecinde farklı aşamaları farklı birimlere dağıtan uluslararası sermaye ile alt sözleşmelere giren ve onlara dönük fason üretim yapan yerel sanayilerin geliştiği ve daha çok özelleşmiş bir tüketime göre düzenlenen bu mekanlar, “endüstriyel yerellikler” ya da “endüstriyel alanlar” olarak adlandırılmaktadır (Doğan [91]).

Özellikle yerelleşme bağlamında bakıldığında, sermayenin yeni uluslararasılaşma süreci kentleri kullanılacak birer yerel ajan haline dönüştürmüştür. Yarışan yerellikler, yönetim, bilgi toplumu gibi savlar ortaya atılmıştır. Yarışan yerellikler modeli, yaşanan süreçten karlı çıkmak isteyen yerel güçleri, dünya ekonomisinin döngüsüne katabilmek için bütün sermayesini ve beşeri kaynaklarını bu yarışmacı ortama katabilmek için zorlanmakta, bu da ulusal ve yerel açıdan toplumsal ve ekonomik sorunlara neden olmaktadır. Yerel yönetimlerin birçok alanda işlev ve hizmetlerini özel sermayeye devretmesi, uluslararası piyasalardan borçlanması, kendi yörelerine sermaye çekmeye çalışması, yerel özgünlüklerini pazarlamaya çalışması ve medyada görülme kaygısı vardır. Bu süreçte literatüre giren kavramlar çoğulculuk, yerel demokrasi, Yerel Gündem 21, yerel yönetim vb.dir (Doğan [91]).

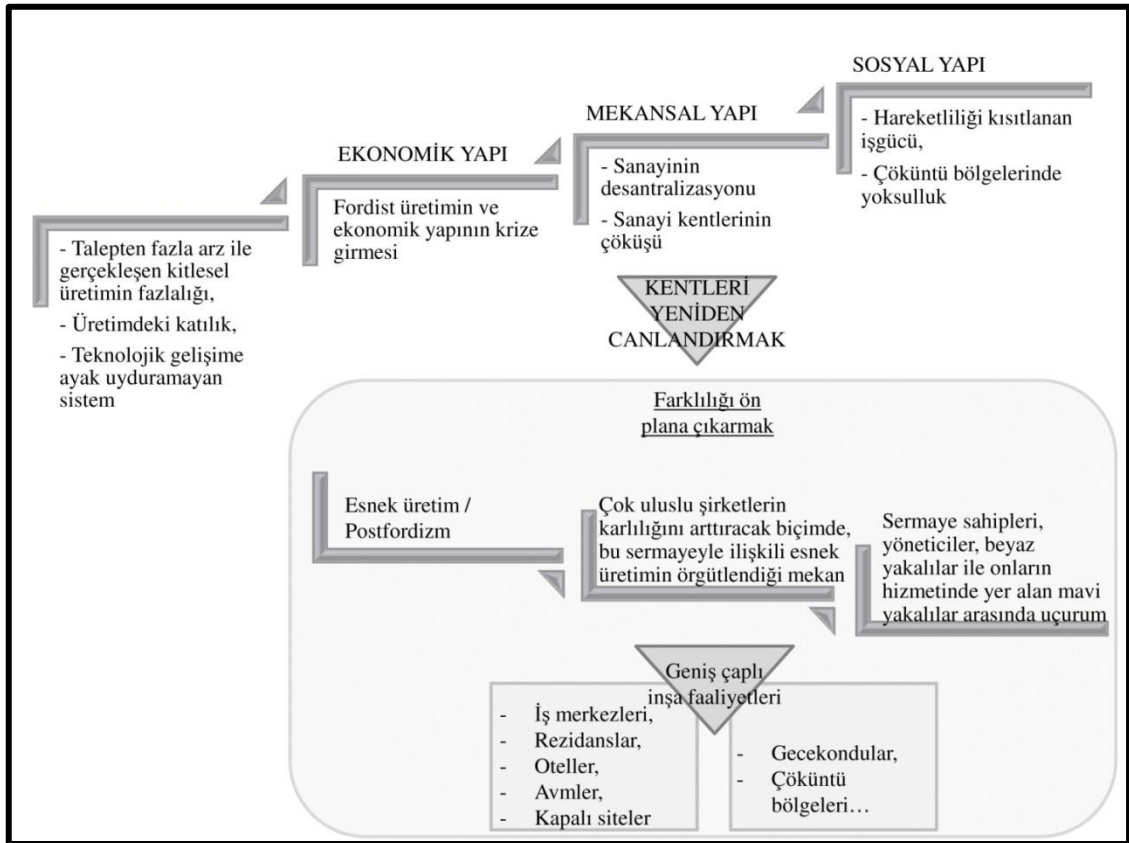
Bu yarışmacı ortamda, yeni gelişen sektörlerdeki hızlı büyüme, büyük ölçüde, küresel toplumun taleplerinin bir sonucudur ve her metropolde görülmektedir. Dünya kentinin ayırt edici özelliği, geniş çaplı inşa faaliyetlerine yol açan kendi dinamikleridir: Mevcut iş merkezleri büyür, yenileri kurulur ve önem kazanır, ayrıca, iş kulelerine, çok yüksek apartmanlara, otellere, lüks yerleşim bölgelerine, alışveriş ve eğlence merkezlerine de talep artmaktadır. Bunların hepsinin, altyapı ihtiyaçlarının karşılanması, yollar, toplu taşıma ve iletişim hatlarıyla irtibatlarının sağlanması, sonra da temizlik, bakım ve onarım işlerinin yapılması ve korunması gerekmektedir. İnşaat işçileri, temizlikçiler, garsonlar, odacılar, memurlar, güvenlik görevlileri, şoförler, hizmetçiler ve her türlü küçük hizmet ve işleri yerine getiren kimseler, profesyonellerden çok daha kalabalıktır. Bir metropol, küreselleşen işbölümünde rekabet gücünü koruyabilmek için, bu hizmetleri düşük fiyatla ve yeterli ölçüde sağlamak zorundadır. Böylece, bir metropol gelişirken, kentin yoksul nüfusunun artması bir anomali değil, tersine, tam da bu gelişmenin bir sonucudur. Dolayısıyla, küresel ile yerelin, zengin ile yoksulun, gökdelenler ile gecekonduların yan yana bulunması, bütün metropollerin karakteristik bir özelliğidir ve bu küreselleşmenin bir sonucudur. 1970'lerden beri yaşanan süreç, kent mekanının toplumsal farklılaşması nedeniyle kentin tamamının kapalı bölgelere bölünmesi ve bu bölgelerde yaşayanlar arasındaki farklılıkların silinmesidir. Kùltürler ve sınıflar arasında tahayyül edilen farklar, kenti farklı yerelliklere bölen toplumsal ve mekansal sınırlara dönüşmüştür. Günümüzde merkez ve periferi kavramları, dünyanın çeşitli bölgeleri arasında farklılaşmaya değil, küresel toplum ile parçalanmış yerellikler arasındaki bir farklılaşmaya işaret eder (Berner [93]).

Bazı mekanlar küreselleşme süreci içinde desteklenip parlatılır ve belirli bir gelişme temposunu yakalarken, bazıları iyice gözden düşmekte ve çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Aynı mekansal bütün içerisinde bir yerin düşüşüyle, diğerinin yükselişi, özellikle metropoliten alan içinde yoğun olarak yaşanmaktadır. Metropolleşmenin yarattığı parçalanmışlık içinde, kentin belli kısımları yatırımları, hizmetleri ve diğer maddi olanakları kendine çekip gelişirken, bunun dışında kalanlar önceki dönemlerden daha fazla biçimde merkezden uzaklaşmakta ve yoksullaşmaktadır. Giderek birbirinden kopan ve gettolaşma eğilimi gösteren farklı bölgeleriyle kentlerin sosyo-mekansal olarak çok büyük refah ile çok derin yoksulluk alanlarını içinde barındırması, toplumda gerilimi arttıran bir kutuplaşmayı da gündeme getirmektedir.

Farklı yaşam tarzlarının ve ilişkilerinin bir arada bulunduğu, mekansal ayrışmanın derinleştiği, kentsel yoksulluğun arttığı, toplumsal kutuplaşma ve kentsel gerilimlerin çok fazla yükseldiği bir parçalanmışlık yaşanmaktadır (Doğan [91]).

Bu yapının fiziksel dokuya yansımaları ise bir yanda yaşam standardının yüksek olduğu lüks ve güvenli konut alanları, banka binaları, büyük iş merkezleri, ticaret ve alışveriş merkezleri, eğlence yerlerinin bulunduğu, diğer yanda nüfus büyük bölümünün yaygın işsizlik, düşük ücretli işlerde çalışma, düşük gelir, yoksulluk koşullarında yaşadığı ve konut, sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel kentsel hizmetlerden an alt düzeylerde yararlanmanın hüküm sürdüğü kent parçalarının ortaya çıkmasıdır (Doğan [91]).

Dolayısıyla, sosyal yapının ekonomik, kültürel ve mekansal yapıları ile birlikte aslında çok fazla ayrıştığı ancak bu kutuplaşma içinde de, her bir kutubun kendi içinde aynılaştığını söylemek mümkündür.

Şekil 3.3 Postmodernizmde sosyal ve mekansal yapıda meydana gelen kutuplaşmanın oluşma süreci

3.2.3 Küresel Sermaye ve Tüketim Biçimleri

Sermayenin sınır tanımazcasına dolaşımı sonucu ekonomik yapının değişimi ve sınıf

farklarının oluşumu, tüketim biçiminin de değişimine neden olmuştur. Tez çalışması her ne kadar ekonomik yapının değişiminin kent mekanı ile ilişkisi üzerinde odaklansa da, bu dönemde tüketim kültürünün değişiminin de mekanı etkilediği görülmektedir. Tüketim de bir bakıma küreselleşmiş ve farklı biçimler almıştır.

Tüketim kültürü konusunda başlıca iki eğilim söz konusudur. Birincisi ekonomik sermayenin imkan verdiği kadarıyla, temel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik satın alma şeklinde gerçekleşen eylemdir. İkinci eğilim ise daha sosyolojik bir perspektiftir. Sadece ekonomik olarak ayırt edilmenin yetmediği, aynı zamanda, insanların toplumsal bağlar ya da ayrımlar yaratabilmek amacıyla sembolik olarak da ayırt edilmelerinin sağlanacağı ve çoğu zaman temel gereksinimlerden daha fazlasının karşılanmasına yönelik satın alma şeklinde gerçekleşen eylemdir.

Üretim ve tüketim ilişkilerinde, üretim ve tüketimin talebini ve arzını belirleyen etmenler ise mekan, kültür, iktidar, toplum gibi kavramlar olmuştur. Tüketim eyleminin gerçekleşmesi için temel girdi olan sermaye de, bu sistem ve sistem içindeki ilişki içerisinde geçmişten günümüze kadar önemini korumakla birlikte; mekan ve zaman bağlamında dönemin şartlarına bağlı olarak farklı biçimler almış; mekanı ve yaşamı biçimlendirmede en önemli etken olmuştur. Sermaye, bireysel ve toplumsal bir konuma ait, toplumsal etki ve geçerliliğe sahip kaynaklar ve nitelikleri anlatmaktadır. Sermayenin ilk akla gelen tanımı, klasik yani ekonomik sermaye iken, zaman içinde, sosyal - ekonomik - mekansal ilişkileri açıklamada klasik sermaye tanımı yeterli kalmamış ve daha da çeşitlenmiştir.

Bourdieu, dört sermaye türünden söz etmektedir. Bunlar ekonomik sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye ve sembolik sermayedir. Bu sermaye türleri sınıf yapılarının üretilmesinde ve tekrar edilmesinde önemli bir konuma sahip olduğunu belirtmektedir. (Bourdieu [94]).

Ekonomik sermaye, klasik sermaye biçimi olup, iktisat ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Maddi kaynakların kullanılması ile üretilmektedir. Ekonomik sermaye, özetle, bireyin ekonomik gücünün yani satın alma gücünün seviyesini (örneğin servet) göstermektedir.

Bourdieu da sermaye kavramına sadece ekonomik anlamda bakmamaktadır. Sermaye, bireylerin sosyalleşme sürecinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (inanç,

aidiyet, bilgi birikimi ve donanımı, yeme alışkanlıkları, konuşma tarzı ve benzeri) ve bunları diğer bireylerle ilişki içerisinde mübadele etmesi (tanıma, kutsama, tabi olma, paylaşma ve benzeri) biçiminde etkisini içinde barındıran, dolayısıyla yeniden üretilip tedavüle sokulan ve gösteren değerini taşıyan bir toplumsal ilişki ya da toplumsal enerjidir (Görgün Baran [95]).

Sosyal sermaye, bireyin içinde yer aldığı sosyal çevrenin sağladığı sosyal ilişkilerle elde ettiği kazançları ifade eder, böylece sosyal ilişkilere dayalı bir sistem ve bu sistemden kazanç söz konusudur. Görgün Baran’a göre de, bireylerin toplumsal konumları gereği kullanabilecekleri etki ve destek ağlarını gösterir (Görgün Baran [95]).

Sosyal sermayeye toplum ve toplumsal ilişki bağlamında da bakmak mümkündür. Bu duruma göre; sosyal sermaye, “insanlar arasında bağlantı kuran, kurumlar, ilişkiler, tavırlar ve değerlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye yaptığı katkılar”dır (Altay [96]). Dolayısıyla bireysel sosyal sermaye gibi, yine, toplumsal ilişkiler ön plandadır, ancak burada vurgu yapılan olgu, tekil olarak bireyin değil (bireylerden oluşan) toplumun elde ettiği sosyal sermayedir. Altay’ın da belirttiği gibi, sosyal sermayenin, toplumu oluşturan bireylerin ortaklaşa hareket edebildikleri ve iş yapabildikleri kültürel düzeyi hazırlayan bir birikim olduğu söylenebilmektedir. Sosyal sermaye, bir grubu tanımlamanın aksine, bir grubun ortak ürünler çıkarmasına imkan veren bir anlayışın ürünüdür (Altay [96]). Örneğin Sulukule’deki yıkımlara karşı oluşturulan Sulukule Platformu bir sosyal sermaye değildir, ancak Sulukule Platformu’nun yıkıma karşı gösterdiği direnç ve söylemler sosyal sermayeyi oluşturmaktadır.

Kültürel sermaye sosyalleşme sürecinde elde edilen birikimi ifade eden kavramdır. Bourdieu’ya göre kültürel sermaye, bireyin çevresi, kültürel değerleri, sahip olduğu diploma, sertifika gibi belgelerde somutlaşan kültürel kurumların oluşturduğu sermayedir. Eğitimle edinilmiş zevkler, beğeniler, tercihler, beceriler ve unvanlar da kişinin kültürel sermayesini oluşturur.

Kültürel sermaye kapsamında, özellikle postmodernizm ve küreselleşme süreci kapsamında önemli bir kavram haline gelen kültür endüstrisi ele alınması gereken bir olgudur. Aslında bu nokta, kültürel sermaye ile ekonomik sermayenin yan yana durduğu hatta bazen iç içe geçtiği bir durumdur. Featherstone’a göre; boş zaman uğraşları, sanatlar ve özellikle kültür, kültür endüstrisinin süzgecinden geçmektedir; kültürün

yüksek amaçları ve değerleri üretim sürecinin ve piyasanın mantığına yenik düştükçe, kültürün alımlanması mübadele değerinin (exchange value) buyruğuna girmektedir [97], [98]. Sembol üretmek için kültürün bir sistem olmasının nedeni, insanların bir ürün almalarını sağlamak için her girişimin, bir kültür endüstrisi haline gelmesidir. Sosyolog Daniel Bell, işleri filleri gözetmek ve onların temizliğini yapmak olan ve ona işi sorulduğunda “eğlence sektörü” diye cevap veren bir istihdam döngüsünden bahsetmektedir. Günümüzde ise bunun cevabı kültür endüstrisi olabilmektedir. Kültür, kentin üretim sistemlerindeki kapital ve kimlik ile birbirlerine sarılmıştır (Zukin [99]).

Adorno, tüm estetik ifade alanının, yüksek kültür (ve sanat) ile popüler kültür olarak ikiye bölünmesinden muzdarip olduğunu ileri sürmektedir ve günümüze kadar olan tartışmaları başlatmaktadır. Ona göre, popüler kültür ile kültür endüstrisi özdeş kavramlardır. Kültürel ürünler artık endüstri uygarlığının tanımladığı araç ve ölçeklerde üretilmektedir. Böyle olunca tüm endüstriyel ürünlerin kimlik özelliklerini oluşturan standartlaşma, normlaşma, kitlesel üretim, tüketmek adına tüketmek gibi kavramlar kültür endüstrisi için de geçerli olmaktadır [97], [98].

Küresel tüketim kültürü ile birlikte beğenilerde standartlaşmıştır. Bir yerde moda olan bir meta, dünyanın her yerinde en çok satan ürün haline gelmektedir. Zukin’e göre de; kentlerin ilan tabloları tasarım parfümlerini ve kotların reklamını yaparak, Armani’den A/X’e, Ralph Lauren’den Polo’ya kadar tasarım dükkanlarının başlıcaları, kent merkezindeki gettolardaki modayı takip eden gençlerin ihtiyaçları için birbirlerini kötü bir şekilde taklit etmişlerdir. Bir otobüs durağındaki ilan tahtasındaki Calvin Klein kotları gibi, sanatın ve müzenin kendi başlarına çalışması, kentin sembolik ekonomisinin ikonları haline gelmiştir (Zukin [99]).

Gündelik yaşamın değişimi ile birlikte, aslında kültürel sermayenin de değiştiği yadsınamaz bir gerçektir. Değişen yaşam biçimi ve alışkanlıklar, ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerin de değişmesiyle, dönüşüm yaşamaktadır. Örneğin modernizm döneminde “eğitim” çok önemli bir kültürel sermaye iken, postmodernizm ve değişen yaşam koşulları ile birlikte “eğitim”e verilen önem azalmakta, “daha kaliteli meslek edinme” yerine “daha kar getiren meslek edinme” şeklinde bir dönüşüm yaşanmaktadır. “İngilizce bilmek” çok önemli bir kültürel sermaye iken, günümüzde yeterli bir beceri olmaktan çıkmış, bunun yanı sıra ikinci, üçüncü hatta daha fazla yabancı dil, kültürel sermayeyi temsil eder olmuştur. Yine, toplumsal, mekansal, kültürel ayrışmanın,

kültürel sermayeyi de ayrıştırdığı ve kendi içerisinde benzeştirdiğinden söz etmek mümkündür. Örneğin üst gelir grubunun boş zamanlarında yurtiçinde ya da yurtdışında dünyaca ünlü kişilerin konserlerine gitmesi, sergileri gezmesi, galalara katılması onların prestijlerini arttırıp, kültürel sermayelerini etkilerken, alt gelir grupları genellikle alışveriş merkezlerinde gittikleri sinema ile bu ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Dolayısıyla, kültürel sermayenin ekonomik sermaye ile ilişkili olduğu da açıkça ortadadır.

Özellikle, toplumsal ayrışma, mekansal ayrışma, ben ve öteki gibi kavramların ortaya çıkması, tüketim ve tüketim kültüründeki değişimlerle birlikte, bireylerin ya da toplumların kendilerini ötekilerden ayırmak için sadece ekonomik sermayeye değil, sosyal sermaye, kültürel sermaye ve bu sermaye türleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkan sembolik sermayeye de ihtiyaçları olduğu ortaya çıkmıştır.

Fransız felsefeci ve sosyolog Bourdieu'nun "Distinction" adlı eserinde kavramsallaştırdığı, sembolik sermaye; kişilerin ekonomik, sosyal ya da kültürel altyapıları ile kendilerini toplumun diğer kesimlerinden ayrıştırmaları ve böylece farklı bir kimlik oluşturmaları şeklinde tanımlanabilir.

Sembolik sermaye, diğer sermaye biçimlerinin sembolik olarak dışavurumu olduğundan, özellikle ekonomik sermayeyi ilgilendiren durumlarda, daha önce de sözü edilen tüketim kültürü ile yakından ilişkilidir. Çünkü sembolik sermaye, ekonomik sermayeye sahip olan kişilerce, diğerlerinden farklı olma amacı ile üretildiğinden, bu da tüketimi beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla sembolik sermayenin özellikle sınıf ayrımına dayalı bir kavram olduğunu da söylemek mümkündür. Belirli bir sınıf, kendisini sahip oldukları mal ya da değer ile diğerlerinden ayırmaktadır. Ancak dönem, küreselleşme dönemi olunca ve sermayenin yanı sıra beğeniler de küresel olarak dolaşınca, aynı gruplara ait sembolik göstergelerin de aynılaştığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla, Öncü'nün de belirttiği gibi; kültürel üretimin giderek iktisadi piyasa koşullarına tabi olduğu bir ortamda, hangi tür müzik en çok dinleniyorsa, hangi filmler en çok izleniyorsa, hangi kitaplar en çok satıyorsa vb. onlar hakim olmaktadır. Yerel kültürlerin özgün dinamikleri ve çeşitliliği, piyasa mantığının rekabet koşullarında eriyip gitmekte, yerini küresel ölçekte yapılanmış kültür endüstrisinin çok-satar ürünleri ya da ucuz taklitleri kaplamaktadır (Öncü ve Weyland [92]).

Tüketim kültürü ile sembolik sermayenin ilişkisine bakıldığında; tüketilen nesnelerden alınan maddi tatminden çok, o nesnenin tercih edilmesinin simgesel anlamları önem kazanmakta, farklı grupların kültürel altyapılarının bir sonucu olarak beğenin yaşam tarzı ve kimlik oluşumlarındaki yeri üzerinde durulmaktadır (Korkmaz Tirkeş [100]). Malların toplumsal ilişkilerde sınır çizgilerinin çekilmesi amacıyla kullanılma tarzlarını vurgulamalarından ötürü bu bakımdan Douglas ve Isherwood'un çalışması (1980) özellikle önemlidir. Douglas ve Isherwood bizim mallardan aldığımız zevkin fiziksel tüketimle ancak kısmen ilişkili olup, aynı zamanda birer damga olarak kullanılmalarıyla hayati bir bağlantısı olduğunu savunmaktadır [97], [98].

Kapitalist toplumlarda malların birer damga olarak kullanılmasına nüfuz eden önemli bir etken, yeni malların üretim oranının "konumsal malları", toplumun en üst katmanlarındaki toplumsal statüyü tanımlayan malları ele geçirme mücadelesinin göreceli bir mücadele olduğu anlamına gelmektedir. Sürekli yeni malların, modaaya uygun arzu edilen malların arz edilmesi ya da statü işareti olan malların alt katmanlardaki gruplar tarafından gaspedilmesi, en üsttekilerin önceki toplumsal mesafeyi yeniden tesis edebilmek için yeni (enformasyonel) mallara yatırım yapmak zorunda kalmalarıyla köşe kapmacaya dönüşmektedir [97], [98].

3.3 Postmodernizmin Mekan Algısı

Modern anlayış gibi postmodern anlayışın da etkisi büyük ölçüde kentsel mekanda olmuştur. Bu dönemde içinde bulunulan dönemin sosyal, ekonomik ve politik şartlarına göre planlama anlayışı ve kentsel mekanın büyük ölçüde değiştiği söylenebilmektedir.

Postmodern terim, yıllar öncesinde kullanılmış olmasına rağmen, kente ilişkin atıflar mimarlık eleştirmeni Charles Jencks'in "The Language of Postmodern Architecture" adlı kitabını tamamlarken 1970'lerde yaptığı konferans gezilerinde popüler hale gelmiştir (Gottdiener [37]).

Robert Venturi'nin "Mimarlıkta Karmaşa ve Çelişki" (Complexity and Contradiction in Architecture) adlı kitabının Amerika'da, Aldo Rossi'nin "Şehrin Mimarisi" (The Architecture of the City) adlı kitabının İtalya'da 1966 yılında yayınlanmasıyla birlikte yeni bir çığır açılmıştır. Venturi'nin birden fazla anlama referans verilmesini savunan yaklaşımı, Rossi'nin de toplumun belleğinde yer alan tiplerin yeniden yorumunu içeren, kalıcı formların zaman içinde yeni kullanımlara ve anlamlara yol açabileceği düşüncesi

kentte “postmodernizm” yaklaşımının temellerini atmıştır. Ancak bu kitaplarda “postmodern” sıfatı kullanılmamış, modern mimarlığa alternatif olabilecek yaklaşımlardan söz edilmiştir. Postmodernizmin kente ilişkin ilk bilinçli kullanımı, 1975’te Charles Jencks’in “Postmodern Mimarlığın Doğuşu” (The Rise of Post-Modern Architecture) başlıklı makalesinde kullanılmıştır (Karakurt [68]).

Mimarlık alanında, Charles Jencks modernizm sonunun ve postmodernizme geçişin sembolik tarihini, Le Corbusier’in “modern yaşam makinesi”nin ödül kazanmış bir versiyonu olan, St. Louis’deki Pruitt-Igoe toplu konut bloklarının, içinde yaşayan düşük gelirli insanlar için oturulamaz bir çevre olduğu gerekçesiyle dinamitle havaya uçurulduğu 15 Temmuz 1972 günü saat 15.32 olarak vermektedir. Bundan böyle CIAM’ın, Le Corbusier’in ve yüksek modernizmin diğer temsilcilerinin fikirleri yenilgiye uğramıştır (Harvey [44]).

Şekil 3.4 Pruitt-Igoe toplu konutlarının dinamitle yıkılması [101]

Modern yaklaşımın planlama özellikleri postmodern yaklaşıma göre kent mekanını düzenlemede etkili olamamaktadır. Douglas Lee 1973 yılındaki “Geniş Ölçekli Olanlama Modelleri İçin Ağıt” adlı çalışmasında; 1960’lı yılların, metropol bölgeler için geniş ölçekli, kapsayıcı ve bütünleşmiş planlama modelleri geliştirme çabalarını nafile bir gayret olarak görmüş ve bu tür planlamanın sonunu öngörmüştür. 1976’da New York Times gazetesi, 1960’lı yıllarda modernist kent planlamanın ruhsuz günahlarına karşı şiddetli bir saldırı düzenleyen radikal planlamacıların bakışını hakim

görüş olarak nitelendirmiştir. Günümüzde farklı faaliyetlerin fonksiyonel olarak bölgelere dağıtılmasına dayanan planların izlenmesi yerine, büyük ölçüde farklılaşmış mekan ve bileşimlerin bir “kolajı” olarak algılanan kentsel gelişmeye, “çoğulcu” ve “organik” stratejilerle yaklaşmak genel kural haline gelmiştir. Genel tema “kolaj kent” olmuştur. Planlamacıların sözlüğünde “kentsel yeniden canlandırma”, çok küçümsenen “kentsel yenilemenin” yerini almıştır (Harvey [44]).

Modern dönemde oluşturulan kentsel mekan birçok yazar tarafından eleştirilmiştir. Postmodern yaklaşıma göre kentler monotonluktan, tekdüzelikten kurtulmalıdır. Harvey’in de belirttiği gibi, Paris’ten Tokyo’ya, Rio’dan Montreal’e her kentsel çevrenin üzerinden silindir gibi geçmesi kader gibi görünen cam gökdelenler, beton bloklar, çelik kalaslar, yerini süslenmiş yüksek bloklara, imitasyon ortaçağ meydanlarına ve balıkçı kasabalarına, sipariş üzerine yapılmış ya da geleneksel konut yapımına, yenilenmiş fabrika ve ambarlara ve yeniden kullanıma kazandırılmış her tür çevreye bırakmıştır. Her şey daha “tatminkar” bir çevre yaratmak adına yapılmıştır (Harvey [44]).

Özetle; modernizm döneminde kent mekanını şekillendiren en önemli dinamik kapitalizm olmuşken, postmodern anlayışın hakim olduğu dönemde değişen dinamiklerin etkisi ve özellikle küreselleşme ile birlikte kapitalizm yeni bir biçim almıştır. Postmodernizmin esnek olma, katılıktan uzak olma, her farklılığın bir arada bulunması gibi ilkeleri ve düşünce yapısı yeni kapitalizmin doğası ile birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla yeni kapitalizmin ve postmodernizmin aynı bağlamda yer alması, küreselleşmenin talepleri doğrultusunda postmodern kentin inşa edilmesine ve şekillenmesine neden olmuştur.

3.3.1 Postmodernizm Döneminde Mekan Analizi

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan dönüşümler kentsel mekan algılamalarında dolayısıyla kentsel mekanın biçimlenmesi anlayışında da etkilerini göstermiştir. “Postmodernizm-Küresel Kapitalizm İlişkisi” bölümünde ele alınan ve küreselleşme süreci meydana gelen ekonomik değişimler mekansal yapıyı büyük ölçüde etkilemiştir. Küreselleşme ile birlikte bankacılık, sigortacılık, işyerlerinin komuta merkezleri vb. sektörlerin mekan taleplerinin yanı sıra bu yeni sektörler yeni bir sınıf ayrımını da meydana getirerek, sınıflar arası farkların daha da artmasına neden

olmuştur. Üretim biçiminin değişmesi, buna istinaden işçi profiline ve sınıfsal yapının değişmesi, bu sınıflara ait mekan taleplerinin de değişmesine neden olmuştur. Diğer taraftan modern anlayışın her şeyi tektipleştirdiğini savunan düşünceler de ortaya atıldıkça, küreselleşme ile küresel sermayenin talepleri doğrultusunda bir mekan biçimlenmeye başlamıştır. Aynı zamanda yeniden yapılanan bu mekanla birlikte kutuplaşan sınıfsal yapının talepleri de dikkate alınmıştır.

Sanayi devriminde kentlerin aldığı göçlerden farklı olarak, kentler iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki yaşanan gelişmelerle geçmiş dönemlere oranla daha fazla göç alır hale gelmişlerdir. Teknolojik gelişmeler neticesinde mekansal engelleri çok daha rahat aşılar hale gelmiş olması ile kent, gerek ülke içinden gerekse ülke dışından yoğun bir insan akınıyla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu göçlerle birlikte kentsel mekanın şekillenme süreçleri farklılaşmış, kent yeniden şekillenmeye başlamıştır (Karakurt [68]).

Kent planlama açısından bakıldığında postmodern yaklaşım, planlama konusuna ve mesleğine en önemli tehdidi oluşturmaktadır. Modernizmin temelinde bütünlük, ortaklık olduğu için, ulus devlet en önemli yansıması olmuştur. Planlama ise ulus devletin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Oysaki postmodernizm kente parçacıl bir yaklaşımla bakmaktadır. Böylece postmodernizme göre sorunlara çözüm bulma da noktasal ve parçacıdır. Böylece planlamanın bütünlük ilkesinin ve planlama çabalarının da karşısında yer almaktadır. Karakurt'un da belirttiği gibi, postmodernizm için, kent mekanının kendi başına anlamı vardır ve disiplin altına alınması imkansızdır. Postmodernizm, kenti, çeşitliliğin, farklılığın mekanı olarak görmüş ve bunu ön plana çıkartmıştır (Karakurt [68]).

Jencks (1984) postmodernizmin mekanı etkilemesinin köklerinin iki önemli teknolojik değişimde yattığını ileri sürmektedir:

- 1- Günümüz iletişim araçları “alışılmış mekan ve zaman sınırlarını” çökertmiş, böylece kentlerin ve toplumların içinde insanların yerine, işlevine ve toplumsal çıkarına bağlı olarak güçlü iç farklılaşmalar yaratmıştır. Bu “üretilmiş parçalanma” ulaşım ve iletişim araçları teknolojisi bağlamında ortaya çıkmıştır. Mimarlık ve kent tasarımı, bu yüzden, mekansal biçimi çeşitlendirmek açısından, savaşın hemen ardından gelen döneme oranla yepyeni ve çok daha

geniş bir alana yayılan olanaklarla donanmış olmaktadır. Böylece yayılmış ve daha az yoğun kentsel biçimler ortaya çıkmaktadır.

- 2- Yeni teknolojiler kitle üretiminin kitlesel yeknesaklıkla el ele gitmesi zorunluluğunu ortadan kaldırmış, çok büyük bir üslup farkı gösteren “neredeysse kişiselleşmiş ürünler”in kitle üretiminin esnek biçimde yapılabilmesini olanaklı hale getirmiştir. Bazıları çok daha eski üslupların hemen hemen birebir taklit edilmesini olanaklı kılan (meşe kirişten yıpranmış tuğlaya) koskoca bir dizi yeni inşaat malzemesi şimdi çok ucuza elde edilebilmektedir (Harvey [44]).

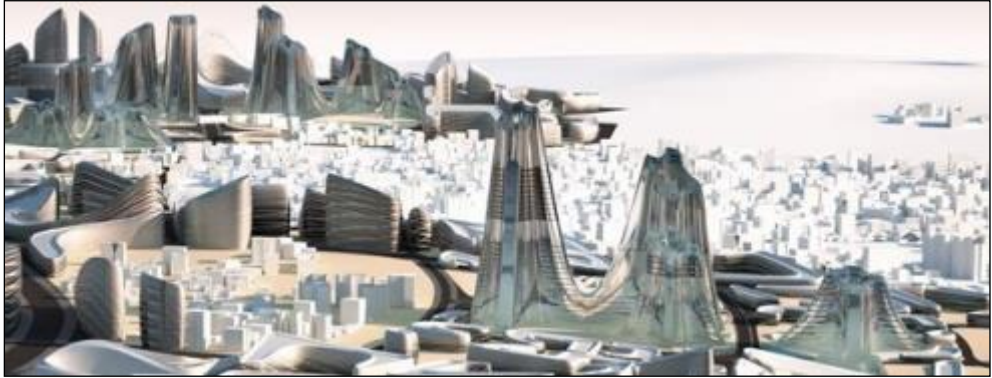
Modernizmin postmodernizme mekana ve mekansal tasarıma ilişkin karşıt çizgilerin, Gottdiener da ifade etmektedir. Harris ve Lipman (1986) modernizm karşıtlığının bir biçiminin, Batı uygarlığının tutucu ve klasik köklerine soylu bir geri dönüşü yansıttığını belirtmektedirler. Tasarımlar yüksek modernizmin anıtsal, kendi merkezli mimarisini aşma çabası içinde, bilinçli bir biçimde, tarihsel toplumsal bağlamın bir boyutuna bağlanmaktadır. Bunlar, kent sakinleri arasında yerleşmenin ya da kullanmanın yeni durumlarını ya da gereksinimlerini ortaya çıkarmaz, sadece mimari uygulamanın geçmişinden taranıp çıkarılan durumlara bağlanırlar. Lash (1989) bu akımı “tarihselcilik” yerine bir “tarihsilik” olarak adlandırmaktadır, çünkü bu akım seçici, eklektiktir ve gerçek bir tarihsel canlandırmanın bütünlüğünden uzaktır (Gottdiener [37]).

Yeni modernist karşıtı ideolojinin klasik biçimi, Prens Charles'ın ünlü bir konuşmasında dile getirdiği sözleriyle de örneklendirilebilmektedir: *“Mimarlar, bu ülkenin sıradan insanların duygularını ve arzularını hep göz ardı etmişlerdir. ... Duyguları anlatan kıvrımlar ve kavisler tasarımda neden bulunmasın? Neden bunlar yanlış olsun? Neden her şey dikey, düz, eğimsiz, yalnızca dik açılarda ve işlevsel olsun?...”* (Gottdiener [37]).

Yaratıcılıkta ve postmodern göstergenin ayrıştırılmasındaki bütün çabalar, bir tüketici olarak kullanıcının konumunu yeniden üretmek üzerine odaklanmış durumdadır. Harris ve Lipman'ın (1986) belirttiği gibi, ister soylu ister popülist bir postmodernist türü olsun, uygulama seçkinci ve işbirlikçi kapitalizmin hizmetinde olacaktır (Gottdiener [37]). Bundan dolayı, postmodern kent tasarımcısı, farklı müşteri gruplarıyla kişiselleşmiş biçimde iletişim kurma ve böylece farklı durumlara, işlevlere ve “zevk

kültürlerine” uygun ürünleri sipariş üzerine hazırlama gibi bir görev üstlenmiştir. Metropolün tamamını hakimiyet altına almak imkansızdır. Bu nedenle parçalı düzenleme yapılacaktır. Kent tasarımı; bölgesel geleneklere, yerel tarihçelere, istek, ihtiyaç ve fantezilere duyarlı olmayı amaçlar. Böylece, uzmanlaşmış, hatta büyük ölçüde müşterinin zevkine göre biçimlenmiş mimari biçimler yaratılır (Harvey [44]).

Modernizm karşıtı ikinci bir çizgi, yeni gelişen postmodern bir ideoloji olarak adlandırılan “antropometrizm” ile belirlenmektedir. Modernist tasarımın ilkesi olan kocaman ölçekli tasarım düşüncesine karşı çıkarak, postmodernistler tasarıma ilişkin insani bir ölçek arayışına girişmişlerdir (Gottdiener [37]). Aslında postmodernistler planlamayla değil sadece tasarımla uğraşmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri de aynı mantıkla ele alınmıştır. Günümüzde kentsel dönüşüm projelerinin başarısızlığının en büyük nedeni, kentin bütünü ile birlikte ele alınmaması, kentin sorunlu bölgelerini parçalı olarak çözüm bulma anlayışı getirmek istemeleridir. Ancak projenin alansal boyutu her ne kadar “antropometrizm” ile ilişkili olarak küçük tutulsa da, projede yer alan yapıların boyutu bunun tam tersine insancıl boyutu aşan kütleler olmaktadır.

Şekil 3.5 Zaha Hadid'in Kartal Kentsel Dönüşüm Projesi [102]

Dolayısıyla kent mekanına yansıyan postmodernizm ilkelerinin küreselleşme ile birlikte yeniden şekillenen kapitalizmin mantığı ile birebir örtüştüğünü söylemek mümkündür. Kapitalizmin yeni biçimi, sermaye akışı ile birlikte ulus-devlet sınırlarını aşarak farklı yerlere, coğrafyalara gitmekte ve kar ettiği yerde kalırken kar etmediği yeri terk etmektedir. Dolayısıyla üründe çeşitliliğin yanı sıra mekanda da çeşitlilik aramaktadır. Farklı olmak, kişilerin talepleri doğrultusunda ürün üretmek yeni kapitalizmin ana hedefiyken, postmodernist kent de mekanda farklılık, çeşitlilik yaratma arayışındadır.

Postmodern uygulamanın kültürel bir değişim yarattığı yadsınmamaktadır. Özellikle

kendi içine kapalı bina, oteller için büyük iç uzamlar, alışveriş merkezleri ve karışık kullanımlı ev/alışveriş merkezleri görüntüsü, yüksek modernizmin ötesine geçen bir tasarım mantığı oluşturmaktadır. Bu yapı biçiminin en iyi örneklerinde (Mall of America, Disneyworld gibi büyük ölçekli yerlerde) eski kentsel dokunun içerisi/dışarısı ve binadan binaya ilişkisi yeni bir içe dönük ve kendi içine kapalı uzam modeli uğruna reddedilmektedir (Gottdiener [37]).

Şekil 3.6 Disneyworld Yerleşim Planı [103]

Ancak uygulamaya bakıldığında da bu farklılık ve çeşitlilik daha olumsuz bir hal sergilemektedir. Gottdiener'a göre; postmodernist kentsel ortamda farklı olan şey, yeniden kurgulanmış olanın, postmodern merkezin sunduğu kent yaşamının yenilenmiş canlılığı ile kapitalist gelişimden olumsuz etkilenenler arasındaki büyüyen boşluktur. Zenginlik ile yoksulluk arasındaki bu boşluk ya da servet ile yoksullaşma arasındaki yakın ilişki paradoksu artmakta ve kentte daha sorunlu bir yapıya dönüşmektedir. Postmodernin temsil ettiği modernizme karşı isyanın başarılarının yeni, daha sağlam bir mimari uygulamayı gösterdiği zamanda, kent sakinlerinin gündelik yaşamı kötüleşmektedir (Gottdiener [37]). Dolayısıyla, Jencks kent tasarımında ve mimarlıkta postmodernizmin piyasa yönelişi olduğunu itiraf etmektedir. Piyasayla bütünleşme açıkça yoksullardan ve kamu ihtiyaçlarından çok zenginlere ve özel tüketime hizmet etme tehlikesini taşımaktadır (Harvey [44]).

3.3.2 Postmodernizm Döneminde Mekansal Yapının Değişimi

Her ne kadar kentleri monotonluktan, sıkıcılıktan, tekdüzelikten kurtarma gibi olumlu

niyetlerle modernizme karşı çıksalar da, postmodern yaklaşımın kentsel mekanı, dönemin ekonomik ve politik şartlarından kendisini soyutlayamamıştır. Postmodern yaklaşım, mekanı tüketicinin isteği üzerine şekillendirmiştir. Bu tüketici ise genellikle kapitalist sisteme egemen olan kişilerdir. Zenginlerin kapitalist beklentileri, farklılaşmış zevkleri ve estetik tercihleri alanına yönelmekle mimarlar ve kent tasarımcıları sermaye birikiminin çok etkili bir yüzünü yeniden vurgulamış olmaktadır. Bourdieu bunu “sembolik sermaye” adını verdiği şeyin üretim ve tüketimi olarak tanımlar.

Harvey’e göre; ortada açıkça fetişizm vardır. Fetişizm temelde yatan anlamları gizleyen yüzey görünümüne duyulan ilgidir. Ama burada fetişizm doğrudan doğruya, kültür ve zevk alanlarının dolayısıyla, ekonomik farklılıkların gerçek temelini gözden saklamak için kullanılmaktadır. Modernist yöneliş, kısmen pratik, teknik ve ekonomik nedenlerle, ama aynı zamanda ideolojik nedenlerle, kentsel yaşamda sembolik sermayenin önemini bastırmak için özel bir çabadır. Bu bastırılmış arzu muhtemelen piyasayı daha çeşitlenmiş kentsel çevreler ve mimari üsluplar yaratmak için önemli rol üstlenmiştir. Bu rolü de büyük ölçüde postmodernistler üstlenmiştir (Harvey [44]).

Dolayısıyla, mekansal yapının değişimi küreselleşme ile birlikte hız kazanmıştır. Postmodernizmin, parçacıl olarak tüketici beğenisine ve zevkine uygun hizmet üretme talebi, küreselleşmenin, iletişim, ulaşım ve haberleşmenin dünya çapına yayılma gelişimi ile teknolojinin de yayılmasına neden olmuş ve ortak beğeniler dünya çapına yayılmıştır. Ekonomik durum neticesinde, zevke uygun tasarımı sadece zenginler karşılayabilmiş, bu ise ekonomide olduğu kadar mekanda da farklılaşmaya neden olmuştur. Yeni küresel sistem ile oluşan tüketim kültürü, kent mekanının da tüketilmesine neden olmuştur. Günümüzün tüketim anlayışı, üst gelir grubunun beğenisine sunulan barınma, çalışma, dinlenme ve eğlenme mekanları olmuştur.

Amerikan kentinde mekansal yapının farklılaşması sürecinde, özellikle 1930’lardan Sonra alt kentleşme etkili olmuştur.

1970’ler boyunca da Amerika ve Avrupa kentlerinde, kültür yerel hükümetlerin ve iş ortaklıklarının girişimci stratejilerinde bir araçtan daha fazlası haline gelmiştir. Savaş sonrası ekonominin sonrasına değişimde, en büyük modern sanat müzesini inşa eden, finansal sektörün canlılığını da sağlamaktadır. Kıyı alanını, dok alanı döküntülerinden, park alanı ve marinalara dönüştürenler, yönetim ve uzman toplulukların genişlemesi

için olanaklar yaratmaktadırlar

Mekansal engeller azaldıkça, dünya mekanlarının neler içerdiğine çok daha duyarlı hale gelinmektedir. Esnek birikimin özelliklerinden biri, birçok coğrafi niteliği sömürerek bu nitelikleri kendi bütünsel varlığının içsel unsurları olarak yeniden biçimlendirmesidir. Örneğin emek üzerindeki denetimin tarzında ve gücünde görülen coğrafi farklılaşmalar ve işgücünün niceliğinde ve niteliğinde varolan farklılıklar, şirketlerin yerleşme stratejilerinde çok daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bazen bomboş yerlerde yeni sanayi bölgeleri ortaya çıkabilmektedir. Ama daha da sık görülen, yeni bölgelerin daha önce var olan bir işgücü vasfı ve kaynak birleşiminde yükselmesidir. Mekansal engellerin azalışı, artık küresel bir kentsel sistem haline gelmiş olan bir bütün içinde hiyerarşinin yeniden düzenlenmesi ve yeniden vurgulanması sonucunu yaratmaktadır. Özel nitelikler taşıyan yerel maddi kaynakların varlığı, ya da bunların çok düşük farkla da olsa daha ucuza elde edilebilmesi, gittikçe daha büyük önem taşımıştır. Değişik yerel piyasalarda zevklerde görülen farklılaşma da deste üretimi ve esnek tasarım koşulları altında daha kolay sömürülebilmektedir (Harvey [44]).

Küçük yerleşmeler, kentler, bölgeler ve ülkeler arasındaki mekansal rekabette, özel niteliklere sahip mahallerin aktif olarak üretilmesi önemli bir koz haline gelmiştir. Kentlerin başka kentlere göre kendinin ayırt eden bir imaj oluşturma, hem sermayeye, hem de istenen türden insanlara cazip gelecek bir mahal ve gelenek atmosferi yaratma yönündeki çabaları bu bağlamda daha iyi kavranabilmektedir. Mahaller arası rekabetin keskinleşmesinin, uluslararası rekabetin artan türdeşliğinde daha farklılaşmış mekanlar yaratması beklenebilmektedir. Ama bu rekabet, kentleri birikim sistemlerine açtığı ölçüde, Boyer'in (1988) "tekrarlanan" ve "seri halinde" tekdüzelik olarak belirttiği gibi sonuçlanmaktadır. Zaten tanıdığımız örüntülerden ve kalıplardan bütün kentler için özdeş bir atmosfer yaratmaktadır: New York'ta South Street Seaport, Boston'da Quincy Market, Baltimore'da Harbor Place... (Harvey [44]).

Günümüz metropollerine, küreselleşme ile yerelleşme arasındaki çatışmalar damgasını vurmaktadır. Küreselleşme, "yerler mekanı"nın yerini bir "akışlar mekanı"nın alması yönünde bir eğilim anlamına gelir (Berner [93]). Mekan açısından sınırlı olmasına ve belirli yerlere gönderme yapmasına rağmen, yerellik, coğrafi değil, öncelikle toplumsal bir kategoridir. Giddens'in, "etkileşimlerin şu veya bu şekilde yoğunlaşmasına yarayan kesin sınırları" olan fiziksel bir yer olarak tanımladığı "yerel" kavramından yola

çıkarak, belli bir yerde yaşayan insanların ilişki, karşılıklı bağımlılık ve etkileşimlerine işaret edilmektedir. Dickens'e göre, yerellik kavramı, şu iki şeyi birbirine bağlar: "İnsanların birbirleriyle ve fiziksel çevreyle etkileşim biçimleri ile deneyimleri". O halde yerellik, günlük yaşamın odağıdır; insanların sadece ikamet ettikleri yer değil, yaşamlarının çoğunu geçirdikleri, yaşam dünyalarını oluşturdukları yerdir. Bu da, her zaman geçerli olduğu düşünülmemesi gereken bir varsayımdır (Berner [93]).

Yerellikler sadece varlıklarıyla bile arazi piyasasını, dolayısıyla, kentin fiziksel görünümünü ve imajını değiştirdikleri için son derece önemli bir role sahiptir. Birçok gözlemci, özellikle kent planlamacıları, gecekondu bölgelerini, geri kalmış ve marjinal bölgeler sayar, yeterince kalkınma sağlanamadığı için günümüzde de varlığını sürdüren, modern öncesi kalıntılar olarak görür. Ancak yoksulların yaşadıkları yerellikler, ekolojik anlamda "kent köyleri" değil, Wirth'e (1938) göre, kentlilik ve kentlileşmenin kurucu ögesi olan çeşitlilik ve heterojenliğin bir parçasıdır. Yerellikler, dinamik kentsel gelişim sürecinin tehdit ettiği adacıklar değildir; tersine, bu sürecin birer ürünüdür (Berner [93]).

Postmodernizmle birlikte öne çıkan ve mekanın değişimine yol açan bir kavram da mekanların pazarlanmasıdır. Küresel kentlerin uluslararası düzeyde yarışabilmesini sağlamak amacıyla, mekansal farklılaşma ile ortaya çıkan ikili yapı da, kazanan grup olarak nitelendirilen mekanlar metaya haline dönüştürülerek, değişmekte, yeniden üretilmekte ve pazarlanmaktadır. Bu pazarlamada ise, genellikle tarihi geçmişe sahip, ilgi çekebilecek, pazar alanına sunulabilecek kentler önem kazanmaktadır.

Marx, tarihte olayların iki kez gerçekleştiğini söylemektedir. Birincisinde bu olayla gerçek bir tarihsel değere sahipken, ikincisinde, birincinin karikatürü, bir serüvenidir ve efsane olmuş bir göndergeden beslenmektedirler. Böylece kültürel tüketim karikatürsü direnişin, artık olmayanın, yani tüketilmiş olanın yanılsamalı bir çağrışımının zamanı ve yeridir (Baudrillard [25]). Postmodernizm de, bir yandan her türlü tarihsel süreklilik ve bellek duygusunu terk ederken, bir yandan da tarihi yağmalama ve orada ne bulabilirse onu şimdinin bir boyutu gibi masetme konusunda yetenek geliştirmiştir. Örneğin postmodernist mimari geçmişten bölük pörçük unsurları eklektik biçimde alır ve bunları kendi keyfine göre karıştırır (Harvey [44]).

Müze kültürünün gelişmesi ve 1970'li yıllarda ilk adımlarını atan ve bugün filizlenen

bir “miras sanayi” tarihin ve kültürel biçimlerin ticarileşmesine bir başka popülist renk katmıştır. Hewison (1987), postmodernizm ile tarihsel miras sanayi arasında bir bağ kurmuştur, çünkü “her ikisi de şimdiki hayatlarımızla tarihimiz arasında sık bir ekran yaratmaktadır” demektir. Hewison’a göre ev artık bir makine gibi görülememektedir, “ev, içinde yaşanacak bir antikadır.” Hewison’un (1987) “tarihsel miras sanayi” olarak adlandırdığı şey, 1970’den bu yana İngiltere’de aniden büyük bir ticaret konusu haline gelmiştir. Müzeler, kır evleri, geçmiş görünümüleri yansıtan yeniden inşa edilmiş / rehabilite edilmiş kentsel peyzajlar, geçmişte var olmuş altyapının taklit edilmesiyle üretilen kopyalar, İngiltere’de peyzajın dönüşümünün öylesine ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ki, Hewison’a göre sürecin ulaştığı noktada İngiltere’nin ana sanayi dalı olarak mal imalatından miras imalatına geçtiği söylenebilir. Ancak, postmodernizmin tarihsel alıntı yapma ve popülizm eğilimi, nostalji güdüsüne cevap verme çabasından ayırt edilememiştir (Harvey [44]).

Jencks’e göre, herkes zihninde başka yerlerde yaşanan deneyimlerden, sinemadan, televizyondan, sergilerden, turizm broşürlerinden, popüler dergilerden vb, edinilmiş bilgilerden oluşan bir hayali müze ile dolaşmaktadır. Eğer farklı çağlarda ve kültürlerde yaşama olanağı varsa, kendimizi şimdiki zamanla, yaşanan yerle sınırlamamak gerekmektedir (Harvey [44]).

Küreselleşme sürecinde mekanların tüketilmesi sadece tarihi mekanların tüketilmesi kapsamında kalmamıştır. Aynı zamanda doğa da geri dönüşümsüz olarak tüketilmektedir. Baudrillard’a göre; uçsuz bucaksız bir kent dokusuyla çevrili bir örneklige indirgenmiş, küçük bölgeler halinde ve yeşil alan, doğal park ya da ikinci konutlara dekor biçiminde, kapatılmış olarak hizmete sunulan bir kır biçimi altında doğanın yeniden keşfi de aslında, doğanın yeniden çevrimidir. Yani aslında, özgün bir varoluş değil, bir simülasyon modeli, dolaşıma sokulmuş doğa göstergelerinin tüketimi, kısaca yeniden çevrilmenmiş bir doğadır. Kent ve sanayi ortamının etkisiyle yeni kıtlıklar ortaya çıkmaktadır. Mekan ve zaman, temiz hava, yeşillik, su, sessizlik...eskiden bedava olan ve bol bol kullanılan mallar, yalnızca ayrıcalıklıların erişebildiği lüks mallar haline gelirken üretilmiş mallar ya da hizmetler kitlelere sunulmaktadır (Baudrillard [25]).

Postmodern süreç içerisinde gelişen küresel kentlerin en belirgin özelliği, artan gelir dağılımındaki eşitsizliğin kent mekanına yansması ve bunun sonucunda oluşan ikili

kentsel yapıdır. Toplumsal ve ekonomik farklılaşma, ayrışma ve parçalanmışlık kendisini en açık biçimde konutta da hissettirir. Aslında konut konusunda da farklılaşmanın içinde benzeşme görülmektedir. Yani bir yanda alt ve üst gelir gruplarının konutları arasında açık bir biçimde farklılaşmalar bulunurken, diğer tarafta bu kutuplaşan yapıların kendi içerisinde de benzeşme yaşanmaktadır. Üst gelir grubuna ait insanlar, kendilerine daha çok (kent merkezi içinde ya da dışındaki) kapalı/korunaklı sitelerde postmodernizmin onlara sunduğu mekanlarda yer bulurken, kentin yoksul kesimi kentin çeperindeki gecekonduarda ya da yaşam kalitesi düşük eski konut bölgelerinde yaşamaktadır. Dolayısıyla kentsel hizmetlerin çoğu, özel güvenlik önlemleri ile korunan kapalı sitelere sunulurken, bakımsızlık ve ihmal nedeniyle gerçek kent kimliğini sunan tarihi merkezler ihmal edilmektedir.

City of Quartz'da, Mike Davis, Los Angeles'daki kamusal mekanların gözetleme ve güvenlik prosedürleri tarafından yeniden şekillenmesini tanımlamaktadır. Kentsel mekanlara karışmış yabancılar ve suç korkuları, özel güvenlik güçlerinin korunaklı ve yasaklı toplumların ve maksimum gözetimin olduğu kentsel mekan tasarım hareketin büyümesini ve yayılmasını sağlamıştır. Bunlar aynı zamanda çağdaş kent kültürünün de bir kaynağıdır. Eğer kent yaşamının somut eşitsizlikleri ile ilgilenmenin bir yolu çeşitliliği estetikleştirmekse, diğer yolu da korkuyu estetikleştirmek olmuştur (Zukin [99]).

Diğer taraftan sınıflara ait konut biçimini sembolik sermaye ile ilişkilendirmek mümkündür. Küreselleşmenin getirdiği toplumsal ve ekonomik ayrışmanın, mekana yansması, mekanı da ayrıştırması ve yine küreselleşme nedeniyle mekanı şekillendiren yapılar ve dokular, sembolik sermaye kapsamında ele alınabilmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin; sembolik sermaye ile dışavurumuna en iyi örneklerden biri de konuttur. Barınma, bireylerin kendilerini dış etkilerden korumak ve aile yaşantısını sürdürebilmek için sahip oldukları konut anlamına gelirken; sermaye biçimleri ile farklı anlamlar taşıyarak arz ve talep edilmektedir.

Konut ve kentsel mekan tüketiminin sembolik sermaye açısından sosyal ayrışmaya neden olan önemli etkenler olduğunu düşünebilir. Savage vd.lerinin (1992) öne sürdüğü şekliyle konut sahipliği ve kültürel varlıklar son dönemde önem kazanmış ve kültürel (aynı zamanda da ekonomik ve sosyal) farklılaşmayı yaratan ve ortaya koyan konutlara ilgi artmıştır. Konu genellikle kültürel bağlamı çok açık olan konuta bağlı olarak

soylulaştırma açısından tartışılrsa da, yeni konut stokunu üretenlerin de projelerini satmak için imaj ve yaşam tarzı konularına yoğunlaştıkları bir gerçektir (Korkmaz Tirkeş [100]).

Sembolik sermayenin mekanla etkileşimi farklı yollardan olabilmektedir. Bunlardan biri banliyöleşme/altkentleşme ya da gösterişli bir eve sahip olmak yani “idealinizdeki ev”e sahip olmaktır. Aslında “idealinizdeki ev” başlı başına bir sembol ve bu sembolün dayatılmasıdır. Tarihsel bir kurgu olarak “ideal ev”in konfor, rahatlık, saygınlık gibi sembolik çağrışımlarıyla orta sınıf kültürünün odak noktası haline gelmesi, 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, değer ve özlemlerin tüketimle iç içe geçmeye başladığı döneme rastlamaktadır. Bu dönem, gerek Kıta Avrupa’sında gerekse Kuzey Amerika’da, yeni ortaya çıkmaya başlayan bir bürokrat ve uzman meslek sahibi kesiminin, sanayileşen kentlerin fiziki ve sembolik coğrafyasında kendilerini alt tabakalardan, özellikle işçi sınıfından ayırıştırma çabası içinde, kent dışındaki banliyö tarzı yerleşmeleri tercih ettikleri bir dönem olmuştur. Bu tarz yerleşmeler, bu sınıfları kentin diğer kişilerinden ayıran bir sembol haline gelmiştir. Ayrıca, Korkmaz Tirkeş’e göre; belirli grupların beğeni ve yaşam tarzlarına yönelik semboller ve işaretler barındıran konut projeleri, özellikle lüks konut satışları, işlevsel yönleri bir kenara bırakıldığında ev değil yaşam tarzı satın alındığına yönelik yaklaşımlarla yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında günümüzde üst ve üst orta gelir gruplarının konut tüketiminin barınma ihtiyacının çok ötesinde, oluşturulmak istenen imge ve yaşam tarzını desteklemekle ilgilidir [100], [92]. Bu konu daha çok ekonomik ve sosyal sermayenin, sembolik sermaye şeklindeki dışavurumunun göstergesi olup aslında sahip olunan çevre ile yeni bir kültürel sermaye de yaratılmaktadır.

Sembolik sermayenin mekanla diğer bir etkileşimi ise “gentrification/soylulaşma”dır. Yeni orta sınıf olarak ayırıştırılan grupların birçok kent merkezinde tarihi dokuyu yenilemek ve orada yaşamak şeklinde bir yaklaşım içinde oldukları ve bu bireysel çabalar sonucunda bu alanları yenileyerek, eşitsizlik boyutuyla ön plana çıkan kullanıcı değişimlerine yol açtıkları bilinmektedir. Bu gruplar kültürel sermayeleri sayesinde tarihi dokuya hassasiyet göstermekte ve bu dönüşümü sağlayıp orada yaşayarak, bu kültürel zenginliklerini görünür kılmaktadırlar. Bu da, tüketimin bu grupları diğerlerinden ayırıştırmasının ve bu eylemin simgesel yönünün bir göstergesi olarak öne çıkmıştır (Korkmaz Tirkeş [100]). Gün geçtikçe, bu “soylulaşmış” alanların değerinin

artması, toplumsal yeniden dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Gittikçe artan mülk değerlerini, kültürel sermaye açısından zengin ancak ekonomik sermaye açısından düşük kişiler karşılayamazken, mekanın yeni sahipleri ekonomik sermayeleri yüksek kişiler olmaktadır. Dolayısıyla soylulaşma sürecinde, sahip olunan bu kent mekanı, ekonomik sermaye açısından zengin kişilerin sembolik sermaye açısından da zenginleşmelerine neden olmaktadır.

Mekanda sembolik sermayenin alt gelir grupları tarafından üretilmesi konusuna bakıldığında, alt gelir gruplarının bir kısmının ekonomik sermayeleri sonucu mekanda elde ettikleri sermaye biçimi gecekondu olduğu görülmektedir. Gecekondulara sahip olan bireyler ve toplum, burada kendilerine özgü sosyal ve kültürel sermaye ile bu sembolik sermayelerini oluşturmaktadırlar. Yoksul kesimin yaşadığı ve kente tutunmaya çalıştığı boyut genellikle mekanda gecekondulaşma olarak belirir. Doğan’a göre, gecekondulaşma, kıyı yağması, ikili kent yapısı gibi kentsel sorunlar dönüşümlere uğrayarak sürmektedir. Gecekondular artık kullanım değeri ön planda olan ve piyasa dışı ilişkilerle üretilen bir ürün olmaktan çıkarak ticarileşmiştir (Doğan [91]).

Dolayısıyla sembolik sermaye bir tür aynılaşma içinde hareket etmektedir. Bu aynılaşma gündelik yaşamımızı da etkilemektedir. Kapitalizmin dünya ölçeğinde örgütlenmesi, tüketim biçimlerini de aynı kalıplara sokmuştur. Örneğin alışveriş ihtiyacı da, standartlaşmış markalardan karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu Douglas ve Isherwood’un (1980) da ifade ettiği gibi bir damgaya sahip olmanın, sembolik bir sermaye getirmesi ilişkisi ile örtüşmektedir. İnsanın gereksinimlerini karşılama konusundaki tercihleri de, aynı/standart pazardan karşılanınca, tüm mekanın aynılığı meydana gelmektedir. Dolayısıyla örneğin bireyin sahip olduğu giysi bireyin, kentteki yapı olarak alışveriş merkezi ise kentin sembolik sermayesi ise, bireyin de kentin de sembolik sermayesinin standartlaştığı görülmektedir.

Sermaye türlerinin sembolik sermaye şeklinde mekan, konut, eşya, müzik, giyim vb. şekillerde dışavurumu, bazı araçlarla gerçekleşmektedir. Featherstone’a göre; kendi kendini yenilemeyi, geliştirmeyi, kişisel dönüşümü vurgulayan, mülkiyetin, ilişkilerin ve ihtirasların nasıl idare edilebileceği ve tatmin edici bir hayat tarzının nasıl inşa edilebileceği hakkında öğütler veren tüketim kültürü dergileri, gazeteler, kitaplar, televizyon ve radyo programları tüm gruplar açısından anlamlıdır [97], [98]. Bourdieu “yeni kültür araçları” dediği kavramını, 1984 yılında, Fransız toplumunu kişisel

beğenileri ve tüketim normlarına göre analiz ederken saptadığı yeni sınıf oluşumlarından biri olan yeni küçük burjuvalar ve onların beğenilerini etkileyen veya belirleyen kültür araçlarını tanımlamıştır. Kültür araçları; hizmetlerin yerine getirilmesini ve simgesel malların üretimi, pazarlanması ve yayılmasını sağlayan medya, tasarım, moda, reklam alanlarında ve “ikincil” entelektüel mesleklerde yer alan gruptur. Kültür araçları esas olarak hem kültür endüstrisinin üretimini hem de tüketicinin beğenileri “yönlendiren” bir konumda yer alırlar. Bunun dışında gündelik hayatımızın çeşitli alanlarında yaygın olarak belirli rol ve işlevlerle karşımıza çıkarlar. Bunlardan bazıları “beğeni yaratmak” (taste maker), “modayı belirlemek” (trend setter) gibi ön açıcı ve eğitici pozisyonlar olabileceği gibi, “bilgi simsarlığı” (knowledge broker), “kapıcılık” (gate keeper) gibi eleyici ve belirleyici görevlerde bulunmak da olabilir (İnce [104]). Dolayısıyla; simgesel mal arzının giderek arttığı göz önüne alındığında, yeni simgesel mallar üretebilmek için çeşitli gelenekleri ve kültürleri yağmalama ve bu malların kullanımında başvurulacak zorunlu yorumları sağlama kapasitesine sahip kültür uzmanlarına ve araçlarına olan talep artmaktadır [97], [98].

Özellikle kültür araçları sayesinde metalar geniş bir kültürel çağrışımlar ve yanılsamalar silsilesini üstlenebilecek şekilde özgürleşmektedir. Özellikle reklamlar bu durumu sömürmede yetenekli olup sabun, bulaşık makineleri, otomobiller ve alkollü içecekler gibi sıradan tüketim mallarına romantik sevdâ, egzotiklik, arzu, güzellik, doyum, ortaklaşacılık, bilimsel ilerleme ve iyi hayat imgeleri iliştiirmektedir [97], [98]. Günümüzün medyatik kültüründe, “idealinizdeki ev” sözcükleri de, reklamlarda, televizyonda, dergilerde sürekli üretilen görüntüleri çağrıştırmaktadır. Böylece dilde kurulan bağlantılardan çok, görüntüler önem kazanmaktadır. Bu görüntülerdeki pırıl pırıl mutfaklar, steril banyolar, çiçekli bahçeler, asıllarından daha gerçek, düşlenenden daha güzel ideal evi, gözler önünde canlandırmaktadır. Bu çok farklı nitelikte, büyüklükte ve fiyattaki konutların reklamlarında hep aynı iki özelliğinin vurgulandığı görülmektedir. “İstanbul’un dışında”, ama “çok yakın”; otoyol üzerinden otomobille “birkaç dakikada ulaşılabilir” mesafede ve hepsi “çağdaş yaşamın gerektirdiği her tür konfor” ibaresiyle tanımlanan “otopark”, “çocuklar için oyun bahçesi” ve “spor imkanları” temin etmektedir (Öncü ve Weyland [92]).

Dolayısıyla, postmodern yaklaşım ile birlikte önem kazanan kavramlardan biri de sembolik sermaye kavramı olmuştur. Sembolik sermayeye sahip olmak ya da sahip

olmak için mücadele, toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve mekansal yapısını da etkilemiş ve bu yapılardan etkilenmiştir.

Kentsel yaşamın geçtiği diğer alanlar da küreselleşme ile birlikte farklılaşma ve aynılaşıma süreçlerini yaşamaktadırlar. Bu alanların başında, işyerleri, kamusal alanlar, alışveriş merkezleri vb. gelmektedir.

Küreselleşme ile kamusal alan da hem kavramsal olarak hem de içerik olarak değişmiştir. Önceden kamusal alan denilince akla gelen kentsel mekan sokak ve meydan iken, artık eskinin kamusal alanı olarak nitelendirebileceğimiz bu mekanların birçoğu sadece ulaşım için bir aktarma noktası olarak kullanılan mekanlar haline gelmiştir. Kamusal alan kavramına konu olan yeni mekanlar ise büyük sitelerin içindeki sadece o sitedeki kişilere özel donatı alanları, fuar alanları ve de en önemlisi alışveriş merkezleri olmuştur.

Kamusal mekanlar, kamusal alanın kimliği ve anlamı değiştikçe, aşamalı olarak daha az kamusal hale gelmektedirler. Güvenlik için yükseltelen ilgi, en fazla fark edilen görsel özelliklere ilham vermiştir: duvarlar, özel güvenlik korumaları ve gözetim altında korunan mekan. Altı çizilen varsayım, kar getiren kamudur (paying public). Bu kamu, kamusal mekanı görsel tüketimin bir objesi olarak değerlendirir (Zukin [99]). Yani kar getiren kamu, kamu yararının önüne geçerken, kar getiren yapılaşma da kamusal alanın önüne geçmektedir.

Tarihsel değerler ve özellikle tarihi kamusal alanlar, son yıllarda süregelen spekülasyon amaçlı kar elde etme olgusuna hizmet edecek en önemli mekanlar olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, eskiyen ya da eskimeye mahkum edilen kent mekanları, potansiyel dönüşüm alanları olarak görülmektedir. Özellikle kullanılmayan ya da kapasitesinin altında kullanılan kent limanları ve çevresi, kent merkezlerine yakınlıkları da göz önüne alındıklarında, küreselleşmenin tüketim mekanları olarak cazip kamusal alanlardır. Limanda yapılan işlerin nitelikleri, teknolojinin de ilerlemesi ile değişirken, bu mekanların ne olarak yeniden işlevlendirileceği, merkezi ve yerel yönetim kadar özel sektörlerin ve yatırımcıların da ilgisini çekmekte, hatta “kamu yararı” ya da “spekülasyon amaç” konusunda çoğu kurum ya da kişiyi karşı karşıya getirebilmektedir. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm projeleri, dönüşüm alanlarının ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel yapısının uzun vadeli olarak iyileştirilmesini hedeflemekten çok, farklı çıkar grupları

için bir gelir kaynağına dönüşmeye başlamıştır.

Central Park, Bryant Park ve Hudson River Park; kamusal mekanların aşamalı olarak nasıl daha az kamusal hale geldiklerini sergilemektedirler: onlar son 100 yıldaki herhangi bir zamandan daha dışlayıcı olmuşlardır (Zukin [99]).

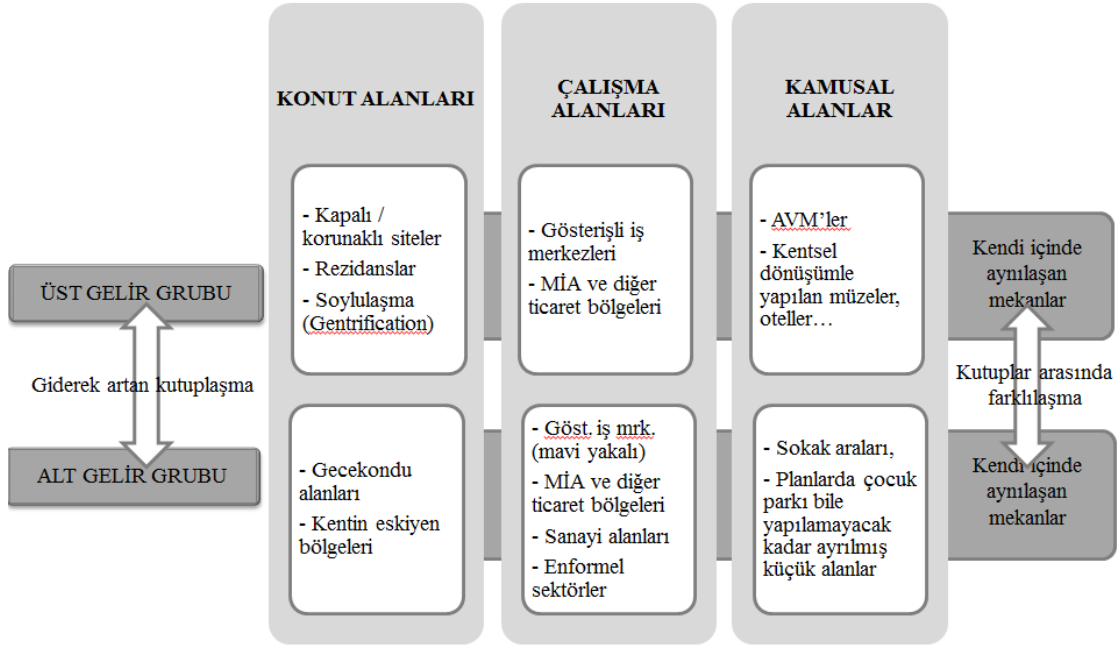
Küresel ve lüks tüketim ile kapitalizmin mekana diğer bir yansıması da büyük alışveriş merkezleridir. Doğan'a göre; eskiden küçük burjuvaziye bırakılmış olan perakende ticaret alanları uluslararası sermayeyle işbirliği içinde ya da tek başına, büyük sermayeler tarafından yerleşmeler arası zincirler halinde örgütlenmeye başlamışlardır. (Doğan [91]).

Alışveriş merkezlerinin ikinci bir boyutu da postmodernizmde kamu mekanı olma özelliğidir. Zukin'e göre; kamusal alanlar fiziksel olarak, coğrafi ve sembolik merkezler olarak, yabancıların kalabalığa karıştığı toplanma noktaları olarak önemlidirler. Birçok Amerikalı, alt kentlerde doğmakta ve büyümekte, zamanımızın egemen kamusal mekanları olarak alışveriş merkezlerini kabul etmektedirler. 1980 ve 1990'lar boyunca, alışveriş merkezleri kamu kurumlarının özel mülkiyet üzerinde gerçek görevini yapabildiğinin kanıtı olarak otel, postane, hatta okul alanları haline gelmiştir (Zukin [99]).

Büyük alışveriş merkezleri tam bir kent haline dönüşmüştür. Tenis kortları, ibadet yerleri, butikler, kütüphaneler, hatta kış sporları alışveriş merkezinde yer almaktadır. Bu alışveriş merkezlerinde yalnızca ayakkabı bağından uçak biletine kadar her şey satın alınmakla kalınmaz, aynı zamanda sigorta şirketleri ve sinemalar, bankalar ya da sağlık hizmetleri, briç klübü, sanat sergisi de bulunur. Önemli bir diğer özelliği de saate bağlı kalınmamasıdır. Gezinti yerleri tıpkı sokaklar gibi, haftanın yedi günü açıktır. Alışveriş merkezleri yalnızca emeğin ve paranın değil, mevsimlerin de ortadan kaybolduğu tüm gerçek yaşamın yüceltilmesidir

İmajı yaratanlar kolektif bir kimlik yaratmaktadırlar. Bunlar, Disney Şirketi gibi medya şirketleri, müze ya da politikacı olabilirler ve kamu kültürü için yeni mekanlar geliştirebilirler. Central Park, Broadway Tiyatro Bölgesi, Empire State Binası gibi 19. yy. sonu ve 20. yy. başındaki önemli kamusal mekanlar; Disney World, Bryant Park ve Sony Plaza'nın eğlence tabanlı perakende dükkanları ile birleşmişlerdir. Kent yaşamına hazırlıklarını sorgulamadan bu mekanları kabul etmek, görsel cazibeye ve özelleşmiş

kamu kültürüne yenilme riski demektir. Oteller, restoranlar, yeni tüketim ve gelişmemiş arazinin boşlukları sadece çalışma mekanlarından daha fazlası olmuştur: Onlar coğrafyayla ekolojiyi yeniden şekillendirmişler ve bunlar yaratıcılığın ve dönüşümün mekanları olmuştur (Zukin [99]).

Şekil 3.7 Postmodernizm döneminde gelir farklılığına göre mekansal yapılanma

Günümüzde büyük kentlerin tarihsel geçmişi, uluslararası turizm piyasasında “seyirlik” mekanlar ve yapılarda somutlaştırılıp pazarlanmakta ve tüketilmektedir. Bir kentin ne denli uzun ve zengin tarihsel geçmişi varsa, o denli kolayca fotojenik görüntülere dönüştürülüp, renkli broşürlerde, cep kitapçıklarında, dergi sayfalarında, televizyon ekranlarında satışa sunulabilmektedir. Turizm endüstrisi müşteriye alıştığı yaşam biçimi ve konfordan uzaklaşmadan, yeni mekanlar ve insanlar görüp “seyretme” fırsatını pazarlamaktadır. Yakın zamana kadar “seyahat etmek” bilinmeyenlerle dolu bir yolculuğa çıkmak anlamına gelip, “seyyah” ise, yabancı diyarlarda heyecanlı serüvenler yaşayan kişi iken; günümüzün turisti için, macera ve belirsizlik korkulu bir rüya, yolculuğun iptali için en önemli nedendir. Turist olmak, reklam broşürlerinde görüntülenen mekanları ve insanları “yakından” ama yaklaşımadan, dahil olmadan, sorumluluk almadan, tiyatroya gider gibi izleyip, evine dönmekten ibarettir. Bu anlamda turist olmak için uzun mesafeler kat etmek gerekmemektedir. Sıradan yaşamın sürüp gittiği sokakları, mahalleleri, yapıları, geçmişin derinliklerine uzanan güzellikleriyle

yeniden keşfetmek ve seyretmek her zaman mümkündür. İstanbul'un üst ve orta sınıfları da, yaşadıkları kentin taşının toprağının “tarih” olduğunu, uluslararası kitle turizm piyasasına açılma sürecinde keşfetmişlerdir (Öncü ve Weyland [92]).

3.3.3 Postmodernizm Döneminde Kent Kimliği ve Mimarlık

Fiziki mekan, sembolik anlamlarından arındırılmış, boş bir mekan değildir, ancak kültürel özellikleriyle okunabilmektedir. Metropolün iktidar ilişkileri içinde, fiziki mekan, çeşitli kültürel, siyasi, ekonomik anlamlar taşıdığı için önemlidir. Bu nedenle mekan bir metafordan ibaret değildir. Siyasi seçkinlerin, küreselleşme tasavvurlarını hayata geçirmek için gerçekleştirdikleri mekansal operasyonlar bunun en çarpıcı ve görünür örneğidir (Öncü ve Weyland [92]). Bu etkileşimin en net okunabildiği dönem postmodern yaklaşımın egemen olduğu dönemdir. Postmodern yaklaşımın modern kentlere verdiği tepki, dönemin ekonomik ve politik yapısı ile birlikte kentin kimliğini de değiştirmiştir. Sosyal, kültürel yapının da değişimi ile birlikte özellikle kent mekanında gözle görülür farklılıklar yaşanmıştır.

Postmodern yaklaşımın, modernizmin basit, yalın ve kimliksiz kentler yaratmasını eleştirip, yerelin ve kültürün ön plana çıkarılması gerekliliğini savunduğunu hatırlarsak, aslında amaç gerçekten kültürel yapıya öncelik vermekse bu konuda başarılı olamadığı, kendisinin de farklı yönden bir kimlik yoksunluğu türettiği görülmektedir. Çünkü postmodern yaklaşımın farklılık yaratma fikri altına sığınarak, bu dönemde biryandan turizm pazarına sunulacak gösteri mekanları yaratılırken, biryandan da kapitale hizmet edecek prestij mekanları türetilmiştir. Diğer sınıfların talepleriyle pek de ilgilenilmeyen bu dönemde ortaya çıkan kentsel manzara mekanda farklılaşmanın tezahürü olan ikili yapı olarak ele alındığında, bir tarafta eklektik mimari biçimlerle tasarlanan lüks konutlar ya da toplu konutlar, birbirine benzeyen iş merkezleri, alışveriş merkezleri ve diğer tüketim mekanları, diğer tarafta yoksulluğun hüküm sürdüğü kentleşme olarak alt gelir grubu konut alanları, gecekondu ya da çöküntü bölgeleri aynı tip kimliğe sahip yerleşim alanları olmuştur.

Harvey, postmodern yaklaşımda sosyal sınıfların sembolik sermayesinin mekana yansıtılmasına değinmektedir. O'na göre; postmodernizm toplum içindeki sosyal, ekonomik ve politik pratiklerin bir taklidi olarak görülmelidir. Ancak toplumsal yelpazenin diğer ucunda artan refah, güç, otorite, bambaşka bir atmosfer yaratmaktadır.

Örneğin Philip Johnson'ın yaptığı postmodern AT&T binasının içinde çalışmanın, Mies van der Rohe'un modernist Seagram binasında çalışmaktan ne farkı olduğunu anlamak güçtür. Ancak dışarıya verilen imge farklıdır. Mimara göre AT&T yeni bir cam kutudan ziyade, şirketin soyluluk ve güçlülük imgesini ortaya koymaktadır. Böylece lüks konutlarda ve şirket genel merkezlerinde, estetik tutumlar sınıf iktidarının bir ifadesi haline gelmektedir (Harvey [44]).

Küreselleşme bağlamında kültür-mekan ilişkilerini yeniden kavramlaştırma gereğini vurgulayan çalışmalar, 1990'ların ilk yarısında, postmodernizm tartışmalarının en hararetli olduğu döneme rastlamıştır. Postmodern kimlik senaryoları, milli kimliklerin git gide zayıflayacağını, yerini “yeni aşiretlere” bırakacağını savunmaktadır. Modern ulus devletlerin coğrafi sınırlarıyla tanımlanan vatandaşlık kimliğinin giderek önemini yitirdiği, insanların mekana bağlı olmayan ulus ötesi “esnek” aidiyetler benimsediği “postmodern” bir gelecek düşü, günümüzde çok naif görünmekle birlikte; küresel kültürel ağların yoğunlaşmasıyla birlikte, ulus devletlerin sınırlarını aşan sosyal ağların güçlendiğini söylemek mümkündür. Ancak aynı zamanda, ayrımlar üstüne kurulmuş, yakın zamana kadar milli kültür potasında eridiği varsayılan, aidiyetlerin de küresel akışkanlıkla birlikte “yeniden” gündeme gelmesi, dünya ölçeğinde kültürel akışkanlık ve harmanlanmanın “mutlu bir çok kültürlülük” yerine, yeni gerilim ve karşıtlıklar ürettiğini hatırlatmaktadır. Bir yanda ulus ötesi sosyal hareketlerin palazlanması, diğer yanda ulus altı denilebilecek yerel kimliklerin ve aidiyetlerin “küreselleşmesi” küresel kültür akışkanlığının farklı yüzleri olarak belirlemektedir (Öncü ve Weyland [92]).

Kent kimliği ile ayrı düşünülemez bir konu olan kültür, kentleri kontrol etmenin güçlü bir ifadesidir. İmajların ve hatıraların kaynağı gibi, özel mekanların kime ait olduğunu sembolize etmektedir. Mimari temaların bir düzeni gibi, tarihi korumaya ya da yerel mirasa dayalı kentsel yeniden gelişim stratejilerinde yönlendirici bir rol oynamaktadır. Yerel üretim sanayilerinin yok oluşu ve yönetimdeki ve finanstaki dönemsel krizlerle birlikte kültür, kentlerin daha fazla işi haline gelmiştir. Sanat, yiyecek, moda, müzik, turizmin kültürel tüketiminin büyümesi ve bunu karşılayan sanayiler, hem sembolleri, hem de mekanı üretmede kentin sembolik ekonomisini ve görülür yeteneğini körüklemektedir (Zukin [99]).

Diğer taraftan, farklılık yaratarak ve farklılıkları yan yana bulundurarak çeşitlilik yaratmak adına, postmodern yaklaşımın önemli bir ilkesi olan yerele özgünlükten de

uzaklaşmaktadır. Öncü ve Weyland da “melez kültürler”in yaratıldığından bahsederek bu konuya değinmektedir: Yakın zamana kadar “Batı” tekelinde olan medya-iletişim teknolojilerinin, dünya ölçeğinde yaygınlaşmasıyla birlikte, “melez” kültürel formlar ivme kazanmaya başlamıştır. Klasik Hint danslarını, Hollywood müzikal kalıplarına uyarlayan Hint filmlerinin Afrika’da izleyici rekorları kırması ya da çeşitli “yerel” müzik enstrümanları ve nağmelerini, popüler “Batı” ritimleriyle harmanlayan müzik türlerinin dünya listelerinde en üst sıralara yerleşmesi gibi pek çok örnek, günümüzde kültürel akışkanlığın tek yönlü bir “etkileme” değil, yerel/küresel harmanlanmalar yoluyla gerçekleşen bir süreç olduğuna işaret etmektedir (Öncü ve Weyland [92]). Dolayısıyla postmodern yaklaşım ile birlikte o yere ya da yerele özgü tek bir kimlikten bahsetmek mümkün olmamaktadır. Bu durum genellikle, farklı yerlere ya da yerellere ait birçok kimliğin bir arada bulunması anlamına gelmektedir ki, bu da çoğu zaman bir kimlik tanımı değildir.

Postmodernizmin çıkış noktası olan, farklılaşmış zevk ve kültürlerin coğrafyası bir de güçlü göç ile birleşince ortaya bir sürü küçük İtalya’lar, Havana’lar, Tokyo’lar, Kore’ler, Kingston’lar, Latin Amerika kökenlilerin barrio’ları, Arap semtleri, Türk bölgeleri ve benzeri çıkmaktadır. Ne var ki, kentte bunun etkisi; imgelerin üretimi, temsili görünüm, kostümlü seyirler, sahnelenmiş etnik festivaller aracılığıyla, gerçek coğrafyanın üzerine bir peçe çekilmesidir (Harvey [44]). Özellikle tarihsel ve coğrafi alıntıdan doğan biçimiyle bütün bu eklektizmin ardında tasarlanmış bir hedef bulmak güçtür. Ancak yine de ilkelere baktığımızda ipuçları yakalamak mümkündür.

Postmodernizm sürecinde sadece mekansal kimlik değil, gündelik yaşamı etkileyen kültürel kimlik de değişmiştir. Postmodern mekanda bütün damlardan çanak anten yükselmektedir. Poşet çay, ketçap, Coca-Cola gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Kentin çeperlerindeki fakir mahalleler, ucuz kadın ve çocuk emeğine dayalı turistik eşya üreten açık hava fabrikalarına dönüşmüştür. Hemen her ailenin yurt dışında çalışan akrabaları ya da fertleri vardır. Ana caddeleri süsleyen reklam panolarından semt pazarlarında satılan kalitesiz saatlere kadar, dünyanın dört bir yanından çeşitli tüketim malları, sözcükler, semboller, metropol yaşamının sıradanlığı içinde yer almaktadır. Ancak Eckland-Friedman ve Friedman’in (1995) belirttikleri gibi, dünyanın farklı köşelerinden kopup gelen öğelerin birbirleriyle harmanlanması (melezleşme, kreolleşme) günümüzde çağdaş metropol yaşamının her yerde temel bir özelliği haline

gelmiştir (Öncü ve Weyland [92]).

Harvey'e göre, kurgu, parçalanma, kolaj, eklektizm, bütün bunların dokularına işlemiş bir gelip geçicilik ve kargaşa duygusu, belki de, günümüzün mimarı ve kentsel tasarım pratiğinde hakim olan temalardır (Harvey [44]).

Postmodern yaklaşımın kentin fiziksel kimliğini biçimlendirmedeki aracı en açık biçimiyle mimarlık alanında görülmektedir. Gottdiener, postmodern mimariyi hem bir ideoloji hem de maddi bir uygulama olarak ifade etmektedir. Bir ideoloji olarak postmodern mimari, 1920'ler ve 1930'larda Walter Gropius, Le Corbusier ve diğerleri tarafından kurulan Uluslararası Okul'un hem modern yaşamın yaygınlaşmış ideolojisinin, hem de mimari uygulamanın özgün ideolojisinin tekbiçimci uygulamalarının yadsınmasını dile getirmiştir. Postmodern mimari, yüksek modernist mimarlarca tasarlanan anlayışta bir değişiklik ya da bir yadsıma olarak bütünüyle farklı bir bakış olarak tanımlanmaktadır (Gottdiener [37]). Harvey'e göre ise, postmodernistler mimari tasarım alanında modernistlerin bütün büyük başarılarını devralmışlar, estetiği ve görünüşü en azından yüzeysel biçimde değiştirmişlerdir (Harvey [44]).

Modern mimariye tepki gösteren postmodern anlayışa göre, işlevselliğin tanımı yapılamayacağından anlamını yitirmiştir. Üstelik günümüz koşullarında işlevselliğin evrensel tanımını yapmak kolay değildir; böyle bir tanım için, herkes tarafından doğru kabul edilen bir kuram ya da düşünce sistemine gerek vardır. Bu ise postmodern söylem için olanaksızdır, evrensel doğru yoktur; doğru, zaman ve yer (uzay) boyutları ile sınırlıdır (Karakurt [68]).

Postmodern yaklaşıma göre sanatçı (mimar) kitlenin de beğenisine cevap verecek şekilde mimari formu belirlemekte tam bir özgürlük içinde olmalıdır. Elbette mimarın özgürlüğü pazar mekanizmasıyla sınırlandırılmış bulunmaktadır (Karakurt [68]). Binaların üretimi, her zaman iktidarın aracılığı ve/veya kar etme arasında bir bağıntıyı ve yapımcıların gösterge fonksiyonlarını ifade eden estetik tasarım uygulamalarını kapsamaktadır. Bu uygulamada ima edilen şey, zincir restoranlar (Denny's, Bob's Big Boy), özel restoranlar (oldies dinners, Kaliforniya hamburger restoranları), özel alışveriş merkezleri, eğlence merkezleri ve benzerleri gibi belirli bir tüketici piyasasına uygun olarak düzenlenmiş tasarımlar da olabilir. Bu yolla, üretim ve tüketim ideolojileri

binaların yapımında kendilerini ifade etmektedirler (Gottdiener [37]).

Jameson'a göre, yüksek modernizme ya da Uluslararası Okula karşı isyan, tarihsel ve çevresel bağlamdan koparılmış bağımsız bir heykel gibi duran mimari çalışmayı eleştiren yeni bir estetik bilinç doğurmuştur. Yeni postmodern binalar, artık yüksek modernizmin büyük yapıları ve anıtlarında olduğu gibi kent mimarisi içine farklı ve yüceltilmiş yeni bir ütopya dil yerleştirme çabası yerine, kitlenin beğenilerini yansıtan yerel bir dil arayışı içindedir (Gottdiener [37]).

Şekil 3.8 William Lim & Associates ve Tangguanbee Mimarlık tarafından tasarlanan Gallery Hotel, Singapur [105]

Uluslararası Okuldan kopuş, teknik olarak soyutluğu vurgulayan matematiksel ölçünün ve işlevsel olarak yapının etkin unsurlarının büyük ölçekli açınımlarının yadsınmasını içermektedir; özellikle bu yadsıma, modernizmin biçim olarak düz çizgi ve dikdörtgen, malzeme olarak çelik ve cama verdiği öneme karşı bir başkaldırıdır (Gottdiener [37]).

Şekil 3.9 Frank Gehry tarafından tasarlanan The Rasna Building, Prag, Çek Cumhuriyeti [106]

Harvey, postmodernliğin çeşitlilik ve özgünlük ilkesine farklı bir açıdan bakmaktadır. Harvey'e göre, postmodern mimari çevreler, tipik biçimde, bazı temaları aramakta ve vurgulamaktadırlar: Üslupların pazaryeri, ansiklopedi, renkli birtakım maddelerle deli dolu oluşturulmuş bir karalama defteri bu durumu iyi anlatan kavramlardır (Harvey [44]).

Şekil 3.10 San Francisco Modern Sanat Müzesi, ABD [107]

Geçmiş üsluplara gönderme yapılırken bunların karışık bir şekilde bir araya getirilmesi, postmodernistlerin yaygın özelliklerinden biridir (Harvey [44]). Kimi örneklerde, mimari yapı gelenekselleşmiş biçimlerde geçmişin simgelerini yeniden dolaşıma sokmaktadır. Gottdiener'a göre, geçmişin bu daha çağdaş biçimi ister bir pastiş, ham bir postmodern eklektizm olarak anlatılmış olsun, ister daha sistemli bir gösterim biçimi olsun, kısır modernist minimalizmden yıllar sonra simgeselciliğin kent ortamına

yerleştirilmesine aracılık etmektedir (Gottdiener [37]).

Ancak, postmodernist mimarinin tekil olarak sergilediği çeşitliliğe karşın, kente bütüncül olarak bakıldığında, bazı şeyler aynı kalmaktadır. Örneğin kent sakinleri tüketiciler olarak durmakta ve kullanıcılar olarak işlevselci, modernist kentin aynı dünyasına girmektedirler. Banka ya da telefon şirketinin ofis binaları, kent sakinleri için Philip Johnson'un tasarladığı New York'taki AT&T binasında olduğu gibi postmodern çizgilerle yeniden tasarlanmış olmasına karşın, bir banka ya da büyük, kişisel olmayan ve kar sağlayan bürokrasi olarak kalmaktadır (Gottdiener [37]).

Şekil 3.11 Philip Johnson tarafından tasarlanan AT&T Binası [108]

Dolayısıyla, postmodern yaklaşımın çeşitliliği ararken, kentin kimliğinde yarattığı değişim birçok kişi tarafından eleştirilmiştir. Postmodern yaklaşımın çıkış aşamasındaki niyetleri ile kent mekanındaki uygulamaları “Bölüm Sonucu ve Değerlendirme” kısmında ele alınacaktır.

3.4 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

Modern düşünce biçiminin hakim olduğu dönemde akla ve bilime duyulan güven ile ideal bir toplum ve ideal kent yaratılacağı düşünülmüş ancak sağlıklı kentlerin oluşması, bilimi kötüye kullanarak savaşların ortaya çıkması gibi olumsuzluklar akla ve bilime duyulan güveni sarsmıştır. Modern düşüncenin bilimsel bilgiyi her şeyin üstünde tutan yaklaşımını eleştirerek ortaya çıkan postmodern yaklaşım, modern kentlerin

çoğulculuğu reddederek, monoton, ruhsuz ve tekdüze olmasını da eleştirmişlerdir. Postmodern düşünce biçimine göre “tek doğru” diye bir şey bulunmamaktadır. Her şeyin anlamı kişiden kişiye ve bulundukları yere ve zamana göre değişir. Dolayısıyla evrensel olarak doğru kabul edilen bilimsel bilgi diye bir şey yoktur. Kente bakıldığında da, modern kentlerde olduğu gibi sabit modellerin, her kent mekanına uygulanması mümkün değildir. Her kentin kendine özgü özellikleri vardır ve bu yerel özellikler farklılıkları barındırır. Kentler bir arada bulundurduğu farklılıklar ile tekdüzelikten kurtulacaktır.

Modern kentsel mekan algılayışı ile postmodern mekan algılayışı arasındaki belki de en büyük ayrım; modern mekan algılayışının, mekanı düzenlemede toplumsal amaçlar çerçevesinde hareket ederken, postmodern mekan algılayışında ise mekanın, her türlü toplumsal bağ ile ilintisiz olarak, söz konusu güzelliği kendisi için bir amaç edinmiş bir anlayışla tamamen kendi içinde bağımsız bir şey olarak görmesinde yatmaktadır. (Karakurt [68]).

Modernistler mekânı toplumsal amaçlar uğruna biçimlendirilecek bir şey olarak görürken, postmodernistler için mekan “hiçbir çıkar gözetmeyen” bir güzelliştir ve estetik hedef ve ilkelere göre biçimlendirme ön plandadır (Harvey [44]).

Nasıl ki modern düşünce biçiminin hakim olduğu dönemde nasıl niyetler ile uygulananlar arasında çelişki olduysa, postmodern anlayışın hakim olduğu dönemde de dönemin ekonomik ve politik yapısı postmodern anlayışın niyetlerini kendi çıkarlarına hizmet edecek biçimde kullanmıştır. Postmodern yaklaşımın kente bütüncül bakma konusundaki itirazları, ayrıca mekanı toplumsal amaçlar için şekillendirme fikrinin çökmesi; sermaye sahipleri ve iktidar işbirliği ile rant odaklı projelerin uygulanabilirliğine zemin oluşturmuştur. Kent mekanı küresel kapitalizmin etkisi ile şekillenmiş ve sermaye sahiplerinin istekleri doğrultusunda mekanlar oluşturulmuştur. Bir yanda farklılık yaratarak küresel pazarda pazarlanacak bir mekan haline getirilen mekanlar yereline özgü hiçbir anlam taşımazken, diğer yanda iş merkezleri, lüks konutlar, alışveriş merkezleri kent mekanlarında yerlerini almıştır. Madalyonun diğer tarafında ise kendiliğinden gelişen ve görmezden gelinen gecekondu, kaçak yapılaşma farklı bir kimlik olarak gelişimini sürdürmüştür.

Postmodernizm ile birlikte kentin anlamı değişmeye başlamıştır. Kentin yarışan

yerellikler içinde bir işletme gibi örgütlenmesi, John Friedman'ın (1996) belirttiği gibi "... en çok soyut bir alanda, sermaye birikimi açısından bazı önemli özellikler gösteren bir yerleşim noktasıdır. Düşük ücret karşılığında uysal bir işgücü, başka ekonomik faaliyetlere geçebilirlik, uluslararası pazar sistemiyle bağlantı ve çok para yapmaya elverişli bir iklim"dir. Kentin işlevi ise bu nedenle kentin sözü edilen avantajlarını kullananlara bir işletme olarak verimlilik ve kar sağlamaktadır. Siyasal, kültürel ve toplumsal ilişki boyutlarına sahip ortak kamusal mekanların hızla tahrip edildiği, Los Angeles gibi "sokaksız kentler" ortaya çıkmaktadır (Doğan [91]).

Kent sakini, mimari ile onun muhteşem postmodern biçimlerinden bile ilham almadan, yalnızca değiş tokuşun, çalışmanın ve tüketimin günlük çizelgesinin besini olarak karşılaşmaktadır. Yapılar, temelde, "gösterge işlevleri" olarak iş ve alışverişin, seçkin toplumsal kuramların belirtileri olarak durmaktadır. Bu, zengin dokulu simgeselliği ve geniş görüşlü alanları olan binalara sahip geçmişteki kentlerin anlamlı olma özelliği ile zıtlık oluşturmaktadır. Modern (ya da postmodern) kent çevresi deneyimi, bir edilgenlik ve şaşkınlık durumu içerisine düşmekte, yani maddi dünya yalnızca, günlük rutin içinde bir duraktan diğerine giderken algılanmaktadır (Gottdiener [37]).

Postmodern dönem kente bütüncül bakmanın imkansız olduğunu, her alanın farklı projeler ile daha alt ölçekli olarak tasarlanması gerektiğini savunmuştur. Ancak bu durumda kent mekanının bütün olarak algılanması imkansız hale gelmiştir. Postmodernizmin kentte yarattığı çeşitlilik, parça parça olmuş, ortak bir kimlikten yoksun bir kent mekanıdır. Harvey'in de belirttiği gibi, geçmiş biçimler üstüste yığılmıştır, günümüzün kullanımları da bunun üzerinde yer alan bir "kolaj"dır (Harvey [44]). Bu konuda modern dönem ile postmodern dönem arasındaki ayrım Oğuz Işık'ın ifadeleriyle daha iyi ortaya konulabilir. Işık'a göre; "Postmodernizm, kenti bir bütün olarak görmemizi sağlayan mantıksal temelleri ortadan kaldırmıştır. Modernizmin kenti, uçaktan görmesine karşılık, postmodernizm kenti bir anlamda sokakta yürüyen kentli insanların gözleriyle görmemizi sağlamıştır. Bu kent, her türlü bütünlüğünden koparılmış, parça parça olmuş algılanan bir kenttir. Bu bakış içinde kent, sokakta yürüyen insan gözüyle algılanan parçaların özgüllüğü içinde görülür. Üstelik bu parçalar, bir bütünün parçaları değil, kendi başlarına anlamı olan birimlerdir; dolayısıyla da postmodernizm kente bakışında, kent parçalarının birbirine bağlayıcı bir mantık da aramaz". Dolayısıyla, postmodernizm kentte yaşamımızı sağlayan haritayı elimizden

almış ve sağlam bir referans noktası olmayan haritasız kentler yaratmıştır (Karakurt [68]).

Zukin'e (1992) göre; "Hepsi üzerine yoğunlaşmış örneklerde aynı tasvire işaret etmekte. Postmodern bir kentsel alanı, teknolojiyi kullanarak kendi içine kapalı dünyaları yaratmak için sokaktan koparılmış uzun, gösterişli kuleler aracılığıyla tanımlamaktalar. ... Bir yandan da, postmodern bir kent alanı, eski özgün yapıların yeniden geliştirilmesine ve düzenlenmesine; bir ticaret ya da sanayi kapitalizminin mantığından soyutlanmasına ve geçmişin kırmızı tuğlalı ya da dökme demirli çehresinin ardındaki tüketim mekanlarını güncelleştirmek için yenilenmesine karşılık gelmektedir." (Gottdiener [37]).

Dolayısıyla, modern anlayışın hakim olduğu dönemde nasıl mekan kapitalin istekleri doğrultusunda şekillendiyse, postmodern yaklaşımın hakim olduğu dönemde de, küreselleşmeye hizmet eden kapitalizm mekanı değiştirmede ve dönüştürmede etkili olmuştur. Ve yine mekanı değiştiren iktidar güçler, üst düzey grubun istekleri, zevkleri olmuştur. Bu zevkler giderek birbirlerine benzemiş ve dolayısıyla iki kutuplu kimlik oluşmuştur. Bir kutupta, üst gelir grubunun benzer istek ve zevkleri doğrultusunda şekillenen tek kimlikli yapı, diğer yanda ise kendiliğinden şekillenen çöküntü bölgeleri, gecekondu bulunmaktadır.

BÖLÜM 4

İSTANBUL’UN GELİŞİMİ: MODERNİZM ve POSTMODERNİZM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Modern ve postmodern düşünce çerçevelerinin planlama süreçlerini, yasal ve yönetsel çerçeveyi ve yapılan mekânsal uygulamaları etkileme gücüne sahip oldukları, ancak bu düşünce çerçevelerinin içinde bulundukları dönemlerin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarının etkisinin daha da büyük olduğu, ikinci ve üçüncü bölümde yapılan araştırmalardan çıkarılan sonuçlar olmuştur.

Tez kapsamında; geç modernleşmiş bir ülke olarak Türkiye’de, modern ve postmodern düşünce çerçevelerinin kentsel gelişimini, planlama süreçlerini, yasal ve yönetsel çerçeveyi etkileme gücünün izleri, değişim ve dönüşüm hızının çok fazla olduğu İstanbul üzerinde sürülmeye çalışılmıştır. İstanbul’un kentsel gelişimi hiç kuşkusuz çok fazla aktör, söylem ve eylemden etkilenmiştir. Tezin amacı ve kapsamı açısından, bu araştırma yapılırken, İstanbul’un planlama süreçleri, yasal ve yönetsel çerçeve ve planlama süreçleri; modernizm ve postmodernizm döneminin değerlendirilmesinde öne çıkan kavramlar olan “kamusal alan, kamu yararı –kamusal alanın aşınması”, “sosyal adalet, eşitlik – eşitsizlik”, “demokrasi, yerellik – merkezilik”, “homojenlik, bölgeleme – çeşitlilik, farklılık”, “bütüncüllük – parçacılık”, “yaratıcı yıkım – özgünlük” gibi ikilemler üzerinden değerlendirilmiştir.

Batı ülkelerinde modernite düşüncesinin temeli 17. yüzyıla dayanmakta, kentsel anlamda yansımaları ise 19. yüzyılda bulmakta iken, bizim gibi geç sanayileşmiş ülkelerde düşünce akımlarının yansıması gecikmeli olarak yaşanmaktadır. Ülkemizde modernleşme çabalarının Osmanlı’nın son dönemlerinde 1800’lü yıllarda başladığını

söylemek mümkündür. Bu çabalar Batıdaki gibi halkın sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan bir toplumsal hareket olmamış, daha çok Batı'ya yetişme kaygısı içinde, yönetici siyasi sınıf tarafından, Avrupa'nın siyasi ve ekonomik yükselişi örnek alınarak, yönetsel ve kurumsal anlamda reformlar şeklinde oluşmuştur. II. Mahmut döneminde (1808-1839) yeniçeri ocağının kaldırılması ve yapı işlerine ilişkin düzenlemeler gibi yenilikler; daha sonraki dönemde ise yönetsel alanda yapılan reformlar ve uluslararası ekonomik koşullar fiziksel ve toplumsal yapının değişerek, geleneksel yapının çözülmeye başlamasına neden olmuştur. Kentsel anlamda yaşanan bu değişimlere modernitenin akılcılık çerçevesi içinde yaklaşılmasının sonucu olarak, yaşanan dönüşüm bir **planlama** içinde gerçekleştirmeye çalışılmıştır. Ancak kapsamlı ve bütüncül plan çalışmaları yerine, 1850'li yıllarda, daha çok özellikle yangın yerlerinin yeniden imarı ve göçmenlerin yerleştirilmesi için kentlerin çevresinde kurulan yeni mahalleler ve yeni kurulacak parklar için mevzii planlar yapılmıştır (Tekeli [2]). Öte yandan, nüfusun yavaş da olsa sürekli artış göstermesi ve kentin büyümesi nedeniyle, modernitenin akılcı zihinsel çerçevesine uygun olarak, **Avrupa ülkelerindeki kurumsal yapılara benzer kurumlar ve kanunlar** (Ebniye-i Hassa Müdürlüğü, Nafia Nezareti (İmar Bakanlığı), Islahat-ı Turuk Komisyonu, Turuk ve Ebniye Nizamnamesi. Ebniye Kanunu gibi) geliştirilmeye başlanmıştır [2], [109].

Kentte modern uygulamaların olması, **geleneksel ve modern yapıli çevrelerin bir arada** olduğu bir mekânsal yapıyı beraberinde getirmiştir. Galata ve Beyoğlu'nda modern yapıların bulunması nedeniyle bu bölge uluslararası bir merkez olma eğilimine girmiştir. Bu noktada İstanbul yakasının **gelenekselliği** ile Beyoğlu'nun **modernliği farklılaşan** iki kentsel dokuyu oluşturmuştur. Kentiçi ulaşımın yaya yerine toplu taşıma araçları ile yapılmaya başlanması, yeni yaşam tarzı ile oluşan kamu alanları (saraylar yerine askeri kurumlar, fabrikalar, garlar...) kentte modernitenin izlerini oluşturmuştur. Özellikle toplum yararına oluşturulmaya çalışılan kamusal alanlar, bu yönde olumlu bir adımdır. Tekeli'nin deyimiyle Osmanlı toplumunun yaşadığı sıkılgan modernist gelişme Cumhuriyet'e, özellikle liman kentlerinde büyük ölçüde dönüşmüş bir kentsel yapı ve kentsel yaşam ile güçsüz de olsa bir belediye kurumu, önemli kentlerde mevzii planlar düzeyinde de olsa uygulanmaya başlanmış bir kent planlama pratiği devretmiştir (Tekeli [2]). Böylece çeşitli dönemlerde İstanbul'un planlanması ile ilgili çalışmalar sürüp gitmiştir. Ancak Tekeli'nin deyimiyle Osmanlı toplumunun yaşadığı sıkılgan modernist

gelişme döneminde (Tekeli [2]) plan ve yasalara bakıldığında, sadece yol ve yapı düzenlemelerinden ibaret olduğu görülmektedir. Planlar ve yasalar; kentin bütününe yönelik konut alanları, çalışma alanları gibi işlevlerin nerede yer alacağı, bunların ilişkisinin nasıl olacağından ziyade, daha çok yanan yerleşim bölgelerinin ızgara şeklindeki modern formları ya da yeni açılan yolların genişlikleri ile ilgili hükümler içermiştir. Böylece kentsel gelişimde her ne kadar modernleşmenin izleri görülse de ve belirli bölgelerde uzmanlaşma olsa da; ticaret, sanayi, konut gibi tüm kullanımlar kentte bir arada bulunmuştur. Planlar ve uygulamalar genel bir tasarımın sonucu olmamış, parçacıl kalmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin **ulus devlet** kurma hedefi doğrultusunda, bu dönemden sonra Tekeli'nin de deyimiyle, **köktenci bir çağdaşlaşma yaklaşımı** ile modern düşüncenin ilkeleri benimsenmiştir (Tekeli [2]). Modern yaklaşımlar bağlamında oluşturulan inkılaplar, modernleşme hareketinin özellikle siyasi ve hukuki anlamda devamlılığını sağlarken, özellikle saltanat ve halifeliğin kaldırılması, toplumsal anlamda da yeniliklerin habercisi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki millet sistemine ve heterojen yapıya karşı erken Cumhuriyet döneminin **homojenleştirme, vatandaşlaştırma ve sekülerleştirme**, böylece **yeni insanı yaratma** projesi ile (Bilgin vd. [110]) özgür vatandaşlardan oluşan toplum kültürünün oluşturulması için kentlerin modernitenin alanı olarak düzenlenmesi en önemli mekânsal düzenleme stratejisi olmuştur. Oluşturulacak ulusal burjuvazinin yeni yaşam kalıplarının Ankara'da oluşturulması ve bu modelin tüm Türkiye'ye yol göstermesi beklenmiş ve Ankara başkent ilan edilerek, ulusal ve toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması ve sürdürülmesi görevi yüklenmiştir. Türkün vd.'de ifade ettiği gibi, burada deterministik bir kabul bulunmaktadır; çevre değiştiğinde, bireyin davranışı da değişen çevrenin gereklerine uygun olarak biçimlenecektir. Dolayısıyla modern kent araçsal bir işlev kazanmaktadır ve bu kent modelinin diğer kentlerin de dönüşümünü hızlandıracağı varsayılmaktadır (Türkün vd. [111]). Bu nedenle köktenci çağdaşlaşma yaklaşımının mekânsal boyutları daha çok Ankara'yı etkilemiştir. Böylece İstanbul yüzyıllardır başkent olma özelliğini kaybederken, modern düşünce biçiminin mekâna yansıtılacağı kent olma önceliğini de yitirmiştir. Ancak, Tekeli, bu dönemde ülkenin gelişmişlik derecesinin düşüklüğü ve kapital birikim süreçlerinin yavaşlığı dolayısıyla istenen hızda bir değişme yaşanmadığını belirtmektedir (Tekeli [2]).

Bu yıllardaki yasal değişimler (1580 sayılı Belediyeler Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunları, Yapı ve Yollar Kanunu, Belediye Bankası Kuruluş Kanunu, Belediye İstimlâk Kanunu, Belediyeler İmar Heyetinin Kuruluşuna İlişkin Kanun gibi) yeni bir kentsel yönetim çerçevesi oluşturmuştur [112], [2].

Bu yıllarda İstanbul'a bakıldığında, planlama sorunu ile ilgili çabaların başlangıcı 1933 yılında başladığı, **Alfred Agache, H. Lambert ve Hermann Elgoetz**'e ait raporlardamodern bir anlayış olan planda kenti bölgelere ayırma düşüncesinin olduğu görülmektedir (Duranay vd. [113]). Ancak hükümetin planlama konusundaki girişimleri kapsamında Elgoetz'ün ılımlı ve akılcı önerileri; gelecek projeksiyonları ve ekonomik olanaklar çok kısıtlı olduğundan, kısa sürede unutulmuştur. Yine 1935'te Alman şehirci **Wagner** "İstanbul ve havalisinin planı" konulu raporunda, kentin hinterlandıyla birlikte ele alındığı; yani bir bütünlükten bahsedildiği görülmektedir. Ancak Wagner'in hazırladığı plan önerisi kabul edilmemiştir.

İstanbul'un planlama tarihinde önemli bir isim de 1936-1950 yılları arasında İstanbul'da görev yapan Fransız mimar **Henri Prost** olmuştur. Prost'un 1937'de "**İstanbul'un Nazım Planını İzah Eden Rapor**"u ile 1939'da "**Anadolu Sahili Nazım Planı'nı İzah Eden Rapor**"u yayınlanmıştır (Özler [114]). Prost Planları sadece belirli noktaları ele alıyor gibi görünse de, dönemin kentsel makroformunu önemli ölçüde plana konu etmiş ve bu dönemde kentin gelişiminde en önemli etken olmuştur. Bu planın en önemli yanı, bölgeleme mantığıyla **Haliç kıyılarını orta ve büyük sanayinin yerleşimine açması** olmuştur.

Düzenleme projesi 1939'da yürürlüğe girmiş, daha sonra bir grup Türk mimar ve planıcı tarafından gözden geçirilerek düzeltilen bu planlar yirmi yıl kadar gündemde kalarak, bazı ilkeleri eski kentte günümüze dek etkisini korumuştur (Kuban [109]).

İstanbul'un yakın tarihi içinde **Lütfi Kırdar**'ın belediye başkanlığı (ve valiliği) bir yeniden inşa dönemi olarak anımsanmaktadır (Kuban [109]). Kırdar'ın ifadeleriyle bu dönemde "*İstanbul'u çer çöp arasında kalmış bir pırlantaya benzetebiliriz. Bu pırlantayı temizleyerek bütün ihtişamıyla meydana çıkarmak ve modern şehircilik kaidelerine uygun bir şekilde imar ederek güzelleştirmek Cumhuriyet Devri'ne nasip olmaktadır*" (Bilgin vd. [110]). Kırdar bu düşünceyle, Prost'un planını uygulamaya başlamış, meydanlar, önemli kamu yapıları, açık hava tiyatrosu, stadyum, okullar,

hastaneler, mezarlık, üniversite yapıları gibi birçok kamusal yapı yapılmıştır. Kırdar ayrıca kent çevresinde Levent gibi geniş konut alanlarının oluşmasına da önayak olmuştur. İstanbul'un başkent statüsünü ve ayrıcalıklarını yitirmesinden sonra yaşanan bu dönem, II. Dünya Savaşı'na karşın ilgi çekici bir kentsel yenileme dönemi olmuştur. Fakat İstanbul, bir milyonluk bir kent olarak, ne halkın, ne de yavaş yavaş gelişmekte olan endüstrinin gereksinimlerini karşılayabilecek bir altyapıya sahip olmuştur (Kuban [109]). Böylece gelişen sanayinin yarattığı ilk göç dalgasıyla gelenler Haliç yöresi ve sur dışındaki sanayi kuruluşlarının çevresine yerleşmiş; Kâğıthane, Zeytinburnu ve Anadolu Yakası'nda o zamanlar Ankara Asfaltı diye anılan karayolu üzerindeki sanayi kuruluşlarının çevresinde ilk **gecekondü mahallelerinin** çekirdekleri oluşmuştur (İBB [112]). Dolayısıyla Prost Planı'yla kentin işlevlere ayrılması planlı bir homojenleşme yaratırken, sanayinin çekim gücü ile ortaya çıkan gecekonduların sanayi ile birlikte yer seçmeye başlaması plansız bir heterojenleşmeye neden olmuştur.

Bu döneme genel olarak bakıldığında modern kentler yaratma konusunda (Prost Planı, Kemal Ahmet Aru tarafından planlanan Levent Toplu Konut Uygulamaları, Belediyeler Yasası gibi) bir çaba olduğu görülmektedir. Ancak, Suher'in de belirttiği gibi; Cumhuriyet'in kuruluş aşamasında, İstanbul'da yabancı uzmanların yardımı ile geliştirilmeye çalışılan planlama çalışmalarının genel yerleşme ve gelişme ilkelerinin saptanmasına yönelik olmaktan çok, genelde kısa süreli işlemlere yönelik olduğu, kentin gelişiminin tanımlanmasına yardımcı olamadığı görülmektedir (Suher [115]). Şengül, devletin varlığını mekân aracılığıyla hissettirmeyi hedeflemesi yönündeki girişimin zorlu bir süreç olduğuna değinmektedir. Zaten savaştan çıkmış bir toplum, ardından 1929'da başlayan dünya krizi ve o krizin bir parçası olarak gelen II. Dünya Savaşı ortamında, başarı ve başarısızlıklarıyla, kıt kaynaklarla ulus-devlet kendisini mekânsallaştırmıştır (Şengül [116]).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerikan yardımları ile yapılan yatırımlar, yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıkması, sanayi yatırımları ile birlikte, mekansal anlamda İstanbul'un yeniden önem kazanması 1950'li yılları bulmuştur. Bu yıllardan sonra İstanbul, kültürel, sosyal, ekonomik, politik anlamda çok önemli değişimler geçirmiş ve bu değişimlerin etkisi mekana yansımıştır. 1950'lerden 1980'lere kadar geçen süreç kent planlamasında modern anlayışın uygulanmaya çalışıldığı bir dönem olsa da, II. Dünya Savaşı sonrası İstanbul için oldukça sancılı bir biçimde yaşanan kentleşme

sürecinin de başlangıcı olmuştur. 1950'lerden sonraki süreç; İstanbul'un yatırım politikalarıyla ülke içerisinde yeniden ön plana çıktığı, modern söylemlerin yoğunlaştığı; öte taraftan da sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda yaşanan sorunların mekâna yansiyarak, modernizmin meşruiyet çerçevesine uymayan ya da uydurulmaya çalışan uygulamaların gerçekleştiği bir dönem olmaktadır. 1950'lerden sonra en yüksek kentleşme hızının yaşandığı, geri dönüşü olmaksızın en fazla değişen ve dönüşen kent olması ve her dönem farklı aktörlerin etkisiyle şekillenmesi örnek alan olarak İstanbul'un, modernizm yaklaşımının izlerinin irdeleneceği süreç olarak da 1950'ler sonrasında seçilmesinin nedenlerini oluşturmaktadır.

Kapitalizmin küreselleşme adı altında sürdürdüğü yeni liberal politikalarla kentler, 1980'lerden sonra sermayenin yeni birikim sürecinin yoğun olarak yaşandığı mekânlar haline gelmiştir. Kaçak yapılaşma 1950'lerden sonra büyük kentlerde yaygınlaşıp, kent makroformunda hâkim görüntüler oluşturmaya başlarken, özellikle 1980 sonrasında nitelik değiştirerek kentsel rant bağlamında kentte yerini almıştır. Bu dönemde aslında modernizmin bütüncüllüğünden vazgeçmek gerektiğini savunan postmodernist tezler ortaya atılsa da, İstanbul'da üst ölçekli plan stratejisi uygulanmaya başlamıştır. Diğer taraftan da alt ölçekli planlar, kentin bütünselliğini göze almayan uygulamalara zemin oluşturmuştur. Bu uygulamalar her ne kadar postmodernist söylemin "projecilik" anlayışına uysa da, yasalar ve kurumsal yapının da desteği ile ortaya çıkan kent parçaları kendi içinde aynılan, kimliksiz oluşumlar yaratmıştır.

Dolayısıyla, İstanbul'un kentsel gelişimi ve modernizm ve postmodernizm anlayışı bağlamında İstanbul'un planlama eylemleri konusundaki değerlendirmelerin 1950'lerden sonra yapılması daha anlamlı olmaktadır. Bu kapsamda bu bölümde modern ve postmodern düşünce biçiminin, 1950-1980 döneminde ve 1980 yılından günümüze kadarki dönemde, kentsel gelişim, yasal ve kurumsal yapı ve de planlama eylemleri üzerinde ne tür etkilere sahip olduğu incelenmiştir. Her dönemde, kentsel gelişimin modern ya da postmodern düşünce biçiminin hangi özelliklerini taşıdığı ve özellikle modernizmin kentteki tezahürü olan planlama sürecinin modern ya da postmodern yaklaşımın hangi özelliklerine sahip olduğu irdelenerek gelişmeler açıklanmaya çalışılmıştır. Planlama sürecinde, plana ve kentsel gelişime etki eden yasalar ve kurumsal yapıların nasıl bir özellik gösterdiği, bunların planın yanında mı,

yoksa karşısında mı olduğu gibi sorular da bu dönemler kapsamında cevaplandırılmaya; değerlendirme yapılırken de günümüzde gelinen noktanın modern ya da postmodern düşünce biçimi ile ne kadar örtüştüğü açıklanmaya çalışılmıştır. İlgili dönemlerde gelişen planlama süreci ile yasal ve kurumsal yapıya ilişkin; modernizm ve postmodernizm yaklaşımının sosyal adalet, eşitlik, kamusal alan / kamu yararı, demokrasi, çeşitlilik, homojenlik, yerellik, merkezilik ilkeleri kapsamında tablolar oluşturulmuştur.

4.1 1950-1980 Döneminde Kentsel Gelişimin Planlama, Yasal ve Kurumsal Yapı Bağlamında İncelenmesi: Kent Planlamada Modern Düşüncenin Kentsel Çeşitliliğe Yenilmesi

1950'lerden sonra İstanbul'da kentsel mekân "sanayi" işlevi ekseninde şekillenirken; kapitalizmin egemenliği altındaki sermaye sahibi, göçmen, iktidar gibi aktörlerin etkisiyle İstanbul'da plansız ve denetimsiz bir kentleşme süreci yaşanmıştır. Bu dönemde siyasal açıdan önemli bir kırılma noktası bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte tek partili siyasal rejimden, çok partili siyasal rejime geçilmiştir. Demokrat Parti'nin birinci iktidar döneminde (1950-54) liberal ekonomik politikalar uygulanmaya başlamış, Türkiye ve Amerika arasında ilişkilerin güçlenmesinin de etkisi ile yabancı yatırımlar desteklenmiştir. Dış destekli tarımsal modernizasyon ve ulaşım ilişkilerinin güçlenmesi kentsel mekânı ekonomik, sosyal ve fiziki anlamda çok hızlı bir şekilde değiştiren etkiye sahip olmuş ve yeni yatırımcılar için İstanbul son derece cazip bir mekân haline gelmiştir. Daha sonra ayrıntılı olarak anlatılacağı gibi, bu dönemde İstanbul'un çekiciliğine kapılanlar yalnızca yatırımcılar olmamıştır. Sanayi için ucuz işgücünü sağlayacak olan yoğun göçlerle, kent, merkezden çepere boşluk bırakmadan genişlemeye başlamıştır. Kente göç ile birlikte konut ve çalışma alanı taleplerinin mekâna yansıması, kent çeperlerinde sanayileşme ile birlikte gecekonduya; aynı zamanda da kentin tamamında yap-sat tarzında apartmanlaşmaya neden olmuştur. Bu durumun göçmenlerin ve sermaye sahiplerinin işine gelmesi, iktidarın ise bu duruma göz yumması hatta desteklemesi, teoride söylemde olan modern bir kent yaratma düşüncesinin gerçekleşememesine ve Şengül'ün ifadesiyle, kentleri yönlendirmekte halihazırda zorlanan devlet otoritesi ve öngördüğü kentleşme modelinin (ulus devletin kentleşmesi) büyük ölçüde çökmesine neden olmuştur (Şengül [116]). Bu dönemde, mekansal olarak kentin merkezi alanlarına

yakın bölgelerinde konumlanan sanayi ve gecekonduyan yan yana bulunduğu, apartman ve eski dokunun içiçe yer aldığı, sosyal anlamda ise her ne kadar gelir farklılıkları olsa da, kentte ortak alanların paylaşılabilirdiği, ayrışmanın net olarak gözlenlenmediğibir çeşitlilikten bahsetmek mümkün olup; dönem boyunca bahse konu olacak çeşitlilik kavramı, bu parametreler üzerinden kavramlaştırılmıştır.

1950-1980 arası dönemde İstanbul’da yapılaşmış alanlara genel olarak bakıldığında 3 bölgeden bahsetmek mümkündür:

- Parça parça planlamayla / gecekonduyla gelişen merkezi bölge,
- Gecekondunun yer seçmeye başladığı, henüz düzeyde yapılaşmaya konu olmayan Boğaziçi bölgesi
- Çevre bölgesi
 - İmar Yönetmeliğine göre “toplular meskun saha uygulaması” ve hisseli tapu yöntemiyle çok küçük parçalara bölünen alanlar,
 - Ayrı ayrı, birbirleriyle ilişkisiz olarak planlanmış alanlar,
 - Bunların arasında kalan plansız yerleşik / yarı yerleşik alanlar. (Yeşilirmak [117]).

Dolayısıyla modernizmin bütüncül ve uyumlu işlevsel organizasyonunun mevzu bahis olmadığı görülmektedir. Kapitalist üretim ilişkileri ile birlikte modernizm anlayışının, bu dönemdeki gelişmeler ve değişimlerle birlikte kenti ne şekilde biçimlendirdiği ya da ortaya çıkan kentsel gelişimin modern düşünce ile ne ölçüde uyumlu olduğu bu bölümde açıklanmaya çalışılmış ve özellikle yasal ve kurumsal yapı ile planlama süreci modernizm anlayışı kapsamında irdelenmiştir.

4.1.1 1950-1960 Dönemi: Mekânsal Çeşitlilik Sağlayan Bir Kitlesele Üretim Döneminin Başlaması “Gecekondulaşma”

Türkiye’nin çok partili yaşama geçiş yılları olan 1950’lerde, kalkınmanın özel sermaye birikiminin artışı ile gerçekleşebileceği görüşü hakimdir. Alınan Marshall yardımının traktör ithalatı ve karayollarının geliştirilmesi yönünde değerlendirilmesi kapitalist tarımsal üretimin de altyapısını oluşturmuştur. Bu dönemde hakim olan ithal ikameci sanayileşme politikası ile birlikte, teknoloji, yatırım malları ve ara mallarının ithal edildiği, nihai ürünlerin ise ülkede yerli-yabancı ortaklığı ile üretildiği bir sanayileşme dönemi başlamıştır. Büyük sermaye özellikle ithal girdilere olan bağımlılık nedeniyle

İstanbul, İzmir, Kocaeli gibi ülkenin dışa açıldığı kentlerde yer seçmeyi tercih etmiştir. Büyük işletmelerle girdi çıktı ilişkisi olan küçük ve orta boy sanayi ve hizmet sektörleri ile birlikte işgücü de bu kentlerde yığılmaya başlamıştır (Türkün vd. [111]). Bu nedenle 1950’li yıllar İstanbul için bir kırılma noktasıdır.

Kırın çözülmesiyle birlikte yaşanan yoğun göçün tetiklediği hızlı kentleşme sürecinin başlangıcı olan 1950-1960 yılları, aynı zamanda İstanbul’un yasadışı ve kontrolsüz gelişmesinin de başlangıcıdır. Bu yıllar; ülke ve bölge ölçeğinde kentsel politikaların üretilmemesi, İstanbul’da sanayinin gerektirdiği konut, sosyal donatı alanı gibi taleplerin yerel yönetimlerce karşılanamaması, ucuz işgücüne duyulan talep gibi nedenlerle, kentsel gelişimin plan ve yasaların önüne geçtiği bir dönem olmuştur.

Bu dönemde Avrupa yakasında Eminönü, Galata ve çevresinin merkezi iş alanı olarak ön planda olduğu, Anadolu yakasında ise Kadıköy, Üsküdar ve çevresinin ikinci derece merkez niteliği taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla kentin, her iki yaka da tek merkez üzerinden büyüdüğü görülmektedir.

Yapılan altyapı yatırımları ile Anadolu’da büyüyen sermaye, 1950-1980 yılları arasında kentsel mekânı şekillendirmede başlıca güç olan **sanayi** yatırımının İstanbul’da vücut bulmasına neden olmuştur. Bu dönemin ilk 10 yıllık süreci, bütüncül politikalarla planlanmayan sanayinin, kentin cazip bölgelerinde yer seçmesine ve beraberinde kitlesel göçe sahne olmuştur. Tarımda modernizasyonla birlikte işsiz kalan köylü kesim, iş bulma umuduyla, sanayi yatırımının mekanı olan İstanbul’a göç etmeye başlamıştır. Yenen vd.’nin belirttiği gibi, 1950’li yıllara değin Haliç’in iki yakasında ve surların batısında; Zeytinburnu, Rami, Kağıthane’de büyümeye başlayan sanayi yatırımları 1950’li yıllardan sonra önce kentin Avrupa yakasındaki (Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa, Alibeyköy) sonra da kuzey aksı üzerindeki (Kağıthane, Ayazağa) yerleşimlerinin çevresinde, Anadolu yakasında ise Maltepe, Kartal, Beykoz ilçelerinde gelişmiştir [118], [119]. Kısmen planlı, kısmen plansız olarak bu denli yoğun biçimde gelişen sanayinin yarattığı en önemli sorun, göç ve barınma sorunudur. Kuban’a göre, göç hızının sanayileşmeye oranla denetlenebilecek sınırlarını aşması; Batı’dan, özellikle de Amerika’dan ithal edilmiş modern kent imgesinin, Türk geleneğine yabancı olması; belediye örgütlenmesinin yetersizliği, uzman eksikliği ve ülkenin hasta ekonomisi gibi nedenler belediye ve hazine arazilerinin üstünde **gecekonduların** yükselmesine yol açmıştır (Kuban [109]). Planlı sanayi alanları açısından incelendiğinde, sanayi alanı

önerilerinin sonrasında gerekli oranda konut alanı planlanmadığından öncelikle bu alanların çevresi göçle gelen nüfusun etkisiyle gecekondu mahalleleriyle işgal edilmiştir. Haliç kıyılarına sanayinin önerilmesi, özellikle Süleymaniye, Eyüp ve Beyazıt civarında tarihi yapının tahribi ile birlikte plansız yapılaşmanın oluşmasına yol açmıştır (Tezer ve Gülersoy [120]). Durum plansız sanayi alanlarında daha da vahimdir. İBB'nin raporuna göre, gecekondu'nun ilk nüvelerin görüldüğü Zeytinburnu'nun yoğunlaşmasının ardından Eyüp-Rami bölgesinin yakınlarındaki Taşlıtarla ve Kağıthane çevresinde Osmaniye gecekondu bölgesi olarak gelişmiştir (Şenyapılı [121]). Belediye sınırı içindeki bu gecekondu alanlarının dışında; belediye sınırları dışında köy yasası kapsamındaki toprakların çok küçük parçalar halinde parsellenerek satılmasıyla da gecekondu bölgeleri oluşmuştur. Kent, 10 yıllık bir süreç içinde devasa olarak artış gösteren gecekondu şeklinde bir kitlesel üretime sahne olmuştur. Üstelik bu kitlesel üretim, işçinin ürününe yabancı olmadığı, kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirdiği bir üretim tarzı olmuştur. Şengül'ün “emek gücünün kentleşmesi” olarak tanımladığı katmanın başlangıcı tam da bu döneme denk gelmektedir (Şengül [116]). Ortaya çıkan kentsel manzara ise kent çeperlerinde sanayi ve gecekondu'nun iç içe olduğu bir çeşitliliktir.

1949-1963 yılları arası Af Yasaları

Modern düşünce, sağlıklı yaşam çevresi ve barınma hakkının gerçekleşmesi için tüm düzenlemeleri, düzenleyici kurumları beraberinde getirmekte, devlet de bu konuda yüklenici ve yönlendirici kurum olmaktadır. İş bulma umuduyla kente gelen kesim için sanayi ve hizmetler sektöründe iş yaratılması, onların iskân problemlerinin çözülmesi, teknik ve sosyal altyapının gerçekleşmesi, modernizm projesine uygun kamusal alanların yaratılması ve de en önemlisi modern insanı yaratma ideolojisine uygun olarak kentlileştirilmesi gerekmektedir. Ancak, kaynak sıkıntısı olan bir ekonomik yapı içerisinde bu denli yoğun bir göçü hesaba katmayarak gelişen sanayiye ve diğer alan kullanımlarını sağlıklı bir şekilde düzenlemeye yönelik bir planlama ve uygulama çalışması zor hale gelmektedir

İçinde bulunulan ekonomik koşullar ve sanayiye dayalı ekonominin geliştirilmesi için bu emek gücüne duyulan ihtiyaç nedeniyle devlet göç edenlerin kendi şartları ile oluşturduğu yaşam alanlarına göz yummuştur. Tekeli'nin de belirttiği gibi, bu dönemde her ne kadar imar kapsamında yapılan düzenlemelerin arkasında **modernist çizgi**

korunmaya çalışılsa da, kentsel gelişime bakıldığında gecekondu kuşaklarının, **modernite çizgisinin dışında emrivakiler** yarattığını görmek mümkündür (Tekeli [2]). Aslında bu durum yalnızca İstanbul ya da ülkemizde karşılaşılan bir sorun değildir. Bu dönemde dünyanın birçok ülkesinde enformel yerleşmelerin iyileştirilmesi ve konut sorununun çözülmesi önemli tartışma konuları olmuştur. 1950 ve 1960’larda bu yerleşimlerin çoğu görmezden gelinmiş ve zamanla formel alanlarla bütünleşecekleri ya da ortadan kalkacakları düşünülmüştür. Bu yıllarda kamu otoritelerinin temel eğilimi sosyal konut inşa ederek, enformel yerleşmelerin gelişimini önlemek olmuş ancak konut ihtiyacını karşılayacak sosyal konutun yapılamaması nedeniyle sorun çözülememiştir [111], [122], [123], [124]. 1960’ların sonunda ise çözüm yaklaşımı değişmeye başlamıştır. İngiliz mimar John Turner başta olmak üzere pek çok akademisyen 1970’lerde sosyal konut yapımına ilişkin eleştirel bir tavır alırken, ilerici konut yaklaşımı olarak savundukları, sonrasında kendi evini kendi yapma (self help housing) olarak kavramsallaştırılan konut yapımı ve elde etme sürecine dikkat çekmişlerdir. [111], [125], [126]. Söz konusu yaklaşıma göre, enformel alanların yıkılması ile değil, iyileştirilmesi ile çözüm sağlanabilecektir. Çevresel koşulların iyileştirilmesi ve özellikle barınma güvenliğinin ve kredilere erişimin sağlanması ile, birçok gecekonducunun kendi evlerini ve yaşam koşullarını iyileştirebileceği iddia edilmektedir. Ayrıca bu tarz yaklaşımla, hane halkları kendi ihtiyaçlarına ve gelir durumlarına göre, süreci kendileri yönetebileceklerdir. Bu sürecin başarılı olabilmesinin temel gerekliliği barınma güvencesinin ya da mülkiyet haklarının verilmesidir [111], [126].

1970’lerde gelişmekte olan pek çok ülke, Dünya Bankası’nın teşvik ettiği altyapısı hazır arsa programları gibi uygulamalar yoluyla merkezdeki gecekondu ya da çöküntü alanlarını yıkmayı ve buralarda yaşayanları kent çeperindeki altyapısı hazır arsalarla yerleştirmeyi hedeflemiştir. Ancak kentin çeperinde ucuz arsa elde edilmesine rağmen altyapı sağlamanın pahalı olması, kentsel standartların düşük olması ve bu uygulamalardan az sayıda kişinin yararlanması gibi nedenler başarısızlığa ve eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştiriler karşısında, gecekondu ya da çöküntü alanlarını iyileştirme projeleri, altyapısı hazır arsa projelerine alternatif oluşturmuş ve bu alanlarda temel hizmetlerin ve altyapının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bu yaklaşım daha az devlet müdahalesi gerektirmesi, gereksiz yıkım öngörmemesi, sosyal ve ekonomik

ağları koruması ve daha az maliyetli olması nedenleriyle birçok ülkenin benimsediği bir yöntem olmuştur [111], [127], [128], [129], [123].

Ülkemizde de enformel yerleşimlere ilişkin konut sorununu çözme girişimlerinde benzer bir yaklaşım izlenmiştir. Popülist eğilimlere sahip demokratik siyasal düzenin gecekondulu yerleşimler karşısında yapabildiği, bu gelişmeleri yasallaştırmak için **af yasaları** çıkarmak olmuştur. Politik partiler, yoksul, işsiz kırsal kökenli göçmenleri, oy potansiyelleri olarak gördüğünden, ayrıca kısıtlı ekonomik şartlar içinde yasadışı yerleşmelere çare bulma kaygısı içinde 1949’dan başlayarak hükümet tarafından gecekondulu afları çıkartmışlardır [2], [109], [111].

1949 yılında çıkarılan 5431 sayılı “Ruhsatsız Yapıların Yıkıtılması ve 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu’nun Değiştirilmesine Dair Kanun” adlı imar affi ile ruhsatsız yapılara ceza verilmek suretiyle kaçak yapılar affedilmiş,. 1953 yılında çıkarılan 6188 sayılı “Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Yapılar Hakkında Kanun” ile daha önceki yasadaki eğilimler netleştirilmiş, bu tarihe kadar yapılan gecekondular affedilmiş ve konut yapacaklara arsa sağlanması amaçlanmıştır. 1959 yılında çıkarılan yasada (7367 sayılı “Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hakkında Kanun) hazineden belediyeye arsaların devri öngörülmüş, 1963 yılında çıkarılan 327 sayılı kanunla ise gecekondulara belediye hizmetlerinin götürülmesi hükmü getirilmiştir.

Bu yasaların amaç ve kapsamlarına bakıldığında, kamu arazisi üzerine yapılmış bulunan gecekondulara yönelik yıkım politikasının öne çıkmadığı, aksine bu mahallelerin yasallaştırılması ve kamu hizmetlerinin daha etkin götürülmesinin hedeflendiği görülmektedir (Türkün vd. [111]). Dolayısıyla bu dönemde, modernitenin “yaratıcı yıkım” söylemi, enformel kentsel gelişmeler üzerinde etkili olmamıştır. Ancak, diğer taraftan modernitenin sosyal proje olarak “toplumu düzene sokma” çabası görülmektedir. Modernite dışında emrivakilerle ortaya çıkan enformel yerleşmeler, af yasaları ile düzene sokulmaya, iyileştirilmeye, ayrıca bu yerleşmeler yasallaştırılarak piyasaya katılmalarının sağlanmasına çalışılmıştır. Ortaya çıkan kentsel manzara yasalarla tescillenen mekânsal ve sosyal çeşitliliktir.

Revizyon Komisyonu Raporu

Konuya planlama cephesinden bakıldığında, Prost planının büyümeyen bir kentin planı

olarak hazırlandığı ve 2. Dünya savaşı sonrasında İstanbul nüfusunun hızlı artması karşısında birdenbire **yetersiz kaldığı** görülür. Prost'un Planı ile 1950'lerdeki mevcut durum karşılaştırıldığında, Prost'un hazırladığı imar planının 8000-9000 ha alanı kapsadığı; ancak bu tarihte belediye sınırları içindeki İstanbul'un 23.000 ha alana yayıldığı ve kent nüfusunun 1 milyonu aştığı görülmektedir (Suher [115]). 1950 yılının sonunda Prost'un İstanbul'dan ayrılmasından sonra hazırlanmış olan planların kent bünyesine uygunluğu veya yürürlükten kalkmasına karar vermek üzere 1951'de **Belediye Meclisi'nce bir revizyon komisyonu** kurulmuştur. Komisyon İstanbul'u gelişme alanları ve hinterlandı ile birlikte ele alan bir çalışma başlatılmasını, planlar tamamlanıncaya kadar da imar uygulamalarının mevcut planlara göre yapılmasını öneren bir rapor hazırlamıştır (Tapan [130]). Söz konusu raporda sanayi, liman gibi kullanımlar için öneriler getirilmiş olup, bölge planlama için bir girişim niteliğindedir.

Müşavirler Heyeti Çalışmaları

1952 yılında, şehircilik çalışmalarının gelişen şehircilik perspektifi yönünden yönetilmesi için İstanbul Teknik Üniversitesi ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin şehircilik kürsülerinde görevli olan öğretim üyelerinden oluşturulan **"Müşavirler Heyeti"** şehircilik çalışmalarını yürütmekle görevlendirilmişlerdir [113], [130]. Çalışmalar neticesinde, Prost planının uygulama olanağı bulunan kısımları korunmuş, plana rağmen uygulanamayan veya plana göre mevcut durumu tamamen değişmiş olan ve gerçekleri yansıtmadığı için uygulama olanağı olmayan yerlerin değiştirilmesi kabul edilmiştir (Suher [115]).

Bu dönemdeki çalışmaların başlıcaları; 1/5000 ölçekli Beyoğlu Nazım Planı, 1/10000 ölçekli Sanayi Planı, 1/500 ölçekli Beyoğlu Tatbikat Planları ve özel bürolara yaptırılan 1/2000 ölçekli Boğaz köyleri planlarıdır.

1/5000 ölçekli Beyoğlu Ciheti Nazım Planı

Bu dönemde sanayinin plansız ve denetimsiz bir biçimde gelişmesi, 1952'de İstanbul'da **sanayi faaliyetlerinin ilk kez** ayrıntılı bir şekilde İmar Müşavirleri Heyeti'nce ele alınmasına ve de 1954 yılında **bir plana yansıtılmasına** neden olmuştur (Tümertekin [130]).

Kent planlama süreci aşamaları içinde, bütüncül planlama anlayışı ve bölgeleme tekniği ile geliştirilmeye çalışılan Beyoğlu Nazım Planı; sanayi komşuluğunda, planda "iskan

dışı alanlar” tanımlamasıyla önlenmeye çalışılan plandışı ve gelişigüzel yerleşmelerin ve gecekonduların yayılmasını önleyememiştir. Bu alanların kamu elinde bulunan yerleri gecekondu tarafından hızla ele geçirilmiştir (Suher [115]). Dolayısıyla plan ile kenti yine işlevlere ayırma ilkesi benimsenmişken, kentsel gelişim bunu önlemiştir.

Özel isteklerin kamu isteklerinin, özel yararların da kamu yararlarının önüne geçmesi durumunda **Müşavirler Heyeti** 1955 yılında **istifa etmiş** ve faaliyetlerin yürütücülüğünü İstanbul Belediyesi üstlenmiştir. İstanbul’da planlama faaliyetlerinin bütüncül planlama anlayışı içinde geliştirilmesi böylece gelenekselleşememiştir, tekrar **parçacıl uygulamaların yapıldığı bir döneme** geçilmiştir (Suher [115]).

09.07.1956 tarih ve 6785 sayılı İmar Kanunu

1956 yılında **6785 sayılı yeni İmar Kanunu** ve **6830 sayılı yeni İstimlâk Kanunu** TBMM’den geçmiştir. İmar Kanunu, planlamayı belediye sınırları dışında mücavir alanlara da taşıyarak, büyüyen kentlerin imar sorunlarına bir çözüm arayışını da yansıtmaktadır [2], [112]. Bu dönemde kentleşme çok önemli bir sorundur ve yasanın amacı düzenli kentleşmenin sağlanması, gecekondulaşmanın önlenmesi, bu konuda da belediyelerin etkili olmasıdır. Yasa ile planlı gelişmenin sağlanması açısından önemli adımlar atılmıştır. Bu İmar Kanunu, kenti tüm gelişme alanları ile birlikte aldığından bütüncül bir özellik taşımaktadır. Ayrıca planı yapma yetkisi belediyelerde, onaylama yetkisi ise merkezdedir. 6875 sayılı kanun dünyada gelişmeye başlayan o dönemin yeni planlama anlayışı ile oluşturulduğundan, bu yasa ile modern plancılığın temelleri atılmıştır. Ancak Torlak’ın da belirttiği gibi, bu yasa uygulama güçlükleri ve yerel yönetimlerin planlama sorumluluğunu yüklenmeye hazır olmamaları nedeniyle amacına ulaşamamıştır (Torlak [132]). Ayrıca söz konusu yasa İmar ve İskan Bakanlığı’na mücavir alan belirleme yetkisi vermiş, “Mücavir Saha Planları”, plan bütünlüğünü gözetmeyen Çevre Düzeni Planları’nın çıkışına neden olmuştur.

Menderes Uygulamaları

1956-60 arasında dönemin Başbakan’ı **Adnan Menderes** kent planının bütünlüğünü gözetmeyen büyük proje uygulamalarıyla anılmaktadır. Kuban’ın belirttiği üzere, bu dönemde devletin doğrudan denetimindeki İstanbul Belediyesi’nin profesyonel plancıları parmakla sayılacak kadar azdır. Yeni caddeler, yüksek yapılar ve arabalarla, altyapı yetersizliği önemli bir sorun haline gelmesine rağmen **modern bir kent**

yaratma isteği politika üstü bir imge olarak statüsünü korumuştur (Kuban [109]). Menderes, kentteki imar hareketlerini bizzat üstlenirken, kenti rasyonel bir biçimde yönetecek bir yöntem olarak görülen planlama yerine doğrudan uygulamaları tercih etmiştir. Söylemde olan modern kent vizyonunun gerçekleştirilmesinde Amerika tarafından **Marshall Planı** ile ülkeye giren yardımların etkisi büyüktür. Yine Kuban'ın belirttiği gibi, bu vizyonun en önemli uygulama aracı olarak **karayolu yapımı** gösterilmiştir. Eski İstanbul, bir yaya kenti olarak, kimliğini yitirmeden sağlıklı bir ulaşım sisteminin gelişmesine izin vermediğinden, yöneticiler tarafından motorlu araçlı çağdaş kent eskiyi yok etmek zorunda görülmüş ve geniş bulvarlar, karayolları, altgeçitler ile kimliğini yitirecek şekilde tahrip edilmiştir. Genellikle eski yapıların yıkılması ile açılan bu yollarla birlikte tramvay kaldırılmış, yerine elektrikli trolleybüs konulmuş, boğaz kıyılarında vapur seferlerinin yerini alacak bir otobüs sistemi geliştirilmiş, böylece **çevreye yabancı yeni ölçekler** gelişmiştir (Kuban [109]). Menderes her ne kadar modern bir kent yaratma isteğiyle yola çıksa da, bizzat yürüttüğü imar uygulamaları yoluyla izlediği politika bilimsel çalışma, yöntem ve analiz çalışmasına dayanmayan, plansız, ileriye görmeyen, yalnızca belirli bir strateji için yapılan eylemler olduğundan, sağlıklı bir kentleşmenin sağlanması anlayışından uzak olmuştur.

İstanbul Planlama Müdürlüğü'nün Kurulması ve Prof. Piccinato'nun Çalışmaları

1958 yılına kadar devam eden planlama ve uygulama çalışmalarında, **Prost** ve **Högg** gibi yabancı ve zaman zaman Türk uzmanlar tarafından yönlendirilen İstanbul'un imarı, "İstanbul'un, mevcut tarihi kent merkezi etrafında ve her istikamette genişleyen **tek merkezli büyüme modeli**" ile hazırlanan bölgesel nazım planlar ve bunlara göre hazırlanan tatbikat imar planları ile **tarihi kent dokusunun yıkılıp yenilenmesi** şeklinde devam etmiştir (İNPB [133]).

Bu düzensiz faaliyetlere bir yön vermek, uygulamaları nâzım plana oturtmak gayesiyle 1957 senesinde Bakanlar Kurulu Kararı ve Belediye Meclisinin İller Bankasına yetki vermesiyle, 1958 yılında **İller Bankası'nca İstanbul İmar ve Planlama Müdürlüğü** kurulmuştur.

1959 yılında İstanbul İmar ve Planlama Müdürlüğü'nün ve bu müdürlükçe üretilen çalışmaların denetimi ve uygulamaya dönüşmesinin sağlanması için bir idari heyet

oluşturulmuş; İtalyan profesör **Luigi Piccinato** heyetin danışmanı olarak görev yapmıştır [112], [130].

4.1.2 1960-1970 Dönemi: Kentsel Çeşitliliğin Hakim Olduğu Yağ Lekesi Şeklinde Kentsel Büyüme

1960'lı yıllar, bir önceki dönemde başlayan göçün hız kazanarak devam ettiği yıllar olmuştur. Bu dönemde merkezlerin gelişimi, mevcudun büyümesi ve uzantısı şeklinde olmuştur. Eminönü ve Karaköy çevresindeki konutlar işyerine dönüşmeye başlamış, Beyazıt, Aksaray, Şişli, Mecidiyeköy, Gayrettepe, Yıldız bu merkezin uzantısı haline gelmiştir. Anadolu yakasında ise Üsküdar, Bağlarbaşı ekseninde, Kadıköy ise Ziverbey ve Kayışdağı ekseninde büyümüştür.

Bir önceki dönem gibi bu dönemde de kent sanayi alanları üzerinden biçimlenmiştir. Geleneksel merkez alanı içinde yoğunluk devam ederken, Topkapı, Levent ve Eyüp'te sanayi kümelenmeleri oluşmuş ve bu yığılma aynı zamanda gecekondu alanları için de çekici olmuştur (Akın [134]). Dolayısıyla sanayi odaklı ekonomi politikaları; sanayi alanlarının ve bu alanlarla iç içe olan gecekondu alanlarının gelişmesine ve yağ lekesi şeklinde yayılmasına neden olmuştur.

Geçit Devri Nazım Planı

Bu yıllarda Piccinato tarafından **kent bütünü için planlama çalışmalarına** başlanmıştır. Kent mücavir alanlarını da içine alarak ayrıntılı ve bütüne dönük araştırmalar yapılmış ve 1960 senesinde **1/10000 ölçekli “Geçit Devri Nazım Planı”** hazırlanmıştır. Bu planın esas amacı Beyoğlu ve Yarımada'nın daha fazla yoğunlaşmaması ve desantralizasyonunun sağlanması olup; 2,5 milyon nüfusun 30.000 hektara yerleştirilmesi öngörülmüştür [112], [130]. Böylece desantralizasyon kavramı da gündeme gelmiştir. Piccinato çalışmalarında, asırlar boyunca daima başkent olarak **yönetim ve hizmet fonksiyonları** yüklenerek metropoliten ölçekte etkin bir kent olan İstanbul'un bu özelliğini ve tarihi kimliğini yok edebilecek en büyük tehlikenin, tek merkezli büyüme olduğu ve bugüne kadar devam etmiş olan bu eğilimin değiştirilerek, **ülkenin bütününe ve Marmara bölgesi hinterlandına yönelik doğrusal (lineer) biçimde planlanması gerektiğini** savunmuş ve bu fikirleri yansıtan nazım planı hazırlamıştır (İNPB [133]).

Piccinato, Prost Planı'nın surlarla sınırlandırıldığından, kentin bütünü

algılayamadığını ve kentin ana problemlerine derinlemesine inemediğini, bir şehre dışarıdan içeriye, bölgeden şehre doğru bakmak gerektiğini düşünmektedir. Metropoliten alan çevresinde yeni merkezler kurulmasını ve oluşturulacak hızlı bir ulaşım sistemiyle kimi sanayi kuruluşlarının İstanbul dışına çıkması ile nüfusun bir bölümünün buraya çekilmesini, böylece köyden göçün baskısını azaltmayı hedeflemiştir. Önerisi, İlk Boğaz Köprüsü bu planın bir parçasıdır. Ağır sanayinin yavaş yavaş kent dışına taşınması, paralel olarak tarımsal gelişmeyi destekleme, bölgenin turist potansiyelini kullanma gibi bütün klasik planlama çareleri önerilmiştir [109], [113]. Kenti işlevsel bölgelere ayıran ve bütüncül olarak ele alan bu planlama anlayışı ile sanayiye kent dışında belirli alanlarda toplayarak kentten uzaklaştıracak bir bölgeleme önerilmiştir.

Piccinato yeni Nazım Planı kesin bir plan olarak değil, ileride hazırlanması düşünülen bir bölge planının hatta ülke çapında bir iktisadi plan programının ve bunlara dayanan bir Nazım Planın öncüsü olarak ifade etmiştir. Pozitif bir bilim anlayışını sergileyerek, imar planının hazırlanması için yöntemin araştırma, analiz ve planlama süreçleri olduğunu, ancak, idarecilerin, bu sürenin çok fazla olduğunu düşündüklerini, amaçlarının bir an önce uygulamaya geçmek olduğunu ifade etmekte ve bu yaklaşımın geleceği öngören planlama anlayışı yerine plansız uygulamalara neden olacağından endişe duymaktadır. Bu plan meslek çevrelerinde olumlu karşılanmasına rağmen İmar ve İskan Bakanlığı, yapılacak bölge plan çalışmalarına göre revize edilmesi gerektiği görüşüyle bu planı onaylamamıştır (Tapan [130]). Ayrıca planın onanmasına sebep olarak metropoliten alanın bütününe içeren ve imar planı ölçeğine uygun geçerli bir **haritanın bulunmaması** gösterilmiştir (İNPB [133]). Bu durum bilimsel olarak hazırlanan ve kentin geleceği için uzun erimli sağlıklı ve kaliteli bir yapılaşmayı sağlayacak olan bir planın, dönemin diğer sorunları ön plana çıkarılarak Bakanlıkça nasıl ertelendiğinin bir göstergesidir.

Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı

İmar ve İskan Bakanlığı'nın Piccinato'nun planını onaylamaması üzerine, bölge planı çalışmaları için, İmar ve İskan Bakanlığı İstanbul'da bir bölge planlama bölümü açmıştır. Ayrıca günlük işleri izleyen İmar Müdürlüğü'nden ayrı olarak bir **Belediye İmar Planlama Müdürlüğü** kurulmuştur.

1961 yılının sonunda “İstanbul İmar Planlaması Geçit Devresi Şurası” toplanmış; İstanbul metropoliten alan planının dayanağı olacak Doğu Marmara Planı hazırlanmıştır. Bu plan İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve analitik çalışmaları yönünden de Bursa’yı kapsamakta olup, İstanbul’un 20 yıl içinde 5 milyon nüfusa ulaşacağını ve bunun 4 milyonunun Büyükçekmece-Gebze arasında yayılacağını öngörmüştür. Kıyıların yeşil alanlara ve mesire yerlerine ayrılması, bunun gerisinde konut alanları yer alması, konutların gerisinde Piccinato önerisinde olduğu gibi doğrusal bir bölgesel yolun bulunması, daha geride de sanayi alanın yer alması uygun bulunmuştur. Ancak kentin güncel sorunları giderek öncelik kazandığından, İmar Planlama Müdürlüğü’nün bu çalışmaları devam etmemiştir [130], [114].

Tüm kurumsal yapılanmalar İstanbul’un üst ölçekte, bütüncül bir planlamayla denetim altına alınması için yapılmış ancak uygulama açısından birçok sorun yaşanmıştır. Kuban’ın ifadesiyle, bu dönemdeki yönetsel ve yasal değişiklikler, konut politikası ve kentsel koruma sorunları genelde siyasal ağırlıklı, kişisel ve partizan seçimlerin hassas dengelerini ya da kamuoyu baskılarını yansıtan çeşitli evrelerden geçmiştir. Her zaman kaynaklar yetersiz kalmıştır. **Kamu arazilerinin yeni inşaatlara açılması ve yapılanmış alanlarda sürekli artan inşaat yoğunluğu** politik partilere oy sağlamanın dışında, sorunları giderek daha çözülmez hale getirip kalıcı çözümleri engellemiştir. Hükümetler ve belediyenin güncel perspektifler içinde geçici çözümlerle yetinmeleri, halkın giderek daha fazla tüketici olması (Kuban [109]) bütüncül planlama anlayışının sürdürülememesine neden olmuştur.

19.07.1963 Tarih ve 307 Sayılı Yasa

307 sayılı yasayla belediye başkanlarının seçimlerinin halk tarafından yapılacağı hükmü getirilmiş ve başkanlık sistemine geçilmiştir, böylece daha demokratik bir mahalli idare kurulması hedeflenmiştir.

23.06.1965 tarih ve 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu

1965’te **Kat Mülkiyeti Kanunu**’nun çıkması ile, inşaat sektörünün en canlı dönemlerinden birine girilmiş ve fiziki çevre hızla değişmiştir. Tekeli’nin de belirttiği üzere, yaşanan hızlı kentleşme ve imarlı arsa sunumunun artırılamayışı gibi nedenlerle tüm kentlerde arsa fiyatları çok yükselmiş ve orta sınıflar tek parsel üzerinde konut yapma olanağını kaybedince, birden fazla kişiye ait **apartmanlarda** bir kat sahibi

olmaları bir çözüm olarak gelişmiştir. Bu gelişme kentleri, planlarda öngörülenden çok daha yüksek yoğunlukta, sosyal donatıları yetersiz gelişmelere zorlamıştır (Tekeli [2]). Dönemin en büyük konut sunumunu sağlayan küçük girişimciler olan yapsatçılar, imar haklarının arttırılması için en büyük baskı grupları olmuşlardır. Çok katlı yapılarla kent kimliği değişmeye başlamış; 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarında yapılan zarif ve tasarlanmış cephelerin, modern apartman ya da bürolarla yan yana gelmeleri, modernizmin ikilemini bütün açıklığıyla gözler önüne sermiştir (Kuban [109]). Gecekonduyun kitlesel üretiminin ardından, apartmanların kitlesel üretimi başlamış ve kentin planlı olarak gelişen alanları ile gecekonduyan yan yana durduğu heterojen yapısına bir de apartmanlar eklenmiştir. Az katlı yapılar yıkılarak yerlerine apartmanlar yapıldığı gibi, af yasaları ile birlikte gecekondu da ticarileşerek apartmanlara dönüşmüşlerdir. Kat Mülkiyeti Kanunu, yağ lekeli şeklinde büyümeye devam eden kentte yasal ama kimiksiz bir çeşitlenmeye neden olmuştur.

Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu'nun Kurulması

İmar ve İskan Bakanlığı tarafından kurulan **Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu**'nda örgütlenen disiplinler arası ekipler çağdaş planlama tekniklerini kullanarak bu alanlar için planlar yapmışlardır. **Arazi kullanma ve ulaşım modelleri** ilk kez bu çalışmalar sırasında geliştirilmiştir (Tekeli [2]). Modernite düşüncesi ile gelişen ütöist tasarımların bazılarında görüldüğü gibi, bölge içinde aralarında boşluklar bulunan şehirler oluşturarak büyüyen, gelişmeyi tüm bölgeye yayan bir büyüme dokusu ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bunu gerçekleştirmek için Piccinato'nun önerdiği esas araç, hızlı yollar sistemi ve limanlar olmuştur (Tapan [130]). Kentin jeopolitik konumu, Marmara Bölgesi ile sosyo-ekonomik bütünleşme ve etkileşimi irdelenmek suretiyle, İstanbul metropoliteninin, aktif ve teorik olarak batıda Silivri, ile doğuda Gebze ilçeleri arasında 100 km uzunlukta ve kuzeyde Karadeniz'e uzanan bir alan olduğu tespit edilmiş ve bu **metropoliten alan sınırı** onanmıştır (Kuban [109]).

Ancak, büro birçok eleştiriye hedef olmuştur. Mimarlar Odası İstanbul Şubesi'nin 1968 tarihli "İstanbul Planlaması" konulu seminer bildirisinde büronun çalışmaları eleştirilerek; yetişmiş personel bulunmamasına, çalışmaların rasyonel bir program içinde yürütülmemesine ve Müdürlüğün içine kapalı, akademik ve mesleki kurumlardan kopuk ve tartışmalara izin vermez şekilde çalışmasına değinilmiştir. Ayrıca, İstanbul'un planlamasının bir kararnameye dayanılarak İmar ve İskân Bakanlığına bağlı olarak

kurulan bir büro tarafından merkezden yapılan müdahalelerle ve İstanbul Belediyesi ile diğer metropoliten belediyelere söz hakkı tanımadan, hatta onlardan gizli olarak yürütüldüğüne ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Müdürlük üst makamın kararlarını uygulayan, plancı niteliği bulunmayan bir daire durumuna düşmüştür (Turak vd. [135]). 1972 yılında Bakanlık onayına sunulan plan, revizyonlarla birlikte ancak 1980 yılında onanabilmiştir.

İstanbul Sanayi Nazım Planı

1963 yılında sanayinin düzensiz yayılmasına engel olmak amacıyla yeniden, belediyece ilgili kuruluşların katılımları ile sanayi planı çalışmalarına başlanmış, uzun bir çalışma döneminden sonra hazırlanan plan 1966'da onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Duranay vd. [113]).

Planın onandığı yıllarda kentin sanayi yapısına bakılırsa; sanayi ve nüfus yoğunluğu plancılarının öngörülerinin oldukça üzerinde olmuş, **gelişmeler hep planlamanın önünde gitmiştir**. Sir Patrick Abercombie daha 1954'te sanayinin belirli alanlarda toplanmasını önermişken, 1960'larda Tuzla'dan Çatalca'ya, bütün metropoliten alan sanayiyle kuşatılmış; plancılarının önerileri, İstanbul'da hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Kuban, 2004: 408). Tümertekin 1965 yılında yaptığı çalışmada İstanbul'daki sanayi faaliyetlerinin %70-80'inin, şehir otoritelerince "sanayi alanı" olarak saptanan yerlerin dışında oluştuğunu vurgulamaktadır (Tümertekin [131]).

İstanbul Sanayi Nazım Planı ile sanayi alanlarının plansız gelişmesini önleyecek bir sistemin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu planda Haliç, İstinye ve Kazlıçeşme'de yer alan sanayi alanlarının iptal edildiği görülmektedir (Yüzer [119]). Dolayısıyla kent içindeki sanayi alanlarının desantralizasyonu ile sanayileri kent merkezi dışında dışında belirli bölgelerde toplama eğilimi gündeme gelmiştir. 1966 Sanayi Planı'nda yeni önerilen sanayi alanları yeterli olmadığından gelişmeler planlama sınırları dışındaki bölgelerde gerçekleşmiş ve böylece düzensiz ve plan dışı sanayi yerleşmelerine engel olunamamıştır.

Çizelge 4.1 1966 Sanayi Nazım Planı'nda İmalat Sanayine Ayrılan Alanlar [119]

BÖLGE	Kullanılan Alan (ha)	Boş Alan (ha)	Toplam Sanayi Alanı (ha)
Rami Sanayi Bölgesi	43,5	167,0	210,5
Topkapı Sanayi Bölgesi	58,3	147,0	207,3
Halkalı Sanayi Bölgesi	43,9	225,0	268,9
Levent Sanayi Bölgesi	13,0	37,0	50,0
Bomonti Sanayi Bölgesi	6,6	15,0	21,6
Levent Oto Sanayi Bölgesi	4,7	4,5	9,2
Kurtköy Sanayi Bölgesi	-	285,0	285,0
Ümraniye Sanayi Bölgesi	-	63,0	63,0
TOPLAM ALAN	170,0	885,0	1140,5

Sanayi-gecekondu ilişkisinin durumu 1960 sonrasında da devam ederek, İstanbul'un çevresi, sanayi faaliyetleri ve onun hemen bitişiğindeki gecekondu mahalleleri ile özel bir görünüm kazanmıştır. Böylece ilk sanayi yerleşmelerin etrafında oluşan gecekondu ile heterojen bir görünüm gösteren kent yapısı, planların sağlamaya çalıştığı bölgelemeye rağmen bir arada olmayı sürdürmüştür. Gecekondu bir önceki dönemde çoğunlukla sanayi işgücünün barınma ihtiyacını karşılarken, bu dönemde her sektörden düşük gelir grubunun yerleşme alanı haline dönüşmüştür.

20.07.1966 Tarih ve 775 Sayılı Gecekondu Yasası

Bu dönemde çıkarılan en önemli yasalardan biri, ilk kez “gecekondu” kavramına yer verilen, **Gecekondu Yasası**'dır. Bir af yasası olmanın ötesinde, bu yasa ile gecekondu alanlarının varlığı kabul edildiği için, bu alanlarda imar kanununa uygun olmayan yeni bir meşruiyet çerçevesinin olabilirliği de kabul edilmiştir. Gecekondu alanlarında tesviye, ıslah ve önleme bölgelerinin oluşturulmasına olanak tanınmış ve bir **yeni meşruiyet çerçevesi** içindeki gelişmeleri kolaylaştırmak bakımından İmar ve Iskan Bakanlığı'na ve belediyelere kaynak ve arsa sağlayacak düzenlemelere gidilmiştir (Tekeli [2]). Kentlerde İmar Kanunu'nun uygulandığı alanlar dışında gecekondu için ayrı imar kuralları getirilerek toplumsal ve fiziksel yapıdaki ikilik yasalara da yansıtılmıştır. Böylece kentteki çeşitlilik yasallaşmıştır.

Bu yasa her ne kadar kent bütününe yönelik kapsamlı bir planlama anlayışından uzak, sadece güncel olan sorunu, parçacıl olarak çözen bir anlayış olarak modern planlama tekniğine tamamen zıt düşse de, tüm gecekondu sakinlerine eşit hakkı tanımıştır.

Gecekondu Yasası, katılımcı bir çerçevede yapılmıştır ki, bu durumdan hem gecekondu sahipleri hem de siyasi çevre memnundur.

Gecekondu önleme bölgesi ilan edilen yerlerde devlet altyapılı arsa temin etmeyi ve konut yapacaklara mali ve teknik yardım sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca, mülk konutun yanı sıra kiralık konut yapılması da öngörülmüştür. Bu amaca uygun olarak hazine ve vakıflara ait arazilerin kullanılmasına kolaylıklar getirilmiştir. Bu yasayla İstanbul'da 1970 yılında batı yakasında 34 önleme bölgesi ile 518 hektar, doğuda ise 34 önleme bölgesi ile 816 hektar alan yerleşime açılmıştır. Bu alanlarda gecekondusu yıkılan ya da gecekonduda oturan ailelere arsa ya da konut sağlanmış ve borçlandırmayla dar gelirli kesimlerin konut ihtiyacına çözüm oluşturulmaya çalışılmıştır (Türkün vd. [111]). Dolayısıyla ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar nedeniyle altyapı, sosyal konut gibi yatırımlar için kaynak sıkıntısı olduğu, kalkınma amacıyla farklı alanlara yatırım yapılması gibi durumlar gözönünde bulundurulduğunda, "Gecekondu Yasası"nın mevcudu düzene sokmaya yönelik bir çaba olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Ancak bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra uygulamaya koyulan gecekondu önleme bölgelerinde kooperatiflere tahsis edilenlerin dışındaki araziler, dağıtımda yaşanan gecikmeler nedeniyle hızla gecekondu alanlarına dönüşmüştür. Dolayısıyla bu dönemde çok sayıda gecekondu önleme bölgesi uygulamaya konmuş olmakla birlikte gecekondu yapımının önüne geçilememiştir (Türkün vd. [111]).

Tekeli de; gecekondu mahallelerinde bu tür yasalarla konut kalitesinin gelişmesinin yanı sıra siyasal himayecilik mekanizmaları yardımıyla da altyapı kalitesinin belli ölçüde geliştiğini ifade etmektedir. Bu gelişmeler **gecekondu yapımının ticarileşmesini** getirmiş; gecekondu toplumun bu kesimi için yalnız bir barınak olmaktan çıkarak, kentin oluşan rantından nemalanmayı sağlayacak bir **yatırım aracı** haline gelmiştir. Çok katlı olmayan gecekondu bölgelerinin ıslah planlarıyla apartmanlaşmasına yol açılmak istenmiş ve gecekondu yapanlara kentsel ranttan pay alma olanağı getirilmiştir. Gecekondu affının böyle bir nitelik değiştirmesi kentlerin imarlı mahallelerindeki kaçak yapıların affını da beraberinde getirmiştir. Böylece **modernitenin imar planıyla denetleme biçimlerinin savunulması zorlaşmıştır** (Tekeli [2]).

Çevre Yolları Mevzii İmar Planı

İstanbul için nazım plan çalışmaları henüz tamamlanmadan İmar ve İskan Bakanlığı, İstanbul Belediyesi'nden gelen sadece çevre yollarının ve köprü'nün çizili olduğu bir planı **Çevre Yolları Mevzii Planı** adıyla 1968 yılında onaylamıştır. Böylece İstanbul'un zaman-uzaklık matriksini değiştirecek olan Boğaz Köprüsü ve çevre yolları planı yasallaşmıştır (Tapan [130]). Bu gelişmeyle birlikte kentin kuzeye doğru hem yağ lekeli şeklinde büyümesine, hem de arada boşluklar bırakarak ayrışmasına zemin hazırlanmıştır. Söz konusu plan, kentin bütünü'nü gözetmeyen önemli bir karar olarak, kentin daha sonradan da parçalı plan gelişmelerine yol açacak zemini oluşturmuştur.

Prof. Piccinato'nun Çalışmaları

Bu dönemde, tekrar **Prof. Piccinato**'nun danışmanlığında ilk nazım plan eskizleri **1968** yılında hazırlanarak, Devlet Planlama Teşkilatına anlatılmak suretiyle, bazı önemli uygulamalara yön verilmiştir (İNPB [133]). Piccinato, İstanbul'un tek merkezli çemberler halinde büyümesini lineer bir büyüme modeline dönüştüren köklü bir değişiklik getirmiştir (Suher [115]).

Piccinato, İstanbul'un her iki yakasının Marmara sahillerinde şeritler halinde gelişen iş ve konut yerleşmelerine, kıyıların çok yakınından geçirilen hızlı karayolunun sebep olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bugüne kadar izlenen yolun ve yapılan müdahalelerin daha ziyade mevcut temayüllere uymak şeklinde olduğunu ve bütünlüklü bir araştırmaya dayanmayan bu uygulamaların gelişmekte olan Türkiye'de İstanbul ve bölgesine bir çözüm getiremediğini ifade etmiştir (Duranay vd. [113]).

Coğrafyanın verdiği imkanları en doğru şekilde kullanmanın, sahillere veya manzaraya açılan tepecikleri otel ve tatil evleriyle doldurmak olmadığı, Marmara bölgesinin sağladığı sonsuz tabiat imkanlarından faydalanmasını bilerek, burada yerli ve yabancı turistlerin yararlanacağı noktaları en iyi şekilde değerlendirmenin, “bütün” bir sistemin örgütlenmesiyle mümkün olabileceğinden bahsederek, planında parçalılık yerine bütünlüğü öne çıkarmıştır. Dolayısıyla sadece kent mekanını pazarlamaya yönelik uygulamalar yerine, kentin bütünü'nde ekonomiyi dikkate almıştır.

Elde edilen yeni verilere göre 1971 ve 1973 yıllarında nazım plan onaylanacak şekilde tamamlanmış olmakla beraber, 1973 yılında T.C. Hükümeti ve Dünya Bankası anlaşması ile Nazım Plan Bürosu'nda Şehirselle Gelişme Projesi örgütlenmiş ve dört

yabancı firmanın danışmanlığında, genel planlama ve ulaşım arazi kullanım model çalışmaları yapılmış ve onanmak üzere Bakanlığa sunulmuş ise de (İNPB [133]) planın değerlendirilmesi için kurulan **Planlama Komisyonu** bu planı yetersiz bulmuştur. **Belediye Planlama Dairesi**, buna paralel başka planlar hazırlamıştır; ancak İstanbul'un çeşitli bölgeleri için yapılan bu kısmi planların hepsinde en kritik sorun, sayısal verilerin yetersizliği ve güvenilir niteliksel gözlemlerin de hemen hemen hiç olmamasıdır. Hazırlanan nazım planlar sürekli olarak yeni gelen veriler ve siyasal baskılarla değiştirilmiş ve kısa sürede küçük alanlar için hazırlanan planların uygulanma şansının daha fazla olduğu fikri benimsenmiştir (Kuban [109]).

29.04.1969 Tarih ve 1164 Sayılı Arsa Üretimi ve Değerlendirilmesi Hakkında Kanun

1969 yılında **1164 sayılı yasayla**, kentleşmenin yönlendirilmesinde en önemli araçlardan biri olan kentsel arsa sağlanmasında bakanlığı güçlü kılabilecek **Arsa Ofisi** kurulmuş ancak bu ofise yasayla yeterli kaynak sağlanmadığı için pratikte olumlu bir etki yaratamamıştır (Tekeli [2]).

4.1.3 1970-1980 Dönemi: Kentsel Çeşitliliğin Hakim Olduğu, Kent İçi Boşlukların Dolması Şeklinde Kentsel Büyüme

Büyük ölçekli üretim ve tüketim sisteminin hakim olduğu fordist üretim sürecinin dünya çapında tıkanmaya uğradığı bu yıllar, İstanbul'da da sanayinin önemini yavaş yavaş hizmetlere bırakmaya başladığı ancak yine de mekanı biçimlendiren temel üretim biçimi olarak önemini koruduğu ve iletişim-ulaşım altyapısının da yönlendiriciliği ile kentsel mekânı şekillendirdiği yıllar olmuştur. Bu dönemde kentsel gelişimi yönlendiren en önemli etken Boğaziçi Köprüsü ve çevre yolları olmuştur. Bu karayolu ulaşım ağının da etkisiyle kentiçi zamansal uzaklık matrisi değişmiş ve hızlı nüfus artışı ile birlikte kent içindeki boşluklar önceki dönemlerdeki gibi sanayi, gecekondü ve apartman çeşitliliği içinde dolarak ve yoğunlaşarak kent büyümeye devam etmiştir.

11.07.1972 Tarih ve 1605 Sayılı 6785 sayılı İmar Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun

1972 yılında kabul edilen **1605 sayılı kanun ile, 6785 sayılı İmar Kanununda** önemli değişiklikler yapılmıştır. Özellikle metropoliten alanlarda bakanlığa belediyeler üstü bir nazım plan yapma ya da yaptırma yetkisi verilmiştir (Tekeli [2]). Bu kanunla her ne kadar planın yapılmasında belediyeler yetkili kılınsa da, planlar İmar İskan Bakanlığını

onayıyla yürürlüğe girmektedir. Ayrıca Kanunun 26. Maddesine göre “*İmar ve İskan Bakanlığı* lüzumlu gördüğü hallerde, *umumi hayata müessir afetler dolayısıyla veya Gecekondu Kanununun tatbiki maksadıyla yapılması gereken planların ve plan değişikliklerinin, birden fazla belediyeyi ilgilendiren metropoliten imar planlarının veya içerisinde veya civarından demiryolu veya karayolu geçen veya havayolu veya denizyolu bağlantısı bulunan belediye veya köy hudutları içindeki veya dışındaki veya sair yerlerdeki iskan ünitelerinin veya diğer sahaların imar ve yerleşme planlarının tamamını veya bir kısmını, ilgili belediyelerin veya diğer idarelerin bu yolda kararlarına lüzum kalmaksızın yapmaya veya yaptırmaya yetkilidir.*” hükmü bulunmaktadır. Dolayısıyla, Bakanlığın onay yetkisinin ve geniş kapsamlı müdahalesinin bulunduğu bu kanun tam anlamıyla merkeziyetçi bir nitelik taşımaktadır. Bu durum merkezi hükümetin, popülist politikaların etkisi ile yerelin özelliklerini düşünmeden kararlar verebileceği ve böylece planlama etiğinin ana kavramlarından olan sosyal adalet ve eşitlik kavramını zedeleyebileceği düşüncelerini doğurmuştur. Bu kanunu takiben çıkarılan çeşitli yönetmelikler de imar konusundaki yasal sistemin gelişmesinde daha çok merkezi yönetimin gücünü ve etkisini artırır özellikle olmuştur.

25.04.1973 tarih ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu

Bu dönemde kenti korumaya yönelik olarak çıkarılan en önemli yasa 25/04/1973 tarihinde onaylanan **1710 sayılı Eski Eserler Kanunu**’dur. Bu kanunla, taşınır eski eserlerin, anıt, külliye gibi taşınmaz eski eserlerin ve tarihi sit, arkeolojik sit, tabii sit gibi bölgelere ilişkin koruma alanlarının ilk defa detaylı olarak tanımları yapılmış ve kapsamı belirtilmiştir. Böylece önceden sadece yapı ölçeğinde bahse konu olan koruma kavramı, bu kanunla birlikte alan ölçeğine taşınmıştır. Ayrıca, daha önce onaylanmış imar planlarının eski eserler, tarihi ve tabii anıtlar bakımından değiştirilmesi gerekli görüldüğü zaman, imar planlarının değişebileceği hükmünü içermesi, imar planlarındaki koruma vurgusunun giderek çoğalmasını öngörmüştür. Dolayısıyla bu kanun, tarihi, kültürel ve yerel özellikleri koruması ve kentsel çeşitliliği sağlaması bakımından önemli bir kanun niteliğindedir.

Bu dönemde kentsel gelişime bakıldığında; en büyük tartışma **Boğaz Köprüsü** olmuştur. Köprüye karşı direnişler olsa da, 1968’de hazırlanan plana istinaden, 1973’te hizmete sunulmuştur. Boğaz köprüsünün yapımı ile kentin transit taşımacılık işlevi güçlenmiş ve çevre yolları hızlı büyüme sonucunda kısa sürede kentiçi ulaşım ağının

omurgası haline gelmiştir. Söz konusu köprü ve yolların kentin makroformuna etkisi ise şehrin iki yakası arasındaki nüfus dengesini etkileyerek, kentin, doğuda Bostancı-Maltepe-Kartal-Pendik-Gebze yönünde hızla yayılması, batıda ise E-5 karayolu boyunca Silivri'ye dayanması olmuştur. Kırsal alanlar hızla kentsel alana dönüşürken, yoğunluk kuzeye doğru artmış ve Boğaziçi'nde arazi değerlerindeki artış, kentsel mekânın tahribatına yol açmıştır.

1970'lerde **merkezlerde** üretim işlevinin payı düşmüş, yerini toptan-perakende ticarete bırakmıştır. Geleneksel kent merkezlerinde konutlar merkeze dönüşmeye başlamış ve düşeyde yoğunlaşma artmıştır. 1970'lere kadar Eminönü, Bakırköy, Zeytinburnu, Kağıthane ve Beyoğlu ilçelerinde yoğunlaşmış olan **sanayi**, köprüler ve çevre yollarının yarattığı ulaşım kanalları boyunca hızlı bir desantralizasyon sürecine girmiştir. Kentte oluşan yeni üretim alanları ve özellikle küçük sanayi siteleri kentin sanayi coğrafyasında ciddi dönüşümlere yol açmıştır (Türkün vd. [111]). 1970'lerin ilk yarısında toplu iş yerleri ve sanayi sitelerinin yapımı örgütlenmiş ve bu işyerlerinin karayolu ulaşımındaki gelişmelerle de birlikte tarihi kent merkezinden uzaklaşması ile merkezde üretim işlevinin payı düşerek, toptan ve perakende ticaretin payı artmıştır (Osmay [136]).

Gecekondu artık hisseli mülkiyet düzeninde, organize bir sektör haline gelmişlerdir. Gecekonduların tamamına yakını apartmanlaşmıştır. Türkün vd.'nin de ifade ettiği gibi, 1970'li yıllarda gecekondulaşma sürecinde üç önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi hisseli tapuyla toprak satışının yapılmaya başlanması ve hisseli parseller üzerinde kaçak yapılar inşa edilmesidir. İkinci gelişim sağ ve sol siyasal hareketlerin göçmenlere destek olarak gecekondu mahallelerinin oluşması üzerindeki etkileridir. Üçüncü gelişim, özellikle merkezi konumdaki gecekonduların; yapsatçı müteahhitlerin çoğu zaman imar izni almadan hisseli parseller üzerinde apartmanlar inşa ederek ya da gecekondu sahiplerinin kendi imkanları çerçevesinde kat çıkarak apartmanlaşmasıdır (Türkün vd. [111]).

Dolayısıyla, kent merkezlerinde ya da hemen bitişiğinde gecekondu, **modern bir kentin aksine bir görünüm** çizerek gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Bu durum sadece görüntüyle ilgili sorun değildir; aynı zamanda modernizmin temel yaklaşımına da ters düşmektedir. Modernizm anlayışının kente yansımaları planlama ve mekân işlevlere ayırmayken, bu dönemde sanayi konutla iç içe geçmiş ve de plansız olarak gelişmiştir.

Kuban'ın da belirttiği gibi, başlangıçta hükümetler bunları hafif bir hastalık olarak görmüş ve yerleşmelerini iyileştirebilmeleri için yardım etmişlerdir. Ancak zamanla İstanbul'a göç edenlerin istekleri sınırsız olmuş, fakat kentin gerçekleri düşlerini karşılamaya yetmemiştir. Bu durum Kuban tarafından geleneksel ahlak anlayışının çöküşünün eşiği olarak tanımlanmıştır (Kuban [109]).

Ayrıca toplumsal açıdan da bakıldığında, başlangıçta köylülüğün çözülmesiyle kentlerde biriken kitlelerin zaman içinde kentli değerleri benimseyecekleri, kentlileşecekleri varsayılmıştır. Ancak geçen süre içinde kentlerde biriken bu kitlelerin ikinci nesillerinin bile böyle bir dönüşümü gerçekleştirmedikleri ortaya çıkmıştır. Yeni kentliler kentin fırsatlarından yararlanmalarına, siyasal mekanizmayı etkileyebilmelerine karşın, kentin diğer kesimleriyle bütünleşememiş, dönüşümü tam gerçekleştirememiş, arada kalmışlardır (Tekeli [2]).

Ortaya çıkan kentsel doku sosyal donatı, kamusal alan gibi işlevlerden yoksun olmuştur; ancak diğer taraftan da, kentsel alanda varlıklarını sürdürebilmeleri açısından 'yok' gözüyle görülmediklerinden kısmen de olsa sosyal adalet ve eşitlikten söz etmek mümkün olmuştur.

Ancak gecekonduyla istila edilmiş bir kent, politikacıların modern kent imgesine pek uygun düşmemiştir. Kentin içinde, Şişli ve Nişantaşı gibi en prestijli mahallelerde bile yeni apartmanların yanlarına gecekondu yapılabilmektedir. Hilton Oteli ile aşağıdaki vadide bulunan yoksul gecekondu ya da Boğaziçi tepelerindeki gecekondular mahalleleriyle, aynı manzaraya sahip lüks villalar modern İstanbul tarihinde aynı politikacılardan kaynaklanan garip bir **ikilem** yaratmıştır (Kuban [109]). Dolayısıyla, bu alanlarda da, kentlerin moderniteye uygun olarak gelişen kesimleri ile kendiliğinden gelişen kesimleri bir arada yer alarak, kentler ikili yapıya sahip olma sorunlarıyla karşı karşıya kalmışlardır (Tekeli [2]). Bir yanda modern kent imgesi yaratmak için modern ve lüks yapılar planlanırken, diğer yanda da oy potansiyeli olarak görülen gecekonduların sakinleri başlangıçta yan yana bulunarak, farklılıkların bir arada bulunduğu bir yapı sergilemişlerdir. Bu durum ileriki yıllarda belirginleşecek olan sosyal ve mekansal kutuplaşmanın da temelini oluşturmaktadır.

Bu dönemde yerli otomobil üretiminin de başlaması ve böylece özel oto sayısında görülen artış ile kentin merkezden uzak bölgelerinin yerleşime açılma süreci hızlanmış,

alt kentler oluşmaya başlamıştır. Böylece karmaşık kent dokusundan kaçma eğilimiyle birlikte homojenleşme görülmeye başlamıştır.

1970’li yılların ikinci yarısından sonra kentte yapı sunum biçimleri, sermayelerin bir araya getirilerek **büyük yapı birimlerinin** inşa edilmesine olanak vermiş ve toplu konut sunum biçimleri, **küçük sanayi siteleri** ve **organize sanayi bölgelerinin** sayıları hızla artmıştır. Yükseköğretim kuruluşları, sağlık kuruluşları gibi kamu hizmetlerinin binaları ile özel kesimin büyük kuruluşlarının yönetim merkezlerinin **kampüsler** halinde inşa edilmesi eğilimi yükselmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda, kentlerin tek tek yapıların eklenmesiyle büyüme biçiminden, kente büyük parçalar eklenmesiyle büyüme biçimine geçilmiştir. Hatta **gecekondu** alanlarının açılması da mafyalaşmış ilişkiler içinde büyük parçalar halinde gerçekleşmeye başlamıştır. Kentlerin büyümesi, yine aralarda hiç boşluk bırakmayan bir biçimde gerçekleşmekte, metropoliten bir yapıdan çok azmanlaşmış bir sanayi kenti oluşmaktadır (Tekeli [2]).

Çizelge 4.2 Modern Kent Yaratma Çabalarının Modern Anlayış Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Amaç	Araç	Sonuç
Karayolu ağırlıklı ulaşım politikası	- Bütüncül bir plan anlayışı yok - Plan olmadan uygulama - Marshall Planı ile gelen yardımlar - Karayolu, altgeçit... yapımı	- Çevreye yabancı ölçekler - Tarihi ve kültürel dokunun kaybı - AMAÇLA ÇELİŞEN ARAÇLAR...
Sanayiye belirli yerlerde toplama	- Sanayi planları	- Gelişimin planlamanın önünde gitmesi, sanayinin planla öngörülen alanların dışında yer alması - Gecekondu alanları - PLANSIZ GELİŞİM...
Modern Konut Yapımı	- Modern / Lüks konutlar	- Modern / Lüks konutların yapılması - Bu konutlarda yaşamayı maddi olarak karşılayamayan göçmenlerin gecekondu yapımı - Yasalardaki gelişimle yapsat/apartmanlaşmanın yaygınlaşması - Toplu konut yapımı - KENTTE FARKLILIKLARIN BİRARADA OLMASI

Dönem sonuna doğru

- Alt kentler - Kampüsler - şeklinde sosyal altyapı tesisleri - Organize sanayi bölgeleri...	HOMOJENLEŞME / AYRIŞMA
---	------------------------

İkinci Dünya Savaşı sonrasında konut sorununa çözüm olarak gelişen, gecekondu, yapsatçı ve de konut kooperatifleriyle sunum biçimlerinden hiçbirisi yaşam kalitesini geliştiren, nitelikli çevreler oluşturan sunum biçimleri olamamıştır. Türkiye’de kentler, 1970’li yılların ortalarına kadar yağ lekeli biçiminde büyümüşlerdir. Kent merkezlerine yık-yap süreçleri tarihsel ve kültürel değerlerin tahrip edilmesine, sürekli olarak yoğunluk artışına ve yeşil alanların yok oluşuna, sosyal altyapıların yetersiz kalışına neden olmuştur (Tekeli [2]).

4.2 1980-Günümüz Döneminde Kentsel Gelişimin Planlama, Yasal ve Kurumsal Yapı Bağlamında İncelenmesi: Kent Planlamada Postmodern Düşüncenin Kentsel Ayrışmaya ve Aynılaşmaya Yenilmesi

1970’li yıllar Türkiye’de ve Dünya’da, ekonomik yapının değişmeye başladığı ve 1980’li yıllar bu değişimin hız kazandığı; bunun etkisiyle, sosyal ve fiziksel yapının da değiştiği yıllardır. 1970’li yıllarda yaşanan kriz sonrasında büyük bir dönüşüm yaşanmaya başlanmış, bu dönüşümün ana eksenlerini sanayi toplumundan **bilgi toplumuna**, Fordist üretimden **esnek üretime**, ulus devletler dünyasından **küresel dünyaya**, modernist düşünceden **postmodernist düşünceye** geçişler oluşturmuştur (Tekeli [2]).

Türkiye’de, askeri yönetim dönemi ardından, liberal ekonomi politikalarının benimsendiği bir döneme geçilmiştir. Bu tarihe kadar ithal ikamesiyle sanayileşme yani içe kapalı bir gelişme politikası izlenirken, artık dışa açık, ihracatını arttırmaya dayanan bir gelişme politikası izlenmeye başlanmıştır. Devlet girişimciliği geri plana itilerek, **özel kesime öncelik** verilmiştir. Türkün vd. de bu dönemde sanayi ve hizmetlerde kamu yatırımlarının azaltıldığına dikkat çekmektedir. Bu süreçte kamu sektörü ulaşım, enerji, iletişim alanlarında büyük yatırımlara yönelmiş ve toplu konut yatırımlarının ve kent yönetimlerinin bütçeden aldığı paylar artmıştır. Özel sektör de, sanayi yatırımlarının dışında turizm, finans ve inşaat sektörlerine yönelmiştir (Türkün vd. [137]).

Dünya pazarlarıyla bütünleşmeyi ve küreselleşme süreci içinde yer almayı sağlamak için altyapı politikalarında **telekomünikasyon yatırımlarına** öncelik verilmiş, Türkiye dünyada oluşan “cyberspace”in parçası haline gelmeye çalışmıştır. Ayrıca, sermaye piyasalarının, serbest ticaret ve üretim bölgelerinin kurulması, bankacılık yapısında önemli reformların yapılması gibi küresel bir ekonominin gerektirdiği **yeni kurumların** geliştirilmesi ilkesi benimsenmiştir (Tekeli [2]). Dolayısıyla küreselleşme anlayışı ile

İstanbul'da dünyaya eklemleme çabası çerçevesinde yeniden yapılanma süreci yaşanmıştır. Yeniden yapılanma kapsamında kentsel toprak daha da önemli hale gelmiş, mekân organizasyonunda artık küçük girişimciler değil büyük sermaye grupları başlıca aktörler olmuştur. Dolayısıyla kente tek tek yapıların değil, büyük bölgelerin eklendiği görülmektedir.

Bu dönüşümler planlama anlayışına da yansımış, hızlı kentleşme karşısında kapsamlı rasyonel planlama paradigmasının yetersiz kalması ve bu planlamanın düşünsel dayanağını oluşturan modernite projesinin eleştiriye uğraması yeni arayışlara neden olmuştur. **Stratejik planlama yaklaşımı** benimsenmiş ve katı bağlayıcı bir planlamadan, **esnek planlamaya** geçiş yaşanmıştır. Bu dönem, gerçekte bir modernleşme projesi olan kent planlamasının sahneden çekilişini gündeme getirmiştir (Tekeli [2]).

Kapitalist üretim ilişkileri ve küreselleşme ile birlikte postmodernist düşünce biçiminin, kenti ne şekilde biçimlendirdiği ya da ortaya çıkan kentsel gelişimin postmodern düşünce ile ne ölçüde uyumlu olduğu bu bölümde açıklanmaya çalışılmış ve özellikle yasal ve kurumsal yapı ile planlama süreci modernizm/postmodernizm anlayışı kapsamında irdelenmiştir.

4.2.1 1980-1990 Dönemi: Kentin Bütününe Yönelik Planlamanın Meşrulaşmaya Başlaması ve Yasalarda Merkezileşme-Yerelleşmenin Bir Anda Yaşanması

İstanbul kenti için getirilen “**hizmet kenti**” tanımının özünde yatan nedenler, sanayi sektörünün ağırlığını hizmet sektörüne bırakıyor olmasının dünyada gözlenen yeni bir eğilim olarak ortaya çıkması ve küreselleşme söyleminde hizmet sektörünün birincil sektör olarak kabul edilmesidir (Yenen vd. [118]). Bu dönemde dünyada gözlenen yeni eğilim olan sanayi sektörünün yerini hizmet sektörüne bırakmasına koşut olarak İstanbul için “hizmet kenti” olma vizyonu benimsenmiş, ayrıca İstanbul'un kültür ve turizm kimliğinin yanısıra ulusal ve küresel sermayenin finans, yönetim ve denetim işlevlerinin yoğunlaştığı ve her türlü uzmanlaşmış üretici hizmetlerin sağlanabildiği bir “**dünya kenti**” olması hedeflenmiştir. Yapılacak yeni yatırımların, planların, yasal ve yönetsel düzenlemelerin bu vizyon çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiği başta ANAP olmak üzere 1984'ten itibaren iktidara gelen tüm yönetimlerce birtakım farklılıklar olmasına rağmen benimsenmiştir (Türkün vd. [137]). Kent mekânı iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler kapsamında, hizmet kentinin de gereklerine uygun olarak şekillenmeye başlamıştır.

1980 onanlı 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı

Bu dönemde devletin piyasaya müdahalesini daraltarak serbest piyasa koşullarını kabul etmesiyle; kapsamlı planlamanın, piyasanın hareketliliğini engellediği savunulsa da; 1980 yılı İstanbul’da ilk defa üst ölçekli plan çalışmalarının onaylandığı yıl olmuştur. Metropolitan ölçekte **1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı** İmar ve İskan Bakanlığı’nca yapılmış ve onanmıştır. Dolayısıyla 1980 sonrası dönem bir önceki dönemde özellikle Piccinato ile çalışmalarına başlanılan ancak çeşitli sebeplerle onanmayan, kentin bütününe ele alan planlama çalışmalarının kabul edildiği görülmektedir.

Kentsel karakter ve yerleşme biçimi olarak; yerleşmelerin aralarında **boşluklar bırakarak gelişecek bir kent yapısının seçilmesi** ve bırakılan bu boşluklarda, müşterek kentsel donanımların yer alacağı bir yerleşme biçimi kabul edilmiştir. Böylece kentin özellikle 50-80 döneminde tüm işlevlerin bir arada olduğu yağ lekeli şeklindeki gelişmesi yerine, arada boşlukların da yer aldığı homojen alanların oluşturulması amaçlanmıştır.

Planın önemli bir kararı sanayi alanlarının desantralizasyonuna ilişkindir. İstanbul metropolü merkezlerinde teknoloji ve kalifiye işgücü kullanan sanayi tesislerinin yer alması, vasıfsız işçi kullanan, makine yoğun, fazla sanayi suyuna ihtiyaç duyan ve fazla enerji kullanan ağır sanayinin ise İstanbul metropoliten kent sınırı dışına çıkarılması kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda Haliç çevresindeki sanayi tesisleri için de Tuzla Organize Deri Sanayi Alanı geliştirilmiştir (Yüzer [119]). Dolayısıyla, İstanbul için hedeflenen “hizmet kenti” vizyonuna uygun olarak, sanayinin desantralizasyonunun planlarda yer aldığını ve sanayiden boşalan mekanlar için farklı kentsel dönüşüm kararlarının oluşturulduğunu görmek mümkündür.

Dolayısıyla plan genel olarak, kentin bütününe ele alması, konut, sanayi, ticaret vb. tüm kentsel kullanımları gelecek projeksiyonları ile birlikte düşünmesi, sanayi alanlarını desantralize ederek belirli merkezlerde toplaması bakımından modern kent planlama ilkelerinin izlerini taşımaktadır. Ayrıca bu plan, kentin kuzey ormanları ile havzaların korunmasını hedeflemesi ile kentin lineer gelişimini öngörmektedir ve bu yönü kamu yararını esas almaktadır.

12.03.1982 tarih ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu

1980 sonrasında kanunlarda yapılan düzenlemeler ile planlamanın bütüncül özelliğinin göz ardı edilerek farklı kurumlara parça parça plan yapma ve onaylama yetkileri verildiği görülmektedir. Ülkemizdeki mevcut yasal/kurumsal çerçeve, tarihi ve kültürel mirasın korunması sorumluluğu ise merkezi örgütlenme içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na vermiştir. **12.03.1982 tarihinde yürürlüğe giren ve 24.07.2003 tarihinde 4957 sayılı Turizmi Teşvik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun** ile revize edilen **2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun amacı**, *“turizm sektörünü düzenleyecek, geliştirecek, dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak tertip ve tedbirlerin alınmasını sağlamak”* olarak belirtilmiştir.

Bu yasa, bütüncül planı parçalaması açısından merkezi yönetime önemli yetkiler veren, böylece planlamada merkezileşme anlayışını yansıtan yasal oluşumun ilk örneklerindendir. Bu yasaya göre, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ile turizm merkezlerinin yeri, mevki ve sınırları Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın önerisi ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla tespit edilmektedir. Dolayısıyla belirli bir yörenin, yasada belirtildiği üzere, tarihi ve kültürel değerlerinin yoğunluğu, turizm potansiyeli gibi özellikleri, o bölgenin yerel yönetimlerince değil, tamamen merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir. Bunun yanı sıra kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezleri içinde **her ölçekteki plânları yapmak, yaptırmak, resen onaylamak ve tadil etmek ile Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilendirilmiştir**. Dolayısıyla Bakanlık bu kanunla belli alan ve parseller için öneriler geliştirmek ve bunları uygulamak konusunda büyük bir merkezi yetki elde etmiştir. Her ölçekte plan yapma yetkisinin sakıncası, Duyguler tarafından da ifade edilmektedir. Duyguler'e göre, sektörel kurumlarda, bütüncül planlama amacı olmamasına karşın, “her tür plan” ve “her ölçekte plan” yapılabilmesi, planlama tekniğini ve mesleki bilgiyi dışlamaktadır (Duyguler [138]).

Turizmi Teşvik Kanunu ile kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisi ve düşük faizli teşvik kredileri, kamu yararı için kullanılacak olan arazilerin yatırımcılara verilmesine yol açmıştır. Böylece özellikle kıyı turizmine dayalı olarak gerçekleştirilmeye başlanan büyük ölçekli konaklama tesisleri yatırımlarıyla birlikte hızlı bir gelişim süreci içine girmiş ve kamu arazileri gün geçtikçe kamuya kapalı alanlar haline gelerek, oteller, tatil köyü gibi turizm işletmelerine dönüşmüşlerdir. Bu durum tüm kamunun yararına,

herkes için eşit olarak kullanılması gereken alanların, belirli kişilerin yararına kullanılması demektir ve kamusal alandan herkesin eşit derecede faydalanmasını engellemektedir. Büyük kamu arazilerinin kapatıldığı bu alanlar tasarım açısından bakıldığında da **birbirine benzer projelerle, simülasyonlarla** tasarlandığından kentsel çeşitlilikten uzak, yerelle bağdaşmayan tesislerle yapılandırılmışlardır.

1982 tarihli **Turizmi Teşvik Kanunu**’nun etkileri hemen o yıllarda görülmekle birlikte özellikle 80’lerin sonlarında etkisini daha da hissettirmiştir. Turizmi Teşvik Yasası’na dayanarak 1982-1989 arasında İstanbul’da 37 turizm alanı ilan edilmiştir (Türkün vd. [137]). Küresel kent İstanbul’da ilan edilen turizm merkezleri çoğunlukla **çok katlı otellerin** yapımına neden olmuştur. Genellikle parsel bazında yapılan plan tadilatları ile ayrıcalıklı imar haklarının verildiği bu alanlar, çevresine yabancı ölçekler getirerek, İstanbul’un silüetine de olumsuz etkilerde bulunmuştur. Turizmi Teşvik Kanunu ile gelişen turizm merkezlerinde ayrıcalıklı yapılaşma haklarının verildiği alanlara **örnek** olarak 1983 yılında yapılan Conrad Oteli, 1987 yılında yapılan Gökkafes ve Çırağan Oteli, 1988 yılında yapılan Swiss Otel gösterilebilir.

Öte yandan, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası **turizm dışı amaçlara yönelik olarak** da kullanılmıştır. Turizm merkezi kavramının “turizm ve iş merkezi” kavramı olarak plan lejandlarında yer alması ve “avan projesine göre uygulama yapılacaktır” benzeri plan notları ile iş merkezleri gelişmiş ve bu alanlara ait mevzii imar planları yapılmıştır. 1988 yılında yapılan Sabancı Center, Büyükdere-Maslak aksındaki dönüşümün başlangıcı olmuştur. Kuban’ın belirttiği üzere, bu yapıların **yer seçiminde kent planı etkili olmamış**, müteahhitlerin boş bulduğu alanlar değerlendirilmiş ve çoğu durumda ulaşım sistemiyle ilişkileri de kurulmamıştır. Gökdelenler, Türk mimarlarının Taksim’de inşa ettikleri Sheraton ve Intercontinental otelleriyle İstanbul’a girmiş, 1980’lerin sonunda büyük bankalar ve holdingler için Sabancı Center gibi biçimleri ve teknikleri İstanbul’a özgü olmayan yüksek büro blokları yapmak moda olmuştur (Kuban [109]). Bu dönemde gökdelenler ve alışveriş merkezleri kent merkezlerinin modern imgeleri olarak incelenmesi gereken yapılardır. Yapısal anlamda modernizm anlayışının ürünü olan **gökdelenler**, bir yandan da kentte dağınık halde bulunan işlevleri bir araya toplaması bakımından işlevsel olarak da modernizmin imgesi haline gelmiştir.

Yasada yer alan başka bir çelişki de turizm koruma ve gelişim bölgelerinin çoğu

durumda **sit alanları** ile çakışmasıdır. Kuban, bu dönemde İstanbul’da tarihsel alanlara yapılan en tahrip edici müdahalelerin, koruma altına alınmış bölgelerde yapılmasına izin verilen çok büyük turistik otel inşaat şirketlerinin **“kültürel turizm”** adı altında gerçekleştirdiği yapılar olduğunu söylemektedir (Kuban [109]). Turizm merkezlerinin korunması gerekli alanlarda yer almaları ve yasanın tanımıyla bu alanlarda gelişimin teşvik edilmesi koruma anlayışıyla çelişen bir durumdur.

23.07.1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

Özellikle 1980’lerden sonra çıkarılan yasaların büyük çoğunluğu kentsel dönüşümü tetikleyici yasalar olsa da, kenti ve kent parçalarını korumaya yönelik yasalar da mevcut olmuştur. Ancak bu yasalar da, özel kanun niteliğindeki diğer yasalarla çoğu zaman hükümsüz kalmıştır.

Bu dönemde, korumacı yasalar olarak nitelendirebileceğimiz yasaların başında, 23.07.1983 yılında onaylanan 2863 sayılı **“Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”** gelmektedir. Söz konusu kanun 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’nun geliştirilmesi ve değıştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu kanunun amacı, *“taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir.”* Bu kanunla korunması gerekli taşınmaz kültür ve doğa varlıkları yeniden saptanmış ve “anıt” kavramı yerine “taşınmaz kültür varlıkları” ve “taşınmaz tabiat varlıkları” tanımlamaları getirilmiştir. Dolayısıyla bina bazında koruma yerine, alan bazında koruma gündeme gelmiş, ayrıca sit alanı, yalnız tarihi yapıların bulunduğu bölgeleri değil, doğal güzelliklerin, kültürel özellikleri olan bölgelerin hepsi için tanımlanmıştır.

Bu yasanın getirdiği önemli bir değışiklik kentsel sit alanlarında “Koruma Amaçlı İmar Planı” yapılmasıdır. Ancak, Kejanlı vd.’nin de belirttiği gibi, koruma imar planlarının tahammül edilebilir sürelerde elde edilememesi ve yerel yönetimlerin genellikle koruma planlarına karşı olmaları, korumada toplumsal/ekonomik uzlaşmayı engellemiştir. (Kejanlı vd. [139]). Ayrıca, koruma alanının tek bir yapı olsa bile, bütüncül bir plan anlayışı içinde ele alınması gerekirken, uygulamaların, kent bütününe değil, sadece plan yapılacak alanı dikkate alması, bütüncül planlama yaklaşımı açısından sorunlar yaratmıştır. Ancak bunların dışında en önemli sorun, diğer özel yasalarla, kentin

koruma alanlarının rant uğruna planlanır hale gelmesi ve kültür ve tabiat varlıklarının, tescil edilmiş olsalar bile, korunamamasıdır. Kentin özgünlüğünü, çeşitliliğini barındıran bu alanlar, standart projeler ile aynılaştıran kent mekanı haline gelmektedirler.

18.11.1983 tarih ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu

1983 yılı, korumaya ilişkin bir diğer kanunun da ilan edildiği yıl olmuştur. 18.11.1983 tarihinde onaylanan 2960 sayılı **Boğaziçi Kanunu**, özellikli bir alanı korumaya yönelik olarak çıkarılmış özel yasadır.

Bu Kanunun amacı; *“İstanbul Boğaziçi Alanının kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemektir.”* Söz konusu Kanunla Boğaziçi alanı; Boğaziçi Sahil Şeridi, Öngörünüm Bölgesi, Geriörünüm Bölgesi ve Etkilenme Bölgesi olmak üzere 4 bölgeye ayrılmış ve bu bölgeler Nazım İmar Planı’nda gösterilmiştir. Kıyı şeridi ve öngörünüm bölgesinde konut yapımı yasaklanmış, kıyı ancak kamu yararına ayrılarak toplumun yararlanacağı tesislere ayrılmıştır. Dolayısıyla “Boğaziçi Yasası” kentin doğal ve kültürel alanlarının koruması anlamında olumlu bir adım olarak görülmektedir.

1983-1988 yılları arası Af Yasaları

Bu dönemde de gecekondular sorununun devam ettiği görülmektedir. Üstelik gecekondular, 1950’li yıllardaki gibi kente yeni göç etmiş kesimin, barınma ihtiyacını karşılayan tek katlı gecekondular olma özelliğinden çıkmış, çok katlı apartmanlara dönüşmüşlerdir. Bu dönemde gecekondulara ve kaçak yapılara af getirerek sisteme dahil etmek ve çözümü piyasaya bırakmak izlenen en önemli konut politikalarından biri olmuştur. Daha öncede bahsedildiği gibi, gecekondular ve kaçak yapılaşma sorunu, yalnızca ülkemize özgün bir sorun değildir ve bu politika, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası’nın geliştirmekte olan ülkelerdeki enformel yerleşmeler için önerdiği politikalar ile uyumludur. Geliştirmekte olan ülkelerdeki enformel yerleşmelerde mülkiyetin yasallaştırılması ya da tapu verilmesine ilişkin eğilim 1980’lerde neoliberal politika formülasyonu altında tekrar gündeme gelmiştir. Çözüm olarak geliştirilen “kendi evini kendi yapma” süreci, 1980’lerden sonra da Perulu iktisatçı De Soto’nun öncülüğünde önemli bir politika aracı olarak savunulmuştur. De Soto enformel yerleşmelerde mülkiyetin yasallaştırmasının, kent yoksullarının formel piyasalara entegre olmasının

yolunu açacağını ve böylece yoksulluğa çare bulunabileceğini ileri sürerken, çözüm olarak hükümetlerin önceliğin yoksullara tapu dağıtmak olması gerektiğini ileri sürmektedir. Böylece formel bankacılık sistemine girişin yolu açılacak ve emlak piyasası canlanacaktır. Bu bağlamda, 1980-1990 döneminde ülkemizde benimsenen politikalar kent toprağını piyasaya açmayı hedeflerken, bir yandan da kentsel rantları geniş kesimler arasında paylaştırarak çalışan sınıfların hoşnutsuzluklarını azaltmayı hedeflemiştir (Türkün vd. [137]).

Ekte yer alan zaman çizelgesinden de görüldüğü gibi, bu bağlamda, 1983-1988 yılları arasında kaçak yapıların ve gecekonduların yasallaşmasını sağlayan bir dizi af yasası çıkarılmıştır. Bu yasaların en önemli özelliklerine bakıldığında 1983 yılında çıkarılan **2805 sayılı “İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler Hakkında Kanun”** ile yalnızca gecekonduların değil, her türlü yasadışı gelişmenin meşrulaştırılması gündeme gelmiştir. Türkün vd.nin de belirttiği gibi, bu yasa, amacı kapsamındaki yapıları korunacak ya da ıslah edilerek korunacak ve yıkılacak yapılar olarak iki grupta değerlendirmektedir. Gecekondu ilk gruptaki yapılar arasında yer almakta ve bu yapıların, imar planı koşullarına uydurularak korunmaları öngörülmektedir (Türkün vd. [137]).

Ardından 1984 yılında çıkarılan **2981 sayılı “İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı Kanunun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”** ile imar ve gecekondu mevzuatına aykırı olarak inşa edilmiş ve inşa halindeki yapılar af kapsamına alınmıştır.

1986 yılında onanan **“3290 sayılı İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler Hakkında Kanun”** ile imar affının kapsamı genişletilmiş ve ıslâh planı yapma ve onama yetkisinin ilçelere verilerek, üst plan kararlarını aşan planlar ve uygulamalar meydana gelmiştir. Ayrıca bu yasa ile konut ve konut dışı kullanılan kaçak yapıların ve 1986 yılı sonuna kadar yapımına başlanmış kaçak yapıların tümü af kapsamına alınmıştır. Islah İmar Planları yapılacak alanlarda 3194 sayılı İmar Kanunu’nun imar planı yapma şartları ve standartları aranmamaktadır. Böylece bu alanlarda 4 kata kadar yapılabilen yapıların getirdiği nüfus yoğunluğuna hizmet eden ve kamu yararına ayrılması gereken donatı alanları ayrılmamaktadır. Bu alanın donatı ihtiyaçları çevre bölgelerdeki plan alanlarındaki donatı alanlarından karşılandığından, zaten standartların altında planlanan sosyal ve teknik altyapı, daha da

yetersiz duruma düşmekte ve kamusal mekanların paylaşımı güçleşmektedir. Ayrıca gecekonduların 4 kat yapılaşma hakkı verilmesi, gecekonduların ticarileşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, Atalan'ın belirttiği gibi, 3290 sayılı kanununda, Boğaziçi'nde 1983 tarihinden önce yapılmış veya inşaatına başlanmış, kaçak yapıların imar affı kapsamına girmesi kabul edilmiştir. 11.12.1986 tarihinde Anayasa mahkemesi; Sahil Şeridi ve Ön Görünüm bölgesindeki yapılaşma hakkının Anayasa'ya aykırı olduğunu ve Boğaziçi Yasası'nın koruma kuramı amacına uymadığını belirterek kaldırmışsa da, Kanunun yürürlüğe girmesiyle iptali arasında geçen 19 ay sürede, Ön Görünüm Bölgesi içinde pek çok konut inşa edilmiştir (Atalan [140]).

1987 yılında onanan **3366 sayılı “2981 Sayılı Yasada Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun”** ile imar ıslâh plan alanı genişletilmiş, kıyılar ve askeri alanlardaki kaçak yapılar da af kapsamına alınmıştır. 1988 yılındaki **3414 sayılı “Gecekondular Yasası'nda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun”** ise 775 sayılı Gecekondular Yasası'nın getirdiği tüm sınırlamaları ortadan kaldırmış, tüm kaçak yapılar af kapsamına alınmıştır. Ayrıca Türkün vd. de belirttiği gibi, 775 sayılı yasa ile arsa ve konut tahsis edilenlerin yirmi yıl içinde satmak ve devretmek gibi haklarının olmadığını içeren hükmü, bu kanunla değiştirilerek gecekonduların alınıp satılması veya müteahhit aracılığıyla apartmanlaşmasının önü açılmıştır. Diğer taraftan, yasal güvencesi olmadığı için her an yıkılma tehdidiyle karşı karşıya kalan gecekondular, bu dönemde sisteme dahil edilmiş ve kentsel arsanın sağladığı rant gecekonduların sahiplerinin de dahil olduğu çeşitli kesimler arasında yeniden dağıtılmıştır. Toprağa ya da arsaya sahip olmanın getirdiği güven duygusuyla söz konusu toplumsal kesimler kentsel sisteme ve kapitalist ilişkiler düzenine eklemlenmiştir (Türkün vd. [137]).

02.03.1984 tarih ve 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu

Toplu Konut İdaresi tarafından yapılan uygulamalar, fiziksel anlamda kentte aynışma ve kimliksizleşme yaratan, süreç bakımından da doğrudan merkezi yönetim tarafından alınan kararlarla gerçekleştiğinden plan bütünlüğünü, ölçek hiyerarşisini dikkate almayan, bunun yanı sıra sosyo-ekonomik anlamda da genellikle amacından uzaklaşan uygulamalar olmuşlardır.

Genel olarak bakılacak olursa, Toplu Konut İdaresi (TOKİ), **02.03.1984 tarih ve 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu'na dayanarak yapılan 09.04.1990 ve 412 Sayılı KHK**

ile Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş, kamu tüzel kişiliğine sahip bir kurumdur. **02.03.1984 tarih ve 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu**'na göre TOKİ'nin **görevleri** genel olarak konut alanları ile kısıtlı olup, bu konuda menkul kıymetler çıkarmak, kredi almaya veya vermeye karar vermek, konut inşaatı ile ilgili sanayiye desteklemek şeklinde sıralanmaktadır.

Daha önceki dönemlerde toplu konut uygulamalarını başlatan kesimler içinde özel sermaye ve yerel yönetimler ön plandayken, 1980 sonrası dönemde merkezi yönetim toplu konut uygulamalarında etkinlik kazanmıştır (Türkün vd. [137]).

1990'lı yıllarını kısmen atıl geçirse de, özellikle 2000'li yıllardan sonra, TOKİ'ye verilen yetkilerle birlikte, ülkenin kent planlama konusunda en çok tartışılan kurumlarından biri haline gelmiştir. Alt gelir grubunun konut ihtiyacını karşılama haricinde birçok alanda da faaliyet gösteren TOKİ, kentin (hatta ülkenin) her alanında benzer projelerle, aynılaştıran adacıkların yaratılmasına neden olmuş, böylece devlet eliyle tek tipleştirme yaşanmıştır.

27.06.1984 tarih ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerine İlişkin Yasa

Bölge ölçeğinde bir planın varlığının olmasına rağmen, 1980 sonrasında İstanbul'un gelişmesinde planlamanın önemi ihmal edilir bir düzeye indirilmiştir. Planlamada kurumsallaşma yerine, işbaşında bulunan yönetimlerin plan ve program hazırlama niyet ve çabalarının yeterli olacağına inanılmıştır (Tapan [130]). Bu yıllar İstanbul'a kentin yönetsel yapısına ilişkin önemli bir değişiklik getirmiştir. Kentleşme olgusunu yönlendirmek için bir uzman kuruluş olarak kurulmuş olan İmar ve İskan Bakanlığı'nın kaldırılarak, planlama ve imar birimleri Bayındırlık Bakanlığı ile birleştirilmiş ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılmıştır.

1984'te çıkarılan 3030 sayılı "Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Kanun" İstanbul'da Büyükşehir belediyesi ve onunla bağlantılı olarak çalışacak ilçe belediyelerinden oluşan yeni bir yönetim yapısı getirmiştir. Bu yasa ile belediyelerin kaynaklarının önemli ölçülerde artırılması, merkezi yönetiminin denetiminin bir ölçüde de olsa azaltılmış ve imar planı yapımına ve onanmasına ilişkin yetkiler belediyelere devredilmiştir. Her iki olgu da kentleşme sürecini etkileme açısından önemli sonuçlar yaratmıştır (Tekeli [2]). Bu yetki bakımından merkeziyetçi planlamanın yerele verilmesi anlamında, demokratikleşme adına yereli güçlendirmişse de; mekânsal bütünlük ve

koordinasyonda sorunlara neden olmuştur. Plan yapma, onama ve uygulama yetkisi Büyükşehir Belediyesi'ndeyken, mücavir alanlarda plan yapma, onama ve uygulama yetkisi İstanbul Valiliği'ne ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verilmiştir. Yeşilirmak'ın da belirttiği gibi, bölünmüş yetkiler ilişkisiz ve bütünsellikten uzak, amaç-hedef ilişkisi kurulamayan planlamaya neden olmuştur. 1984 yılında Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu'nun kapatılması ile yetki, sorumluluk ve kadrolar İBB'ye aktarılmış, arşiv ve kadro dağıtılmış ve 1990'lı yıllara kadar bu işi yürütecek bir birim kurulamamıştır (1988: İBB / Şehir Planlama Müdürlüğü'nün kurulması) (Yeşilirmak [117]).

03.05.1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Kanunu

1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı “İmar Kanunu” 3030 sayılı kanunla birlikte yerleşmenin başladığı dönemde, planlama konusunda önemli bir araç olmuştur. İmar planları Türkiye'deki sistemde kentsel gelişimi belirlemenin temel araçları olduğundan 3194 sayılı İmar Kanunu planlamanın tam merkezinde bulunmaktadır. Planlamayla ilgili tüm tanımlar ve işleyiş süreçleri bu kanunda belirtilmektedir. 3194 sayılı İmar Kanunu'nun gerekçesinde, kentin imarı konusunda yerinden yönetimin, yani yerleşmenin önemi belirtilerek, bürokrasinin önlendiği vurgulanmıştır. Ancak ifade edilen demokrasinin uygulamaya geçişi, katılım konusunun yöntemleri, şeffaflık gibi ilkeler kanunda açıkça belirtilmemiştir. Planlama kararlarının onaylanmasının belediye başkanının ve belediye meclisinin elinde olması, bilimsel olarak planlama kararlarının doğruluğunun mesleki açıdan herhangi bir sınırlama getirilmeyen bu kişiler tarafından denetlenmesi hem kamu yararı hem de demokratikleşme açısından birçok soru işaretini de beraberinde getirmiştir.

Dolayısıyla bu kanun sınırlı yerleşme getirmiş, denetimle ilgili hükümler yer almadığı için, yerel yönetimler teknik konularda denetim dışı kalmışlardır. Ayrıca planlama kapsamı dar bırakılmış ve imar ağırlıklı düzenlemeler olmuştur (Yeşilirmak [117]).

1980'li yıllarda merkezi yönetimin çeşitli bakanlık ve birimleri yukarıda da bahsedilen Turizmi Teşvik Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu gibi kanunlarla, çeşitli planlama ve imar yetkileri ile donatılmıştır. Bu kanunlarla ve de daha sonradan ilan edilen diğer kanunlarda yapılan değişikliklerle, merkezi yönetim, yerel yönetime verdiği yetkileri hızla ve özellikle sektör bazında geri almaya başlamıştır. İmar

Kanunu'na eklenen madde ile, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bir parselden daha geniş alanlara gerekli gördüğü hallerde plan yapma, onama ve uygulama hakkı verilmiştir. İmar Kanunu'nun 9. Maddesine göre Bakanlık "her istendiği an", "merkezden yönetime" başvurabilir ve "içerisinden veya civarından demiryolu geçen, hava meydanı ve denizyolu bağlantısı bulunan" tüm yerleşmelerin imar planlarına el koyabilmektedir. Yine aynı kanunun 4. maddesinde "İstisnalar" olarak, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu gibi özel kanunlarla, bu Kanunun uygulama alanı ve kapsamı da daraltılmıştır [117], [137].

İmar Kanunu ile **Boğaziçi Kanunu**'nun ilk ilan edildiği hali de değiştirilmiştir. Boğaziçi alanında mevcut planda nüfus ve yapı yoğunluğu göz önüne alınmak kaydı ile plan değişikliği yapılabileceği hükmü getirilmiş, Sahil Şeridi ve Ön Görünüm bölgesindeki yapı yasağı kaldırılmıştır. Bu hükümlerle, 5000 m²'den büyük parsellere belli oranda inşaat hakkı tanınmıştır. Böylece Boğaziçi bölgesini koruma konusu tartışmalı hale gelmiş, sahil şeridi ve ön görünümün yapılaşmaya açılmasıyla kentin içinde doğal yapının korunarak çeşitliliğin sağlanması amacı da aşınmıştır. 3194 sayılı İmar Kanunu'nda Geri Görünüm ve Etkilenme Bölgesi'nde 4 ve 5 katlı yapılaşmaya izin verildiği de görülmektedir. Bu yasalar ile birlikte, 1985 yılından itibaren Boğaz'a bakan yamaçlarda ve tepelerde, villa tipi konutlar yer almaya başlamıştır. 1985 yılında bu kanunun yürürlüğe girmesi Boğaziçi Kanunu'nun amacını ortadan kaldırmış, sit alanını yapılanmaya açmış, yeni yapı ve nüfus yoğunluğu getirmiştir. Diğer taraftan, Boğaziçi Geri Görünüm ve Etkilenme bölgesindeki yapılanma, Sahil Şeridi ve Ön Görünüm bölgesini etkilemiştir (Atalan [140]). Dolayısıyla her ne kadar, Boğaziçi Kanunu, bölgeyi korumaya yönelik hükümler getirse de, korumacı bu yasa, diğer yasalarla delinmiştir.

Kentin gerek yönetim yapısına gerekse arazi kullanım yapısına ilişkin korumacı ve dönüştürücü özellikte önemli yasaların çıktığı bu dönemde kentsel makroformun daha çok planlarla değil yasa ya da kendiliğinden gelişimle şekillendiği görülmektedir.

Küreselleşmenin gerektirdiği **uluslararası bir finans merkezine** sahip olma gerekliliği fikri 1984'ten beri yönetime gelen İstanbul Büyükşehir Belediyesi, merkezi yönetim ve ilçe belediyelerince benimsenmiştir. Bu kurumlar tarafından İstanbul için farklı uluslararası iş merkezi projeleri üretilmiş; birçoğu kentin mekânsal yapısını farklı

boyutları ile etkilemiş, bir kısmı ise proje aşamasında kalmıştır.

Mekânsal gelişmede dönemin iktidarı ANAP'ın etkisi büyüktür. Uluslararası kentin mekânsal dokusu ANAP'ın söyleminde gökdelenler, geniş otoyollar, lüks oteller, alışveriş merkezleri ve lüks konut alanları ile tanımlanmış olup, Amerikan kentlerinden etkilenilmiştir. Bu dönemde İstanbul'un belediye başkanı Dalan da bu söylemlerin mekânda şekillenmesini sağlayacak uygulamalara girişmiştir. Bu dönemde plan yapma ve onama yetkisinin yerel yönetimlere verilmesi, bu süreci kolaylaştırmıştır (Öktem [141]). Diğer taraftan kentin büyük parçaların eklenmesiyle büyümeye başlaması sonucu, **merkezde önemli boşalmalar** yaşanmaya başlamıştır. Dünya kenti olma işlevlerini yüklenmek çabasında olan İstanbul'un yeni denetim fonksiyonlarını eski merkezleri Eminönü ve Beyoğlu'nda yerine getirmesi olanağı olmadığından, yüklenilen yeni işlevler, **Mecidiyeköy ve Maslak ekseninde gökdelenlerin oluşturduğu ve parçacıl planlarla gelişen yeni bir merkezi** doğurmuştur (Tekeli [2]). Boğaz Köprüleri'nin ve bağlantı yollarının yapılması ile, bu aks, kentin uluslararası merkezi olarak anılmaya başlamıştır. Mevzii imar planları, merkezi yönetimin ilan ettiği ticaret ve turizm merkezleri, uluslararası mağazalar zincirlerinin faaliyet gösterebilmesi konusundaki yasal düzenlemeler, kentin eski merkezinde dağınık biçimde faaliyet gösteren uzmanlaşmış sektörlerin kooperatifler kurarak bu bölgelerde bir arada toplanması yönündeki eylemlerdir (Yenen vd. [118]). Böylece kentin kuzeye doğru gelişimini sakıncalı bulan 1980 planına rağmen büyük sermaye gruplarının da baskılarıyla birlikte uluslararası iş merkezi projesi Büyükdere-Maslak aksına kaymıştır. Dalan 1980 planının pasif, korumacı ve pratikte işlemez olduğunu öne sürmüştür. Büyük sermaye gruplarının yeni mekânsal organizasyon ihtiyaçları, özellikle prestijlerini de sağlayacak niteliklerle tanımlanmıştır. İleri düzeyde iletişim ve haberleşme donanımlarına sahip olunması istenen bu binalar aynı zamanda dağınık yönetim birimlerinin de tek bir merkezde toplanması açısından da önemlidir (Öktem [141]).

Dolayısıyla bu dönem aslında dünyada postmodern düşüncenin kent mekanında da etkili olmaya başladığı bir dönem iken, İstanbul'da kentte heterojen olarak bulunan işlevlerin bir araya toplanmaya çalışıldığı ve bunu yaparken kent merkezinden uzaklaşıldığı, yeni merkezler yaratıldığı görülmektedir.

Bu merkezlerin dışında İstanbul'da 1980 sonrası gelişen merkezler Yenen vd.'nin

çalışmasında altyapı talebi yaratarak gelişen merkezler olarak tanımlanmaktadır. Bu yeni mekânların öncelikle gereksinim duydukları maddi altyapı ulaşım altyapısı olup, kent içinde ulaşım altyapısına yakın olan köyler zaman ve mekân boyutundaki gelişmede öncelikli yer almışlardır. Kentin Batı yakasında Bayrampaşa, Mahmutbey, Güneşli, Kocasinan, Yenibosna, Doğu yakasında Soğanlık, Yayalar, Ümraniye bu sürecin en çarpıcı örnekleridir. Bu merkezler ulaşım altyapısı dışında merkez gelişimi için uygun arsa ve yapı üretimine cevap verebilecek diğer maddi altyapılarla da donatılmamışlardır (Yenen vd. [118]).

Bu dönemde bir yandan karayolu altyapısındaki gelişmelerle birlikte özel araç sahipliğinin artması, öte yandan perakendecilik sektörünün yapısının değişmesi sonucu büyük dağıtım zincirleri ortaya çıkmış ve büyük **alışveriş merkezleri** kurulmaya başlamıştır (Tekeli [2]). Alışveriş merkezleri de, bir bakıma işlevsel olarak gökdelenlere benzemektedir. Gökdelenler dağınık halde bulunan büro yapılarının bir arada toplanmasını sağlarken, alışveriş merkezleri de dağınık halde bulunan ticaret yapılarının bir arada toplanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla kentte homojenleşmenin etkisi alışveriş ve boş zaman etkinliklerine de yansımıştır. Yine Kuban'ın bu konu hakkında belirttiği gibi, İstanbul'da süpermarketler, çağdaş İstanbul'un yeni simgeleri olarak tüketici toplumun ve uluslararası ticaretin gelişmesiyle 1980'lerin ortasında sahneye çıkmaya başlamıştır. Gökdelenler gibi bunlar da uluslararası tipolojilere uygun olarak, klişeleşmiş galerili planları, restoranları, kafeleri, zengin butikleri ve sinemalarıyla modern mimarlık rutini içinde inşa edilmişler; kentsel dokuya, yeni bir kütesellik getirmişler ve içe dönük kentsel mekan kavramına yeni boyutlar kazandırmışlardır. Bunların hepsi özellikle genç kuşakların toplumsal yaşamının yeni mekânları olmuştur. İstanbul halkı, modern mimarlık bağlamında ilk kez, büyük ölçekli, kentsel yaya mekânını bu yapılarda yaşamaya başlamıştır (Kuban [109]). 1980'lerin sonlarında önce kent merkezlerinde, 1990'lı yıllarda ise kentlerin dışında ulaşım akslarında yer almaya başlayan alışveriş merkezleri kentlerin hem tüketim davranışlarını, hem de kent merkezlerini değiştirmişlerdir (Osmay [136]). Alışveriş merkezlerinin yer seçimlerinin kentin bütününe dikkate alan planlama anlayışı çerçevesinde yer seçtiğini söylemek mümkün değildir. Bu yapılar genellikle plan tadilatları kapsamında, bazıları da Turizmi Teşvik Yasası gibi özel yasaların ayrıcalıklarıyla parçacıl olarak gelişmişlerdir.

Bu dönem her ne kadar yeni gelişmelerin yaşanmaya başladığı ve bu gelişmelerin

koşutu olarak hizmet sektörünün önem kazandığı bir dönem olsa da, **sanayinin** kentte önemli bir yer tuttuğu söylenebilmektedir. 1980’li yıllarda sanayi alanlarında gözlenen gelişme, 1966 yılında onanan İstanbul Sanayi Sahaları Planı ile farklılıklar göstermektedir. Planda kabul edilen sanayi bölgelerinden yalnızca Halkalı, kısmen Rami, Kurtköy ve Küçükköy şehir dışı sanayi alanları olarak kalmıştır ki bunlar da yer yer gecekondulu ve konut alanları ile sarılmıştır. Planın zaman zaman yeni isteklere göre değişikliklere uğraması, şehrin iç kısımlarında sanayi faaliyetlerinin daha da düzensiz yerleşmesine yol açmıştır (Tümertekin [131]).

Bu dönemde sanayi gelişmelerine odaklar halinde bakılacak olursa;

- Merkezden gelişen ringler:
 - Yenibosna, Sefaköy, Kirazlı, Güneşli, Halkalı, Mahmutbey, İkitelli
 - Avcılar, Firuzköy
 - Kartal, Gebze
- Mevcut sanayi bölgelerinde gelişmeler:
 - Gaziosmanpaşa, Eyüp, Zeytinburnu, Küçükköy, Habibler, Sultançiftliği (yeni sanayi eklentileri)
 - Atışalanı, Esenler, Güngören, Bağcılar, Bakırköy (ring şeklinde)

şeklinde sanayi bölgeleri olduğu görülmektedir.

Ancak, sanayi alanlarının gelişimindeki genel eğilime bakıldığında, küçük üreticilerin küçük sanayi sitelerine, daha büyüklerinin ise organize sanayi bölgelerine taşınması ve kent merkezlerinin imalathanelerden arındırılması şeklindedir. Sanayinin desantralizasyonu hedefi, İstanbul’u “dünya kenti” yapma söylemiyle birleşmiş ve bu kapsamda Haliç ve Tarihi Yarımada’da yerleşmiş bulunan çeşitli üretim tesisleri ve basın kuruluşları kentin batısında yer alan İkitelli’ye taşınırken, Kazlıçeşme’deki deri sanayi Kurtköy’e taşınmıştır. Sanayinin desantralizasyonu kimi zaman plan kararlarıyla, kimi zaman da Büyükdere-Maslak aksında olduğu gibi, büyüme için yeterli alana sahip olmayan ya da yüksek rant potansiyeline sahip alanlarda bulunan sanayi tesislerinin kent dışına çıkması şeklinde gerçekleşmiştir (Türkün vd. [137]).

Özellikle sanayi alanlarının bitişiğinde yapılaşan **gecekondulu alanlarında çok katlılaşma**, düşük standartlı **apartmanlaşma** gelişmiştir (Tekeli [2]). Üsküdar, Çamlıca, Kısıklı, Ümraniye alt bölgelerinde **hisseli ifrazlı konut alanı** gelişmelerinin

bu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir (İBB [142]). Gecekondu halkasının kentin yüksek gelirliilerinin bulunduğu konut eksenlerine yakın kısımlarında gecekonduların tasfiyesi, onun yerine yüksek gelir gruplarına dönük, **yüksek standartlı konutların** alması ile üst gelir grubuna yönelik projeler geliştirilmeye başlanmıştır (Tekeli [2]).

Bu arada devletin alt gelir grubuna yönelik etkili bir konut politikası bulunmaması gerekse bu duruma af yasaları ile çözüm bulmaya çalışması modern bir planlama anlayışının uygulanmasını zorlaştırmıştır. Her ne kadar yasa dışı gelişmeler fazla olsa da, fiziki anlamda gecekondu tanımına giren yerleşme yok gibidir. Gecekondu yeni eklentilerle büyümüş, tek katlı yapılar çok katlı apartmanlara dönüşmüştür. Bu dönemde E-5 ile Trakya ve Anadolu yolları arasında kalan boş alanların, Sarıyer ve Beykoz tepelerinin kente eklenen yeni gecekondu alanları olduğu görülmektedir.

1980 sonrasında kentin iç yapılanmasını ve mekânda yayılmasını belirleyen süreçler değişmiştir. Önceki dönemde kentlerin büyümesi, yapıların, bireylerin ya da küçük girişimcilerin kararlarıyla birer birer eklenmesiyle gerçekleşirken, özellikle 70'lerin ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan dönüşüm bu dönemde etkisini arttırmıştır. Kentler çok sayıda bireyi bir araya getirebilen örgütlenmeler, yani daha güçlü aktörler eliyle, **kente büyük parçaların eklenmesiyle** büyümeye başlamışlardır. Yeni yapı sunum biçimlerinin gelişmesine olanak veren kurumsal düzenlemeler oluşmuştur (Tekeli [2]). Kentteki çeşitlilik yerini kendi içinde aynılan büyük parçaların yan yana durmasıyla oluşan bir çeşitliliğe bırakmıştır.

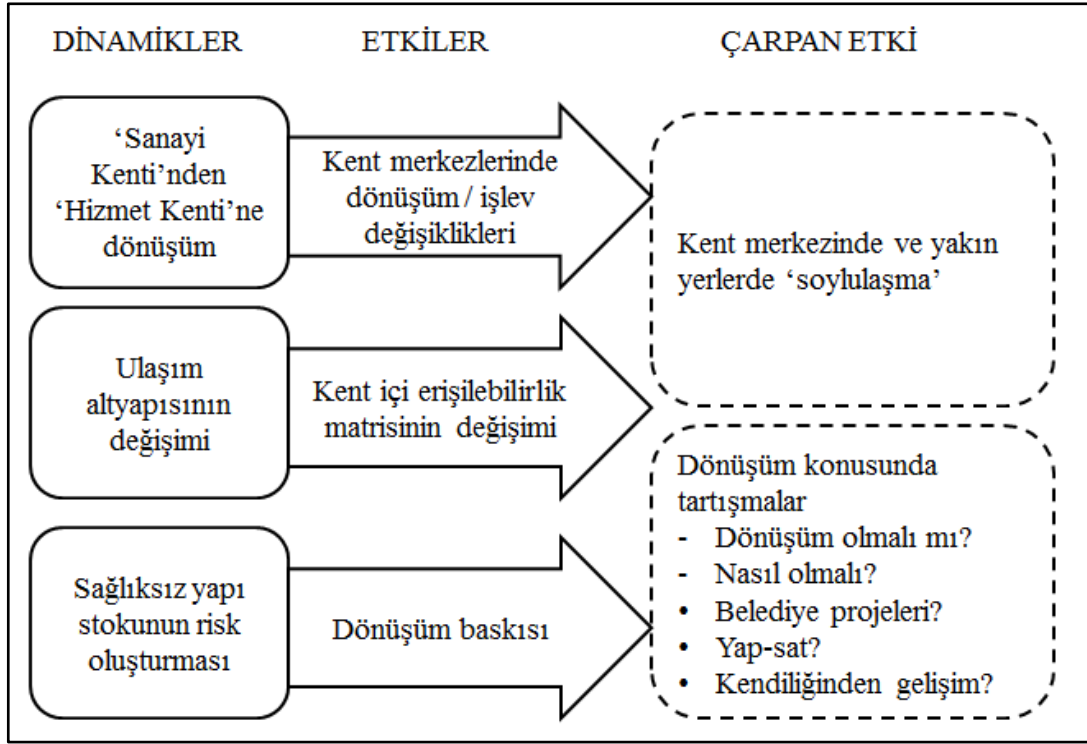
Bu dönemde kentin gelişiminde **önemli ulaşım aksları** dışında, açılan Boğaz Köprüsü ve çevre yolları da etkili olmuştur. İBB raporunda da belirtildiği üzere, İstanbul Boğazı'nda yapılan ikinci köprü, **Fatih Sultan Mehmet Köprüsü** adıyla çevre yolları tamamlanmadan 3 Temmuz 1988'de açılmıştır (İBB [112]). Bu gelişimle birlikte özel araç sahipliğinin artması, kentin çevresini oluşturan gecekondu halkalarının aşılacak merkeze daha uzak konumlarda yüksek ve orta gelirli grupların **konut alt kentleri** oluşturmalarını hızlandırmıştır (Tekeli [2]). Bunun yanı sıra, kuzeydeki orman ve su havzalarında belde belediyelerinin kurulmasıyla kent makroformu kuzeye doğru gelişmiştir (Türkün vd. [137]).

1980'lerden sonra ortaya çıkan **alt kentleşmenin** özelliklerine bakıldığında; bir yandan, geleneksel orta sınıfların konut talebine uygun planlı konut alanları yaratmak üzere

kamu kaynaklarıyla desteklenen toplu konut projeleri, diğ er yandan üst gelir grubuna seçkinlik kazandıracak kentten yalıtlımlı  alt kent projeleri olmak üzere, kapitalist kentleşme sürecinin iki ayrı döneminde ortaya çıkan iki tür alt kentleşme, Türkiye’de aynı anda ya anmı tır (Kurtuluş, [143]). 1980 sonrasında konut üretiminin en önemli özelliği küçük girişimcilerin piyasadan giderek çekilmeleri olmuştur. Devlet yasal araçları ve kurumlarıyla kooperatiflere ve müteahhitlere kredi sağlayarak büyük ölçekli projelerin geliştirilmesini sağlarken, Toplu Konut  daresi eliyle kendisi de girişimci olarak piyasada yer almıştır (Sey [144]). Türkiye’nin metropoliten alanlarında 1980’lerin ortalarından itibaren büyük sermaye yatırımlarıyla üretilmeye ba layan alt kentler, 1990’larda orta ve üst orta sınıfların değişen/yaratılan konut talebiyle yaygınla mı  ve metropoliten çeperlerin yeni formunun bir parçası haline gelmiştir (Kurtuluş [143]).  stanbul’un metropoliten formunda gecekonduların oluşturduğu alt kentleşme örüntülerinin yanında biçim ve içerik olarak farklıla mı  yeni alt kentlerin ortaya  ıkı ı, üretim ilişkilerinde ve paylaşımda yeni bir dönemin mekânda somutla masına işaret etmektedir.  thal ikameci dönemde; üretimi temsil eden emek kesiminin gecekondularının yanında, tüketimi temsil eden, sermaye birikimi, eğitim, mesleki uzmanlaşma ve gelir düzeyi yoluyla bölünmüş orta ve üst orta sınıflara göre tasarlanmış, planlı alt kentler doğmaktadır. Dünyadaki klasik alt kentleşme deneyiminden yola çıkarak bu yeni yerleşmelerin ortaya  ıkı ı, daha çok global tüketim kültürünün taşıyıcısı orta sınıfların ya da küreselleşme sürecinde ortaya çıkan yeni profesyonellerin konut ve yaşam tarzı talebiyle açıklanmaktadır (Kurtuluş, [143]). Ancak bu süreci tek başına orta sınıfın değişen konut ve yaşam tarzı talebi ve küresel tüketim kültürünün sembolleriyle açıklamak mümkün değildir. Değişen ekonomi politikalarıyla kentsel yatırımların bir gelişme sektörü olarak desteklenmesi ve birikim sürecinin yeni aktörlerinin sahneye çıkması yeni mekânsal farklıla maları oluşturmaktadır.  stanbul’un metropoliten makroformu, boşluksuz bir yağ lekeli görünümünde iken metropoliten alanın yeni çeperindeki araziler, ikinci otoyol (TEM) ge i i ile bir yandan yeni gecekonduların yerleşmeleri, diğ er yandan büyük sermaye yatırımları ile gerçekleşen geniş ölçekli alt kentlerle yerleşime açılmaktadır (Kurtuluş, [143]). Kent bu hali ile önceki dönemde üretim ve konut işlevinin birarada yer aldığı yağ lekeli şeklinde büyüme ile değil, sadece tek fonksiyonun bulunduğu homojen bölgelerle kentin kuzeyine sıçrama ile  killenmektedir.

Diğer taraftan, toplu yapı sunum biçimlerinin gelişmesi sadece konut alanında kalmamış, iş yerleri alanlarında da kendini göstermiştir. Bunlar arasında **organize sanayi bölgeleri, toptancı siteleri, nakliye siteleri, uzmanlaşmış üretim siteleri ve serbest ticaret bölgeleri** sayılabilir. Tüm bu örneklerde küçük girişimciler ya da bireyler çoğu kez kooperatifler ya da başka türde kurumsal düzenlemeler yoluyla bir araya getirilerek, büyük operasyonları gerçekleştirecek bir yapabilirlik kazandırılmıştır (Tekeli [2]). Böylece merkezlerde gökdelenler, alışveriş merkezleri şeklinde, konutlarda alt kentler, kapalı siteler şeklinde görülen homojenleşme ve kendi içinde aynışma eğilimi; sanayi alanlarının organize sanayi bölgelerinde toplanması, yine ticaret alanlarının toptancı sitelerinde, nakliye sitelerinde, serbest ticaret bölgelerinde toplanması şeklinde sürmektedir.

Kent bir yandan yeni alanlara yayılırken ve sıçramalarla büyürken, öte yandan eski dokusunda çok önemli dönüşümler yaşamaya başlamıştır. Özellikle İstanbul'da, yaşanan büyük deprem felaketi **dönüşümler** yolundaki baskıları artırmıştır (Tekeli [2]). Zaten sanayi alanlarının organize sanayi bölgelerine taşınması ile sanayi-gecekondu birlikteliğinin olduğu alanlar 'çeşitlilik' özelliğini kaybetmiştir. Kentte salt yoksul kesimlerin yaşadığı gecekondu alanları da, kar amacı güden şirketlerin ya da yerel/merkezi yönetimin girişimleriyle sağlıklı kent yaratmak adına kendi içinde homojen konut alanları yaratarak üst gelir grubu projeleri haline getirilmiş, böylece ayrışma salt fiziksel mekanla kalmamış, toplumsal olarak da hissedilir hale gelmiştir.

Şekil 4.1 Kentsel dönüşümü tetikleyen dinamikler ve etkileri ([2]'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

1980'lerin İstanbul açısından bir başka önemli olgusu da, kentin pek çok semtini kapsayan **istimlaklar ve kıyı düzenlemeleri**dir. Bunların başında Haliç kıyılarıyla Tarlabası'ndaki istimlak ve yıkımlar, Boğaziçi'ndeki kıyı düzenlemeleri ve kazıklı yollar ile Kadıköy-Bostancı kıyısının doldurulması gibi tarihsel dokuyu önemli ölçüde değiştiren uygulamalar sayılabilir. 1984-89 yılları arasında **Haliç** çevresindeki sanayi kuruluşlarının kent dışına taşınarak, Haliç temizlenmiş, İstanbul kanalizasyon sisteminin oluşturulmasına girilmiştir (İBB [112]). 1986-1988 yılları arasında ise Tarlabası Bulvarı yapılmıştır. **Kentin makroformuna** bakıldığında çeşitli desantralizasyon faaliyetleriyle sanayi tesisleri İstanbul'un Anadolu ve Avrupa Yakaları'nda öngörülen ve planlanan **Organize Sanayi Bölgeleri**'nde toplanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu mekansal gelişmeler, modern yaklaşımın desantralizasyon ve yıkım ilkeleriyle örtüşmektedir.

4.2.2 1990-2000 Dönemi: "Kent İçinde Kentler" İle Birlikte Planı Delen Planlarla "Kent Dışında Kentler"

1990'lı yıllardan sonraki sürece bakıldığında, siyasetçiler ve iş çevrelerinin "Yaşanabilir Bir Dünya Kenti İstanbul" vizyonu üzerinde uzlaştığı görülmektedir

(Tekeli [2]). Bu dönemdeki **sanayisizleşme** eğilimi, beyaz yakalı istihdamı arttırmış, uluslararası muhasebe, hukuk, reklam, gayrimenkul ve finans kuruluşlarının çoğunun İstanbul'da yer seçmesine neden olmuştur. Sanayinin boşalttığı endüstri mirası alanlar kültür endüstrisi, turizm veya servis sektörü tarafından doldurulmuştur (Bilgin vd. [110]). Dolayısıyla merkezdeki işlevlerin bir kısmı merkezi terk ederek kentsel bölgeye yayılırken, merkezi yeniden yapılanmaya hazır hale getirmiştir (Tekeli [2]).

Bu dönemde merkez bölgesi, geleneksel merkez sınırını çoktan aşmıştır. Yeni merkezi iş alanlarının gelişimi, homojen gruplar halinde gökdelenler şeklinde yapılarak bu dönem de devam etmiştir. Holding, banka genel müdürlüklerinin yer aldığı çok katlı büyük iş merkezleri, bina kompleksleri, plazalar, bürolar, otopark alanları, AVM'ler, oteller kente olağan durumdan farklı büyük ölçekler getirmiştir. Akmerkez, Sabancı Center, İş Kuleleri, Metro City, Yapı Kredi Plaza, Medya Plaza bu kapsamda yapılan yapılardır.

Küreselleşmenin gerektirdiği yeni sektörler olan banka müdürlükleri, sigorta, reklam firmaları vs. birçok kurum artık geleneksel kent merkezinde alan ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Ayrıca yine küreselleşmenin gerektirdiği iletişim ve teknolojiyen yararlanmak için modern yapılara ihtiyaç duyulmuştur. Bu modern yapılar da, modern iş merkezlerinde yer seçmiştir. Bu gereksinimlere koşut olarak, mevcut merkezler gelişimlerini sürdürmüşler, Anadolu yakasında Altunizade, Kozyatağı, Kavacık ve Ümraniye yeni gelişen merkezler olmuşlardır.

Kent mekanında 1980'lerde görülmeye başlayan ancak sayıları gittikçe artan **alışveriş merkezleri**, artık perakende ticaretin tek bir yapıda toplandığı birimler olarak kent mekanında yer almaktadırlar. Başlangıçta kent merkezinde yer alan alışveriş merkezleri daha sonra çevre yollarının etkisi ve ulaşılabilirliğin artmasıyla kent dışında kurulmuşlardır. Günümüzde de kent dışında kendi içlerine kapalı ticaret birimlerini oluştururken, yine kent merkezlerini de ele geçirmeye başlamışlardır. Örneğin Tarihi Yarımada'da inşa edilen Historia ya da Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi'ndeki alışveriş merkezi, kentin geleneksel alışveriş alanlarını da homojenleştirme eğilimine girmesine neden olmaktadır.

1990'lardan sonraki dönemde şehir içinde kalan **sanayi alanlarına**, yarattığı çevre kirliliği, doğal-tarihi yapı tahribatı nedeniyle baskı artmıştır. Her ne kadar **sanayi**

alanları belirli bölgelere desantralize edilmişse de, İstanbul'da sanayi sektörünün rolü göz ardı edilmeyecek kadar büyüktür. Havza içinde yer alan sanayi kuruluşları, hızlı ve denetim dışı yapılaşmaya (planlara ve yasalara karşı) ve yeni yerleşimlere neden olurken, kent içindeki ve çeperindeki sanayi ile birlikte gecekondan alanlarının birlikteliği görülmektedir. Ancak gecekondan alanlarının bu döneme kadar yapılan aflarla yasallaştığı ve niteliğinin genellikle apartman şeklinde değiştiği bilinmektedir.

Bu dönemde **ulaşım ağı gecekondulaşmanın artmasına ve ifrazlı yasa dışı oluşumların gelişmesine** zemin hazırlamış; Eski İstanbul merkezinin olduğu bölgeler göreceli olarak daha yavaş büyürken, kent çeperlerindeki alanlar altyapı ve planları olmadan hızla gelişmiştir (İBB [112]). Alemdağ, Sultançiftliği, Çekmeköy, Yenidoğan, Sarıgazi, Bahçeköy, Boğazköy, Gaziosmanpaşa mücavir alanında kırsal nitelikli mevcut yapılaşmanın yoğunlaşmasının yanı sıra yeni konut alanları da gözlenirken; Sarıyer, Demirciköy, Kilyos, Zekeriyaköy gibi su havzalarının yakın çevresinde ise yüksek gelir grubuna hitap eden yapılaşmalar yoğunlaşmıştır. Kentin gerek yasa dışı olarak, gerekse yasallaştırılarak kuzeye doğru gelişmesinin önemli bir nedeni de mevzii imar planlarıdır. Dolayısıyla üst ölçekli plana uymayan ve plan bütünlüğü gözetmeyen mevzi planlarla, ana kentten ayrı fiziksel ve toplumsal olarak homojen kentler oluşturulmuştur.

Önceki dönemlerde tek tek binaların eklenmesiyle, küçük sermayenin girişimciliğiyle büyüyen kent, yaklaşık 30 sene önce başlayan ve 1990'lardan sonra etkisini daha da arttıran, büyük sermayenin öncülüğüyle **toplu konutlarla, organize sanayi bölgeleriyle, eğitim ve hizmet alanları kampüsleriyle**, kent parçalarının eklenmesiyle büyümeye ve dönüşmeye devam etmektedir (Tekeli [2]). Kent merkezinde alansal olarak da yer bulamayan üniversite alanları, orman alanlarını tahrip etmeye başlamıştır. 1993 yılında Koç Üniversitesi'nin, 1998 yılında ise Marmara Üniversitesi'nin orman alanlarına yapılması büyük eleştirilere neden olmuştur.

Yine Tekeli'nin de belirttiği gibi, dünya kenti haline gelen İstanbul'un uluslararası emlak pazarının bir parçası haline gelmesi, kenti dönüştürmekte güçlü **sermaye gruplarını çekmesine** de neden olmuştur (Tekeli [2]). Toplu Konut İdaresi'nin 1990'ların ilk yarısındaki yönetimi, alternatif bir piyasanın önünü açmaya yönelik kayda değer ölçeklerde üretim yapmıştır. Devlet, yeni kurumları aracılığıyla güçlerini birleştiren ve belediyelerden de arsa üretimi desteği alan kooperatiflere ve müteahhitlere destek olmuştur. Bütün bunların sonucunda 1990'larda konut çevrelerinin çehreleri

değişmeye başlamıştır. Parsel ölçeğinde ayrı ayrı yapılmış ve yan yana dizilmiş apartmanların yerini, kentlerin çeperlerinde gruplar halinde üretilen ve iri blokların kümelenmesiyle oluşan yerleşme dizileri almıştır (Bilgin [145]). Daha sonraki süreçte toplu konut yapımında özel sektörün rolü güçlenmiştir. Bu uygulamalar kentin bütünlüğünden koparak ayrışmasına, adalaşmasına, müzeleşmesine ya da bazı toplumsal kesimleri dışlayıcı unsurlar olarak işlev görmesine neden olmuştur (Türkün ve Kurtuluş [146]). Toplu konut uygulamaları genellikle kent merkezinin çeperine yapılmış, böylece birbirine benzer ancak çevresinden farklı birçok yapıdan oluşan konut adalarının alan ihtiyacı karşılanmıştır.

İstanbul'da mekânsal dönüşümün en açık kanıtı, **kentsel dönüşüm projeleridir**. Dünyada gerçekleşen büyük kentsel dönüşüm uygulamalarından elde edilen rantlar ve birikim olanakları, küresel lüks tüketim kültürünün yarattığı talep ile beslenerek, geniş ölçekli **kentsel yatırımları** teşvik etmektedir. Kentsel yatırımlar; özellikle İstanbul'da çöküntü halindeki tarihi mekanları yeniden öne çıkaran projeler, kapalı lüks konut siteleri, lüks eğlence ve dinlence mekanları, spor ve kongre merkezleri olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kentsel dönüşüm projeleri, özellikle merkezi konumda kalmış ya da rant değeri yüksek gecekondu alanlarını, tarihi merkezdeki yıpranmış konut alanlarını, eski liman ve sanayi alanlarını hedef almaktadır [146], [147]. Dolayısıyla dönüşüm projeleri değişik kategoriler halinde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bir grubu popülist dönemin meşru olmayan gelişmelerinin sonuçlarının ortadan kaldırılmasına dönüktür. Bu grup altında yer alan Tozkoparan'a ilişkin kentsel dönüşüm süreci, 2000'li yıllardan sonra örneklenmektedir. İkinci grup ise sanayi kentinden kentsel bölgeye dönüşüm sırasında ortaya çıkan, kentin merkezi iş alanındaki faaliyetlerin çevreye taşınmasının geriye bıraktığı alanların yeniden işlevlendirilmesi ve tarihsel özellikleri dolayısıyla kimliğinin korunmasına ilişkin gelişmeler/projelerdir. Bu kapsam içinde kentin eski kesimlerinde, Kuzguncuk ve Cihangir'de soylulaştırma (gentrification) süreçleri ya da Sultanahmet'te boşalan alanların, oteller ve turizmle ilgili faaliyetler tarafından yeniden yapılandırılmasında görülmektedir. Bu dönüşümlerin kendiliğinden oluşmaya bırakılması yerine Akaretler örneğinde olduğu gibi yeniden canlandırma projeleri haline getirilmesinden de söz edilebilmektedir [2], [148].

İstanbul'da 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yeni bir boyut ve nitelik kazanan mekânsal dönüşüm sürecinde yeniden yapılanan metropoliten alanda, **gecekondular** da

yeni bir dönüşüm evresine girmektedirler. Bazı gecekondular yerleşimleri bulundukları yere bağlı olarak kentsel dönüşüm projeleri ile yapıları çevre olarak kalıcı bir dönüşüm sürecine girerken, bazı gecekondular yerleşimleri orta sınıfların konut talebi ile düşük maliyetli apartmanlaşma ile büyümekte, bazı gecekondular yerleşimleri ise, yine bulundukları yere bağlı olarak varoşlaşma sürecine girmektedir (Türkün ve Kurtuluş [146]).

Dolayısıyla kentsel dönüşüm projeleriyle sermaye sahipleri, bazen de yerel/merkezi yönetim sadece kent çeperinin adalaşmasına neden olmamakta, kent içinde de çeşitliliği olan bölgeleri kentsel dönüşüm alanı ilan ederek bu bölgelerin homojenleşmesine neden olmaktadır. Üstelik bu homojenleşme sadece fiziksel yapıda değil, sosyal yapıda da kendini göstermektedir. Yoksul kesim artık kent içinde de istenmemekte, buralar kullanıcı değişimi ile farklı gelir gruplarına tahsis edilmektedir.

Bazı durumlarda kentsel dönüşüm projelerinin de bir türü olarak ortaya çıkan ve İstanbul'da 1980'lerin ortalarından itibaren başlayıp, 1990'larda yoğunlaşan **yeni ve planlı alt kentleşme**, kentin konut açığı sorununu çözmek üzere söylemleştirilen yeni konut politikalarıyla desteklenmiştir. Ancak emeğin değerinin bu politikalara paralel olarak artmaması nedeniyle, bu büyük ölçekli projeler kentin alt gelir gruplarını konut sahibi yapmadığı gibi, imara açtığı geniş arazilerin çevresinde gecekondulaşmayı hızlandırmıştır. İstanbul Metropoliyen Alanını kesen iki otoyolun arasındaki bölgede yoğunlaşan 1980 sonrası gecekondular yerleşimlerinin sağladığı ucuz iş gücü, orta ve küçük ölçekli, çoğu zaman alt sözleşmeyle çalışan, postfordist imalatın da aynı ekseninde yerleşmesine neden olmaktadır. Gerek kent içi sanayilerin merkez dışına atılması gerekse çeşitli ölçeklerde yeni üretim atölyelerinin bu bölgede yığılması, farklı niteliklerdeki alt kentlere talebi artırmaktadır. Bu nedenle alt kent projeleri, güvenli iş ve düzenli gelir sahibi orta sınıfları hedef almak zorunda kalmıştır. Ancak bazı projeler klasik orta sınıflı değil, kentin yeni yükselen sınıflarını hedef almıştır. Mekânsal farklılaşmanın radikal bir toplumsal ayrışma yarattığı projeler bunlar olmuştur. Bir yandan yoğun nüfus alan ve büyüyen Gaziosmanpaşa, Mahmutbey, Esenyurt gibi gecekonduların yarattığı alt kentleşme, diğer yandan, Halkalı, Beylikdüzü ve Esenyurt'ta, düşük maliyetli konutlardan oluşan toplu konut projelerinin yarattığı alt kentleşme ve Bahçeşehir gibi yüksek maliyetli alt kent projelerinin yarattığı alt kentleşme bir arada gelişmektedir. Altkentler Türkiye'nin kentleşme deneyiminde yeni

bir aşamayı somutlaştıran özellikler taşımaktadır. Bu aşama; Kurtuluş'un deyimiyle, kentin, kayırmacı politikalar eşliğinde sermaye birikiminin ve piyasanın denetimine sunulduğu, sınıfların temasının azalmasıyla kamusal mekânın parçalara ayrıldığı, demokratik toplumdaki en önemli öğelerden biri olan heterojenliğin tehlike olarak olumsuzlandığı, homojenliğin barındırdığı eksik çeşitliliğin olumlandığı bir aşamadır (Kurtuluş, [149]). Kapalı yerleşmelerin 1990'larda çok fazla artışında arz ve talep karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Dünyada ve Türkiye'de ilk örneklerinde kentlerin yeni seçkinlerine uygun olarak üretilen kapalı yerleşmeler, hızla kentin orta sınıfları için de arzu edilen bir yerleşim biçimine dönüşmüştür. 1980'lerin sonunda sadece birkaç tane olan bu yerleşmeler, 2000'lerin başında, 1960'ların gecekondulaşma hızıyla yarışan kapalı konut siteleri ile yapılaşmaya açılmıştır. Kentin yeni çeperini ve prestij alanlarını (Boğaz Sırtları, Kuzey Ormanları, Göl kıyıları gibi) yapılaşmaya açan bu yerleşmelerin yanında yeni ve eski gecekondu mahalleleri, büyük toptan alışveriş merkezleri ve boş arazilerle metropoliten alan, bir çeşit yamalı görüntü yaratarak yeniden biçimlenmektedir. Kentin bu yeni formuyla birlikte, İstanbul'da hiç bir zaman tam olarak gerçekleşemeyen modern kent ve kentlilik hali de başka bir aşamaya evrilmektedir (Kurtuluş, [149]).

1994 Onanlı 1/50.000 Ölçekli İstanbul Büyükşehir Nazım Planı

1/50000 ölçekli İstanbul Büyükşehir Nazım Planı kenti bütün olarak ele almıştır. Plan yapımına esas metropoliten bölge sınırı Büyükşehir Belediyesi sınırı, hatta il sınırı olarak saptanmamış; Gebze'deki sanayi alanı da İstanbul Metropol Alanı'nın bir parçası olarak kabul edilmiştir.

Bu planda, İstanbul'un 2010 yılında erişeceği tahmin edilen 17-18 milyon nüfusun metropoliten alanda dengelenmesi ve merkezin rahatlatılması açısından batıda Çerkezköy-Çorlu ve doğuda İzmit, Kocaeli- Bilecik akslarında tampon sanayi bölgeleri kurularak, bugünkü sanayi ve ekonomi dinamiklerini izleyerek gerek İstanbul'dan çıkacak, gerekse bölgeye yeni gelecek büyük ve orta ölçekli endüstrinin bu yörelere yerleşmesi önerilmiştir. Dolayısıyla; sanayi sektörü (organize sanayi alanları) ülke ölçeğinde kararlar doğrultusunda İstanbul dışına özendirilecektir. Dengeleme açısından doğu ve batıda en az iki büyük merkez oluşturulacak, özelliklerine göre sanayinin gelişmesi, destek hizmet merkezleri ve konut alanları ile bütünlenecek, yaşam düzeyi yükseltilecektir. Küçük sanayi merkeze ve diğer birimlere daha bağımlı olduğundan ve

gücünün azlığından kooperatif örgütlenmesi içinde ve kent saçaklarına kadar desantralize edilecektir.

Kentin doğu ve batı kanatlarında düşünülen denge merkezlerinde yeni gelişecek sanayi ve bunun getireceği hizmet işgücü ile birlikte birer milyon işgücü yerleşecektir. Kalkan sanayi bölgelerinin çekeceği nüfus ise her kanatta dörder milyon olmak üzere toplam sekiz milyon kadardır. Nüfus bu alanlarda tek bir merkezde yoğunlaşmayacak, çeşitli yerleşim kademelenmeleri gerçekleşecektir.

Sanayi, merkez ve konut fonksiyonlarının dağılımı, 1980 planında olduğu gibi kapsamlı planlama anlayışı bağlamında lineer ve kademeli bir kentsel gelişimi desteklemektedir. Söz konusu plan, desantralizasyon ve bölgeleme kararlarına çokça yer verilen modern planlama anlayışı tekniğinde oluşturulmuştur.

Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine İlişkin Mevzuat

Özellikle ekonomik anlamda kötü gidişatın sergilendiği ülkelerde, iktidar, ülkenin içinde bulunduğu borç krizinden kurtulmak için çıkış yolu olarak özelleştirmeyi görmektedir. Aslında kısa vadeli bir çözüm olan ve uzun vadede kent mekânına ve topluma ait götürüleri de olan, kapsamlı bir ekonomi politikasından uzak özelleştirme uygulamaları ülkemizde de özellikle 1980’li yıllardan sonra uygulanan bir politika olmuştur.

1980’li yıllardan sonra gündeme gelen Toplu Konut Kanunu, Turizmi Teşvik Kanunu, af yasaları gibi yasalar aslında farklı yönleriyle özelleştirme uygulamaları olmakla birlikte, **27/11/1994 tarihinde yürürlüğe girmiş olan 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** (3/7/2005 tarihli ve 5398 sayılı Kanun ile ilgili kanunun adı “Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun” olarak değiştirilmiştir.) ile birlikte bu uygulamalar temel politika olarak yasalaşmıştır.

Özelleştirme uygulamaları hakkındaki kanun incelendiğinde, bazı maddelerin kamu yararını engelleyici olduğu görülmektedir. 1. maddede, kanunun amacının çeşitli kurumların “ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde azalma sağlamak için özelleştirilmelerine ilişkin esasları düzenlemek” olduğu belirtilmektedir. Halbuki, sağlanan gelir sadece kısa vadeli olup, kamu mallarının ya da hizmetlerinin akılcı politikalarla, verimli olarak işletilmesi uzun vadeli kamu geliri sağlayacaktır. Diğer

tarafından, yasanın belirlediği amaç doğrultusunda, herhangi bir kamu malının özelleştirilmesi için kamuya yüksek düzeyde gelir getirmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Kamu yararına kullanılması gerekli mekanların, bu tür bir planlama anlayışı ile, arsa-arazi spekülasyonunun artarak en fazla rant getiren kentsel kullanım sağlama anlayışına hizmet etmesi söz konusu olabilmektedir. Yasanın 41. maddesi ile 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 9. maddesine getirilen ek fıkra ile özelleştirme programına alınmış kuruluşlara ait arsa ve arazilerin imar tadilatları ve mevzi imar planlarının ve buna uygun imar durumlarının Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca hazırlanarak Özelleştirme Yüksek Kurulunca onaylanmak suretiyle yürürlüğe girmesi ve ilgili Belediyelerin bu arsa ve arazilerin imar fonksiyonlarını 5 yıl değiştirememesi hükmüne bağlanmıştır. Dolayısıyla Özelleştirme İdaresi yetkisinde hazırlanan planlar, mevcut yetki karmaşasını daha da belirgin hale getirmektedir. Bu durum yerelin özelliklerini gözardı edebilecek planların oluşabilmesine ve **kent planlamasının bütüncüllükten uzaklaşmasına** neden olabilmektedir. Bu tür uygulamalarla, planı olduğu halde, yanlış kararlarla üretilen bir kentsel gelişim meydana gelmektedir. Ayrıca, bu yerlerde imar tadilatları ve mevzi imar planlarının hazırlanmasında belediyelerin görüş bildirmek dışında bir yetkisi bulunmamakta olup, tüm yetki Özelleştirme İdaresi'nde toplanmaktadır. Merkezce alınan kararlarla oluşturulan planların 5 yıl boyunca değiştirilememesi, bu **planların dokunulmazlığına** dair çok önemli bir açıklamadır.

03.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren **5398 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**'un 12. maddesi ile; 3194 sayılı İmar Kanununa ek madde eklenmiştir. Daha sonra bu madde 24.07.2008 tarihinde yürürlüğe giren **5793 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun**'un 15. maddesi ile değişmiştir. Bu değişiklik ile, kıyılarda da Özelleştirme İdaresi yetkili kılınarak, yetki karmaşası daha da derinleşmiştir. Bunun yanı sıra, kıyı, sahil şeridi ve dolgu alanlarında, kruvaziyer turizm, alışveriş merkezleri, otel ve konaklama tesisleri gibi, üst ölçekli planlardan bağımsız projelerin, özelleştirme uygulamaları kapsamında gündeme gelmesine neden olabilmektedir.

1995 Yılına Gelindiğinde Kentsel Gelişimin 1980 Plan Kararlarına Göre İrdelenmesi

1980 onanlı İstanbul Nazım Planı'nın projeksiyon yılı olan 1995'te projeksiyon nüfusu 7,1 milyon iken, bu nüfusun 1990 yılında çoktan aşıldığı görülmektedir.

1980 planında kent merkezleri MİA, I, II ve III. Derece merkezler olarak gruplanırken planın projeksiyon yılı olan 1995 yılı sonrasında Ümraniye'nin ve Bakırköy'den Bağcılar'a olan merkez gelişiminin planın öngörüsü dışında gerçekleştiği görülmüştür.

1980 İstanbul Nazım Planı'nda Güngören, Küçükaly, Maltepe, Kartal, Pendik, Yakacık, Kağıthane, Soğanlı ve Halkalı gibi bölgelerde sanayi alanları ayrılmadığı halde, bu bölgelerde küçük sanayi ve sanayi alanları plansız bir biçimde gelişmiştir. Bunun yanında Kocasinan, Sefaköy, Yenibosna, Küçükköy, Tuzla, Avcılar, Dolayoba, Gebze, Ümraniye ve Kemerburgaz gibi bölgelerde ise mevcut arazi kullanımında yer alan sanayi alanlarına ek olarak, planda yeni sanayi alanları önerilmiş ve bu alanların birçoğunda günümüze kadar planda öngörülene yakın bir biçimde gelişmiştir. Yine, 1980 nazım planında belirlenen sanayi alanları Bayrampaşa, Kağıthane, Pendik gibi ilçelerde plana yakın bir oranda gelişmiştir. Ancak Bakırköy, Zeytinburnu, Ümraniye ve Tuzla gibi ilçelerde ise planda öngörüldüğünden çok daha fazla bir gelişme olmuştur. Bakırköy'de İkitelli, Tuzla'da ise Organize Deri Sanayi alanlarının kurulması bu gelişmeyi hızlandırmıştır (Yüzer [119]).

Çizelge 4.3 İstanbul ilçelerindeki sanayi alanlarının 1980 İstanbul Nazım Planı'na ve 1993 yılı mevcut durum itibarıyla değerlendirilmesi [119]

İLÇELER	1980 NİP'na Göre Sanayi Alanları (ha)	1993 Yılı İtibarıyla Sanayi Alanları (ha)
Bakırköy	414	1047
Bayrampaşa	113	145
Kağıthane	21	39
Halkalı	23	54
Zeytinburnu	130	394
Tuzla	163	2272
Kartal	125	131
Pendik	477	580
Ümraniye	117	371

1980 yılında özellikle E-5'in kuzeyindeki gecekondu alanları ya da kaçak yapılar 1980 planında kısmen "bugünkü konut yerleşme alanları", kısmen "gelişme konut alanları", kısmen de "yeşil karakterli alanlar" olarak gösterilmiştir. Yine planın projeksiyon yılı olan 1995 yılında konut alanlarının durumuna bakıldığında da planda özellikle – sonradan yapılacak olan- TEM otoyolu altındaki yeşil karakterli alan ya da koruma alanı olarak belirlenen bir çok bölgenin yerleşime açıldığı ya da gecekonduarca istilâ edildiği görülmektedir. Dolayısıyla 1980 planının projeksiyon yılı olan 1995 yılı arazi kullanımı incelendiğinde, mevcut durumdaki gelişmelerin plandaki durumu alansal olarak aştığı tespit edilmiştir. Yeşilirmak'ın da belirttiği gibi; 1982 yılında hava fotosundan tespit edilen makroform yaklaşık 50.000 hektardır. 1980 planının projeksiyon yılı olan 1995 yılı için önerdiği makroform 68.500 hektar iken, 1995 hava fotosundan tespit edilen makroform 103.000 hektar olmuştur. 1995'teki mevcut yapılaşmanın 1980 planını aşan kısmı yaklaşık 35.000 hektardır ve bunun 22.000 hektarı plansız iken 13.000 hektarı ara kademe planlar ile planlanmıştır (Yeşilirmak [117]).

Makroformun aşılmasında etken olan nedenlerden en önemlisi kademeli plan bütünlüğünü bozan 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Nazım İmar Planları olmuştur. Bu planlar çoğunlukla imar planlarında yapılacak değişiklikleri ve ilaveleri meşrulaştırma aracı olarak kullanılmışlardır. 1984'e kadar İmar ve İskan Bakanlığınca onaylanmış, 1984'te Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosunun kapatılması, yetki ve sorumlulukları ve kadrolarının Büyükşehir Belediyesine aktarılmasından sonra Büyükşehir Belediyesince yapılması gündeme gelmiş, büyük çoğunluğu 1984-1989 seçim döneminde, üç tanesi de 1989-1994 seçim döneminde onaylanmıştır. Ancak İmar Kanunu, bu konuda net bir hüküm getirmediği için 1990'lı yıllarda İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Bayındırlık ve İmar Bakanlığı arasında bu konuda yetki sorunları yaşanmaya başlanmış, 2000'li yıllarda bu tartışmaya bir de Çevre ve Orman Bakanlığı eklenmiş ve merkezi Hükümetin iki Bakanlığı arasında paylaşılamayan bir noktaya gelmiştir. İBB tarafından onanan ÇDP'leri 1990'ların sonunda hükümsüz sayılmış, ancak birçok alt ölçekli plan bu planlara göre yapılmış ve uygulamalar gerçekleşmiştir (Yeşilirmak [117]).

Çevre Düzeni Nazım İmar Planlarına bakıldığında ekteki zaman çizelgesinin planlama bölümünden de görülebileceği gibi, özellikle 1980-1990 arasında yığılma olduğu görülmektedir. Makroformun planlı olarak aşılmasında diğer etkenler ise İslah İmar

Planları ve bağımsız belde belediyelerinin yapıp onayladığı Nazım İmar Planlarının etkin olduğu alanlar olup, plansız olarak aşılmasının nedenini ise yasadışı yapılaşmış alanlardır (Yeşilirmak [117]).

Kentin homojen bölgeler halinde sıçrayarak gelişmesinde daha çok 1980 planının gelişme desenine aykırı olarak çevre düzeni planlarının etkili olduğu görülmektedir. Diğer taraftan ıslâh imar planları ise kentsel ve sosyal altyapıdan yoksun mekânların yasallaşmasını ve kentte gecekondü ve diğer kullanımların yanyana bulunmasını sağlamıştır. Dolayısıyla 1980 onanlı planın projeksiyon yılı olan 1995 yılına kadar, makroformun planlı (Çevre Düzeni Planları, ıslah imar planları, plan tadilatları) ve plansız bir şekilde aşıldığı görülmektedir.

1995 Onanlı 1/50.000 Ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar Planı

1994 yılındaki yerel seçimlerden sonra 1/50.000 ölçekli nazım planın revizyonu için çalışmalara başlanmış ve **15.11.1995 tarihinde 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar Planı** Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanmıştır. Bu planda; Metropolitan Bölge olarak Marmara ve Trakya bölgesi bütünü Metropolitan Alan ise, Tekirdağ il sınırından İzmit il sınırına kadar uzanan bölge olarak kabul edilmiştir. Bu sınırlar içinde analiz çalışmaları yapılarak, batıda İstanbul il sınırı, doğuda İstanbul il sınırına ilave olarak Gebze ilçesi sınırını içine alan bölge bütününde “İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Planı” çalışmaları tamamlanmıştır. Planın **projeksiyon tarihi** 2010 yılı, **projeksiyon nüfusu** 13 milyondur (İBB [142]).

Planın amacında ve hedeflerinde özellikle küreselleşme ile önem kazanan kavramlara yer verilip, İstanbul’un dünya kenti, küresel kent statüsü vurgulanırken; yine 1980 planında olduğu gibi kentin lineer ve çok merkezli gelişimi ve koruma kavramları üzerinde durulmuştur.

1980 İMANP’ından sonra, 1995 yılında onaylanan İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Planı da uzman plancılar tarafından hazırlanan kapsamlı bir plan niteliğindedir. Bu planın raporu, İstanbul’un doğal, demografik, ekonomik yapısı ve 90’lı yıllarda ulaştığı fiziksel yapısının analiz ve sentez çalışmalarını içeren ilk kapsamlı plan raporu olarak kalıcı bir belge olmuştur.

1995 onanlı planın, diğer üst ölçekli planlar gibi, bütüncül planlama anlayışı ile

hazırlandığı görülmektedir. Ancak her ne kadar İstanbul’u sağlıklı ve kaliteli bir kentsel yapıya ulaştırmak için plan kararları alınsa da, gerek plansız gerekse ıslah planları ile kalitesiz bir biçimde gelişmiş kentsel alanlar, yanlış sanayi yerseçimi politikaları ile oluşan sanayi alanları, bütüncül bir biçimde düzenlenmeyen ulaşım altyapısı gibi alanlar, bu plana altlık oluşturmuş ve kabul edilerek yasallaşmak zorunda kalmıştır.

Onaylama aşamasını takiben 1995 onanlı plana yargıda parsel bazında bazı davalar açılmıştır. Bu davalar sonucunda Danıştay 6. Dairesi tarafından “Büyükşehir Belediyelerine 1/5.000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1.000 Ölçekli Uygulama İmar Planı dışında herhangi bir planı yapmak ya da onaylamak yetkisi verilmemiştir.” kararı verilerek, söz konusu plan yetki yönünden iptal edilmiştir. Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım İmar Planı’nın iptal edilmesinden sonra İstanbul’da meri plan olarak 1980 onanlı Metropolitan Alan Nazım İmar Planı kullanılmaya devam edilmiştir. O tarihten bu güne üretilen bütün planlar bu üst ölçekli plan baz alınarak hazırlanmıştır (İBB [112]).

4.2.3 2000- Günümüz Dönemi: “Kentsel Çeşitlilik” yerine “Kentsel Dönüşüm”le Ortaya Çıkan “Aynılaşma”

2000’li yıllar II. Köprünün de yapımından sonra kentin kuzeye doğru gelişiminin daha da arttığı yıllar olmuştur. Orman alanları, içme suyu havzaları planlı ve plansız bir şekilde hızla tüketilmeye başlanmıştır. Bu yıllar plansız gelişmeden daha çok, gerek imar planları, gerekse plan tadilatları yöntemiyle genellikle kentin bütününe gözetmeyen planlar ile ve de ardı ardına kabul edilen yasalar ile yapılaşmanın meşru bir şekilde gerçekleştiği dönem olmuştur.

2000’li yıllardan sonra kentsel gelişimde genel eğilimlere ve mevzuata bakıldığında, demokratikleşme ve yerelleşme söylemlerinin oldukça yoğun olduğu bir dönemde, kentsel gelişimi kontrol altına alan merkezileşme eğilimi açıkça görülmektedir. Bu bölümde, her ne kadar planlarda merkezileşmeyi attıran mevzuatlara ayrı bir alt başlık olarak yer verilse de, tüm yasalar da merkezileşmenin etkilerini görmek mümkündür. Ayrıca, bu döneme damgasını vuran aktörlerden biri Toplu Konut İdaresi olmuştur. Çoğunlukla yaptığı projeler birbirinin aynısı olduğundan kentsel mekânın aynılaşmasına neden olan kurumlardan olduğundan, TOKİ’nin kent mekanını şekillendirmesine olanak sağlayan mevzuat ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yine bu bölümde kentsel dönüşümüne yönelik mevzuata ayrı bir alt başlıkta yer verilmişse de, kentsel dönüşümüne doğrudan etkisi olan TOKİ’nin rolü söz konusu alt bölümde oldukça bahsedilmiştir.

Dolayısıyla 2000’li yıllar sonrasında; kentsel gelişim ve planlamayı doğrudan etkileyen mevzuatın merkezileştiği, bu dönemde TOKİ’nin kent mekanında etkili bir kurum haline geldiği, kentsel eğilimin “kentsel dönüşüm” olduğu ve bu olguların birbirini yakından etkilediği bir dönem süregelmektedir.

Planlarda Merkezileşmeyi Arttıran Mevzuat

Kentte sanayi yapıları ile konut yapılarının yan yanılığı istenmeyen bir yapılaşma şekli olduğundan, bu durum, kentte aynı işlevlerin bir arada bulunduğu bölgelerin oluşmasına neden olmuştur. Standart parseller üzerinde, standart fabrikalardan oluşan bu yapı, modernizmin kenti zonlara ayırma ilkesinin ve homojenleşmenin en açık biçimde sergilendiği bir örnektir. Kendi içinde kapalı, dışarıyla soyutlanmış sanayi bölgelerinin Türkiye’deki ilk oluşumları 1962 yılında Bursa’da görülürken; organize sanayi bölgelerinin bir kanun çerçevesinde yasallaşması **12.04.2000 tarihinde yürürlüğe giren 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu** ile olmuştur. Bu kanun ile yetkilerin çoğu Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’na verilmiştir. Organize sanayi bölgelerinin yer seçimi Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın tasarrufuna bırakılırken, yer seçiminin kesinleşmesinden sonra OSB sınırları dışında kalan alanların planlanması Bayındırlık ve İskan Bakanlığı veya ilgili belediyeye bırakılmıştır. OSB sınırları içerisinde yapılacak imar ve parselasyon planları ve değişiklikleri ise OSB tarafından yönetmeliğe uygun olarak hazırlanmakta ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın onayına sunulurken, İl İdare Kurulu kararı ile yürürlüğe girmektedir. Ayrıca organize sanayi bölgelerinin yer seçimi, planın onayı gibi yetkiler yerel yönetimlerin yetkisi dışında, merkezi yönetimlere bırakılırken, ruhsat ve denetimleri de OSB’lere bırakılmıştır. Yapısal olarak zaten kendi içlerine kapalı bir doku sergileyen OSB’lerin denetimleri de yerel yönetimlerin inisiyatifleri dışındadır. Bu durum hem yetki hem de fiziksel oluşum açısından modernizm anlayışının bir tezahürüdür.

23.07.2004 tarihinde onanan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile Büyükşehir Belediyesi kurulması için standartlar yeniden belirlenmiştir. Bu kanuna istinaden İstanbul’un çevresindeki mücavir alanlar Belediye sınırlarına alınarak yetki alanı yaklaşık 3 kat artmıştır. Büyükşehir Belediyesine “Çevre Düzeni Planına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulama” yetkisi vermiştir. Bu kanunla ülke yönetsel sistemi içine ilk kez “stratejik

plan” kavramı girmiş, Büyükşehir belediyelerinin görevlerine “İlçe ve ilk kademe belediyelerinin görüşlerini alarak büyükşehir belediyesinin “stratejik plânını hazırlama” sorumluluğu eklenmiş, ilçe belediyelerinin hazırladığı uygulama planlarının, nazım planlara uygunluğunu onaylama görevi ise, uygulama imar plânlarını, bu plânlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon plânlarını ve islah-imar planlarını “aynen veya değiştirerek onaylama” ve ilçe belediyelerinin bu planları bir yıl içerisinde yapmaması halinde büyükşehir belediyesinin “yapması veya yaptırmayı” şeklinde genişletmiştir. Dolayısı ile iki kademeli yerel yönetim sistemi ile başlangıçta yerelleşme yönündeki niyet, planlama yetkilerinin büyükşehirlerde toplanmasıyla bir nevi merkezileşmeye evrilmiştir. Görev ve yetki dağılımı ilçe belediyelerinin aleyhine önemli ölçüde azaltılmıştır. Kentlinin yaşadığı mekanla ilgili konularda karar süreçlerine katılması bir adım daha zorlaşmıştır.

Diğer taraftan, Çevre ve Orman Bakanlığı ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi arasında 01.10.2004 tarihinde imzalanan Protokol, 5216 sayılı Yasası gereğince imar planlarını çevre düzeni plânına uygun olarak yapma zorunluluğunda olan İstanbul Büyükşehir Belediyesine metropoliten alan dahilinde 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planını da yapma fırsatını vermiştir.

2009 yılında onaylanan İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda yer almamasına karşın uygulamaya sokulmaya çalışılan, tüm kentsel ilişkileri etkilemesi ve değiştirmesi kaçınılmaz olan 3. Köprü projesi dağıtılan plan yetkileri ile onanan planların son örneklerindendir. Bu proje **27.04.2006 Tarih ve 5494 Sayılı Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun**’la Ulaştırma Bakanlığı’na verilen “denizlerin iki yakasını deniz altından birbirine bağlayan her türlü ulaşım ilişkisine ilişkin tüp ve tünel gibi ulaşım altyapı işlerini, yap-işlet-devret modeli de dahil olmak üzere ‘planlamak’, yapmak veya yaptırmayı” yetkisi ile gündeme gelmiştir. Yeşilirmak, böylesine büyük kentsel projelerin, tümüyle siyasi kararlar olarak tasarlanması ve üst ölçekli planlarda değişiklik yapılarak uygulamaya konmasını; Metropoliten Alan veya Bölge Planı düzeyindeki Planları, tüm planlama süreçlerinin dışında geliştirilen projelerin, sonradan üzerine “işleneceği” altlıklar haline getirmekte ve plan kavramının içini boşaltmakta olduğu yönüyle eleştirmektedir (Yeşilirmak [117]).

TOKİ'nin Kent Mekânına Müdahalelerine İlişkin Mevzuat

1984 yılında yürürlüğe giren Toplu Konut Kanunu, süreç içerisinde çok fazla değişikliğe uğramıştır. 18.03.2002 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren **Toplu Konut İdaresi Kaynaklarının Kullanım Şekline İlişkin Yönetmelik**'te TOKİ'nin **görev alanları** altyapı ve sosyal donatı, turizm, esnaf ve sanatkarlara ait işyerleri, küçük sanayi işletmelerini kapsayacak şekilde **genişletilmiştir. 31.07.2003 tarih ve 4966 sayılı Bazı Kanunlarda ve Bayındırlık ve İskân Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** ile yapılan değişikliklerle, yine, Toplu Konut İdaresinin 2985 sayılı Kanunla tanımlanan görevleri arasına “konut sektörü ile ilgili şirketler kurmak veya şirketlere ortak olmak, yurt içi ve yurt dışında doğrudan veya iştirakleri aracılığıyla proje geliştirmek; konut, altyapı ve sosyal donatı uygulamaları yapmak veya yaptırmak; idareye kaynak sağlanmasını teminen kar amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak” gibi yeni görevler eklenmiş, böylece alt ve orta gelir grubuna yönelik konut yapma amacının dışında **kar amaçlı projelere** odaklanması yönüyle eleştirilmiştir.

TOKİ'nin genişleyen görev yetkileri ile aktif bir kurum haline gelmesi kentsel dönüşüm projeleri ile de desteklenmiştir. **05.05.2004 tarih ve 5162 sayılı Toplu Konut Kanununda ve Genel Kadro ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerin Toplu Konut İdaresi Başkanlığına Ait Bölümünde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun** ile 2985 sayılı yasaya ek madde getirilerek, gecekondü bölgelerinin tasfiyesine veya iyileştirilerek yeniden kazanımına yönelik olarak **gecekondü dönüşüm projeleri** geliştirmesi, inşaat uygulamaları ve finansman düzenlemeleri yapabilmesi yasallaşmıştır. Böylece TOKİ, **gecekondü dönüşüm uygulamalarını yapmaya hak kazanmış, bu uygulamalar için kamulaştırma ve plan yapma yetkisini de elinde bulundurmuştur.** Özellikle 1950'li yıllardan sonrasının spontane mekânsal gelişimi olan gecekondü bölgelerinin kent mekanından kaldırılmak istenmesi, aslında kent mekanında farklılığın da ortadan kaldırılmasıdır. Daha sonraları kentsel dönüşüm projelerinin de hedefi olan ve diğer konut alanları ile yan yanılığı istenilmeyen sosyal ve mekânsal doku olan gecekondü alanlarının tasfiyesinde TOKİ yetkilendirilmiştir. Kendine özgü bir farklılık yaratarak kentsel mekanı biçimlendiren bu alanların yerine ise prestij projeleri olarak tek tipleşen standart projeler uygulanabilmektedir.

08.12.2004 tarih ve 5273 sayılı Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanununda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğünün Kaldırılması Hakkında Kanun ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün hak ve yükümlülükleri TOKİ'ye devredilmiş, böylece TOKİ kamu kaynaklarını kullanabilmiş, konut dışında da birçok alanda yatırım yapan bir kurum halini almıştır. Her ne kadar, devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerden arsa ve arazi üreterek bunların TOKİ'ye devri ile arsa ve konut üretiminin tek elden gerçekleştirilmesi, alt gelir grubuna yönelik sosyal konut üretimi anlamında olumlu gibi görünse de, TOKİ uygulamalarının alt ölçekli konut sunumunda yetersiz kalması, eleştirilere neden olmuştur.

Kentsel Dönüşüme İlişkin Mevzuat

2000'li yıllardan sonra konut alanlarına bakıldığında, kentsel dönüşümün etkisinin çok fazla olduğu görülmektedir. Özellikle tarihi ve kültürel özelliği olan kent merkezindeki yerleşimlere baskı artmıştır. Tarlabası ve Sulukule'deki kentsel dönüşüm projeleri bu uygulamalara örnektir. Diğer taraftan kentin rantı yüksek bölgelerinde yer alan gecekondulu alanlarının da tasfiyesi gündemde yer almıştır. Türkün'e göre, bu alanların dönüştürülmesi için ortaya konan gerekçeler, genel olarak, "deprem, yasadışı yerleşim, düşük nitelikli konut ve çevre, bozulan tarihsel konut dokusu ve doğal alanlar için tehdit" olarak ifade edilmekte ve kentsel dönüşümün bütün bu sorunlara çare olacağı beklenmektedir. "Kentsel dönüşüm" kavramının politik söyleme 1999 Marmara Depremi sonrasında girmesi tesadüfi değildir. Deprem için çözüm olarak sunulan bu uygulama aracı kısa sürede kentin küreselleşme projesi ile uyumlandırılmıştır. Bu dönemde gerçekleşen dönüşüm uygulamalarının özelliği, sadece depreme hassas konut alanlarını hedef alan uygulamalarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sermaye çekmeyi, ekonomik canlılık yaratmayı hedefleyen emlak eksenli projeleri de devreye sokmuş olmasıdır. Kentsel mekanın kendisinin en önemli sermaye birikim aracı haline geldiği bu dönemde, gayrimenkul ve inşaat sektörü en karlı yatırım alanlarını oluşturmuştur [148], [137]. Afet riski öne çıkarılıp, gecekondulu alanlarının tasfiyesi ile de, Fikirtepe, Sulukule ve diğer örneklerde görüldüğü gibi kentsel mekanın el değişiminin sağlanmasının amaçlandığı yönünde yoğun eleştiriler bulunmaktadır. Kentsel dönüşüm, kentin eskiyen, yıpranan, kaçak bölgelerinin yenilenmesi gibi tanımlarla öne sürülen, ancak içeriğinde prestij projelerinin egemen olabildiği imar ve yapılaşma uygulamaları olup, özellikle 2000'li yıllardan sonra yasalarımızda da yer almıştır.

Ayrıca Türkün vd.'ne göre, bu dönemin gecekonduluya bakışı, daha önce olmadığı kadar katı ve dışlayıcı olabilmektedir. Kent mekanında ortaya çıkan sorunlar “çarpık ve plansız kentleşme” olarak özetlenmekte ve sorumlusu olarak da öncelikle gecekondulanları ve gecekondulu nüfus olarak gösterilebilmektedir. Gecekondulanlarına ilişkin geliştirilen temel söylem sağlıklı, altyapısız, şehir görüntüsüne uymayan konut örüntüleri olduğu yönündedir (Türkün vd. [137]). Bu durum karşısında benimsenen politika, modern kent tasavvurlarında olduğu gibi, kenti sağlıklı bir yapıya kavuşturmak için kullanıcısı ile birlikte, herkese eşit imkanlarla planlama anlayışı yerine, sorun yaratan bu dokunun ortadan kaldırılması ve gecekondulu nüfusunun da kentin başka alanlarına tasfiye edilmesi şeklinde olduğunda, kent mekanındaki çeşitlilik yerini parça parça dokuların içerisinde homojenliğe bırakmaktadır.

Bu dönemde yüksek gelir grubuna yönelik olarak yapılan rezidans ve korunaklı sitelerin, özellikle kent çeperinde devam ettiği görülmektedir. Bu alanlarda fiziksel ve sosyal olarak homojen, mahalle özelliği taşımayan ancak mahalle ölçeğinde hatta daha büyük yerleşmeler oluşmaktadır.

16.06.2005 tarihinde kabul edilen **5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun** ile belediyeler, tarihi ve kültürel alanlarda kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin önemli bir yetki elde etmişlerdir. Bu **kanunun amacı** “büyükşehir belediyeleri, büyükşehir belediyeleri sınırları içindeki ilçe ve ilk kademe belediyeleri, il, ilçe belediyeleri ve nüfusu 50.000'in üzerindeki belediyelerce ve bu belediyelerin yetki alanı dışında il özel idarelerince, yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş; kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması” şeklinde belirtilmiştir. Dolayısıyla kentsel tarihi alanlar, “yıpranmış” olarak nitelendirildikleri takdirde, hiçbir bilimsel ve teknik araştırma gerekmeksizin yenilenebilmekte yani kentsel dönüşüme tabi tutulabilmektedir. Böylece tarihi mahalleler yıkılırken, dönüşüm olarak tanımlanan, birbirine benzer özellikli olan, sosyal ve mekânsal açıdan dışa kapalı yüksek yoğunluklu yapılaşmalara yer verilebilmektedir.

Bu kanuna göre, Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu kapsamında sit alanı ilan edilmiş bölgelerde **Bakanlar Kurulu kararıyla** yenileme bölgeleri ilan edilebilecektir. Yenileme alanı ilan edilen bölgenin avan proje olarak ele alınması, o bölgeyi kapsayan bütüncül plan anlayışından uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Buradaki temel sorun da, söz konusu projelerin sadece fiziki bir proje olarak ele alınması ve sosyo-ekonomik ve kültürel yönünün  nemslenmemesidir. Hatta fiziki yönüyle ele alındığında bile, mekanın yerelliği ve kimliği çoğu durumda ihmal edilmektedir.

5366 sayılı kanun ile **TOK 'nin yetkileri** genişletilmiştir. Yenileme alanları olarak belirlenen bölgelerde Toplu Konut İdaresi ile ortak uygulama yapılabileceği gibi, Toplu Konut İdaresine de uygulama yaptırılabilen hükme bağlanmış, böylece TOK , **yenileme alanlarında da yetki sahibi olarak**, kentsel dönüşüm projeleri ile konut, ticaret, turizm gibi sektörlerde de kendini gösterebilmektedir. Bu konuda en önemli tartışma konularından biri de yenileme alanlarında yaşayan nüfusun mülkiyet hakları ihlal edilmekte ve sosyal açıdan kullanıcı değişimleri yaşanmakta olduğu yönündedir. Çoğunlukla projelerin uygulanması sonucunda bölgede mülk sahipleri ve diğer kullanıcıların yerini, projedeki maliyeti karşılayabilecekler almaktadır. Örnekler ele alındığında da Tarlabası'na bakıldığında, bu bölgeyi İstanbul'un tarihi alanları içinde en prestijli ofis, otel ve konut alanı haline dönüştürmek şeklindeki vizyon, daha çok emlak eksenli bir kentsel dönüşüm projesi eğilimi olduğunu göstermekte olup, eski kullanıcılarının uygulama sonrasında burada yer alamayacağının göstergesidir (Türkün ve Sarioğlu [150]).

Mülga Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nda belirtilen **gecekondu alanlarındaki tüm yetkileri 22.03.2007 tarih ve 5609 sayılı Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun** ile TOK 'ye devredilmiştir. Buna göre, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, belediye meclislerince tespit edilen gecekondu alanlarını redde, aynen veya değiştirerek onaylamaya veya değiştirilmek üzere geri göndermeye yetkili olduğu gibi, teklif edilenler dışında lüzumlu gördüğü yerlerin de bu maksada ayrılmasını belediyelerden isteyebilmektedir. Ayrıca, söz konusu bölgelerin seçimi, haritalarının hazırlanması, imar ve ıslah planlarının düzenlenmesi, Toplu Konut İdaresi Başkanlığının denetimi altında, ilgili belediyelerce yapılmakta veya yaptırılmakta ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, hazırlanan harita ve planları redde, düzeltilmek üzere geri göndermeye, olduğu gibi veya değiştirerek onaylamaya ve lüzum

gördüğü hallerde bu hizmetleri kendisi yapmaya veya yaptırmaya yetkilidir. Böylece TOKİ, yenileme alanlarından kentsel dönüşüm alanlarına, hazine arazilerinden gecekondulu alanlarına kadar birçok bölgede plan ve uygulama yapabilme yetkisi ile donatılmıştır.

Bir yandan da TOKİ, özellikle kentsel dönüşüm projeleri ile üst gelir grubunu çevresinden izole edilmiş bir şekilde kent merkezine sokarken, alt ve orta gelir grubunu da niteliği farklı yapılarda kent dışına itme eğilimini sürdürdüğü yönüyle eleştirilmektedir. Bu durum bir önceki dönemin devamı olarak; bu sefer kentsel dönüşüm uygulamaları altında, kent içinde kentler ya da kent dışında yaratılarak mekansal ve sosyal homojenleşmenin oluşmasına olanak sağlamaktadır.

TOKİ'nin kentsel mekan üzerindeki yetkilerinin yanı sıra kentlerde yarattığı kimlik sorununun da üzerinde durmak gerekir. İmar planı yapma yetkisini elinde bulunduran TOKİ, konut, ticaret, turizm, donatı vb. tüm alanlarda ve de ülkenin her köşesinde de faaliyet göstermekte olup, bu kurumun gerek üst gelir grubuna yönelik olan büyük ölçekli projeleri, gerekse alt gelir grubuna yönelik olan niteliği düşük projeleri birbirinin aynısıdır. Genellikle coğrafi özellik ve de yerellik düşünülmeden hazırlanan ve uygulanan projeler, kent bütününe yönelik planlama anlayışından uzak, parçacıl bir şekilde tasarlandığı için fiziksel çevre ile tamamen uyumsuz olabilmekte; bu durumda mekanda sosyal yapının özelliklerini göz ardı edebildiği gibi, fiziksel yapıya ilişkin de kimiksizleştirme eğiliminin bir parçası olmaktadır. TOKİ projeleri yerel ve bölgesel sivil mimarinin geliştirilerek, örnek olacak şekilde kullanılabilecek bir kurum olabilmesine karşın, bu yönde herhangi bir çaba gösterilmemesi kent mekanını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

03.07.2005 tarih ve **5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi** ile belediyelere kentsel dönüşüm plan ve uygulamalarında önemli yetkiler verilmiştir. Ancak kentsel dönüşümü konu alan bu maddeye ilişkin açılan davaların ve eleştirilerin çoğu, kentsel dönüşüm alanlarının eskiyen kent dokusu olmaması, yüksek yapı yoğunluğu içermesi vb. şeklinde olmuştur. Bunun üzerine kentsel dönüşüm alanlarına ilişkin açılan davalara da dayanak olacak biçimde, yetkilerin diğer kentsel alanlarda da genişletecek biçimde 73. Madde, 17.06.2010 tarih ve **5998 sayılı Belediye Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun** ile de değiştirilerek, revize edilmiştir.

Bu kanunun da, özellikle; Belediye meclisinde, kentin herhangi bir bölgesine ilişkin, bilimsel ve teknik bir çalışma olmaksızın, üst ölçekli planlar ile uyumu aranmaksızın, kentin kimlik ve karakteri dikkate alınmadan yoğunluk ve yapı yüksekliğini belirleme yetkisinin olması, bu önemli plan kararlarının, yerel, merkezi yönetim, sivil toplum kuruluşları ve kullanıcı gibi paydaşlarla alınması gerekirken, sadece belediye meclisine bırakılmasının doğruluğu konusunda tartışılması gerekmektedir. Söz konusu uygulamalar, bütünden kopuk projelerin sonuçları olduğundan bu tür projeler genellikle tek tip kentsel dönüşüm projeleri şeklinde, kimliksiz, herhangi bir mimari özelliği olmayan, o coğrafyaya uygun olmayan, **birbirinin kopyası yapılar ve dokular** oluşturabilmektedir.

Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi ile Büyükşehir belediyeleri tarafından yapılacak kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine ilişkin **her ölçekteki imar planı, parselasyon planı, bina inşaat ruhsatı, yapı kullanma izni ve benzeri tüm imar işlemleri** ve 03.05.1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmaya **büyükşehir belediyeleri yetkilenmiştir**. Dolayısıyla, büyükşehir belediyelerine verilen yetkiler ile ilçe belediyeleri kendi sınırları içerisindeki planlama, uygulama yetkisini ve 3194 Sayılı İmar Kanunu ile verilmiş olan yetkilerini kullanamaz duruma gelmektedir. Bu durum, yereli daha iyi tanıyan ilçe belediyelerini mağdur ederek, yerelleşme sürecine aykırı bir durum yaratabilmektedir.

Kentsel dönüşüm projelerine fiziksel olarak bakıldığında, kentsel mekanın niteliğine ilişkin bir kaygı taşımayan çok katlı apartman bloklarının, iş merkezlerinin ya da rezidansların inşa edilebildiği görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu projeler mekansal-fiziksel açıdan da estetikten yoksun, birbirine benzer projelerin kopya edildiği bir oluşumdur. Bu projeler her ne kadar postmodernizmin “projecilik” planlama anlayışı ile öne çıksalar da, postmodernizmin ilkesi olan “farklılıkların yan yana durduğu bir mekan” yerine, farklı kullanıcılar dışlanarak, salt belirli gelir gruplarının bir arada yer aldığı, kendi içinde aynı, homojen mekanlar oluşturulmaktadır.

2011 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılması ile kurulan **Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yetkileri oldukça genişletilmiştir. KHK/644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname**, 17.08.2011 tarihli **KHK/648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname** ile

Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname ile revize edilmiş olup, Çevre ve şehircilik Bakanlığının kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlenmiştir.

648 sayılı KHK ile Çevre ve şehircilik Bakanlığı *“her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını, parselasyon planlarını ve değişikliklerini resen yapma, yaptırma, onaylama”* yetkisini kazanmıştır. Üstelik kamuya ait araziler, askeri yasak bölgeler, özel güvenlik bölgeleri gibi özelliği olan alanlar da buna dahildir. Bu durum, kentlerin tüm özelliklerini dikkate alan bütüncül plan anlayışından uzak, parsel ölçeğinde ve özellikli bölgeler bazında plan kararı üretilmesi ve yapılaşma kararı verilmesi, plan bütünlüğünün ve kent ölçeğinde korunması gereken plan standartlarının bozulması tehlikesi taşımaktadır. Ayrıca başvuru tarihinden itibaren iki ay içinde yetkili idarelerce ruhsatlandırma yapılmaması halinde resen ruhsat ve yapı kullanma izni verme yetkisi de bakanlığa verilmiştir.

Yine 648 sayılı KHK ile plan yapma yetkisi sadece kamu mülkleri ile sınırlı kalmamakta, Bakanlığa ülke genelinde tüm parsellerde plan yapma ve onama yetkisi tanınmaktadır. Yine, başvuru tarihinden itibaren üç ay içinde yetkili idarelerce ruhsatlandırma yapılmaması halinde resen ruhsat ve yapı kullanma izni verme yetkisi Bakanlığa verilmiştir. Bu durum tam anlamıyla, postmodernizmin yerelliği öne çıkaran, yönetim kavramına yer veren politikalarının aksine, yetkileri merkezde toplayan modernleşme anlayışının tezahürüdür.

16.05.2012 onaylanarak yürürlüğe giren **6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürölmesi Hakkında Kanun”** özellikle deprem ağısından büyük bir risk altında olan İstanbul’daki riskli yapıların ve alanların dönüştürölmesi için bir fırsat niteliğindedir. Ancak yine yasanın niyeti ile uygulanması arasında farklılıklar oluşmuş ve bütüncül özelliği olmayan kentsel dönüşüm uygulamaların önünü açmıştır. Gerek hukuksal ağıdan önündeki birçok engeli kaldırması, gerekse katılımı göz ardı etmesiyle eleştirilere hedef olmaktadır.

Kanunun amacı özetle afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki yapıların iyileştirilmeleri ve yenilenmelerine ilişkin olup, genel olarak 3 tanım üzerinde yoğunlaşmaktadır:

- Ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme riski taşıdığı tespit edilen “Riskli yapı”,
- Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan “riskli alan”
- Uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere “rezerv alanı”.

Riskli yapıların tespiti masrafları kendilerine ait olmak üzere, öncelikle yapı malikleri veya kanuni temsilcileri tarafından, Bakanlıkça lisanslandırılan kurum ve kuruluşlara yaptırılmaktadır. Verilen süre içinde yaptırılmadığı takdirde, tespitler Bakanlıkça veya İdarece yapılmakta veya yaptırılmaktadır.

Yine Kanun’un en önemli maddelerinden biri de, bu Kanun uyarınca yapılacak olan planların, 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu’nda ve imara ilişkin hükümler ihtiva eden özel kanunlar da dâhil olmak üzere diğer mevzuatta belirtilen kısıtlamalara tabi olmamasıdır. Dolayısıyla Bakanlık riskli alan olarak gördüğü, ya da rezerv alan olarak ilan ettiği yerlerde plan yapabilecek olup, bu durum merkezi özellik taşıyan, yerel idareyi önemli ölçüde devre dışı bırakan, katılımcılığın, şeffaflığın olmadığı bir ortamda plan yapılması; bunun dışında da kentin kültürünün, yerel özelliklerinin dikkate alınmaması, parçacıl planların yapılması ile planlardaki plan bütünlüğünün bozularak projeciliğin ön plana çıkması gibi sorunlara neden olabilmektedir. Kent içinde, kentin yerel özelliklerine ve kent bütünündeki sorun ve potansiyellere bakmadan, sadece sorunlu olan noktaya dokunmak, plan bütünlüğü açısından kentin daha büyük bir alanında sorunlu bölge oluşturmak anlamına da gelebilmektedir. Ayrıca söz konusu riskli alanların ve rezerv alanların belirlenmesinde bütüncül analiz çalışmalarından (geniş kapsamlı bina tespiti, mikrobölgeleme, geniş kapsamlı eşik sentezi gibi) faydalanılması için bir hüküm olmaması da, riskli alan olarak tespit edilip yıkılan yerlerin yerine yapılacak yapıların yine riskli olup olmayacağı konusunda da endişeler barındırmaktadır.

Türkün’e göre; kentlerdeki dönüşümün izlediği yola bakıldığında, aslında gerçek anlamıyla “modern kent” hedefinin henüz yeni gerçekleşmeye başladığı, kentlerin kendi içinde homojenleşmiş adalar halinde net bir biçimde ayrıştığı açıkça görülmektedir. Günümüzde kentsel dönüşüm uygulamaları esas olarak hem kentsel işlevleri hem de toplumsal sınıfları kent mekanında yeniden yerleştirmeyi hedeflemektedir; bu

yerleştirmede yegane doğru ise kentsel rantların arttırılması ve bu sefer tepeden yapılan emrivakiler ile sermaye sınıfları lehine yeniden bölüştürölmesidir. Sonuç olarak, bu dönüşümler kentin karma arazi kullanım desenine sahip pek çok bölgesini en fazla rantı sağlayacak işlevlere doğru dönüştörmekte ve kendi içinde homojenleştirmektedir. 1960’lar sonrasında eleştirilere maruz kalan, zonlara ayrılmış, kimliksizleşmiş ve yaşam enerjisini kaybetmiş kent imgesi, bu sefer piyasanın alım gücü rasyoneline göre belirlenen ve eskisine kıyasla çok daha içine kapalı bölgeler yoluyla üretilmektedir (Türkün [148]).

2000 Sonrasında Kentsel Gelişim Eğilimleri Kapsamında Üst Ölçekli Planlama Çalışmaları

1995 yılında hazırlanan plan ile projeksiyon nüfusu olan 2010 yılındaki kentsel gelişim karşılaştırıldığında; planda kentte parçacıl olarak gelişmiş mevcut sanayi alanlarının, organize sanayi bölgelerinde toplandığı, ancak reelde kent içinde gelişmiş sanayi alanlarının olup, hepsinin organize sanayi bölgelerinde toplanmasının mümkün olmadığı görölmektedir. 1995 yılında mevcut olan konut alanları plana düşük-orta-yüksek yoğunluklu bölgeler olarak kademelendirilerek aynen işlenmiş, 2010 yılında mevcut konut alanlarına bakıldığında gerek yasadışı gelişmeler, gerekse plan tadilatları şeklinde gelişen parçacıl planlar (özellikle kapalı siteler ve toplu konut alanları) ile bütünsellikten uzak olarak kuzeye doğru gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Bu konuda, Yeşilirmak’ın kentsel gelişimi, plan bazında incelediğı çalışma önem arzetmektedir. Yeşilirmak’ın tespitlerine göre; 1980-1995 arasındaki dönemde 1980 İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı’nın önerdiği makroformun, 1995 yılında büyük oranda aşılmış olduğı görülürken, bu dönemde kent makroformun fiili gelişmesinde, kentin kuzeyindeki orman alanlarının içinde ve boşluklarında çok sayıda atlama noktaları olmakla birlikte, 1980-1995 dönemindeki kadar büyük oranda bir yayılma olmadığı ve makroformun 1980-1995 dönemindeki kadar büyük bir oranda büyümediğı görölmüştür. 1995 yılında hava fotosundan tespit edilen makroform yaklaşık 103.000 hektardır. 1995 planının projeksiyon yılı olan 2010 yılı için önerdiği makroform 100.000 hektar ve Yoğunluğu Denetim Altında Tutulacak Alanların 1995 öncesi yapılaşmış olan belde ve mücavir alanları ile birlikte yaklaşık 116.000 ha olup, 128.000 ha olan 2008 yılı fiili yapılaşmış alanları ile yaklaşık sonuçlar vermektedir. 1995 sonrasında 1980-1995 dönemine göre en çok dikkat çeken farkı, “planı olmayan” yerleşmenin yok denecek kadar az olması ve 1980-1995 döneminde, 1980 İMANP

makroformunu %33 oranında büyüterek yasadışı bir şekilde gelişen alanların hepsinin “planı olan alanlar” haline gelmiş olmasıdır. Üç temel gelişme biçimi ortaya çıkmıştır:

- 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Nazım İmar Planları ile geliştirilen alanlar,
- 1/5000 ölçekli İBB dışında bağımsız ilçe ve belde belediyelerince yapılan nazım imar planları ile geliştirilen alanlar
- Mevcut plansız yapılaşmayı esas alan nazım imar planlı alanlar (Yeşilirmak [117]).

1995 planın bir bakıma mevcudu planlayıp, kent içindeki sanayi bölgelerinin de desantralize edilmesi ve merkezler kademelenmesi ile modernizmin temel aracı olarak bölgelemenin ön plana çıktığı bir planlama anlayışı ile hazırlandığı söylenebilmektedir. Ancak Yeşilirmak’a göre; bir yandan 1980 sonrası makroformunun plansız ve ara kademe planları (1/25000 ölçekli ÇDNİP’ları, ıslah planları, belde Planları vb araçlarla) ile ortaya çıkan mevcut durumunu yine kaçınılmaz olarak kabullenmek zorunda kalırken, diğer yandan da korumacı yaklaşımlarla bu koşullarda uygulaması mümkün olmayan temel kabuller yapmanın çelişkilerini taşımıştır (Yeşilirmak [117]).

5216 sayılı kanun doğrultusunda, İstanbul Büyükşehir Belediyesi üst ölçekli planlar için bir çalışma başlatmıştır. Çevre düzeni planlarını yapma ve onaylama yetkisini elinde bulunduran Çevre ve Orman Bakanlığı ile 01.10.2004 tarihinde imzalanan protokolle bu yetki İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne devredilmiştir. 02.11.2004 tarihinde Encümen’ce onaylanan protokol yürürlüğe girmiş ve İstanbul için 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı çalışmalarına başlanmıştır (İBB [112]).

İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi’nin 14.07.2006 tarihli Kararı ile kabul edilen **1/100.000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı 22.08.2006 tarihinde** İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından onanarak yürürlüğe girmiştir. Planın **projeksiyon tarihi 2023 yılı, projeksiyon nüfusu** ise 16 milyondur (İBB [112]).

Plana, yasal askı süresi içerisinde yapılan itirazlar İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi’ne iletilmiş ve İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi’nin 13.04.2007 gün ve 1015 sayılı Kararı ile özetle; “22.08.2006 onay tarihli 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’yla ilgili itirazların tümünün incelenmesi suretiyle teknik ve hukuki yönlerden gerçekleştirilecek değerlendirme sonucu yapılması uygun görülecek düzenlemelerin sağlanması ve çevre illerle yapılacak çevre düzeni planları

uyumlaştırma çalışmaları amacıyla dosyasının Müdürlüğüne iadesi uygun görülmüştür” denilmektedir.

İstanbul Çevre Düzeni Planı revizyon çalışmaları, 22.08.2006 onay tarihli İstanbul Çevre Düzeni Planı’na yapılan itirazlar ve çevre illerle yapılmakta olan çevre düzeni planları uyumlaştırma çalışmaları kapsamında başlanmış; 15.06.2009 tarihinde **1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı** onanmıştır.

1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı oluşturulurken bölgesel ölçekte olmak üzere sektörler bazında araştırma grupları tarafından kapsamlı araştırma raporları oluşturulmuştur. İstanbul odak alınarak; hem kent hem de bölgesel düzeyde sorunların çözümlenmesine, yürütülen faaliyetlere verimlilik ve etkinlik getirecek önlemlerin alınmasına, ileriye yönelik en uygun mekânsal düzenlemelerin yapılmasına temel oluşturmak üzere İstanbul İli ve Marmara Bölgesi düzeyinde çok merkezli ve dengeli bir mekânsal gelişme modeli tanımlanmıştır. Planın vizyon, amaç ve hedeflerinde sürekli olarak kentin küresel ortamda güçlü bir konumda olmasına, dışa açık bir yapı sergilemesine vurgu yapılmıştır.

Bu yaklaşım doğrultusunda kent makroformunu ve mekânsal dağılımı etkileyecek en önemli sektör ticaret ve hizmetler sektörüdür. Merkezi iş alanı ve bütünleşme bölgesi; geleneksel merkez; ticaret, turizm, kültür ve konut alanı; birinci derece merkezler; ikinci derece merkezler ve alt merkezler olmak üzere merkez kademelenmesine gidilmiştir.

2009 planında da 1980 ve 1995 planında olduğu gibi kenti belirli işlevlere ayırma ve desantralizasyon aracılığıyla homojenleştirme ilkesi hakim olmuştur. Bu durum özellikle 1980’lerden sonra postmodernizm söylemlerinin artmasına aksi bir eğilimle kentin modernizmin tezahürü olan kendi içinde ayrılaşan işlevlere bölünmesini sağlamaktadır. Planlama cephesinde durum böyle iken planların uygulanmasında bu bütünsellikten uzaklaşılmaktadır. **Plan tadilatları** özellikle bu dönemde üst ölçekli planın bütünselliği çerçevesinde alt ölçekli planların da bütünsel olmasını sağlayan yaklaşımı delen uygulamalar meydana getirmişlerdir. Plan tadilatları ile kent parçacıl planların kolajı haline gelmektedir. Bu uygulamalar postmodernizmin planlama ilkeleriymiş gibi görünse de, plan tadilatlarının genellikle kentsel dönüşüm alanları, toplu konut projeleri, gökdelenler, alışveriş merkezleri vb. büyük komplekslere hizmet etmek için yapılması, yapısal olarak bakıldığında kenti yine bir modernliğe doğru

sürüklemektedir. Çünkü söz konusu uygulamalar kentin heterojenliğinin üzerine kurulan, kendi içinde aynı işlevlere, yapılara sahip dokulardır. Dolayısıyla kentsel gelişim eğilimleri açısından bakıldığında; kent içinde, aynı fiziksel ve sosyal özelliklere sahip homojen adaların bir arada bulunduğu kentsel doku oluşmaktadır.

Sınırlar kapsamında kentin bütününe ele alarak bölgelere ayıran bir planlama anlayışı hakimse de, bu tür planlamanın kamu yararını ele alarak, kentin bütünü için doğru kararlar getiren modern planlama yaklaşımı ile gerçekleşmediği görülmektedir. Parçacıl planlar ile gelişen kent mekanı, modernliğin ve postmodernliğin ilkelerini yansıtmamaktadır. Postmodernizm kentsel çeşitliliği öne çıkaran bir yaklaşım iken, planlarla aynılan kent dokusu oluşmakta; modernizm kamusal yaşamı, sosyal adalet ve eşitliği savunurken de, söz konusu parçacıl planlar bu ilkeleri yansıtmamaktadır.

4.3 Bölüm Sonucu ve Değerlendirme

Dünyada ve Türkiye’de izlenen ekonomik politikalar ve gelişmelerle birlikte İstanbul’un nüfusu hızla artarken metropoliten alanı da hızla büyümüş ve değişime uğramıştır. Dünyada genel olarak modernizm anlayışının hâkim olduğu 1950-1980 yılları arasında ve postmodernizm anlayışının hâkim olduğu 1980’ler sonrasında, bunlarla uyumlu değişimlerin kent mekânında ve planlarda yansımaları beklenebilirdi. Ancak yapılan inceleme, farklı ekonomik ve politik önceliklerin ve bununla birlikte toplumsal taleplerin ve kültürel yapıların bu beklentilerin gerçekleşmemesinde önemli bir role sahip olduğunu göstermektedir. Söylem düzeyinde ifade edilenler ve planlarda ortaya konulan niyetler ile uygulamaların çoğu zaman çeliştiği ve karmaşık bir biçimde kısa vadeli (ad hoc) karar mekanizmalarıyla ortaya çıktığı gözlemlenebilmektedir. Bu kararlar kimi zaman acil sorunlara çözüm bulma amacıyla kimi zaman da bölüşüm dinamiklerinin değişen yapısı ve kentsel rantın dağıtılmasında izlenen politikalar nedeniyle ortaya konmuş hedeflerden uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Bu kararlarda kentteki farklı aktörler arasındaki güç ve iktidar ilişkilerinin de önemi büyüktür.

1950’lerden 1980’lere kadar geçen süreç kent planlamasında modern anlayışın uygulanmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Ancak modern düşüncenin kent mekânını değiştirmedeki en önemli aracı olan planlama daha çok iyimser niyetler taşıyan düşünce aşamasında kalmış, uygulamaya geçememiştir.

Bu dönemin ilk on yılında planlamanın kentin biçimlenişinde etkili olmadığı, kentsel

gelişimin planlamanın önüne geçtiğini görmek mümkündür. Kentin gelişme yönünün doğu ve batıda Marmara sahilleri ile kuzeyde Boğaziçi yönünde olduğu görülmektedir. Tarihi Yarımada'nın konut, sanayi, ticaret ve yönetim fonksiyonların içeren bir merkez konumunda olduğu, dolayısıyla merkez fonksiyonunun üretim, hizmet ve barınma işlevleri ile içiçe olduğu görülmektedir. Batı yakasında Tarihi Yarımada ve Beyoğlu, doğu yakasında ise Üsküdar ve Kadıköy merkez niteliğindedir. Sanayi Tarihi Yarımada ve Haliç çevresi, Şişli ve Kağıthane çevresi ile Kartal ve Maltepe çevresinde yığılma göstermektedir. Bu yığılmaya paralel olarak ilk gecekondu yerleşmeleri de Tarihi Yarımada'nın sur çevresinde, Zeytinburnu'nda ve Ankara Asfaltı'ndadır. Genel olarak tek merkezli büyüme modeli odaklı olarak geliştirilen planlama çalışmaları, tarihi kent dokusunun yıkılıp yenilenmesi şeklinde parçacıl planlar şeklinde gerçekleştirilmiş ve bütüncül planlama anlayışı kurumsallaşamamıştır. Modern kent yaratma isteği dönemin iktidarları tarafından benimsense de, bu istekler sadece yapı ölçeğinde ya da batıdan ihraç edilen politikalarla karayolu yapımı şeklinde sürmüştür; bu durumda da kenti planla denetim altına alma hedefinin gerçekleşmesi daha da güçleşmiştir. Sanayi alanları ve de karayollarının kent içindeki dağılımına bağlı olarak gelişme gösteren konut alanları belirli bir plana göre yapılmadığından modern kentle ters düşmüştür; iktidar, bu sorunu plan ile çözmek yerine af yasaları ile kalıcılaştırmıştır. Böylece gecekondu yapımı daha da artarak kitlesel bir üretim haline dönmüştür. Ortaya çıkan durum ise gecekonduyun, sanayinin bir arada bulunduğu bir kentsel çeşitlilik olmuştur. İstanbul'a artan sanayi yatırımları ile göçün başladığı ve buna koşut olarak gecekondulaşmanın arttığı bu ilk on yıllık dönem **“mekânsal çeşitlilik sağlayan bir kitlesel üretim döneminin başlaması: gecekondulaşma”** olarak tanımlanmıştır.

Devamındaki on yıl, bu göç hız kesmeden devam etmiş, karşılığında göçü öngören planlamanın olmayışı sorunun daha da büyümesine neden olmuştur. Dolayısıyla mevcut kentsel gelişimin, bir önceki dönem gibi, plansız bir biçimde büyüdüğü görülmektedir. Geleneksel merkez alanı içinde yoğunluk devam etmiştir. Akın'ın da belirttiği gibi, imar operasyonları ile açılan yollar ise merkez fonksiyonunun yeni ulaşım arterleri boyunca gelişmesine yol açmıştır. Küçük ölçekli sanayi hala ticaret fonksiyonu ve konut alanları ile içiçedir. Bir önceki dönemdeki sanayi alanları büyürken, Londra ve Ankara asfaltı boyunca da sanayi gelişmesi yaşanmıştır. Özellikle büyük sanayi alanları, merkezin hemen dışında birinci kuşak olarak tanımlanan bölgede (Topkapı, Rami,

Gaziosmanpaşa...) yer seçmeye başlamıştır (Akın [134]). Bu dönemde çıkarılan iki önemli yasadan biri olan Gecekondu Yasası, illegal yerleşmeleri belirli bir düzene sokmaya odaklanırken, diğer önemli yasa olan Kat Mülkiyeti Kanunu da bir yandan yasal zemine kavuşmuş gecekonduları ticarileştirmiş, diğer yandan da eski kent dokusunun yıkılıp yeniden yapılması ile kent kimliğinin değişmesine neden olmuştur. Bu dönemde her ne kadar özellikle Piccinato'nun gayretleri ile bütüncül planlama çalışmalarına girilseyse de, uzun erimli planlama faaliyetlerinin kazanç getirmeyeceği düşüncesi, güncel sorunları kısa vadede çözme girişimleri gibi nedenler, bütüncül planlama anlayışının bu on yıllık dönemde de gerçekleşmemesine, dahası Çevre Yolları Mevzii Planı gibi, kağıt üzerinde sadece köprü ve yollarına ilişkin çizimin olduğu ancak pratikte bütün İstanbul'un gelişimini yönlendirecek olan parçalı planlara imza atılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla çağdaş planlama yöntemleri ile kamu yararını sağlıklı ve kaliteli bir şekilde sağlayan planlama faaliyetleri değil; altyapısız ve donatısız bir biçimde gelişen kentsel mekânı düzene sokma amacıyla yasaların yönlendirdiği, belirli bölgelerde eski konut alanları ve apartmanların, onların çeperinde ise gecekondu ve sanayinin içiçe geliştiği, yağ lekesi şeklinde büyüyen bir kentsel gelişme modeli ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu dönem **“kentsel çeşitliliğin hakim olduğu yağ lekesi şeklinde kentsel büyüme”** olarak tanımlanmıştır.

1970-1980 yılları arasında da, makroformun yine aynı şekilde büyüme eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak bütüncül bir planlama anlayışına tabi olmayan ulaşımındaki gelişmeler bu büyümeyi daha da körüklemiştir. Boğaziçi Köprüsü, Batı yakası ağırlıklı yerleşimin Doğu yakasına da yayılmasını teşvik etmiştir. Merkez fonksiyonunda eski merkezlerde yoğunluk artıp, yayılma yaşanırken, yeni ulaşım aksları boyunca da lineer gelişmeler görülmektedir. Ulaşım olanakları ile erişilebilirliğin artması Doğu yakasında da sanayi alanlarına paralel olarak gecekonduların artmasına neden olmuştur. Üstelik gecekondu aklarına, kat mülkiyetine ilişkin yasalar kentlerdeki boşlukların dolmasına ve kent içindeki alanlarda da yoğunlukların artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu dönem **“kentsel çeşitliliğin hakim olduğu, kent içi boşlukların dolması şeklinde kentsel büyüme”** şeklinde tanımlanmıştır.

Böylece 1950-1980 arasındaki döneme bakıldığında modern söylemlerin aksine, gerek sermayenin yanlış sanayi yer seçimi politikalarının, gerek tabanın mekânı kullanma biçimlerinin, gerekse hem sermayeyi hem de göçü yönlendirecek bir planlama

politikasının olmamasıyla bu gelişimlere göz yuman devletin uygulamaları ile, kentte çeşitliliğin bir arada bulunduğu, modern kentin beklentilerinin aksine bir görünüm ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu 30 yıllık dönem **“kent planlamada modern düşüncenin kentsel çeşitliliğe yenilmesi”** olarak tanımlanmıştır.

1980’lere geldiğimizde ise, dünyanın postmodern söylemlerle çalkalandığı bir dönem karşımıza çıkmaktadır. Hakim olan ekonomi politiğinin etkisiyle küreselleşme rüzgarları, kentsel mekânda çeşitliliği aramakta, sosyal anlamda ise demokrasiyi vurgulamaktadır. Bu ekonomi politikasından hiç kuşkusuz ülkemiz de etkilenmekte ve küresel dünyaya sunacak en büyük kozu olarak İstanbul’u görmektedir. Ancak yine uygulamalarda bu sürece baktığımızda ilk on yıllık dönemin yasalarda ve planlarda yerellik ile merkezilik arasında yaşanan karmaşayla geçtiğini görmek mümkündür. Öncelikle İstanbul’da 1980 yılında kent bütününe ele alan üst ölçekli plan onanmıştır. Hemen devamında bir taraftan imar planlarının yerel yönetimlerce onanması ile demokratikleşme adına olumlu bir adım atılmışken, diğer taraftan da merkezi yönetim yerel yönetime verdiği bu yetkileri sektörel bazda geri almaya başlamıştır. Bu nedenle bu dönem **“kent bütününe yönelik planlamanın meşrulaşmaya başlaması ve yasalarda merkezileşme-yerelleşmenin bir anda yaşanması”** olarak tanımlanmıştır.

Devamındaki on yıllık süreçte, iletişim ve ulaşımdaki gelişmelerin etkisi ve desantralizasyon kavramının gündeme gelmesi ile alt kentlerin oluşumu hızlanmış, kent merkezinden koparak kent dışına çıkma eğilimi güçlenmiştir. Akın’ın da belirttiği gibi, 1990 sonrasının yeni üretim ilişkileri ve hizmetler sektörünün yeniden organizasyonu, gelir grupları arasındaki uçurumun büyümesine neden olmuştur. Yeni konut alanları eğlence ve dinlence alanları, II. Köprü’nün de hizmete girmesiyle, mevcut kentten ayrışarak makroformu biçimlendirmişlerdir (Akın [134]). Postmodern düşüncenin modern kent planlamaya eleştirisi olan aynılaştan kent mekânı yaratma durumu burada karşımıza çıkmaktadır. Postmodernizmin ilkesi olan kent içinde kentler yaratarak kentte çeşitliliği sağlama düşüncesi yerine, bu dönemde kent içinde çevresinden soyutlanmış alt kentler oluşmakla birlikte, kent dışında da gerek fiziksel gerekse toplumsal olarak aynı özelliklere sahip olan kapalı siteler şeklinde alt kentler oluşturulmuştur. Bu durum sadece konut birimleri ile sınırlı olmamış, eğitim, sağlık, sanayi şeklindeki faaliyetler de kampüsler şeklinde gruplaşmaya başlamıştır. Böylece bu dönem **“-kent içinde kentler- ile birlikte planı delen planlarla -kent dışında kentler-”** olarak tanımlanmıştır.

2000’li yıllardan günümüze kadar geçen dönem ise, özellikle kentte yetki ve sermaye sahibi aktörlerin, tabana baskısının geçmiş yıllarda görülmediği kadar fazla olduğu bir dönemdir. Bu dönemde TEM otoyolu kuzeyindeki ormanlar ve içme suyu havzaları, sıçrayarak büyüyen kent makroformu nedeniyle tehdit altındadır. Akın, kentin kuzey yönünde olan bu büyümeyi 4 aksta ele almaktadır: Küçükçekmece’nin kuzeyi; Maslak’tan başlayarak Sarıyer, Zekeriyaköy, Bahçeköy, Kilyos; Ümraniye’den başlayarak Ataşehir, Çekmeköy, Sancaktepe, Şile; Kurtköy, Aydınli, Orhanlı, Akfırat. Özellikle 2010 sonrasında da alışveriş merkezleri, plazalar, konutlar ulaşım altyapısına koşut kentin doğu, batı ve kuzey yönünde saçaklanarak büyümesine neden olmuşlardır (Akın [134]). Bu dönem özellikle alt gelir grubuna konut sağlama amacıyla yola çıkan TOKİ’nin kentin tamamını ele aldığı ve sadece alt-orta gelir grubuna değil, üst gelir grubuna yönelik prestij konutları yaptığı, bu konutların nicelik bakımından çoğu zaman mahalle ölçeğinde olduğu, kimliksiz ve kopyala-yapıştır uygulamalarla aynılaştan kent mekânları yarattığı bir dönem olmuştur. TOKİ sadece konut alanında değil, kentsel işlevlerin çoğu alanlarında kendini göstermektedir. Aynılaştan bu alanlar kentin içinde eskiyen kent dokularının yıkılıp yenilenmesinde, doğal özelliği olan alanların yapılaşmaya açılmasında, böylece kentsel hayatın tüm alanlarında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bazı durumlarda kentsel dönüşüm adı altında kentin kültürünü ve yerel özelliklerini göz ardı eden projeler yoluyla kentsel mekân dönüşmektedir. Bu nedenle 2000’li yıllardan sonraki bu dönem **“-kentsel çeşitlilik- yerine –kentsel dönüşümle ortaya çıkan aynılaştırma-”** olarak tanımlanmıştır.

1980’lerden sonraki döneme genel olarak bakıldığında da kentsel çeşitlilik vaadiyle modernist yaklaşımı ve standartlaşan kentsel mekanları eleştiren postmodern bakış açısının bu iyimser niyetinin, yerini kendi içinde aynılaştan ve birbirinden koparak ayrıştan mekanlara bıraktığı söylenebilir. Bu gelişmelere paralel olarak, söylemdeki “demokrasi” ve “çok seslilik” talebine rağmen, merkezi karar verme mekanizmalarının güçlendiği, katılım ve şeffaflığın çoğunlukla gündeme gelmediğini görmek mümkündür. Kent 1950-1980 döneminde çeşitlilik içinde yayılarak büyürken, 1980’ler sonrası dönemde ve özellikle 2000 yıllardan sonra aynılaştan dokuların birbirinden ayrışmasıyla sıçrayarak büyümektedir. Bu nedenle bu dönem **“kent planlamada postmodern düşüncenin kentsel ayrışmaya ve aynılaştanmaya yenilmesi”** olarak tanımlanmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

5.1 Modern Anlayışın Hakim Olduğu Dönem

Akıl aracılığıyla doğru bilgiye ulaşılabileceği ve doğru bilgi sayesinde toplumsal yaşamın düzenlenebileceği fikri ile gelişen **Aydınlanma hareketi**yle birlikte, din ve geleneğin toplum yaşamında egemen olduğu sürecin yerine, dünyanın merkezine insan aklını koyan sürece geçilmiş, bu süreçte önem kazanan **“akıl, bilim, evrensellik, ilerleme, bireyin ön plana çıkması, özgürlük”** gibi kavramlar modernizm düşüncesinin de esasını oluşturmuştur. Modernizm düşüncesine göre, çok sayıda bireyin aklını kullanarak oluşturduğu bilgi birikimi, insanlığın özgürleşmesi, doğa üzerinde hakimiyet kurması, doğal afet, yoksulluk, kıtlık gibi olumsuzluklardan kurtulması yönünde kullanılabilecektir. Diğer taraftan modernizm yaklaşımının egemen olduğu yıllarda özellikle ekonomik ve politik yapının bu düşünce biçimi ile nasıl etkileşim içinde bulunduğunu incelendiğinde, bu dönemde gelişen kapitalizmin özünde olan ilkelerin, modern düşüncenin ana ilkeleriyle uyduğu tespit edilmiştir. “İnsan aklının kullanılması, bilimsel bilgiye ulaşma, bilgi ile geleceği öngörme, ilerleme, hedef koyma, bu hedefe ulaşma” gibi modern düşüncenin ana kavramları, kapitalizm ve sanayi devriminin de gelişmesinin altyapısını oluşturmuştur.

Gelişmiş ülkelerde sanayi devrimi ile birlikte 1800’lerin ortalarından itibaren sanayi kenti gelişmeye başlamıştır. Sanayileşme çok ciddi kentsel sorunları da beraberinde getirmiş ve kentler modern planlama ilkeleri çerçevesinde düzenlenmeye çalışılmıştır. Kentleri düzene sokmak adına, belediyelerin kurulması, altyapı sistemlerinin yenilenmesi, sosyal konut projeleri gibi çözüm arayışları içine girilmiştir. Ayrıca,

modern düşüncenin hâkim olduğu bu dönemde, özellikle plancılar ve tasarımcılar çeşitli ütopylar ya da modeller üreterek kenti anlamak ve sanayi kentinin oluşturduğu kaotik yapıyı düzenlemek, böylece daha iyi bir gelecek kurmak için farklı öneriler ortaya koymaya çalışmışlardır. Ancak bu önerilerin bazıları uygulamaya geçmeden ütopya olarak literatürde yerini almış, bazıları ise kent mekânında başarılı ya da başarısız uygulamalar şeklinde gerçekleşmiştir.

Avrupa kentlerinde genellikle 1800'lerin ortalarından itibaren yaşanan sanayileşme sürecinden kaynaklanan krizlerle, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler 1950'lerden itibaren yüzyüze gelmişlerdir. Bu sorunu, kısıtlı kaynaklarla ve çok kısa bir zaman diliminde çözmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla da, her ne kadar modern kent yaratma ideali olsa da, ekonomik koşullar ve kalkınma önceliği, sanayi kentlerinin düzenli gelişmesine yeterli kaynağın aktarılamamasına neden olmuştur.

5.2 Modern Anlayışın Hakim Olduğu Dönemde İstanbul'un Gelişimi

Niyetler ve tezahürleri:

Batı ülkelerinde modernite düşüncesinin temeli 17. yüzyıla dayanmakta, kentsel anlamda yansımaları ise 19. yüzyılda bulmakta iken, bizim gibi geç sanayileşmiş ülkelerde düşünce akımlarının yansıması gecikmeli olarak yaşanmaktadır. Ülkemizde modernleşme çabalarının Osmanlı'nın son dönemlerinde 1800'lü yıllarda başladığı ancak bu çabaların Batıdaki gibi halkın sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan bir toplumsal hareket olmadığını, daha çok Batı'ya yetişme kaygısı içinde, yönetici siyasi sınıf tarafından, Avrupa'nın siyasal ve ekonomik yükselişi örnek alınarak, yönetsel ve kurumsal anlamda reformlar şeklinde oluştuğunu görmek mümkündür. 1923'te Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle ulus devletin inşası başlamış ve modernite ideolojisine uygun bir toplum ve mekan oluşturma hedeflenmiştir. Tekeli'nin **köktenci modernite projesi** olarak tanımlandığı bu yaklaşımın mekânsal boyutları; oluşturulacak ulusal burjuvazinin yeni yaşam kalıplarının Ankara'da oluşturulması ve bu modelin tüm Türkiye'ye yol göstermesi beklendiğinden daha çok Ankara'yı etkilemiştir (Tekeli [2]).

İstanbul'un yatırım politikalarıyla ülke içerisinde yeniden ön plana çıktığı, modern söylemlerin yoğunlaştığı; öte taraftan da sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda yaşanan sorunların mekâna yansiyarak, modernizmin meşruiyet çerçevesine uymayan ya da uydurulmaya çalışan uygulamaların gerçekleştiği dönem olarak

1950'lerden sonra, İstanbul'un kentsel gelişiminde modernizm yaklaşımının izleri irdelenmiştir.

Sanayileşme dinamiğinin kent mekanını şekillendirdiği, kırsal kökenli göçü en yoğun yaşadığı 1950-1980 döneminde bu göçün yeterli konut alanları ve kentsel altyapı ile kente entegre edilmesi gerekmektedir. Ancak bunu sağlayabilecek maddi birikimin bulunmaması, uygulamada modern düşünce biçiminin iyimser niyetleri ile çelişkilerin başlamasına neden olmuştur. Bu anlamda gecekondular alanları, belirli yasal bir altyapıya dayanmayarak kendiliğinden gelişmiş ve modern kent anlayışına uymayan en önemli kentsel gelişme olmuştur.

Planlama niyetleri ve kentsel mekana tezahürleri

Modernitenin mekânı düzenlemedeki en önemli aracının **planlama** olması nedeniyle, kentin hızlı gelişimini denetim altına almak için plan çalışmalarının olmasına, kurumsal yapının oluşturulmaya çalışılmasına rağmen, nüfus artışının çok fazla olması, kente kitleler şeklinde göçenler, **planlı bir şekilde değil**, gerekli ekonomik ve yönetsel önlemlerin alınmaması nedeniyle kendi kurallarıyla kenti şekillendirmesi, böylece kentsel yayılmanın çok fazla olması gibi nedenler **kent planlarının her zaman gelişmenin gerisinde kalmasına** neden olmuştur. Prost Planı'ndan başlayarak yapılan planların çoğu kentin gelecekteki nüfusunu bile kestirmede başarılı olamamış, çünkü kent, içinde bulunan ekonomik koşullara koşut olarak kapitalizmin de etkisi ile hızla, denetimsiz ve kontrolsüz biçimde sanayileşmiş, göç almış ve büyümüştür. Ayrıca plan sürekli olarak yeni gelen veriler ve siyasal baskılarla değiştirilmiş ve uzun erimli düşünülmeyerek, küçük alanlar için hazırlanan planların daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Ancak, bütüncül olmayan planlar (mevzii planlar, tadilatlar, ıslah planları), plansız sanayileşmenin getirisi olan gecekondulaşmanın önünü kesmemiştir. Bu dönemde yapılan kapsamlı plan çalışmalarının çoğu, dönemin daha öne çıkan sorunları nedeniyle ertelenmiş ya da iptal edilmişlerdir. Dolayısıyla kapsamlı plan çalışma niyetleri, uygulamaya geçememiştir.

Çizelge 5.1 1950-1980 Döneminde Kurumsal Yapının Değerlendirilmesi

YIL	KURUM	ETKİSİ	MODERNİZM / POSTMODERNİZM YAKLAŞIMININ İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
1958	İmar ve İskan Bak.'nın bünyesinde Bölge Planlama Dairesi'nin kurulması	Bölgesel ölçekte plan ve organizasyon çalışmaları yapmıştır.	- Tüm kurumlarla; İstanbul, üst ölçekte, bütüncül bir planlamayla denetim altına alınmak istenmiştir. - Ancak ; kaynakların yetersizliği, siyasal ağırlıklı, kişisel, partizan seçimlerin hassas dengeleri ve kamuoyu baskıları bu düşüncenin önüne geçmiş ve gerek yasalarla gerekse parçacıl planlarla (Boğaziçi Köprüsü gibi) üst ölçekli, bütüncül planlamayı üretecek kurum bu dönemde başarılı olamamıştır.
1959	İller Bankası'na İstanbul İmar Planlama Müd.'nün kurulması	Bölgesel ölçekte plan ve organizasyon çalışmaları yapmıştır.	
1961	Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması	1961 Anayasası ile DPT anayasal kurum olarak kurulmuştur. Bakanlık ile arasında ikili bir yapı olacağından sosyal ve ekonomik plan yapma yetkisi DPT'ye verilmiştir.	
1965	İmar ve İskan Bakanlığı tarafından Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu'nun kurulması	Bölgesel ölçekte plan ve organizasyon çalışmaları yapmıştır.	

Çizelge 5.2 1950-1980 Döneminde Planlama Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi

PLAN / ÇALIŞMA	ETKİSİ	OLUMSUZLUKLAR	MODERNİZM / POSTMODERNİZM YAKLAŞIMININ İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
1951- Revizyon Komisyonu Raporu	- İstanbul’u gelişme alanları ve hinterlandı ile birlikte ele alan bir çalışma başlatılmasını öneren bir rapor hazırlamıştır. - Bölge planlama için bir girişim niteliğindedir.	Uygulanmamıştır.	Bütüncül planlama anlayışı ile ele alınmıştır.
1951- Skidmore, Owings ve Merrill Mühendislerinin Raporları	Raporda inşaat, şehircilik, konut ve resmi bina inşaatı konuları incelenmiştir.	Geniş kapsamlı bir araştırmadan ziyade, konut sorununa yönelik bir araştırmadır.	Sadece konut odaklı ele alındığından, diğer sektörlerle bütünleşmesi gerekmektedir. Bu nedenle bütüncül bir çözüm anlayışı sunmamaktadır.
1952- Müşavirler Heyeti Çalışmaları	Prost planının uygulama olanağı bulunan kısımları korunmuş, plana rağmen uygulanamayan veya plana göre mevcut durumu tamamen değişmiş olan ve gerçekleri yansıtmadığı için uygulama olanağı olmayan yerlerin değiştirilmesi kabul edilmiştir.		Bölgeleme tekniğini içeren bir planlama anlayışı ile hazırlanmıştır.
1954- 1/5000 ölçekli Beyoğlu Ciheti NİP	- İskan dışı alanlar, gelişme alanları, sanayi alanları belirlenmiştir. - İlk defa bölgede merkezden çevreye doğru azalan nüfus yoğunlukları esası getirilmiştir.	- Nüfus yoğunluklarına uyulmamıştır. - İskan dışı alanlarda mevzi planlar kabul edilerek, ana plan büyük ölçüde zedelenmiştir.	Bölgeleme tekniğini içeren bir planlama anlayışı ile hazırlanmıştır.
1954- 1/10000 ölçekli Sanayi Alanları NİP	- Sanayi faaliyetlerinin ilk kez ayrıntılı bir şekilde İmar Müşavirleri Heyeti’nce ele alınmış ve plana yansıtılmıştır. - Sanayi alanları belirlenmiştir.	Sanayinin yanında “iskan dışı alanlar” tanımıyla önlenmeye çalışılan plandışı yerleşmelerin yayılması önlenememiştir. Dolayısıyla plan ile kenti işlevlere ayırma ilkesi benimsenmişken, kentsel gelişim bunu önlemiştir.	- Prost döneminin parçacıl planlama anlayışı yerine planlama süreci aşamaları içinde ve bütüncül planlama anlayışı ile geliştirilmiştir. - Desantralizasyon ile birlikte kenti işlevlere ayırma ilkesi benimsenmiştir. - Müşavirler Heyeti’nin istifa etmesi ile planlama faaliyetlerinin bütüncül planlama anlayışı içinde geliştirilmesi gelenekselleşememiş, tekrar parçacıl uygulamaların yapıldığı bir döneme geçilmiştir.
1956- Menderes Uygulamaları	Karayolu ağırlıklı ulaşım politikası amacıyla yapılan uygulamalar kent bütünü ve gelecekteki talepleri dikkate almadan hayata geçirildiği gibi, tarihi ve kültürel dokunun büyük ölçüde zarar görmesine neden olmuştur.	Plansız, ileriye görmeyen, yalnızca belirli bir strateji için yapılan eylemlerdir.	- Modern kent yaratma isteğiyle yapılan ancak, modernizmin kent mekanındaki ana aracı olan planlamayı gözardı eden uygulamalar olmuştur. - Bilimsel çalışma, yöntem ve analiz çalışmasına dayanmamaktadır. - Katılım ve şeffaflığın olmadığı doğrudan müdahalelerdir. - Karayolu yapımı adına yanlış politikalarla kamulaştırılan birçok alan, kamusal mekan olma niteliğinden uzak olduğu gibi, yaya ölçeği ile kamusal alana erişim de zorlaşmıştır.
1/10000 ölçekli Geçit Devri NİP	- Piccinato tarafından kent bütünü için planlama çabalarına başlanmıştır. - Planın esas amacı Beyoğlu ve Tarihi Yarımada’nın daha fazla yoğunlaşmaması ve desantralizasyonunun sağlanmasıdır. - Ülkenin bütününe ve Marmara bölgesi hinterlandına yönelik doğrusal (lineer) biçimde planlama ilkesi benimsenmiştir.	Plan meslek çevrelerinde olumlu karşılanmasına rağmen İmar ve İskan Bakanlığı, yapılacak bölge plan çalışmalarına göre revize edilmesi gerektiği görüşüyle bu planı onaylamamıştır.	- Kenti bütüncül olarak ele almakta ve işlevsel bölgelere ayırmaktadır. - Pozitif bilim anlayışına uygun olarak imar planının hazırlanması için araştırma, analiz ve planlama süreçlerini içermektedir. - Sanayiye kent dışında belirli alanlarda toplayarak kentten uzaklaştıracak bir bölgeleme önerilmiştir.

Çizelge 5.2 1950-1980 Döneminde Planlama Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi (devamı)

1961- Doğu Marmara Bölgesi Ön Planı	- İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve analitik çalışmalar yönünden Bursa'yı kapsamaktadır. - Kıyıların yeşil alanlara ve mesire yerlerine ayrılması, bunun gerisinde konut alanları yer alması, konutların gerisinde Piccinato önerisinde olduğu gibi doğrusal bir bölgesel yolun bulunması, daha geride de sanayi alanın yer alması uygun bulunmuştur.	Kentin güncel sorunları giderek öncelik kazandığından, İmar Planlama Müdürlüğü'nün bu çalışmaları devam etmemiştir.	Bölgeleme tekniğini içeren bir planlama anlayışı ile hazırlanmıştır.
1965- Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu Çalışmaları	- Örgütlenen disiplinler arası ekipler çağdaş planlama teknikleri ile planlar yapmışlardır. - Arazi kullanma ve ulaşım modelleri ilk kez bu çalışmalar sırasında geliştirilmiştir. - Bölge içinde aralarında boşluklar bulunan şehirler oluşturarak büyüyen, gelişmeyi tüm bölgeye yayan bir büyüme dokusu ortaya çıkarılmak istenmiştir. - Metroliten alan sınırı onanmıştır	- Siyasal iktidar değişikliği ile bürorun yönetiminin değişimi, çalışmaların niteliğini değiştirmiştir. - Dıştan verilen siyasi kararların veri olarak kabul edilmesi, yabancı uzmanların katılımından yeterli ve verimli bir şekilde faydalanılmaması gibi nedenlerle Büro eleştiriler almıştır.	- Bölgeleme tekniğini içeren bir planlama anlayışı ile hazırlanmıştır. - Ancak sonrasında siyasi iktidar lehine verilen kararlar (Boğaz Köprüsü gibi) bütüncül plan değil, projecilik anlayışı ile örtüşmüştür. - İçine kapalı, akademik ve mesleki kurumlardan kopuk ve tartışmalara izin vermez şekilde çalışmasına istinaden, katılım ve şeffaflıktan uzak duruşu eleştirilmiştir.
1966- İstanbul Sanayi NİP	Kent içindeki sanayi alanlarının desantralizasyonu gündeme gelmiştir.	1966 Sanayi Planı'nda yeni önerilen sanayi alanları yeterli olmadığından gelişmeler planlama sınırları dışındaki bölgelerde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla düzensiz ve plan dışı sanayi yerleşmelerine engel olamamıştır.	- Sanayinin desantralizasyonu, homojenleşme eğilimidir. - Plan ile bölgeleme esas alınmıştır. - Planın gelişmelere yanıt verememesi, gecekondu sanayi alanlarının içiçe olduğu bir kentsel çeşitliliği beraberinde getirmiştir.
1968- Çevre Yolları Mevzi Planı	Sadece çevre yollarının ve köprünün çizili olduğu bir plan	Kentin kuzeye doğru hem yağ lekesi şeklinde büyümesi, hem de arada boşluklar bırakarak ayrışmasına zemin hazırlanmıştır.	- Bölge planlama çalışmalarının sözü edildiği, modern planlama anlayışı kapsamında bütüncül planlama çalışmalarının İstanbul metropoliten ölçekte tartışılmaya başladığı bir dönemde, bu çalışmalara darbe olarak ortaya çıkmıştır. - Sanayi ve buna koşut olarak gecekonduan oluşan kentsel birlikteliğin daha da yayılmasına olanak sağlamıştır. - Kentin kuzeyine doğru atlamalar şeklinde kendi içinde aynılan dokularla ayrışarak büyümesine zemin hazırlamıştır.
Mevzi Planlar	Sadece belirli bölgeler için yapılmıştır.	- Kentin bütününe ele alan planlama yaklaşımından uzak olduğu için, planlama anlayışının tüm hedefleri ve araçları göz ardı edilmektedir. - Çoğunlukla belirli bir kesimin yararına olup, kamu yararını gözetmediğinden herkese eşit hak sağlama ilkesinden de uzaktır.	
İslah İmar Planları	İmar Afları sonrasında kaçak yapı/gecekonduların yasallaşması amacıyla yapılmıştır.	- Kentin bütününe ele alan planlama yaklaşımından uzak olduğu için, planlama anlayışının tüm hedefleri ve araçları göz ardı edilmektedir. - İktidar ve kaçak yapı/gecekondu sahibi arasında uzlaşma/katılım sağladığı düşünülebilir. - 1980'lerdeki postmodernist uygulamalardan farkı, bu afların, sadece belirli bir kesimi değil, gecekondu/kaçak yapı sahiplerinin tümünü içermesidir. - Bu planlarda sosyal ve teknik altyapı standartları aranmaması, kamusal mekan eksikliğine neden olmakta, bu durumda diğer planlanmış alanlarından karşılanan donatılar (ki bu donatılar genellikle özel mülklerden edinilen DOP'larla oluşturulmaktadır) kamusal mekan oluşturmak için aynı şartlarda terk yapılmadığından, sosyal adalet ve eşitlik ilkesini zedelemektedir.	

Kapsamlı plan çalışmaları çerçevesinde, söz konusu göçün ve hızlı kentleşmenin büyüklüğünü kestirmek olanaklı değildir. Dolayısıyla modern plan anlayışının ileriye görerek, kestirimde bulunma yetisi yine ortadan kalkmıştır. Modernizmin kent planlama anlayışında, kenti işlevlere ayırma, homojen bölgeler oluşturma düşüncesi hakim iken, bu dönemde sanayi konutla iç içe geçmiş ve de plansız olarak gelişmiştir. Kontrolsüz bir şekilde yerseçen sanayi ve sanayi etrafında yayılan gecekondu alanları ve kaçak yapılar, modern kent yaratma düşüncesini zorlayan en önemli baskı olmuştur.

Diğer taraftan, özellikle siyasal aktörler tarafından, ortaya çıkan kentsel sorunlara çözüm bulmak söylemiyle, 1950'ler yoğun imar faaliyetlerine sahne olmuşlardır. Kent bir yandan plansız bir şekilde sanayi ve gecekondu yayılması ile spontane gelişim gösterirken; diğer taraftan da yine plansız bir şekilde, Tekeli'nin deyiimiyle, modernitenin yıkıcı yüzüyle karşılaşmıştır. Karayollarının yapımı, büyük ölçekli yapıların inşa edilmesi, kente yabancı ölçekler olmasına rağmen, modern kent yaratma isteği temel politika olarak benimsenmiştir. Ancak bu politika, planlamadan yoksun bir kulvarda inşa edildiğinden, "yaratıcı yıkım" kapsamında karayollarının yapımı ve mimari açıdan bazı yapılara (Hilton Oteli, Belediye Binası gibi) yansıtılması ile uygulanmış; bu durum modern kent mitinin en önemli dayanağı olan kamusal alanların kaybolmasına, insan-insan ve insan-kent arasındaki ilişkilerin kopmasına neden olmuştur. Dolayısıyla kapsamlı planlama aracılığı ile geleceği öngörerek, kestirimlerde bulunma ve buna göre kentsel alan kullanımlarını belirleme yaklaşımı İstanbul'da başarılı olamamıştır. 1950'lerden sonra plansız şekilde yer seçen sanayi, sanayileşme ile birlikte yaşanan göçün öngörülenden çok fazla olması, hızlı nüfus artışının yarattığı altyapı ve konut gereksinimi gibi sorunlar, kıt kaynakları olan ekonomik yapı içerisinde çözümlenememiştir.

Yasal yapının gelişimi:

Bu dönemde kapsamlı kent planlama adına girişimler olup, çoğu zaman içinde bulunulan sosyo-ekonomik şartlar nedeniyle uygulanamazken, buna ilave olarak, yasal gelişmelerle, kente bütün olarak bakmanın gerektirdiği katı planlama anlayışından sürekli ödünler verilerek, bazı esneklikler oluşturulmuştur.

Modern düşünce, sağlıklı yaşam çevresi ve barınma hakkının gerçekleşmesi için tüm düzenlemeleri, düzenleyici kurumları beraberinde getirmekte, devlet de bu konuda

yüklenici ve yönlendirici kurum olmaktadır. Ancak, kaynak sıkıntısı olan bir ekonomik yapı içerisinde, sanayileşmenin neden olduğu bu toplumsal soruna, altyapısı olan sosyal konutlar oluşturulması, sanayi ve konutun dengeli bir biçimde geliştirilmesi gibi çözümlerle yaklaşılamasa da, devlet göç edenlerin kendi şartları ile oluşturduğu yaşam alanlarına göz yummuştur.

Aslında bu durum yalnızca İstanbul ya da ülkemizde karşılaşılan bir sorun değildir. Bu dönemde dünyanın birçok ülkesinde enformel yerleşmelerin iyileştirilmesi ve konut sorununun çözülmesi önemli tartışma konuları olmuştur. 1950 ve 1960’larda bu yerleşimlerin çoğu görmezden gelinmiş ve zamanla formel alanlarla bütünleşecekleri ya da ortadan kalkacakları düşünülmüştür. Bu yıllarda kamu otoritelerinin temel eğilimi sosyal konut inşa ederek, enformel yerleşmelerin gelişimini önlemek olmuş ancak konut ihtiyacını karşılayacak sosyal konutun yapılamaması nedeniyle sorun çözülememiştir [111], [122], [123], [124]. 1960’ların sonunda ise İngiliz mimar John Turner başta olmak üzere pek çok akademisyen enformel alanların yıkılması ile değil, iyileştirilmesi ile çözüm sağlanabileceğini savunarak, kendi evini kendi yapma (self help housing) olarak kavramsallaştırılan konut yapımı ve elde etme sürecine dikkat çekmişlerdir. [111], [125], [126].

Kentin çeperinde ucuz arsa elde edilmesine rağmen altyapı sağlamanın pahalı olması, kentsel standartların düşük olması ve bu uygulamalardan az sayıda kişinin yararlanması gibi nedenler başarısızlık ve eleştiriler karşısında, gecekondu ya da çöküntü alanlarını iyileştirme projeleri, altyapısı hazır arsa projelerine alternatif oluşturmuş ve bu alanlarda temel hizmetlerin ve altyapının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bu yaklaşım daha az devlet müdahalesi gerektirmesi, gereksiz yıkım öngörmemesi, sosyal ve ekonomik ağları koruması ve daha az maliyetli olması nedenleriyle birçok ülkenin benimsediği bir yöntem olmuştur. [111], [127], [128], [129], [123].

Ülkemizde de enformel yerleşimlere ilişkin konut sorununu çözme girişimlerinde benzer bir yaklaşım izlenmiştir. Ülkemizde gecekondu alanları, devlet tarafından çıkarılan **af yasaları** ile meşrulaştırılmıştır. Tekeli’nin ifadesiyle, **modernite çizgisinin dışında emrivakiler** (Tekeli [2]) olan bu yasalar, yasadışı gelişmeleri görünür hale getirerek, çözüm bulmak adına, kent mekanını düzene sokma amacıyla yapılan girişimlerdir. Özellikle ilk kez gecekondu kavramına yer vererek, bu alanların varlığının artık devlet tarafından kabul edildiğini gösteren “Gecekondu Yasası”, planlamadan

yoksun olarak gelişen kentsel mekanda düzeni sağlama amacıyla yapılan önemli bir modernist çaba olarak değerlendirilebilir. Bu yasa ile; tesviye, ıslah ve önleme bölgeleri oluşturulması amaçlanarak, gecekondu alanlarını kent sistemine entegre etmek için yasal bir çerçeve oluşturulmuştur. Ayrıca, Türkün vd.nin de belirttiği gibi, yasanın sosyal adalet açısından en önemli özelliklerinden birisi, gecekondu sahipleri ya da kiracılara yasanın gereklerine uygun olarak konut temin edilene kadar mevcut gecekonduların yıkılmamasının temin edilmesi ve böylece onları güvence altına alması olmuştur (Türkün vd. [111]). Gecekondulara yönelik, bu affedici ve düzenleyici yaklaşım dönem boyunca süregitmiştir.

1965 yılında kabul edilen Kat Mülkiyeti Kanunu ile, tamamen küçük ölçekli müteahhitlere sunulan kent mekanındaki küçük arsalar, hatta gecekondu hızla apartmanlaşmış, gecekondu ve sanayilerin içiçe girdiği mekana, bir de apartmanlar eklenmiştir. Bu durum, devlet, sermaye ve emek arasında yeni bir uzlaşma yaratmıştır. Devlet, üstlenmesi gereken sosyal konut yapma görevini, bu sefer Kat Mülkiyeti Kanunu ile, arsalarla daha fazla yoğunluk vererek, kentlinin üzerine aktarmıştır. Bu durumdan, kitlesel bir şekilde apartman üreten sermaye hoşnuttur. Kentlinin (ya da kırsal göçmenlerin) ise bir ev alma hayali gerçek olmuştur.

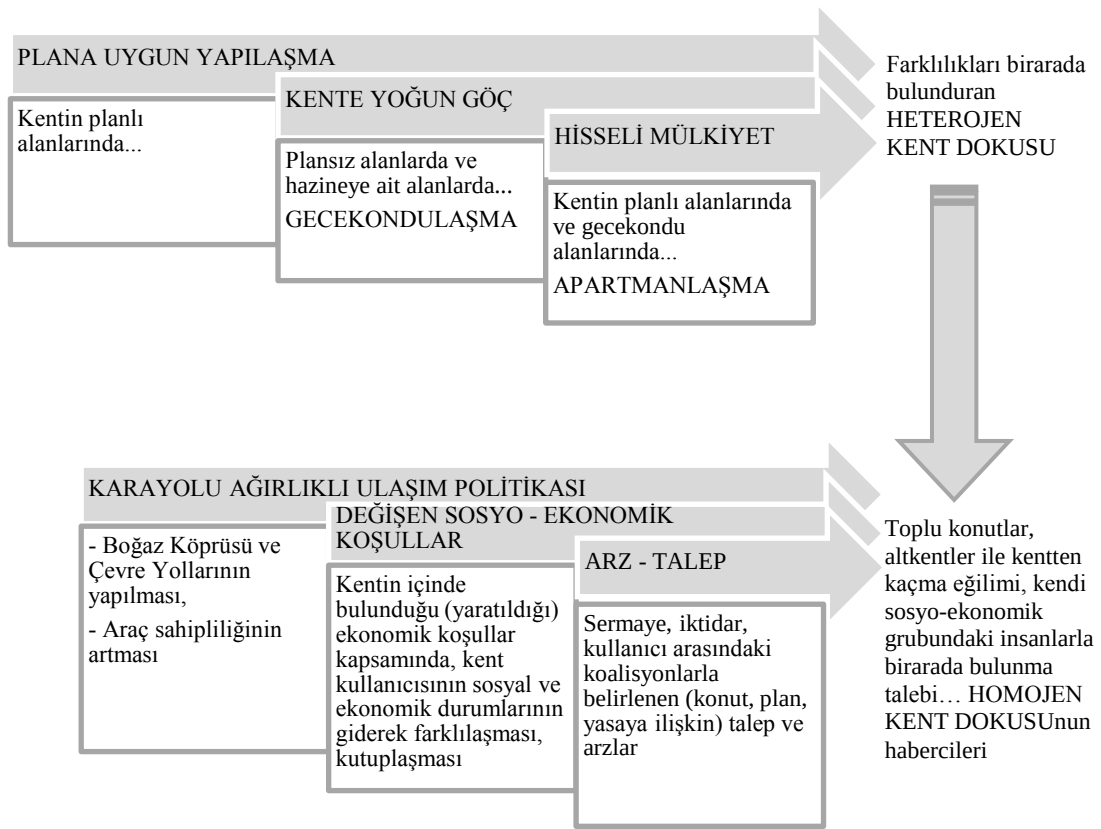
Böylelikle, bu dönemde kent planlama, siyasallıktan bağımsız olarak değerlendirilememektedir. **Tabandan gelen bir emrivakinin kenti şekillendirmesi** ile, planlama kurumundan ödün verilerek, ilke olarak belirlenen modernizmin bütüncüllüğü tehdit altına alınmış; kenti düzene sokma çabaları, yasalarla ve bu yasaların öngördüğü ıslah planlarıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Yasalarla arsa ve kaynak sağlayacak çözümler öngörülmüş ancak göçün boyutlarının çok büyük olması ve bu durum için yeterli altyapının olmaması, söz konusu çabaların da yetersiz kalmasına, kentsel gelişimin her zaman yasaların ve planlamanın önünde seyretmesine, böylece modern kent yaratma niyetinin gerçekleşememesine neden olmuştur.

Çizelge 5.3 1950-1980 Döneminde Çıkarılan Yasaların Değerlendirilmesi

YIL	KANUN	ETKİSİ	MODERNİZM / POSTMODERNİZM YAKLAŞIMININ İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
1949	5431 sayılı Ruhsatsız Yapıların Yıkıtılması ve 2290 s. Belediye Yapı ve Yollar Kanunu’ nun Değ. Ait Kanun	- Kaçak yapılar affedilmiştir.	- İktidar ve kaçak yapı sahibi arasındaki uzlaşma sağlanmaktadır. - Kentte fiziksel ve sosyal farklılıkları birarada bulunduran mekan örüntüsü oluşmaktadır. - Kamusal alanın azalması sonucu diğer bölgelerin donatı alanlarından yararlanma konusunda sosyal adalet ve eşitlik ilkesinin zedelenmektedir.
1953	6188 sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hk. Kanun	- Tüm gecekondular yasallaştırılmıştır.	
1956	6785 sayılı İmar Kanunu	- Büyüyen kentin imar sorunlarına çözüm olarak düzenli kentleşmenin sağlanması amaçlanmıştır. - Planlamayı mücavir alana da taşımıştır. - Planı yapma yetkisi belediyede, onaylama yetkisi Bakanlık’tadır. - Uygulama güçlükleri ve yerel yönetimlerin planlama sorumluluğunu yüklenmeye hazır olmamaları nedeniyle amacına ulaşamamıştır.	- Kenti bütün olarak ele almakta, planlı bir yapılaşma sağlamayı amaçlamaktadır. - Herkese eşit hak verilmesi açısından sosyal adalet ve eşitlik ilkesi ile örtüşmektedir. - Onama yetkisinin merkezde olması nedeniyle merkeziyetçi bir yapıdadır. - Modern planlamanın temel yasası olarak kabul edilmektedir.
1959	7367 sayılı Hazineden Belediyelere Devredilecek Arazi ve Arsalar Hk. Kanun	- Hazineden Belediyeye arsalar devredilmiştir.	- İktidar ve kaçak yapı sahibi arasındaki uzlaşma sağlanmaktadır. - Kentte fiziksel ve sosyal farklılıkları birarada bulunduran mekan örüntüsü oluşmaktadır. - Kamusal alanın azalması sonucu diğer bölgelerin donatı alanlarından yararlanma konusunda sosyal adalet ve eşitlik ilkesinin zedelenmektedir.
1963	327 sayılı Kanun	- Gecekondulara Belediye hizmeti götürülmüştür.	
1963	307 sayılı Belediye Kanunu’nda Değ. Yap. Dair Kanun	- Belediye başkanının seçimi halk tarafından yapılacaktır.	Demokratikleşmeyi, halkın katılımını öngörmektedir.
1965	634 sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu	- Yapsatçı üretim biçiminin gerektirdiği yasal çerçeve tamamlanmıştır. - Fiziki çevrenin hızla değişmiştir. - Apartmanlaşma denilen kavram ortaya çıkmış, böylece sosyal donatı alanları da hızla azalmıştır.	- Planlı gelişen konut alanları, gecekondular ve sanayi alanlarının yarattığı heterojen yapıya, apartmanların da eklenmesi ile mekânsal farklılıkları yanyana barındıran çeşitlilik daha da artmıştır. - Kentsel nüfus yoğunluğu artarak, kamusal alan azalmaktadır.
1966	775 sayılı Gecekondular Kanunu	- En kapsamlı af yasasıdır. İlk kez gecekondular kavramına açıklık getirilmiştir. - Gecekondular alanlarına her türlü kamu hizmeti götürülmüştür. - Kamu arsalarını belediye eli ile gecekondular sahiplerine, hatta gecekondular tacirlerine aktarma geleneğinden ayrılmamış olması, uzun dönemde toplum yararına ters düşen bir kent bilim politikası oluşturmuştur. - Ülke genelinde bir konut politikası getirilememiş, gecekondular alanlarının planlanması yapılırken kentsel arazinin kullanım değeri göz önüne alınmamıştır.	- İktidar ve kaçak yapı sahibi arasındaki uzlaşma sağlanmaktadır. - Kentte fiziksel ve sosyal farklılıkları birarada bulunduran mekan örüntüsü oluşmaktadır. - Kamusal alanın azalması sonucu diğer bölgelerin donatı alanlarından yararlanma konusunda sosyal adalet ve eşitlik ilkesinin zedelenmektedir. - Kapsamlı planlama anlayışından uzaktır ve sadece güncel olan sorunu geleceği düşünmeden çözmeye çalışmasıdır. - Modernitenin imar planıyla denetleme biçimlerinin savunulması zorlaşmıştır. - Konuyu sadece belirli bir kesime özgü olarak değil, tüm gecekondular sahipleri ile ele alması ve çözüm üretmeye çalışması anlamında sosyal eşitliği sağladığı düşünülebilmektedir.
1972	1516 sayılı Yasa	- 775 sayılı yasanın Belediye’ye verdiği, gecekonduların tasfiyesine ilişkin yetki Bakanlığa devredilmiştir.	- Yerele verilen yetkilerin merkeze devri demokratikleşme ilkesini zedelemektedir. - Boğaz Köprüsü ve Çevre Yolları’na verilen önemden dolayı, bu güzergahtaki gecekonduların acilen temizlenmesi hedeflenmesi tepeden inme kararlardır.
1972	1605 sayılı 6785 sayılı İmar Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun	- Özellikle metropoliten alanlarda Bakanlığa Belediyeler üstü plan yapma/yaptırma yetkisi verilmiştir. - Planları onaylama yetkisi de Bakanlık’tadır.	- Plan yapma / onama yetkisinin merkezde olması demokratikleşme ilkesini zedelemektedir. - Merkezi hükümetin, popülist politikaların etkisi ile yerelin özelliklerini düşünmeden kararlar verebileceği ve böylece planlama etiğinin ana kavramlarından olan sosyal adalet ve eşitlik kavramını zedeleyebileceği düşünülmektedir.
1973	1710 sayılı Eski Eserler Kanunu	- Dönemin korumacı yasa niteliğindeki yasalarındandır. - Sit alanı, taşınır-taşınmaz eski eserler gibi tanımlar getirmiştir.	- Kentin tarihi, kültürel yapılarını, kamu yararına ve tüm kentlinin eşit şekilde faydalanmasına yönelik korumacı özelliği ile sosyal adalet ve eşitlik kavramına önem vermektedir. - Ancak yapılan planların kentin bütününe ele almamakta, sadece sit alanı sınırı içerisinde yapılmaktadır.

Aynılaşmanın dönem sonuna doğru başlaması:

Dönemin sonlarında, Boğaz Köprüsü ve Çevre Yolları'nın ve de artan otomobil sahipliğinin de etkisiyle, modern konut anlayışı, kent merkezinden uzak alanlarda kendini göstermeye başlamıştır. Gelir dağılımındaki dengesizlikler nedeniyle daha da artan sosyo-ekonomik eşitsizlikler, üst gelir grubunun, kentteki heterojen yapıdan kendini soyutlamak istemesi, bunun yanı sıra bu hedefe hizmet edecek konutların da arz edilmesi, kent merkezi dışında homojen altkentlerin oluşmaya başlamasına neden olmuştur.

Şekil 5.1 1950-1980 Döneminde Konut Alanlarının Genel Değerlendirmesi

Dolayısıyla, 1950-1980 yılları arasındaki döneme genel olarak bakıldığında, gelişmiş ülkelerde modern düşünce çerçevesinin niyetlerinin, planlama süreçlerini ve uygulamalarını tam olarak yönlendiremeye de, daha tutarlı yaklaşımlar olduğunu ve belirli bir iç tutarlılıkla uygulandıklarını görmek mümkündür. Ülkemizde ise ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullar çok fazla etkili olmuş ve modern düşüncenin çoğu ilkelerinin uygulanamamasına neden olmuştur. Örneğin bu düşünce biçiminde gecekondulu gibi mekansal bir gelişime ya da o anda verilen kararlara yer yokken,

Ülkemizdeki yasal gelişim genellikle o anda sorunu çözüme odaklı olmuştur.

Sanayiler ve gecekonduların içiçe geçmesi ile kentte farklı işlevlerin bir arada olduğu kentsel doku ise, sözü edilen yasalar ve yasalarla altlık sağlanan planlar ile kente entegre edilmeye ve kentsel dokuya çok fazla müdahale etmeden düzenin sağlanması çalışılmıştır. Dolayısıyla, bu dönemde modern kentte yaratılmak istenen, kent mekanında herkesin bir arada bulunması, eşitlik ilkesi bir nevi karşılanmış olmuştur. Yatırımcının ucuz işgücü sağlamak için gecekonduların sakinine ihtiyaı olması, gecekonduların sakininin sanayi alanlarında iş bulabilmesi, apartmanlaşmanın artması ile müteahhitin alt-alt orta gelir grubuna konutlarını satabilmeleri, özellikle alt gelir grubunun inşaat sektöründe iş bulabilmesi gibi karşılıklı fayda ilişkileri, toplumun bir arada bulunmasını sağlamıştır. Toplum düzenini sağlama amacıyla; yasal yerleşim alanlarının yanında, yasadışı yerleşim alanlarını da kentle bütünleştirme çabaları, kent mekanının göreceli olarak paylaşılmasını sağlamıştır. Ancak, kamusal alanları paylaşma, planlamadan ve kontrolden yoksun bir şekilde yapıldığından, kentin geleceği açısından tehditleri de beraberinde getirmektedir. Kamusal alanlar, geri dönüşümü olmadan tüketilirken, asgari sosyal ve teknik altyapıdan yoksun olarak gelişen yerleşmeler kentleşme açısından sorunlu yerler haline gelmektedirler.

Sonuç olarak, 1950-1980 döneminde, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartların olumsuz olması, şartları iyileştirmek için ekonomik kalkınma olarak sanayiye ne çıkaran politikaları, sanayileşmenin yoğun ge ve gecekondulaşmaya neden olması, kentin bu duruma hazırlıksız olması kentte sanayi, gecekondular, apartmanlaşma ve planlı alanların birarada olduğu bir çeşitlilik sağlamış ve bu heterojen yapı yağ lekeli şeklinde büyüyerek kentsel makroformu oluşturmuştur.

5.3 Postmodern Anlayışın Hakim Olduğu Dönem

Modern düşünce biçiminin hâkim olduğu dönemde akla ve bilime duyulan güven ile ideal bir toplum ve ideal kent yaratılacağı düşünülmüş, ancak çok hızlı bir şekilde gelişen sanayi kentlerinde kentsel sorunlara çözüm bulunamaması, piyasanın yarattığı eşitsizliklerin işçi sınıflarının yaşadığı sefalet mekanlarını oluşturması, bilimi kötüye kullanarak savaşların ortaya çıkması gibi olumsuzluklar akla ve bilime duyulan güveni sarsmıştır. Öte yandan, modern dönem kentlerinin birbirine benzediği, monoton, ruhsuz, tekdüze olduğu yönünde, kent mekanına yönelik sorgulamalar başlamıştır. Literatürde,

özellikle Jane Jacobs modern kent planlaması ile düzenlenen kentlerdeki, her sosyal sınıf için oluşturulmuş konut projelerinin çeşitlilikten yoksun olduğuna, kamusal alanların anlamını yitirdiğine atıfta bulunarak; kentlerde canlılık, çeşitlilik ve sosyal ve ekonomik zenginlik sağlayabilmek için farklılıkların bir arada bulunduğu bir kent tasarlanması gerektiğini savunmaktadır. Modern kente eleştiriler sonrası gelişen postmodern düşünceye göre de, modern kentlerde olduğu gibi sabit modellerin, her kent mekanına uygulanması mümkün değildir. Her kentin kendine özgü özellikleri vardır ve bu yerel özellikler farklılıkları barındırır. Kentler bir arada bulundurduğu farklılıklar ile tekdüzelikten kurtulacaktır. Dolayısıyla postmodern düşüncenin ontolojik olarak getirdiği en önemli yenilik, farklılıkların bir arada durması ile oluşan çeşitliliiktir.

Düşünce biçiminin ve bu düşünce biçiminin yansımasıyla oluşan kentlerin eleştirilmeye başlaması, planlama anlayışında da önemli değişimleri beraberinde getirmiş; belirli bir grup yöneticinin ya da uzmanın, kent ve toplum için doğru olana karar vermesi sorgulanmaya başlamış, planlamada çok seslilik ve katılımın önemi vurgulanmıştır. Kentin bütününe ele alan planlamanın yerine daha küçük ölçekli planların yapılması gerektiği savunulmuştur. Yerele özgü planların yapılması ile kentte farklılıkların bir arada durabileceği, monoton, tek tip kent mekânları yerine, içinde çeşitliliği barındıran, canlı ve çekici yerleşimlerin oluşturulabileceği düşünülmüştür. Böylece kapsamlı rasyonel planlamadan, esnek planlamaya geçiş yaşanmıştır.

Ancak postmodernizmin arka planında modernite gibi sosyal bir projeye dayalı ideoloji bulunmamaktadır. Modernizm yaklaşımının kökleri, modernite ideolojisine yani aklın ve mantığın kullanılarak bilgiye ulaşılacağını ve doğru bilgi ile daha sağlıklı ve kaliteli bir yaşamın sağlanabileceği fikri ile şekillenen sosyal bir projeye dayanmaktadır. Modernite bir şemsiye gibi, modernizm akımını kapsamakta olup, modernizm akımı kendisini sanatta, mimarlıkta ve kent planlamada etkili olarak göstermiştir. Postmodernizm yaklaşımının arkasında ise belirli bir amaç ve hedefi olan ideolojiden çok, çeşitli akımların olduğu görülmektedir. Postmodernizm kapsayıcı ideolojik bir şemsiyeyi reddeder ve birbirinden oldukça farklı akımları bünyesinde barındırarak kendisini gösterir. Postmodernizm; tarihsel eklektisizmi savunan akım, yapıbozumcu yapısökümcü akım, eleştirel kuram, post-feminizm olarak adlandırılan akım, görüngübilim, yorumbilim vb. bir çok akım ve kuramla birlikte oluşmuştur. Dolayısıyla hepsinin ortak olarak savundukları bir ideoloji ya da düşünce bütünlüğü yoktur;

postmodernizmi oluşturan akımlar, modernizmi eleştiren noktalarda buluşmakta ve ondan sonra yeniden dağılmaktadırlar.

Diğer taraftan, içinde bulunulan ekonomik koşulların, postmodern yaklaşımla ilişkisine bakıldığında; neoliberal politikalar kapsamında, ekonomide devlet müdahalesinin kaldırıldığı ve serbest piyasa uygulamasının hız kazandığı bir döneme geçildiğini, kapsamlı planlama anlayışının postmodernistler tarafından sorgulanmaya başladığı bu dönemde planlamanın, piyasanın hareketini engelleyici olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Küresel pazarda yer edinmek isteyen ulus devletlerin, bu hedefler doğrultusunda “planlama ilkelerinden” taviz vermesi gerekmiş, bunun için de kent mekanında üst ölçekli planlamanın bağlayıcılığından kurtulmak istenmiştir.

Ancak nasıl ki sosyal bir proje olarak ortaya çıkan modern düşünce sisteminde toplumu düzene sokma hedefine sahip olan planlama düşüncesi, içinde bulunduğu dönemin sosyal ve ekonomik koşulları nedeniyle tam olarak başarıya ulaşamadıysa, bu dönemde de postmodernistlerin çoksesliliği, katılımı, uzlaşmayı ve demokrasiyi ön plana çıkararak, kentte çeşitliliği korumak adına savundukları esnek planlama anlayışı, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarından etkilenmiştir. Planlama, serbest piyasanın toplumsal yaşam üzerindeki olumsuzluklarını engellemek için bir araç iken, içinde bulunulan ekonomik koşullar ile bu araç safdışı bırakılmak istenmiştir.

Daha küçük planlar ve projelerden oluşan bir plan anlayışının ön plana çıkması ile, sosyal, kültürel, ekonomik yapıya ilişkin analiz ve sentez içermeyen, parsel-yapı ölçeğinde dokuya ilişkin araştırmalara yer vermeyen, mülkiyeti gözardı eden bir yaklaşım gelişmiştir. Yasalarda belirtilen plan kademesi anlayışına uymayan bu projeler, kent bütününde yürütülen üst ölçekli planları uygulanamaz duruma getirerek, “kolaj plan” şekline dönüştürmüştür.

Böylece postmodern düşünce anlayışının hakim olduğu dönemde (sosyal, kültürel ve fiziksel olarak) kenti planlama niyetlerinin, içindeki bulunduğu dönemin ekonomik, politik ve diğer etkileri ile, çoğunlukla tasavvur edildikleri gibi gerçekleşmemiş olduğundan ve dolayısıyla bu anlayışın mekandaki tezahürlerinin de niyetlerinden farklı olduğundan söz etmek mümkündür.

5.4 Postmodern anlayışın hakim olduğu dönemde İstanbul’un gelişimi:

1980’ler sonrası küreselleşme olgusunun etkisi altındaki dünyada düşünce biçimi ve

planlama politikalarındaki değişimin etkisiyle, neoliberal politikalar ülkemizde de hakim olmuş ve küresel kent olan İstanbul bu politikalardan en fazla etkilenen kentlerden biri haline gelmiştir. İstanbul'un bu dönemde benimsenen vizyonu, “yaşanabilir bir dünya kenti” olmuştur. Literatürde de belirtildiği gibi, yapılacak yeni yatırımların, planların, yasal ve yönetsel düzenlemelerin bu vizyon çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiği, başta ANAP olmak üzere, 1984'ten itibaren iktidara gelen tüm yönetimlerce birtakım farklılıklar olmasına rağmen benimsenmiştir [137]. Artık küreselleşen dünyada ve serbest piyasa ekonomisi içinde, kent mekanı bir meta haline gelmiş, ülke ekonomileri birbirleriyle dünya kentleri aracılığıyla yarışır hale gelmiştir. Bu bakımdan İstanbul n plana çıkarılmış ve sermayenin gücünün önündeki tüm engeller kaldırılmak istenmiştir.

Planlama niyetleri ve mekandaki tezahürleri:

Dünyanın postmodernizm söylemleri ile çalkalandığı bir dönemde İstanbul'da kenti işlevlere ayıran blgelemenin yapıldığı ve biçimsel olarak tam bir modernist kent planlamasını ve arazi kullanışını yansıtan tezahürlere oluşmuştur. Planlarla sanayi bölgelerin organize sanayi bölgelerinde toplanması, yeni iş merkezlerinin oluşturulması, gecekonduların tasfiyesi gibi tüm konular kenti, kendi içinde aynılaşan kent parçalarına bölmektedir. Ayrıca özellikle konut alanları, iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmelerle birlikte kent merkezinden ve çeperinden koparak, kentsel arazi içerisinde aralarında boşluk bırakacak şekilde sıçramalarla orman ve tarım arazileri içerisinde homojen adacıklar oluşturmuşlardır.

Ancak planlama konusunda, her ne kadar kapsamlı planlar yapılmış gibi görünse de, kapsamlı planlar daha uygulanmadan, hiçbir bilimselliğe dayandırılmadan onları delen, parçalayan planlar söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu dönemdeki kent planlama sürecini iki ölçekte ele almak gereklidir. Öncelikle st ölçekli planlama yaklaşımı olarak bakıldığında, her ne kadar uygulamada kapsamlı planlama anlayışı önemini yitirse de; 1980 ile birlikte “st ölçek plan”, “İstanbul bütününde plan”, “metropoliten alan” gibi kavramların vurgulandığı görülmektedir. Bir nceki dönemde özellikle Piccinato ile çalışmalarına başlanılan ancak acil görülen diğer sorunlar nedeniyle ya da farklı nedenlerle onanmayan, kentin bütününü ele alan planlama çalışmaları meşrulaşmış, 1980 yılında İstanbul'da ilk defa st ölçekli plan onaylanmıştır. Dolayısıyla modern anlayışın hakim olduğu dönemde yapılmak istenen

ancak başarısız modern plan anlayışı, tam da bu dönemde kendini göstermeye başlamıştır. Kente bütüncül bakarak bölgelere bölen, uzun erimli kestirimlerde bulunan plan anlayışı 1994, 1995, 2006 ve 2009 senelerinde de uygulanmıştır. Hatta bu planlar raporları, analiz ve sentezleri ile kapsamlı bir plan niteliğinde olmuşlardır. Ancak bu anlayış sadece planın oluşturulması aşamasında kalmış, pratiğe geçirilememiştir. 1994, 1995 ve 2006 planları iptal edilirken, yürürlükteki planlarda verilen kararlar da genel olarak uygulanamamıştır. Bunun da iki önemli nedeni vardır. Öncelikle daha önce de belirtildiği gibi kentsel gelişimin çoğunlukla planlamanın önünde olmasıdır. İkinci neden ise üst ölçekli planların, alt ölçekli planlar ile delinmesidir. Üst ölçekli planın bütüncüllüğünden kurtulup, alt ölçekli planlarda tam bir postmodern anlayışla bütünü görmeyen, parçaya önem veren alt ölçekli planlar (1/25.000 ölçekli çevre düzeni planı, nazım ve uygulama imar planları, mevzi imar planları), plan tadilatları ve projeleri oluşturulmuştur. Dolayısıyla dünyada hakim söylemin postmodern anlayış kapsamında olduğu dönemde, her ne kadar kapsamlı planlama girişimleri olsa da, uygulanamayan bir dönem süregitmiştir.

Plan tadilatları plan bütünlüğünü yine plan aracılığıyla delen en önemli araçtır. Yarattığı en önemli olumsuzluklardan biri kamu yararı yerine bireysel yarara yönelik uygulamalara yol açmasıdır. Bu durum da sosyal adalet ve eşitlik ilkesini zedelemektedir. Bu uygulamalarla sosyal ve teknik altyapı da azaltılabilmekte, böylece kamusal alan aşınmaktadır. Plan tadilatları yerel yönetimlerce yapılmakta, ancak gerek oy kaygısı nedeniyle tabandan gelen baskılarla, gerekse daha üst yönetimlerden gelen baskılarla, genellikle yerelin kültürünü ve çeşitliliğini koruma amacı gütmemektedirler.

Projeler de bu dönemde öne çıkan bir mekan düzenleme politikası haline gelmiştir. Gerek sermaye tarafından talep edilen projeler, gerekse yerel ve merkezi yönetimlerce geliştirilen projeler, başlı başına plan yerine geçmekte ve planlama sisteminde “projeden plana” giden bir aşama halinde tersten işleyen bir süreç yaşanmaktadır. Projelerin toplumu düzene sokmak adına kamu yararı amacıyla yapılmadığı durumlarda, bir önceki dönemde tabandan gelen emrivakiler bu dönemde iktidar ve sermayeden gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemdeki kent planlama pratiğinin, postmodernizm yaklaşımının planlama anlayışı olan projecilik anlayışına daha uygun olduğu görülmektedir.

1980 sonrasında her ne kadar bütüncül planlama girişimleri olsa da, 2009 yılına kadar,

bu çabalar kağıt üzerinde kalmış ve alt ölçekli planlar, plan tadilatları gibi esnekliklerle parçacıl bir gelişme sağlanmıştır. Böylece bu dönem –uygulamalar bakımından- gerçekte bir modernleşme projesi olan kent planlamasının sahneden çekilişini gündeme getirmiştir.

Hakim söylemler: Yerellik, demokratikleşme, katılım, şeffaflık...

1985 yılında onaylanarak yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu, plan yapma, yaptırma ve uygulama yetkisini belediyelere vererek, merkeziyetçi yapının bozulması yönünde önemli bir değişim yaratmıştır. Ancak, yerel yönetimlerin, bu yetkilerini siyasal ortamdan uzak olarak kullanamadıklarında, ortaya çıkan durum, kamu yararına değil, liberal ekonomi koşullarına uygun planlar üretmek şeklinde olmuştur. Dolayısıyla her ne kadar 1980’li yıllardan sonra demokratikleşme adına yerel yönetimlerin güçlenmesi söylemiyle önemli bir değişim yaşanmışsa da, yerel yönetimlerin bu yetkilerini kamu yararına kullanmadığı durumlarda, söylemle eylem arasında çelişki yaşanmıştır.

Yine ülkemizde belediye meclisinin siyasi yapısından da kaynaklanan olumsuzluklar yaşanabilmektedir. Belediye meclis üyelerine kentin gelişimi açısından çok fazla yetki verilmekte, hatta bu yetkiler çoğu zaman plancının ötesinde olmakta, ancak meslekleri ya da nitelikleri konusunda bir standart bulunmamaktadır. Her ne kadar belediye meclis üyeleri halkın seçimi ile görevlerine gelseler de, savundukları kararlar kamu yararı yerine bireysel yarara ilişkin olabilmekte, bu durum da demokratikleşme konusunu aşındırmaktadır.

Demokratikleşme kavramının, yerelleşme kapsamında da aşıldığı görülebilmektedir. 1984-1985 sonrası her ne kadar yerel yönetimler güçlendirilmiş gibi görünse de, yasal düzenlemelerle merkezi yönetimin yerel yönetimlerin yetkilerini alması dışında, yerel yönetimlerin yapılarından kaynaklanan sorunlar da yaşanmıştır. Postmodern düşüncenin savlarından olan yerinden yönetim, halkın ortak ihtiyaçlarının, yine halk tarafından seçilen başkan ve meclis üyelerinden oluşan yerel yöneticilerle karşılanması, sorunlara birlikte çözüm üretilmesi ve kentin gelişmesinin birlikte sağlanması olup, bu süreçte halkın birebir katılımını öngörmektedir. Halk, kendilerini ilgilendiren konulardaki sorunların çözümlerini, gelecek hakkındaki öngörülerini ve demokratik yollarla sorun çözüme alışkanlıklarını yerel yönetimlerde kazanırlar. Yerel yönetimlerde halkın

katılımının olduğu çoğulluk, çokseslilik esastır. Planlamanın temel unsuru insan ve toplumdur. Dolayısıyla direkt olarak insan ve toplumun yaşamını ilgilendiren planlama konusunda halk ve etkili grupların bu süreçte yer alması gerekmektedir. Paydaşların bir araya gelerek görüş ve önerilerini almak, uzlaşmayı sağlamak, bunları plana yansıtmak; katılım sürecini genişletmek ve planlamaya veritabanı oluşturmak açısından önemlidir. Böylece katılım, şeffaflık ve uzlaşma ile oluşturulmuş planların uygulanmasında sorunlar en aza indirgenmiş olmaktadır.

Ancak ülkemizde, paydaşların planlama sürece dahil oldukları bir katılım anlayışı oturmamıştır. Katılım genellikle plan hazırlama öncesinde kurum ve kuruluşlardan resmi yazı ile görüş talep etme ve plan hazırlanıp onaylandıktan sonraki 30 günlük süre içerisinde itiraz etme gibi teknik bir sürece indirgenmektedir. Bu sorunun başlıca nedenleri arasında örgütlü bir toplumun olmayışı, STK'ların planlama sürecinde etkin olmayışı, yerel-merkezi yönetim, diğer kurum ve kuruluşlar ve halk arasındaki iletişim ve koordinasyon zayıflığı gelmektedir.

Çizelge 5.4 1980 Sonrası Dönemde Planlama Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi

PLANLAR	ETKİSİ	MODERNİZM / POSTMODERNİZM YAKLAŞIMININ İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
Üst Ölçekli Planlar (1980, 1994, 1995, 2006 ve 2009 onanlı Planlar)	- Kenti bütüncül olarak ele alıp, geleceğe yönelik projeksiyonda bulunmaları nedeniyle çözüm odaklı yaklaşımlar olarak görülmektedirler. - Kentin sorunları ve potansiyellerini ortaya koyup, vizyon, amaç, hedef ve planlama kararlarından oluşan süreç içerisinde geliştirilmişlerdir. - Çoğunlukla kentin o günkü gelişimini kabul etmişler ve gelecekteki gelişimi bu desen üzerinden tasarlamışlardır. - Ancak uygulamalarda sürekli sorunlarla karşılaşmıştır: Kentsel gelişim ve üst ölçekli plana uymayan alt ölçekli planlar ve plan değişiklikleri	- Dünyanın postmodernizm söylemleri ile çalkalandığı bir dönemde, İstanbul üst ölçekli, kapsamlı plan çalışmalarına başlamış ve sürdürmüştür. - Kentin bütününe dikkate alan planlama anlayışı ile yapılmıştır. - Analiz, sentez, alternatif plan taslakları gibi pozitif bilim anlayışı ile üretilen plan raporları ve çalışmaları içermektedir. - Uzun erimli yapılmakta, projeksiyonları bulunmaktadır. - Kenti bölgelere ayırmakta, bölgelere tanımlamalar getirmektedir. (Sanayinin desantralizasyonu, gecekonduların tasfiyesi, yeni iş merkezlerinin yaratılması gibi)
Alt Ölçekli Planlar	- Plan kademelenmesi gözardı edilerek yapılabildiğinden, üst ölçekli plana uygun olmayan plan kararları verilebilmiştir. - Üst ölçekli planları gözetmediğinden, kendi içinde bütünlüğü varmış gibi görünse de, kentin tümünü, kimliğini gözardı eden kararlar getirebilmektedir.	- Bazı durumlarda; - Kentin bütününe dikkate alan yaklaşımdan uzaktır, - Üst ölçekli plan raporlarında tarif edilen kapsamlı çalışmalardan yoksundur, - Üst ölçekli planlar gözetilmemektedir, - Merkezi yönetim, yerel yönetim, sermaye, vatandaş arasında değişen koolisyonlarla kararlar üretilmektedir.
Çeşitli Kurumlara Verilen Plan Yetkileri	- Aynı alanlarda birçok kuruma (Bakanlık, TOKİ, yerel yönetim, Özelleştirme İdaresi...) verilen plan yapma yetkisi karmaşaya neden olabilmekte, birbirinden kopuk, bütünü gözetmeyen, çevreyi ve yerel özellikleri gözardı eden, tepeden inme kararların verilmesine neden olabilmektedir.	- Merkeziyetçi, tepeden inme kararların verilmesi, yerel ve kültürel özelliklerin gözardı edilmesi yerellik anlayışı ile ters düşmekte, demokratikleşme adına da olumsuz adımlar olarak görülmektedir. - Plan kararları doğrultusundaki uygulamalar bütüncüllüğü gözardı edebilmektedir. - Kamu yararı yerine bireysel yararlar ön plana çıkabilmektedir. - Birbirine benzer projelerin oluşturulması, hatta bu projelerin çoğunlukla kentsel çeşitliliğin olduğu bölgelerin dönüştürülmesi ile oluşturulması, kentleri aynılaştırmaktadır.
Plan Tadilatları	- Planlama kurumuna yönelik en büyük tehdittir. - Uzun erimli plan sürekli değişmektedir. - Planlar her ne kadar yerel yönetimler tarafından yapılsa da, kentin yerelliğini, kültürünü, kimliğini gözardı eden plan kararları alınmakta, donatı alanları giderek azalmaktadır.	- Bütüncül plan, plan değişiklikleri ile delinmekte, “kolaj plan”a dönüştürmektedir. - Yetki bakımından yerel yönetimler sözsahibi olmakla birlikte, çoğu zaman yerelde o yerin kültürüne, çeşitliliğine aykırı uygulamalara neden olmaktadır. - Plan değişiklikleri ile kamusal alanlar azaltılabilmekte, kamu yararının önüne geçen kararlar alınabilmektedir. - Yine plan tadilatları ile merkezi yönetim, yerel yönetim, sermaye, vatandaş arasında değişen koolisyonlarla kararlar üretilmektedir.

Söylemlerin yasalarla meşrulaşması:

Postmodern düşünce biçimi, belirli kurallar koyup, kentin belirli normlara sokulmasını reddetmekle birlikte, ülkemizde kentsel gelişiminin belirleyicisi yasalar olduğundan, 1980'lerden sonra çıkarılan kurumsal düzenlemeleri içeren yasalar ve arazi kullanımına ilişkin yasaların, kentin gelişiminde direkt olarak etkili olduğu görülmektedir. Ancak söz konusu düzenleyici yasalar daha çok, kentsel gelişimi piyasanın yönlendiriciliğine bırakan uygulamalara yön verdiği yönüyle eleştirilmektedir. Yasaların amacı, herkesin kent mekânından eşit derecede faydalanmasını sağlamak olmasına rağmen, Türkün ve Yapıcı'ya göre, 1980 yılı sonrasında ve özellikle de son yıllardaki yasal ve kurumsal gelişmeler, yasaların belirli grupların çıkarlarına yönelik olarak değiştirildiğini ve kurumlara verilen yetkilerle bu durumun sağlandığını göstermektedir (Türkün [148]). Bazı durumlarda da yasaların iyimser niyetleri, içinde bulundukları dönemin koşulları nedeniyle uygulanma fırsatı bulamamıştır.

1950-1980 döneminin en önemli kentsel sorunu olarak görülen gecekondular sorunu, 1980'lerden sonra da devam etmiştir. Üstelik gecekondular, 1950'li yıllardaki gibi barınma ihtiyacı karşısında üretilen tek katlı yapılar olmaktan çıkmış, çok katlı yapılara dönüşmüştür. Bu sorun Türkiye'de olduğu gibi birçok ülkede de yaşanmaktadır. Çözüm olarak geliştirilen "kendi evini kendi yapma" süreci, 1980'lerden sonra Perulu iktisatçı De Soto'nun öncülüğünde önemli bir politika aracı olarak savunulmuştur (De Soto, 1989, 2000). Gelişmekte olan ülkelerdeki enformel yerleşmelerde mülkiyetin yasallaştırılması ya da tapu verilmesine ilişkin eğilim 1980'lerde neoliberal politika formülasyonu altında tekrar gündeme gelmiştir. De Soto enformel yerleşmelerde mülkiyetin yasallaşmasının, kent yoksullarının formel piyasalara entegre olmasının yolunu açacağını ve böylece yoksulluğa çare bulunabileceğini ileri sürerken, çözüm olarak hükümetlerin önceliğin yoksullara tapu dağıtmak olması gerektiğini ileri sürmektedir. Böylece formel bankacılık sistemine girişin yolu açılacak ve emlak piyasası canlanacaktır. Bu bağlamda, 1980-1990 döneminde ülkemizde benimsenen politikalar kent toprağını piyasaya açmayı hedeflerken, bir yandan da kentsel rantları geniş kesimler arasında paylaştırarak çalışan sınıfların hoşnutsuzluklarını azaltmayı hedeflemiştir. Sonuç olarak yasadışı konut alanları için imar affi olarak anılan bir dizi yasa bu bağlamda çıkarılmıştır (Türkün vd. [137]).

Ancak 1990'lardan sonraki süreçte hakim olan küresel kent/dünya kenti vizyonu

kapsamında, kentte birtakım düzenlemelere, yeniden yapılanmalara gitme politikası benimsenmiştir. Bu kapsamda “kentsel dönüşüm” ise, özellikle 2000’li yıllardan sonra söz konusu politikaların uygulama aracı olarak görülmüştür. Dolayısıyla bundan önceki dönemin, dikkate alınan ve sorunlarına çözüm bulunmaya çalışan aktörleri olan gecekondü sakinleri, kent toprağının değerinin giderek artmasıyla birlikte, genellikle, kentsel sorunların kaynağı olarak görülmüşler ve kent merkezinden uzaklaştırılmak istenmişlerdir. Bu kapsamda kentsel dönüşüm uygulamalarına altlık teşkil edecek yasal düzenlemeler, kentsel mekanın şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Diğer taraftan, birçok bakanlık plan yapma, onaylama yetkileri ile donatılmış, sektörel uygulamalar merkezileşmeyi de beraberinde getirmiştir. Postmodern düşüncenin önem verdiği yerellik, yerindenlik, yönetim anlayışı ile 1980 sonrasında gelişmekte olan ülkelerde demokratikleşme ve yerelliğin önemi vurgulanırken, ülkemizde modernleşmenin kurumsal tezahürü olan merkezi denetim hakim olmuştur. Bu yetki parçalanmasının planlamaya yönelik en büyük tehdidi birbirleri ile ilişkisiz olmaları ve kent mekanını bütün olarak görememeleridir. Aslında bu girişim kent mekanını parçacıl olarak planlama düşüncesinde olan postmodernizm anlayışına da uygun değildir. Çünkü postmodernizm, kent mekanında yerelliklerin, kültürlerin ön plana çıkmasını savunurken, söz konusu yapılanma, yerele özgü çeşitlilik taşımayan, standart projelerin uygulandığı bir mekan organizasyonu getirmiştir. Farklı olanın iç içe bulunması yerine, araya duvarlar koymaktadır.

Özellikle 2000’li yıllardan sonra kentsel dönüşüm söyleminin meşrulaştırıldığı yasalar kentin kimliğinin geliştirilmesine katkıda bulunmayan ve kentleri aynılaştıran mekanlar haline getiren uygulamaların kaynağını olabilmektedir.

Bu dönemde çıkarılan kanunlardan bazıları bakanlıklara, bazıları başbakanlığa bağlı kurumlara, bazıları da yerel yönetimlere geniş yetkiler vererek kentsel gelişmeyi yönlendirmede önemli araç olmuşlardır.

Çizelge 5.5 1980 Sonrası Dönemde Bakanlıklara Yetki Veren Kanunların Değerlendirilmesi

YIL	KANUN	ETKİSİ	MODERNİZM / POSTMODERNİZM YAKLAŞIMININ İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
12.03.1982	2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu	- Kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezleri içinde her ölçekteki plânları yapmak, yaptırmak, resen onaylamak ve tadil etmek ile Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilendirilmiştir.	
24.07.2003	4957 sayılı Turizmi Teşvik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	- Belirli bir yörenin, yasada belirtildiği üzere, tarihi ve kültürel değerlerinin yoğunluğu, turizm potansiyeli gibi özellikleri, o bölgenin yerel yönetimlerince değil, tamamen merkezi yönetim tarafından belirlenmektedir.	- Bütüncül planı parçalaması açısından merkezi yönetime önemli yetkiler vererek merkezileşme anlayışını yansıtmaktadır.
07.05.2008	5761 sayılı Turizmi Teşvik Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	- Büyük kamu arazilerinin kapatıldığı ve birbirine benzer projelerle, simülasyonlarla tasarlanan bu alanlar yerelle bağdaşmayan tesislerle yapılandırılabilmiştir.	- Ancak kentin bütününe ele alan planlama anlayışının karşısında, parçacıl planlar oluşturmaktadır.
		- Turizm dışı amaçlara yönelik olarak “turizm ve iş merkezi” lejandı kapsamında “avan projesine göre uygulama yapılacaktır” benzeri plan notları ile iş merkezleri gelişmiş ve bu alanlara ait mevzii imar planları yapılmıştır.	- Kamu yararı için kullanılacak olan arazilerin yatırımcılara verilmesi, bu alanlardan herkesin eşit derecede faydalanamamasına neden olmakta, dolayısıyla herkes için eşit yaşam koşulları felsefesine ters düşerek, sosyal adalet ve eşitlik ilkesi zedelenebilmektedir.
		- 5761 sayılı yasa ile hazineye ait olan yerlerin Maliye Bak.ca; hazine mülkiyetinde yeterli alanın bulunmadığı durumlarda, orman sayılan yerlerden Çevre ve Orman Bak.ca, Kültür ve Turizm Bak.na tahsisine yönelik hüküm eklenmiştir. Orman alanlarından golf alanından kruvaziyer ve yat gibi deniz turizmine kadar yararlanılabilecektir.	- Birbirine benzer projelerin üretilmesi, farklılıkların yanyana bulunması fikrine ters düşmekte, kentin mekanını, çevresinden farklılaşan/ayrışan bir dokuya dönüştürebilmektedir.
			- Doğrudan kamu malı sayılan ormanlar ve kıyılar, kamusal alan olma özelliğini kaybedebilmektedir.
23.07.1983	2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	- Dönemin korumacı yasa niteliğindeki yasalarındandır.	- Tarihi, kültürel yapıları, kamu yararına ve tüm kentinin eşit şekilde faydalanmasına yönelik korumacı özelliği vardır.
		- Sadece tarihi yapıları ve alanları değil, doğal ve kültürel özellikli dokuların da korunması sağlanmıştır.	- Kentin tarihi, doğal ve kültürel özelliklerini dikkate aldığından kentte çeşitliliği sağlamakta, yereli ön plana çıkarmaktadır.
		- Kentsel sit alanlarında “Koruma Amaçlı İmar Planı” yapılması sağlanmıştır.	- Yapılan planların kentin bütününe ele alan değil, sadece plan yapılacak alan sınırı içerisinde yapılmasından dolayı, bütüncül değildir.
12.04.2000	4562 Sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu	- Kentte sanayi ile konutun yanyanalığı istenmeyen bir yapılaşma şekli olduğundan, bu durum, kentte aynı işlevlerin bir arada bulunduğu bölgelerin oluşmasına neden olmuştur.	- Standart parseller üzerinde, standart fabrikalardan oluşan bu yapı, kenti zonlara ayırma ilkesinin en açık biçimde sergilendiği bir örnektir.
		- Kent mekanında sektörel bazı bir zonlaşma yaratan organize sanayi bölgelerinin yerseçimi ve plan yetkileri Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından yapılmakta ve merkezileşmiş bir yetkilendirme söz konusu olmaktadır.	- OSB’lerin yerseçimi, planın onayı vb. arazi kullanımları yerel yönetimlerin yetkisi dışında, merkezi yönetimlere bırakıldığından, yetki bakımından da merkezi özellik taşımaktadır.
27.04.2006	5794 Sayılı Ulaştırma Bak.nın Teş. ve Gör. Hk. Kanun	- Ulaştırma Bakanlığına verilen “denizlerin iki yakasını deniz altından birbirine bağlayan her türlü ulaşım ilişkin tüp ve tünel gibi ulaşım altyapı işlerini, yap-işlet-devret modeli de dahil olmak üzere ‘planlamak’, yapmak veya yaptıрма” yetkisi ile 3. Köprü projesi gündeme gelmiştir.	- 3. Köprü Projesi tüm çağdaş kent planlama ilkelerinin (sürdürülebilirlik, bilgilendirme, katılım, şeffaflık, vb), planlama mantığının ve kademeli plan bütünlüğünün dışında kent gündemine gelmiştir.
			- Büyük kentsel projelerin, üst ölçekli planlarda değişiklik yapılarak uygulamaya konması, bu Metropolen Alan veya Bölge Planı düzeyindeki Planları, tüm planlama süreçlerinin dışında geliştirilen bu projelerin, sonradan üzerine “işleneceği” altlıklar haline getirmekte ve plan kavramının içini boşaltmaktadır.
17.08.2011	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname	- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı “her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını, parselasyon planlarını ve değişikliklerini resen yapma, yaptıрма, onaylama” yetkisini kazanmış, böylece merkezi yönetim önemli yetkilerle donatılmaktadır.	- Plan yapma, onama ve ruhsat konusunda Bakanlığa verilen olağanüstü yetkilerle tam olarak merkeziyetçi bir yapı oluşturularak, demokratikleşme ilkesi zedelenebilmektedir.
		- Başvuru tarihinden itibaren üç ay içinde yetkili idarelerce ruhsatlandırma yapılmaması halinde resen ruhsat ve yapı kullanma izni verme yetkisi Bakanlığa verilmiştir.	- Dönüşüm projelerinin de yapılması ile, kent mekanını aynılaştıran fakat, çevresinden de ayırıştıran, standart projeler üretilmektedir.
		- Dönüşüm projeleri de Bakanlık tarafından yapılabilir.	- Kentlerin tüm özelliklerini dikkate alan bütüncül plan anlayışından uzak, parsel ölçeğinde ve özellikli bölgeler bazında plan kararı üretilmesi ve yapılaşma kararı verilmesi, plan bütünlüğünün ve kent ölçeğinde korunması gereken plan standartlarının bozulması anlamına gelmektedir.
16.05.2012	Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun	- Her ne kadar riskli alan, rezerv alan gibi tanımlamalara yer verse de, belirlenen alanlar genellikle kentin bütününe ve afet açısından riskli alanların önlenmesine yönelik değildir.	- Kentsel dönüşüm alanlarının fiziksel ve sosyal olumsuzluklarına ilişkin tüm sorunları taşımaktadır.
		- Büyük alanlar analiz yapılmadan hızlıca kentsel dönüşüme konu olabilmektedir.	- Bakanlığa ve TOKİ’ye olağanüstü yetkiler vererek, yetki bakımından merkezi bir durum olabilmekte, ortaya çıkacak kent mekanı bakımından da birbirinin aynısı uygulamalarla aynılaştıran mekanlar yaratabilmektedir
		- Riskli yapıların yenilenmesine ilişkin hükümler, riskli alanlarda yeni riskli yapıların yapılmasına neden olabilmektedir.	- Katılım, şeffaflık gibi kavramlara çok fazla önem verilmediğinden, demokratikleşme ilkesini zedelemektedir.
		- Gerek hukuksal açıdan önündeki birçok engeli kaldırması, gerekse katılımı göz ardı etmesiyle eleştirilere hedef olmaktadır.	- Kapsamlı planlama anlayışından uzak olması, sadece sorunlu alanları (?) çözmeye çalışması bakımından bütüncül planlama anlayışına aykırıdır.

Çizelge 5.6 1980 Sonrası Dönemde Başbakanlığa Bağlı Kurumlara Yetki Veren Kanunların Değerlendirilmesi

YIL	KANUN	ETKİSİ	MODERNİZM / POSTMODERNİZM YAKLAŞIMININ İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
02.03.1984 31.07.2003 05.05.2004 08.12.2004 22.03.2007	2985 sayılı Toplu Konut Kanunu 4966 Bazı K.larda ve B.İ.B. nın Teş. ve Gör. Hk. KHK’de Değ. Yap. Dair Kanun 5162 T. Konut K.da ve Gn. Kadro ve Usulü Hk. KHK’de Değ. Yap. Hk. Kanun 5273 Arsa Ofisi K. ve Toplu Konut K.nda Değ. Yap. ile Arsa Ofisi Gn. Müd.nün Kaldırılması Hk. Kanun 5609 G.kondu K.nda Değ. Yap. Dair Kanun	- Başlangıçta konut alanları ile kısıtlı olan TOKİ’nin görev alanları altyapı ve sosyal donatı, turizm, esnaf ve sanatkarlara ait işyerleri, küçük sanayi işletmelerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir. - 5366 sayılı kanun ile TOKİ’nin yetkileri genişletilmiş, yenileme alanlarında da yetkili olmuş, gecekondu alanlarındaki tüm yetkiler TOKİ’ye devredilmiştir. - TOKİ, yenileme alanlarından kentsel dönüşüm alanlarına, hazine arazilerinden gecekondu alanlarına kadar birçok bölgede plan ve uygulama yapabilme yetkisi ile donatılmıştır.	- Özellikle kentsel dönüşüm projeleri ile üst gelir grubunu çevresinden izole edilmiş bir şekilde kent merkezine sokarken, alt ve orta gelir grubunu da niteliği farklı yapılarda kent dışına itme eğilimi olduğu yönünde eleştirilmektedir. - Projeler kent bütününe yönelik planlama anlayışından uzak, parçacıl bir şekilde tasarlandığı için fiziksel çevre ile uyumsuzluk gösterebilmektedir. - Kentin bütününe dikkate almadığında ortaya çıkan uygulamalar aynılan, tektip mekanlar yaratmış, yenilenen alanlarda kentsel çeşitliliği yok etmiş, yeni yapılaşan alanlarda da kentsel çeşitliliği sağlayacak tasarımlardan uzak olmuştur. - Bu projeler mekansal anlamda aynılaştırma yaratırken, sosyo-kültürel anlamda da çeşitliliği ortadan kaldırmışlardır.
27.11.1994 01.08.2003 24.07.2008	4046 Özelleştirme Uyg. Hk. K. 4971 Bazı K.da ve Milli Piyango İd. Gn. Md. Kur. ve Gör. Hk. KHK’de Değ. Yap. Hak. Kanun 5793 Bazı Kanun ve KHK’de Değ. Yap. Hak. Kanun	- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na plan yapma yetkisi vermektedir. - 5793 sayılı kanun ile kıyılarda da Özelleştirme İdaresi yetkili kılınarak, yetki karmaşası daha da derinleşmiştir.	- Aynılan mekanlar üretmesi ile homojen bölgelerin ortaya çıkmaktadır. - Kamu yararına yönelik olmayan kent mekanlarının oluşmasına ve kent planlamasının bütüncüllükten uzaklaşmasına neden ololabilmektedir. - Plan yapma ve onama yetkisi bakımından merkezi özellik taşımaktadır. - Zamanla değiştirilen kanunlarla kıyılar da özelleştirme kapsamına alınmış, kamusal alan ilkesi gibi, kent bütününe gözetilen planlama yaklaşımı da zedelenmiştir. - Kıyı, sahil şeridi ve dolgu alanlarında, kruvaziyer turizm, alışveriş merkezleri, otel ve konaklama tesisleri gibi özelleştirme uygulamaları kapsamındaki projeler kentsel çeşitliliği ve yerelliği göz ardı edebilmektedir.

Çizelge 5.7 1980 Sonrası Dönemde Yerel Yönetimlere Yetki Veren Kanunların Değerlendirilmesi

YIL	KANUN	ETKİSİ	MODERNİZM / POSTMODERNİZM YAKLAŞIMININ İLKELERİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ
18.11.1983	2960 sayılı Boğaziçi Kanunu	- Dönemin korumacı yasa niteliğindeki yasalarındandır. - Kanunla Boğaziçi alanı; Boğaziçi Sahil Şerisi, Öngörünüm Bölgesi, Gerigörünüm Bölgesi ve Etkilenme Bölgesi olmak üzere 4 bölgeye ayrılmış ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlamak için uygulanacak imar mevzuatını belirlenmiştir.	- Sınırları tanımlı bir bölgeye bütüncül olarak bakmaktadır. - Söz konusu bölgeyi işlevlere ayırması ve her bölgenin yapılaşma şartlarını belirlemesi bölgeleme anlayışı ile oluşturulmuştur. - Bölgenin tarihi, doğal ve kültürel özelliklerini dikkate aldığından bölgede çeşitliliği sağlamakta, yereli ön plana çıkarmaktadır. - Ancak yasa, diğer özel yasalarla (imar afları, özelleştirme vb.) delinmektedir.
16.03.1983	2805 sayılı İmar ve G.kondu Mevzuatına Aykırı Yapılan Yapılara Uyg. İşl. Hk. Kanun	- Yalnızca gecekonduların değil, her türlü yasadışı gelişmenin meşrulaştırılması gündeme gelmiştir.	- Dönüşüm piyasa koşullarına bırakılmış, gecekonduların apartmana dönüşümü sağlanmıştır. - Dönüşümün bazı bölgelerde önce yasadışı konutu yasallaştırmak, sonra planlı gelişim alanı haline getirmek, kat sayısını arttırmak, af yasasını konut dışını da kapsayarak genişletmek ve sonunda boş alanları imara açmak şeklinde geliştiği görülebilir. - Tüm kamunun mülkü olan hazine arazilerinin yalnızca belirli gruplara tahsisi, planlamada sosyal adalet ve eşitlik ilkesini zedelemektedir. - Kamusal alanın azalması sonucu diğer bölgelerin donatı alanlarından yararlanma konusunda sosyal adalet ve eşitlik ilkesinin zedelenmektedir. - İktidar ve kaçak yapı sahibi arasındaki uzlaşma sağlanmaktadır. - Kentte fiziksel ve sosyal farklılıkları birarada bulunduran mekan örüntüsü oluşmaktadır. - Kapsamlı planlama anlayışından uzaktır ve sadece güncel olan sorunu geleceği düşünmeden çözmeye çalışmasıdır. - Modernitenin imar planıyla denetleme biçimlerinin savunulması zorlaşmıştır.
24.02.1984	2981 sayılı İmar ve G.kondu M. Aykırı Yapılara Uyg. İşl. ve 6785 S. K.un Bir Md.sinin Değ. Hk. K.	- Gecekondulara önce tapu tahsis verilmiş, ardından imar ıslah planlarının yapılarak, gecekondulara tapu verilmiştir. - Hazine arazisindeki 1981'den önceki tüm yapılar af kapsamındadır.	
22.05.1986	3290 sayılı İmar ve G.kondu Mevzuatına Aykırı Yapılan Yapılara Uyg. İşl. Hk. Kanun	- 1986 sonuna kadar yapılmış kaçak yapıların tümü af kapsamına alınmıştır. - İslah İmar Planları, kapsamlı planlamanın plan yoluyla delinmesinin en önemli araçlarından biridir.	
26.05.1987	3366 sayılı 2981 Sayılı Yasada Değ. Yap. Hk. Kanun	- İmar ıslah planı alanı genişletilmiş, kıyılar ve askeri alanlardaki kaçak yapılar da af kapsamına alınmıştır.	
02.03.1988	3414 sayılı G.kondu Yasası'nda Değ. Yap. Hk. Kanun	- 775 sayılı Gecekondu Yasası'nın getirdiği tüm sınırlamaları ortadan kaldırmış, tüm kaçak yapılar af kapsamına alınmıştır.	
27.06.1984	3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu	- İstanbul'da Büyükşehir belediyesi ve onunla bağlantılı olarak çalışacak ilçe belediyelerinden oluşan yeni bir yönetim yapısı getirmiştir. - Belediyelerin kaynaklarının önemli ölçülerde artırılması, merkezi yönetiminin denetiminin bir ölçüde de olsa azaltılmıştır. - İmar planı yapımına ve onanmasına ilişkin yetkiler belediyelere devredilmiştir.	- Yetki bakımından merkeziyetçi planlamanın yerele verilmesi anlamında, demokratikleşme adına yereli güçlendirmiş ve bu bir kırılma noktası olmuştur. - Demokratikleşme adına halk katılımını artırma, kentsel sorunları yerinde çözme gibi hedefler gözetilerek, bu dönemde, yerel yönetimlerin vatandaşla doğrudan iletişim kurmaları sağlanmak istenmiştir. - Ancak mekânsal bütünlük ve koordinasyonda sorunlara neden olmuş, bölünmüş yetkiler ilişkisiz ve bütünsellikten uzak, amaç-hedef ilişkisi kurulamayan planlamaya neden olmuştur.
03.05.1985	3194 sayılı İmar Kanunu	- İmar planları Türkiye'deki sistemde kentsel gelişimi belirlemenin temel araçları olduğundan 3194 sayılı İmar Kanunu planlamanın tam merkezinde bulunmaktadır. - Planlamayla ilgili tüm tanımlar ve işleyiş süreçleri bu kanunda belirtilmektedir. - Planlama kapsamı dar bırakılmış ve imar ağırlıklı düzenlemeler olmuştur. - Daha sonradan yapılan değişikliklerle yerel yönetimlerin elindeki yetkiler hızla geri alınmıştır.	- 3030 sayılı kanunla birlikte yerelleşmenin başladığı dönemde, planlama konusunda önemli bir araç olmuştur. - 3194 sayılı İmar Kanunu'nun gerekçesinde, kentin imarı konusunda yerinden yönetimin, yani yerelleşmenin önemi belirtilerek, bürokrasinin önlendiği vurgulanmıştır. Ancak ifade edilen demokrasinin uygulamaya geçişi, katılım konusunun yöntemleri, şeffaflık gibi ilkeler kanunda açıkça belirtilmemiştir. - Planlama kararlarının onaylanmasının belediye başkanının ve belediye meclisinin elinde olması, bilimsel olarak planlama kararlarının doğruluğunun mesleki açıdan herhangi bir sınırlama getirilmeyen meclis üyeleri tarafından denetlenmesi hem kamu yararı hem de demokratikleşme açısından birçok soru işaretini de beraberinde getirmiştir. - Yerel yönetimlerin elindeki yetkiler geri alınması ile yerinden yönetim ve demokratikleşme ilkesi aşınmıştır.

Çizelge 5.7 1980 Sonrası Dönemde Yerel Yönetimlere Yetki Veren Kanunların Değerlendirilmesi (devamı)

23.07.2004	5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu	- Büyükşehir Belediyesi kurulması için standartlar geliştirilmiştir. - İstanbul’un çevresindeki mücavir alanlar Belediye sınırlarına alınarak yetki alanı yaklaşık 3 kat artmıştır. - B.şehir Bel.lerinin görevlerine ilçe belediyelerinin hazırladığı uygulama planlarının, nazım planlara uygunluğunu onaylama görevi, uygulama imar plânlarını, bu plânlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon plânlarını ve islah-imar planlarını “aynen veya değiştirerek onaylama” ve ilçe belediyelerinin bu planları bir yıl içerisinde yapmaması halinde büyükşehir belediyesinin “yapması veya yaptırması” şeklinde genişletmiştir.	- İki kademeli yerel yönetim sistemi ile başlangıçta yerelleşme yönündeki niyet, planlama yetkilerinin büyükşehirlerde toplanmasıyla bir nevi merkezileşmeye evrilmiştir. Görev ve yetki dağılımı ilçe belediyelerinin aleyhine önemli ölçüde azaltılmıştır. - Kentlinin yaşadığı mekanla ilgili konularda karar süreçlerine katılması bir adım daha zorlaşmıştır.
10.06.2005	5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Yaşatılarak Kullanılması Hk. Kanun	- Belediyeler, tarihi ve kültürel alanlarda kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin önemli bir yetki elde etmişlerdir. - Kentsel tarihi alanlar, “yıpranmış” olarak nitelendirildikleri takdirde, hiçbir bilimsel ve teknik araştırma gerekmezsizin yenilenebilmekte yani kentsel dönüşüme tabi tutulabilmektedir. - Yenileme alanlarında uygulamanın TOKİ ile ortak yapılabileceği ya da direk TOKİ’ye yaptırılabilceği hükme bağlanmıştır.	- Yetki bakımından belediyelere ait olması ile yerellik ön plandaymış gibi görünse de, kentsel dönüşüm uygulamaları katılımcılıktan, şeffaflıktan uzak şekilde uygulandığı durumlarda bu anlayışa ters düşmektedir. - Kent mekanında ortaya çıkan projeler bütüncül planlamadan uzak, “projecilik” mantığıyla oluşturulmuş planlar olabilmektedir.. - Dolayısıyla, bütünden kopuk bu projelerin uygulamaları birbirinin aynısı, tektip kentsel dönüşüm projeleri şeklinde, kimliksiz, herhangi bir mimari özelliği olmayan, o coğrafyaya uygun olmayan, birbirinin kopyası yapılar ve dokular oluşturabilmektedir. Bu yönüyle yerele özgü, farklılıkları birarada bulundurma ilkesi ile uyuşmamaktadır. - Kamu yararına yönelik olmayan kent mekanlarının oluşması herkese eşit yaşam hakkı, kamu yararı ilkeleri ile uyuşmamaktadır.
03.07.2005	5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. Maddesi	- Belediyelere kentsel dönüşüm plan ve uygulamalarında önemli yetkiler verilmiştir. - Eskiyen kent kısımları, deprem riski gibi tanımlamalara yer verilse de, uygulamalar, kentsel dönüşüm alanlarının seçilmesinde bu amaçların dışında olabilmektedir.	- Yetki bakımından belediyelere ait olması ile yerellik ön plandaymış gibi görünse de, kentsel dönüşüm uygulamaları katılımcılıktan, şeffaflıktan uzak şekilde uygulandığından bu anlayışa ters düşmektedir. - Kent mekanında ortaya çıkan projeler bütüncül planlamadan uzak, “projecilik” mantığıyla oluşturulmuş planlar olabilmektedir. - Kamu yararına yönelik olmayan kent mekanlarının oluşması herkese eşit yaşam hakkı, kamu yararı ilkeleri ile uyuşmamaktadır.
17.06.2010	5998 sayılı Belediye Kanunu’nda Değ. Yap. İlişkin Kanun	- Yetkilerin diğer kentsel alanlarda da genişletilmesi için 73. Madde değiştirilerek, revize edilmiştir. - Kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı olarak ilan edilecek alanın; üzerinde yapı olup olmasının ya da imarlı olup olmasının önemli olmadığı anlaşılmaktadır. - Kanunda kentsel dönüşüm alanları için belirlenen büyüklükler herhangi bir şehircilik ilkesi dikkate alınmadan oluşturulmuştur. - Büyükşehir belediyelerine verilen sınırsız ve denetimsiz yetkiler ile ilçe belediyeleri kendi sınırları içerisindeki planlama, uygulama yetkisini ve 3194 Sayılı İmar Kanunu ile verilmiş olan yetkilerini kullanamaz duruma gelebilmektedir. - Kentsel dönüşüm ve gelişim alanları içinde yer alan eğitim ve sağlık alanları hariç kamuya ait gayrimenkullerin belediyelere devredileceği hükmü; kentsel donatı alanlarının imar planlarında zaten standartların oldukça altında ayrıldığı düşünüldüğünde bu standartların daha da düşeceği görülmektedir.	- Yetki bakımından belediyelere ait olması ile yerellik ön plandaymış gibi görünse de, kentsel dönüşüm uygulamaları katılımcılıktan, şeffaflıktan uzak şekilde uygulandığı durumlarda bu anlayışa ters düşmektedir. - Kent mekanında ortaya çıkan projeler bütüncül planlamadan uzak, “projecilik” mantığıyla oluşturulmuş planlar olabilmektedir. - Kamu yararına yönelik olmayan kent mekanlarının oluşması durumunda, herkese eşit yaşam hakkı, kamu yararı ilkeleri ile uyuşmamaktadır. - Ortaya çıkan standart kentsel dönüşüm projeleri, yerele özgü, farklılıkları birarada bulundurma ilkesi ile uyuşmamaktadır. - İlçe belediyeleri yerine Büyükşehir Belediyelerine verilen yetkiler yerelleşme sürecine aykırı bir durum yaratmaktadır. - Kamuya ait gayrimenkullerin başka amaçlarla kullanılması durumunda, kamusal alanların azalmasına neden olduğundan toplumsal adalet, eşitlik ve kamu yararı ilkelerine ters düşmektedir. - Katılım ve şeffaflık göz ardı edildiğinde, demokratikleşme ilkesi aşınmaktadır.

Yukarıdaki tablolarda da özetlendiği gibi, 1980’li yıllardan başlayan ve 2000’li yıllarda artarak devam eden mevzuat değişiklikleri ile planlamanın giderek daha fazla ve farklı kurumların yetki ve sorumluluğu altına girmesi, planlamada herhangi bir bütünün parçası olamayan kentsel gelişimlere neden olmaktadır. Bu durumda kanunlar çerçevesinde bakıldığında “planlı” olmasına rağmen, şehircilik ilke ve esaslar çerçevesinde bakıldığında “plansız” gelişmeler yaşanmakta, bu da kentsel çevrede geri dönüşümü olmayan tahribatlara neden olmaktadır. Bu dönemin önceki dönemden farklı olduğu en önemli noktalardan biri de budur. Önceki dönemde kentsel gelişim, planla ve yasalarla denetim altına alınmaya çalışılırken, bu dönem de plan yapılmakta, ancak planın amacı ve kararları ile bazı durumlarda kamu yararından yoksun kentsel gelişim oluşabilmektedir. Dolayısıyla yasal ve yönetsel reformlar ile, kentsel topraklardaki kullanım hakları kamudan özele, alt gelir grubundan üst gelir grubuna doğru yön değiştirebilmekte olup, literatürde “kapitalizmin küresel raundu” (Kurtuluş [151]). olarak ifade edilen dönemde, kent mekanını pazarlamaya yönelik ortaya çıkmasıyla eleştirilen kentsel dönüşüm kavramı, İstanbul’da da mekânsal ve toplumsal olarak birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

Hakim söylemin kentsel mekandaki tezahürü:

1980 sonrasında küreselleşmenin yarattığı sanayisizleşme eğilimi ile birlikte uluslararası muhasebe, hukuk, reklam, gayrimenkul ve finans kuruluşlarının çoğunun İstanbul’da yer seçmesine neden olduğu ve sanayinin boşalttığı alanların kültür endüstrisi, turizm veya servis sektörü tarafından doldurulduğu görülmektedir. Bu dönemde Tarihi Yarımada ve Beyoğlu bölgesi geleneksel MİA olma özelliğini korurken, 1990’larda Mecidiyeköy-Maslak aksı, Ayazağa’ya doğru gelişimini sürdürdüğünü, Anadolu yakasında Altunizade ve Kozyatağı’nın önem kazandığını, Kavacık ve Ümraniye de yeni gelişen merkezi iş alanları olarak bu kademelenmeye katıldığını, 2000’li yıllardan sonra ise bu merkezlerin güçlenirken, Ataşehir’in de finans merkezi olma eğilimiyle öne çıktığını görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde parçacıl planlar ve plan tadilatları ile gelişen alışveriş merkezlerinin noktasal merkez olarak geliştiği görülmektedir.

Ancak, her ne kadar eğilim, sanayisizleşme yönünde olsa da, İstanbul’da işgücünün büyük bir bölümünü 1980 sonrasında da sanayi sektörü oluşturmaktadır. Sanayinin çevreye yayılması özellikle 1973 sonrası Boğaz Köprüsü’nün ve 1988 sonrası Fatih

Sultan Mehmet Köprüsü'nün yapılmasıyla daha da hızlanmıştır. Bu aşamada gecekondu alanları ile birlikte yer aldığı görülmektedir. Köprü ve çevre yollarının açılması yalnızca sanayiye ve gecekonduyu değil, farklı mekanlarda üst gelir grubunu da kent merkezi dışına çekmiştir. 1980'lerden sonra altkentleşme artarken, kent içinde de kendi içinde aynılaştıran fakat çevresi ile ayrıştıran konut projelerinin uygulandığı görülmektedir. İstanbul bu dönem boyunca, homojen bölgeler şeklinde altkentlerin oluşması ile sıçramalar yaparak ve bu sıçramalar sonrası aradaki boşlukları doldurarak yayılma göstermiştir. 80 planında koruma kavramı üzerinde durulurken, gelişim su havzalarına ve de orman alanlarına doğru yönelmiş ve doğal yapıyı ciddi boyutlarda tehdit eden bir yapılaşma eğilimi içine girmiştir.

Kamusal alanların aşınması:

Devlet ve sermaye arasındaki ilişkileri yeniden şekillendiren neoliberal politikalar, kentsel alanlarda küresel emek pazarında avantajlı olan sınıfı yani üst gelir grubunu gözetken mekansal projelere öncelik vermektedir. Bu projelerin gerçekleşmesi durumunda, modernizmin tüm sosyal sınıfları içinde barındıran kent yapısını oluşturma düşüncesi aşınmaktadır. Bu dönemde her ne kadar postmodern düşünce biçimi hakim olsa da, bu konuda postmodernizmin ilkeleri ile de uyumsuzluk yaşanmaktadır. Çünkü postmodernizmde belirli bir bağlamda en doğru olanı bulmak için katılım ve şeffaflık gerekirken; kent mekanı için verilen kararlarda hakim grupların egemen olduğu ve bu grupların lehine kararların verildiği durumlarda, postmodern düşüncenin temel savlarından olan demokratikleşme ve çokseslilik ilkesi zedelenmektedir. İdeolojik anlamda bakıldığında ise; kamusal alanın aşınması demek, modern düşüncenin temelinde olan ortak yaşamın, kolektif eylemin aşınması demektir. 19. yüzyıldan beri kent ütopyalarında ve tasarımlarında dile getirilen ortak kamu mekanlarının olmadığı bir kent oluşturulduğunda, kentlinin ortak eylemde bulunma alanını da daraltmaktadır. Kamusal mekanın daraltılmasıyla, sosyal sınıflar ayrılmakta ve birliktelik hali de ortadan kalkmaktadır. Ayrıca söz konusu ayrışma yalnızca mekânsal anlamda da olmamaktadır. Küresel pazarda gelir gruplarının arasında uçurumun artması, sınıflar arası gerilimler için zemin hazırlamaktadır.

Kent mekanında aynılaştırma süreci:

Kent mekanının şekillenmesinde izlenen politikalar ve planlama anlayışının sonucunda

kentsel mekanda yaşanan değişimlere bakıldığında; gerek kent merkezleri, gerekse kent çeperleri farklı yapılanma süreçleri yaşamıştır. Prestij projeler şeklinde gerçekleşen yüksek yoğunluk yapılaşma, eski kent dokusunun giderek yok olma sürecinine, kentin yaşam kaynağını oluşturan tarım alanları, orman alanları, kıyıların da gün geçtikçe standart projelerle yok olmasına neden olabilmektedir. Hatta, 1980’lerden sonra da devam eden gecekondulaşma, bu sefer farklı bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Bu durumda artık gecekonduların karşısında, kat karşılığında daire almak için gönüllü olarak anlaşılan müteahhitler değil, büyük kentsel proje sahipleri bulunmaktadır. Böylece postmodernizmin kentin farklılıklarını ön plana çıkarma anlayışı geçerli olmamış, sermayenin kent mekanını biçimlendirme mantığı, kentte birbirinin kopyası olan, standart mekanların oluşmasına neden olabilmektedir. 1980-2000 yılları arası bu anlamda geçiş özelliğı taşımaktadır. 1950-1980 yılları arasındaki kentin genel görünümü, 1980 yıllarından sonra Turizmi Teşvik Yasası’nın getirdiğı yeni mekansal örüntüler, kapalı korunaklı siteler, alışveriş merkezleri vb. mekansal gelişmelerle; mekanda aynılaşmaya doğru evrilecek olan, çeşitlilik ve aynılaşmanın birlikte olduğı bir yapı sergilemiştir. Aynılaşma süreci kentsel dönüşüm projeleri ve standart özellikli kentsel tasarım projelerinin uygulanmasıyla gelişen yapılaşmalarla özellikle 2000’li yıllardan sonra belirgin hale gelmiştir. Modern düşüncenin toplum düzenini sağlamak adına benimsenen “yaratıcı yıkım” ilkesi, postmodernistler tarafından çeşitliliğı yok ettiğı yönünde eleştirilirken; 1980’lerden sonra İstanbul, bir önceki dönemde görülmeyen bir “yıkım” ve “standart projelerin uygulandığı yeniden yapım” süreciyle karşı karşıya gelmiştir.

Modernizm döneminin kavramlarından olan yaratıcı yıkım, yüzünü en belirgin olarak 2000’li yıllardan sonra kentsel dönüşüm uygulamaları ile göstermiştir. “Depreme karşı güvenlikli yapılar yapma çabası” söz konusu yaratıcı yıkıma meşrulaştırıcı bir söylem olmuştur. Dolayısıyla Türkün vd.’nin de belirttiğı gibi, deprem için çözüm olarak lanse edilen bu uygulama aracı kısa sürede kentin küreselleşme projesi ile uyumlandırılmıştır. Bu dönemde gerçekleşen dönüşüm uygulamalarının özelliğı, sadece depreme hassas konut alanlarını hedef alan uygulamalarla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sermaye çekmeyi, ekonomik canlılık yaratmayı hedefleyen emlak eksenli projeleri de devreye sokmuş olmasıdır. Kentsel mekanının kendisinin en önemli sermaye birikim aracı olduğı bu dönemde, gayrimenkul ve inşaat sektörleri en karlı yatırım alanlarını

oluşturmuşlardır. Her ne kadar, inşaat sektörünün geçici ekonomik iyileşme yarattığı, yeterli talep olmadığı ve belirli bir süre sonra krize neden olacağı birçok akademisyen tarafından dile getirilse de, özellikle İstanbul büyük ölçekli projeler kapsamında dev bir yeniden inşa süreci içerisine girmiştir. İnşaat sektörünün önemli bir ayağını ulaşım projeleri (3. Köprü, 3. Havalimanı vb.) oluştururken, özellikle 2000’li yıllardan sonra kent gündeminde oldukça tartışılan kentsel dönüşüm projeleri, bu dönemin en önemli kentsel dinamiğini oluşturmaktadır. Bu kapsamda çıkarılan yasalar ile kentsel dönüşüm desteklenmiş, başta TOKİ olmak üzere, merkezi ve yerel yönetim bu konuda sınırsız yetkilere sahip olmuştur. Tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de kentsel dönüşümün arkasında güçlü bir siyasi otorite ve irade bulunmaktadır. Ancak literatürdeki en önemli eleştiriler, söz konusu projelerin özellikle “depreme karşı daha sağlıklı yapılar yaratmak adına”, rantı artmış alanlara yakın gecekondü bölgeleri, tarihsel konut dokusunun bulunduğu merkezi alanlar ve birtakım sosyal konut alanlarını hedef almalarıdır (Türkün vd. [137]).

Kentte farklılık yaratmak adına üst gelir grubuna hitap eden konut alanları, alışveriş alanları, iş alanları da hem yapısal ölçekte, hem de bulundukları kent parçaları kapsamında, kentin, ülkenin hatta dünyanın her yerinde görülebilecek niteliktedir. Kentin olduğu kadar onu oluşturan öğelerin de birbirine benzediği görülmektedir. Birbirini andıran mağazalar, bu mağazaların içinde aynı markalar, betondan oluşmuş mimari yapılar ve plastik kent mobilyaları, giyim ve makyaj tarzları nedeniyle ayırt edilemeyen insanlarla dünyanın hangi kentinde yaşadığımızı bilmek bile zorlaşmaktadır. İstanbul gibi tarihi, kültürü, kimliği olan bir kentte, tarihi bölgenin içinde çevreye yabancı ölçekleri yaratmak postmodernizm düşüncesinde yer alan farklılıkların bir arada bulunması ilkesi ile uyumsuzdur. Postmodernizm düşüncesinde farklılığı yakalamak adına kültürü, yerel özellikleri korumak ön plandayken, İstanbul’da kültürün ve yerel özelliklerin göz ardı edildiği bir süreç yaşanmıştır. Bazı durumlarda da, postmodernist yaklaşımın da etkisiyle eski yapılar, anıtlar ve hatırlanmaya çalışılan gelenekler hatta doğal kent parçaları kent yaşamında daha fazla yer almaya başlamıştır; ancak çoğu zaman bu yaklaşım, mevcut tarihi, kültürel ve doğal değerleri doğru biçimde korumak yerine kopyalarını yapmak biçiminde, doğal ve tarihi olarak bulunanın tekrarı şeklinde gelişmektedir (Osmanlı konaklarının taklitlerinden oluşan kapalı siteler, Boğaziçi ve yalıların öykünüldüğü

Bosphorus Evleri gibi).

Bu aynılaşma durumu, kentin kültürel özelliği, kent kimliği açısından en özellikli yerleşimlerini bile etkisi altına almaktadır. İstanbul’da İstiklal Caddesi çok çarpıcı bir örnektir. Cadde, çeşitliliğini, kimliğini ve öznelliğini hızla yitirmektedir. İstiklal Caddesi’nde özellikli kitapevleri, pastaneler vb. dükkanlar kapanmakta, yerlerini herhangi bir alışveriş merkezinde görülebilecek mağazalar doldurmaktadır. Bununla da kalmayıp, caddenin ruhuna, kimliğine ve leğine aykırı bir şekilde AVM’ler açılmakta olup, dünyanın her hangi bir kentinde yer alan caddeler ile aynılaşmaktadır. Aynı şekilde, ülkemizin en fazla yapı üreten kurumlarından olan TOKİ tarafından üretilen bir toplu konut alanına bakıldığında, bu alanın ülkenin hangi kentinde olduğunu anlama imkânı bulunmamaktadır.

Böylece, neoliberal politikaların etkisiyle, kent mekanının şekillenmesi, yereli, kültürü, özgünlüğü yok etmektedir. Homojen, monoton, ruhsuz olarak eleştirilen modern kentlerin yerine oluşturulmak istenen mekan, yine aynı özellikler taşımaktadır. Ancak modern kentte bu monotonluk ve homojenleşme toplumu düzene sokmak adına yapılırken, günümüzde daha çok pazar mekanizması, ödeme gücü ve müşterinin talebi üzerinden şekillenmektedir.

1980’lerden sonraki İstanbul manzarası kentin çeperlerinde aynılaşan dokular oluşturarak “kent dışında kentler” üretilmesinden ayrı olarak; eskiden çeperlerde olduğu halde, günümüzde kentin genişlemesiyle kent merkezine dönüşen pek çok yerleşimde, gecekondudan evrilen kentsel mekanlar ile imar mevzuatına uygun olarak gelişen ya da gelişmeyen alanlarda; zengin ile fakirin, planlı ile plansızın, hatta planlı alanlar ile “projeli alanların” yanyana olduğu ancak bu yanyanalığın postmodernizm yaklaşımının temelinde olan kentte farklı kültürlerin ön plana çıktığı çeşitlilik olmadığı, aralarında duvarlar olduğu, duvarların içerisinde homojen dokuların oluştuğu ve birbirlerine yabancı bir mekansal örüntü söz konusudur.

Son yıllarda gelişmiş ülkeler “karma konut politikaları (mix-income housing)” ile kentsel çeşitliliği barındıran bir politika geliştirmeye başlamışken, ülkemizde henüz bu süreç yaşanmamaktadır.

Planlamaya özellikle postmodernistler cephesinden eleştirilere bakıldığında, modernizmin vaadettiği ütopyayı, kamu yararına, herkese eşit modernleşme projesini

gerçekleştiremedikleri konusunda suçlanmışlardır. Özellikle serbest piyasa ve küreselleşme taraftarları, planlama olmaksızın kent mekanının ekonomik olarak da daha iyi örgütleneceğini savunmuşlardır. Ancak savundukları noktada kendileri de hataya düşmüşlerdir. Çünkü 1980’lerden sonraki süreç, uzun vadeli ulusal ve kamusal çıkarlarla, bireysel çıkarların çatışmasının mekanda hissedildiği ve de kent mekanında eşitsizliklerin ve kutuplaşmanın daha da arttığı bir süreçtir.

Tüm bu gelişmelere bakılarak kentsel mekanın şekillenmesi hakkında sonuçlar çıkarılmaya çalışıldığında, modern ve postmodern düşünce çerçevelerinin, içinde bulundukları dönemlerin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarından çok fazla etkilendiklerini görmek mümkündür. Gelişmiş ülkelerde söz konusu düşünce çerçeveleri belirli bir içtutarlıkla, planlama süreçlerine, yasal ve yönetsel çerçeveye ve yapılan mekânsal uygulamalara yön verirken; ülkemiz gibi geç modernleşmiş ülkelerde bu düşünce çerçevelerinin mekânsal tezahürleri farklı olmuş ve ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullar, planlama, yasal ve yönetsel sistem ile uygulamaları ciddi biçimde etkilemiştir.

Dolayısıyla, dönemlerin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşulları; planlama süreçlerini, yasal ve yönetsel çerçeveyi ve yapılan mekânsal uygulamaları; modern ve postmodern düşünce çerçevelerinden daha ciddi bir biçimde etkileme gücüne sahip olduğu görülmüştür.

Sahip olduğu stratejik önemi ile, her dönem, Türkiye içinde hakim bir rol üstlenen İstanbul’da kentsel mekanın gelişiminde; modern ve postmodern düşünce anlayışının hakim oldukları dönemlerde kenti planlama niyetleri ile tezahürleri farklılık göstermiştir.

İstanbul’da modern ve postmodern düşünce çerçevelerinin etkilerinin mekanda açıkça gözlenebildiğini ve mekanın salt modernizm ya da postmodernizm anlayışıyla şekillendiğini söylemek mümkün değildir. Kentsel mekanda bölgeleme düşüncesinin, homojen adalar şeklinde kentsel gelişimin ve aynılaşmanın daha çok 1980’ler sonrası dönemde belirgin hale gelmesi, modernizm yaklaşımının mekânsal izlerinin daha çok 1980’lerde sonraki dönemde görüldüğünü öne çıkarmaktadır. Ancak bu dönemde de kentsel mekanı salt modernizm anlayışının ilkeleri biçimlendirmemiştir. Dolayısıyla İstanbul’da kentsel mekanın gelişiminde; her iki anlayışın farklı izlerini görmek ya da

aynı anda iki anlayışı görmek mümkün olmaktadır.

Bu durum Feyerabend'in postmodern anlayışı ile örtüşmektedir. Feyerabend'e göre, postmodernizmde belirli bir yöntem yoktur, doğru herkese göre farklıdır, herşey doğru olarak kabul edilebilir. Bu kapsamda aynılan kent mekanının da, kutuplaşan kent mekanının da üretilmesi doğru olabilir, Dolayısıyla "eşitsizlikler"ın tanımı artık "farklılıklar" şeklinde evrilmiştir. İstanbul'un tez konusu olan iki dönemde de, içinde bulundukları dönemlerin hakim ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel koşullarından çok fazla etkilendiği ve modern ve postmodern düşünce çerçevelerinin melez olarak yansımalarının görülmesi de, bu kapsamda Feyerabend'in "Anything goes" olarak ifade ettiği gibi, postmodernizme "her şey uyar" düşünce çerçevesinde değerlendirilebilmektedir.

İstanbul'daki genel manzarada; planların (özellikle de plan tadilatlarının) projecilik mantığıyla bütünsellikten uzak, sadece tasarlanacağı mekana yönelik olarak yapılması; projelerin ise planlama kademelenmesi içinde plan kadar önem kazanarak mekanı şekillendirmede doğrudan etkili olması; dolayısıyla plan ve projenin aynı mekansal gelişimi oluşturduğu sonucunu vermektedir. Ayrıca her ne kadar literatürde postmodern bir dönemin vurguları yapılsa da, Türkün vd.'nin de belirttiği gibi, gerek dönemin yöneticilerinde, gerekse toplumda "kentin modernleşmesi" söylemi hakimdir (Türkün vd. [137]).

Dolayısıyla, İstanbul'un modern ve postmodern düşünce anlayışının hakim oldukları dönemlerde, kendine özgü bir planlama, mevzuat ve yönetim sistemi ile, kendine özgü bir biçimde geliştiği söylenebilmektedir.

Modernizm ve postmodernizm düşünce çerçevelerinin, içinde bulundukları dönemin hakim politikalarıyla birlikte, planlama süreçleri, yasal ve yönetsel çerçeve ve yapılan mekânsal uygulamaları ile ilişkisini inceleyen bu araştırma, modern ve postmodern düşünce biçimlerinin olumlu ve olumsuz yönlerini de öne çıkarmaya çalışmıştır. Mekansal anlamda bakıldığında zaman aynılaştıran, homojenleştiren, kimliksizleştiren, tepeden inme diye eleştirilen ve alternatifler aranan modernizm yaklaşımının özünde sosyal adalet, kamu yararı gibi ilkelere dayanan ve toplumun uyum ve refahını hedefleyen bir sosyal proje bulunmaktadır. Postmodernizm ise çokseslilik, katılım, uzlaşma gibi demokratik söylemlerle ön plana çıkarak, kentin özünde var olan

çeşitliliği, farklılıkları ön plana çıkarmaya niyetlenmiştir. Dolayısıyla bir düşünce çerçevesini tamamıyla reddederken, bir başkasını tamamıyla kabul etmek yerine; bu düşünce biçimlerinin hakim olduğu dönemlerdeki niyetleri ve tezahürlerini özümseyip, deneyimlerden çıkarımlarda bulunarak, olumlu yanlarını kullanmak daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu çıkarımları kent planlama sistemimiz içine entegre etmek şeklindeki bir politikanın; sağlıklı ve kaliteli kentsel gelişmeye katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- [1] Tekeli, İ., (1999). 19. Yüzyılda İstanbul Metropoliten Alanı'nın Dönüşümü; Derleyen: Dumont, P. ve Georgeon, F., (1999). Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [2] Tekeli, İ., (2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [3] Baudelaire, C., (2013). Modern Hayatın Ressamı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [4] Gültekin, M., (2007). "Charles Baudelaire ve Modernizm", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (19): 82-94.
- [5] Durkheim, E., (2012). Sosyolojik Yöntemin Kuralları, Dost Kitabevi, Ankara.
- [6] Alver, K., (2004). "Kitap Değerlendirmesi: Modern Kültürde Çatışma, Georg Simmel", Sosyoloji Dergisi, 3 (8): 191-195.
- [7] Simmel, G., (2003). Modern Kültürde Çatışma, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [8] Marx, K. ve Engels, F., (2012). Komünist Manifesto, Versus Kitap Yayınları, İstanbul.
- [9] Marx, K., (2011). Kapital: Ekonomi Politigin Eleştirisi, Cilt:1, Yordam Kitap, İstanbul.
- [10] Weber, M., (2013). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Oda Yayınları, İstanbul.
- [11] Feyerabend, P., (1991). Yönteme Hayır, Sarmal Yayınları, İstanbul.
- [12] Şener, H.E., (2007). "Kamu Yönetiminde Postmodernizm"; Derleyen: Aksoy, Ş. ve Üstüner, Y., (2007). Kamu Yönetimi: Yöntem ve Sorunlar, Nobel Yayınları, Ankara.
- [13] Yeğenoğlu, Y. ve Mutman, M., (1992). "Bilimlerde ve Toplumda Postmodernizm", Birikim Dergisi, 33: 43-57.
- [14] Derrida, J., (2011). Gramatoloji, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- [15] Derrida, J., (2001). Marx'ın Hayaletleri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- [16] Uçan, H., (2009). “Modernizm/Postmodernizm ve J.Derrida'nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi”, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4 (8): 2345-2368.
- [17] Zerzan, J., (2012). Gelecekteki İlkel, Kaos Yayınları, İstanbul.
- [18] Foucault, M., (2011). Bilginin Arkeolojisi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [19] Foucault, M., (2003). Cinselliğin Tarihi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- [20] Foucault, M., (2012). İktidarın Gözü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [21] Foucault, M., (2011). Büyük Kapatılma, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [22] Gürkan, H., (2013). “Modernleşme ve Postmodernizm İçerisinde Gilles Deleuze’ün Tarih Anlayışı Üzerine Bir İnceleme”, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8 (11): 131-148.
- [23] Lyotard, J. F., (2013). Postmodern Durum, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- [24] Baudrillard, J., (2010). Nesneler Sistemi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- [25] Baudrillard, J., (1997). Tüketim Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [26] Baudrillard, J., (2009). Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- [27] Baudrillard, J., (2013). Üretimin Aynası ya da Tarihi Materyalist Eleştiri Yanılsaması, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- [28] Baudrillard, J., (2002). Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- [29] Baudrillard, J., (1991). Sessiz Yığınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [30] Aslan, S. ve Yılmaz, A., (2001). “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2 (2): 93-108.
- [31] Lefebvre, H., (2007). Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları, İstanbul.
- [32] Lefebvre, H., (2012). Gündelik Hayatın Eleştirisi I, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- [33] Lefebvre, H., (2013). Gündelik Hayatın Eleştirisi II, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- [34] Göka, E., (1998). “Siz Marx’ın neresindesiniz; sağında mı, solunda mı?” Virgül Dergisi, 12: 35-38.
- [35] Harvey, D., (2013). Asi Şehirler, Metis Yayınları, İstanbul.
- [36] Debord, G., (2006). Gösteri Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [37] Gottdiener, M., (2005). Postmodern Göstergeler- Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri, İmge Yayınevi, İstanbul.

- [38] Kortan, E., (1996). "Modern ve Postmodern Mimarlığa Eleştirel Bir Bakış", Yapıdan Seçmeler 9 - Mimari Akımlar II, YEM Yayınları.
- [39] Harvey, D., (1993). "Postmodernizme Bir Bakış", Praksis Dergisi, 49: 53-59.
- [40] Gür, Ş.Ö., (1984). "Yöre Mimarlığı: Nostalgia" Mimarlık Dergisi, 1984/2: 3-5.
- [41] Best, S. ve Kellner, D., (2010). Postmodern Teori, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [42] Kellner, D., (1994). Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar; Derleyen: Küçük, M., (1994), Modernite versus Postmodernite, Vadi Yayınları, Ankara.
- [43] Sallan, S. ve Boybeyi S., (1994). "Postmodernizm-Modernizm İkilemi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi, 15: 313-323
- [44] Harvey, D., (1996). Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul.
- [45] Habermas, J., (2001). İletişimsel Eylem Kuramı, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- [46] Benhabib, S., (2005). Elestiri, Norm ve Ütopya- Elestirel Teorinin Temellerine Dair Bir İnceleme, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [47] Özdikmenli, İ., (2006). Jürgen Habermas'ın Modernite Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [48] Held, D., (1980). Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas, Berkeley, University of California Press, Kaliforniya.
- [49] Giddens, A., (2012). Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [50] Kızılcılık, S., (1994). "Postmodernizm: 'Modernlik Projesine' Bir Başkaldırı", Türkiye Günlüğü Dergisi, 30: 86-96.
- [51] Jameson, F., (2011). Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Küresel Mantığı, Nirengi Kitap, Ankara.
- [52] Alayoğlu, A. O., (2001). "Modernizm ve Postmodernizm: Çatışmanın Ortasında Marksizm", Kültür ve Politika Dergisi, 34
- [53] Stauth G. ve Turner, B. S., (1992). "Nostalji, Postmodernizm ve Kitle Kültürü Eleştirisi", Birikim Dergisi, 33: 62-70
- [54] Berman, M., (1994). Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [55] Gellner, E., (2000). Postmodernizm, İslam ve Us, Ümit Yayınları, Ankara.
- [56] Gellner, E., (1993). Mülakat, Türkiye Günlüğü, Sayı: 24, Cedit Yayınları, Ankara
- [57] Heller, A. ve Feher, F., (1993). Postmodern Politik Durum, Öteki Yayınevi, Ankara.
- [58] Holsti, O.R., (1968). Content Analysis; Derleyen: Lindzey, G. ve Aroston, E. (1968). The Handbook of Social Psychology, Addison-Wesley Publishing Company Inc., 2: 596-692.

- [59] Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MODERN, 16 Şubat 2013.
- [60] Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GT.S.56b4e27374c1a8.09526144, 16 Şubat 2013.
- [61] Sağır, A., (2009). “Neo-Ontolojik Bir Okuma: Küresel Korkulardan Küresel Ahlaka”, International Davraz Congress on Social and Economic Issues Shaping the World’s Future: New Global Dialogue, 24-27 Eylül 2009, Isparta.
- [62] Jeanniere, A., (1994). Modernite Nedir?; Derleyen: Küçük, M., (1994), Modernite versus Postmodernite, Vadi Yayınları, Ankara.
- [63] Yırtıcı, H., (2009). Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- [64] Şentürk, R., (2010). Mekansal Bilişime Ontolojik Bir Yaklaşım, Akademik Bilişim Yaklaşımları, <http://ab.org.tr/ab10/bildiri/24.doc>, 22 Mart 2013.
- [65] Bağlı, M., (2002). “Klasik Fizik (Newton Paradigmasının) İlkeleri Bağlamında Modern Bilincin ve İktidarın İmkanları: Özgürlük ve Yetkinlik, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, 4 (3): 33-57.
- [66] Eagleton, T., (2014). Tanrının Ölümü ve Kültür, Yordam Kitap, İstanbul.
- [67] Tunah, İ., (2009). Felsefeye Giriş, Altın Kitaplar, İstanbul.
- [68] Karakurt, E., (2006). “Kentsel Mekanı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26: 1-25.
- [69] Vikipedi, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Kapitalizm>, 14 Haziran 2013.
- [70] İşlek, E., (2007). İstanbul’da 1980 Sonrasında Oluşan Kapalı Konut Alanlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [71] Legates, T. R. ve Stout F., (1996). “Modernism and Early Urban Planning, 1870-1940”; Derleyen: Legates, T. R. ve Stout F., (1996), The City Reader, Routledge Publishing, Londra ve New York.
- [72] Fishman, R., (1996). Urban Utopias: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier; Derleyen: Campbell, S. ve Fainstein S.S., (1996). Readings in Planning Theory, Blackwell Publishing.
- [73] Gürel Üçer, Z.A. ve Yılmaz, G., (2004). “Housing Typologies In The Context of Urban Utopias”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 17 (4): 133-147.
- [74] The 18th Century Enlightenment: A Reassessment of Civilization, a Shift in Conceptions of Human Nature and Nature, https://www.mtholyoke.edu/courses/rschwartz/hist151/lectures/Lecture6_Enlightenment.htm, 16 Nisan 2013.
- [75] Jacobs, J., (1996). The Death and Life of Great American Cities; Derleyen: Campbell, S. ve Fainstein S.S., (1996). Readings in Planning Theory, Blackwell Publishing.

- [76] Barnett, J., (1987). The Elusive City, Herbert Press, Londra.
- [77] Local Ecologist, Burnham's Plan of Chicago, <http://www.localecologist.org/2009/03/burnhams-plan-of-chicago-1909.html>, 13 Nisan 2013.
- [78] Morril, D.L., (2006). Reconnaissance Survey Of Superblock/Apartment Projects In Charlotte-Mecklenburg, <http://www.cmhpf.org/Surveys/surveymecklenburgpaper.htm>, 16 Nisan 2013.
- [79] Sennett, R., (1999). Gözün Vicdanı, Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [80] Khan, H., (1995). International Style, Modern Architecture From 1925-1965, Taschen.
- [81] Le Corbusier (1964)., The Radiant City, Faber and Faber Limited, Londra.
- [82] Zelef, H., (2000). Ütopya, Kent ve Doğa; Frank Lloyd Wright ve Broadacre, Mimarlık Dergisi, 291: 15-18.
- [83] 'Broadacre City' Modell 1934 – 35, http://medienarchitektur.at/architekturtheorie/broadacre_city/2011_broadacre_model_de.shtml, 12 Nisan 2013.
- [84] Özbek Sönmez, İ. (2012)., “Kent Planlama ve Adalet İlişkisinin Değişen İçeriği”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 98: 283-300.
- [85] <https://www.flickr.com/photos/elbuitre/2293624559>, 02 Mayıs 2013.
- [86] http://www.skyscraper.org/EXHIBITIONS/FAVORITES/fav_seagram.htm, 02 Mayıs 2013.
- [87] Şengül, T., (2001). “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı”, Praksis Dergisi, 2: 9-31.
- [88] Tekeli, İ., (1999). Modernite Aşılırken Siyaset, İmge Kitabevi, Ankara.
- [89] Bıçkı, D. (2001). “Modernizm ve Postmodernizm”, İş-Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt: 3 (1), <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=113&cilt=3&sayi=1&yil=2001>, 12 Kasım, 2014.
- [90] Touraine, A., (2002). Modernliğin Eleştirisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [91] Doğan, E., (2001). Türkiye Kentlerinde Yirmi Yılın Bilançosu, Praksis Dergisi, 2, 97-123.
- [92] Öncü, A. ve Weyland P., (2005)., Mekan, Kültür, İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [93] Berner, E., (2005). Metropol İkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila'da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadeli; Derleyen: Öncü ve Weyland, (2005). Mekan, Kültür, İktidar, Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [94] Bourdieu, P., (1994). Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste, Harward University Press, Harward.

- [95] Görgün Baran, A., (2008). “Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi”, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 2008/2: 86-97.
- [96] Altay, A., (2007). “Bir Kamu Malı Olarak Sosyal Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, Ege Akademik Bakış Dergisi, 7 (1): 337-362.
- [97] Featherstone, M., (1996)., Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [98] Felsefe Ekibi (2008), “Tüketim Kültürü Teorileri”, Felsefe Ekibi İnternet Dergisi, 10, http://www.felsefeekibi.com/dergi10/s10_y1.html, 17 Haziran 2013.
- [99] Zukin, S., (1996). Whose Culture, Whose City; Derleyen: Le Gates, R.T. ve Stout, F. (1996). The City Reader, Routledge Publishing, Londra ve New York.
- [100] Korkmaz Tırkeş, G., (2008). “Orta Sınıfın Kent Mekanıyla İlişkisi: Kültürel Yaklaşımlara Yönelik Bir Yöntem Önerisi”, TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi, 2008/3, 41-47.
- [101] Pruitt-igoe-collapses, <https://futurescaping.wordpress.com/2009/04/24/hello-world/pruitt-igoe-collapses/>, 18 Haziran 2014.
- [102] Kartal kentsel dönüşüm projesi, <http://selectivekartal.net/kartal.asp>, 22 Haziran 2013.
- [103] <http://disneyworld.disney.go.com/maps/>, 18 Haziran 2013.
- [104] İnce, A., (2007). “(Soylulaştırma Kavramı Aracılığıyla) Soysuzlaştırma”, <http://www.arkitera.com/k164-soylulastirma-kavrami-araciligiyla-soysuzlastirma.html>, 22 Ağustos 2013.
- [105] <http://www.ehotelbuild.com/tr/proje.asp?islem=projedetay&id=5>, 18 Haziran 2013.
- [106] <http://www.achievement.org/autodoc/photocredit/achievers/geh0-030>, 18 Haziran 2013.
- [107] http://selensalcuk.blogspot.com/2009_02_01_archive.html, 18 Haziran 2013.
- [108] <http://www.achievement.org/autodoc/photocredit/achievers/joh0-050>, 18 Haziran 2013.
- [109] Kuban, D., (2004). İstanbul, Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [110] Bilgin, İ., Akın, G., Boysan, B., Bozdoğan, S., Güvenç, M., Korkmaz, T., Yücesoy, E., (2010). İstanbul 1919-2010 Kent, Yapılı Çevreye ve Mimarlık Kültürü Sergi Kitabı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [111] Türkün, A., Aslan, Ş. ve Şen, B., (2014). 1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul’da Konut Alanlarının Gelişimi: Mevzuat, Aktörler ve Hakim Söylem; Derleyen: Türkün, A., (2014). Mülk, Mahal, İnsan - İstanbul’da Kentsel Dönüşüm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [112] İBB, (2009). İstanbul Çevre Düzeni Nazım Planı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul.

- [113] Duranay, N., Gürsel, E. ve Ural, S., (1972). Cumhuriyetten Bu Yana İstanbul Planlaması, Mimarlık Dergisi, 7: 65-109.
- [114] Özler, Ş., (2007). Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları 1934-1995, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, İstanbul.
- [115] Suher, H., (1995). “Planlama”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [116] Şengül, T., (2013). “Distopya ve Ütopya”, Bir Artı Bir Dergisi, 20-26.
- [117] Yeşilırmak, A. (2011). “İstanbul Makroformu Bağlamında Kademeli Plan Birlikteliği”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul
- [118] Yenen, Z., Dinçer, İ., Şengezer, B., Yakar, H. ve Dikçınar, B., (1996). “İstanbul Metropolitan Alanında Merkez Gelişimi ve Tarihi Yarımada’nın Değişen Rolü” Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu Bildiriler, 17-19 Nisan 1996, İstanbul.
- [119] Yüzer, M.A., (1996). “İstanbul Metropolitan Alanının Değişen Sanayi Yapısı”, Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu Bildiriler, 17-19 Nisan 1996, İstanbul.
- [120] Tezer, A. ve Gülersoy, N.Z., (1996). “İstanbul’un Planlanması ve Kentsel Gelişim Sürecinin Değerlendirilmesi”, Habitata Doğru İstanbul 2020 Sempozyumu Bildiriler, 17-19 Nisan 1996, İstanbul.
- [121] Şenyapılı, T., (1998). Cumhuriyet’in 75. Yılı, Gecekondunun 50. Yılı, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [122] Abbot, J., (2002). An Analysis of Informal Settlement Upgrading and Critique of Existing Methodological Approaches, Habitat International, 26, 303-315.
- [123] UN Habitat, (2003). Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements, Earthscan Publications, Londra.
- [124] Sietchiping, R., (2005). “Prospective Slum Policies: Conceptualization and Implementation of a Proposed Informal Settlement Growth Model”, Third Urban Research Symposium on ‘Land Development, Urban Policy and Poverty Reduction’, 4-6 Nisan 2005, Brezilya.
- [125] Turner, J. F. C., (1967). Barriers and Challenges For Housing Development In Modernized Countries, Journal of American Institute of Planners, 32: 167-181.
- [126] Handzic, K., (2010). “Is Legalized Land Tenure Necessary In Slum Upgrading? Learning From Rio’s Land Tenure Policies in Favela Bairro Program”, Habitat International, 34: 11-17.
- [127] Bredenoord J.ve Lindert, P. (2010). “Equal Access To Shelter: Coping With The Urban Crisis By Supporting Self-Help Housing”, Habitat International, 34: 274-277.
- [128] Bredenoord J. ve Verkoren O., (2010). “Pro-Poor Housing Policies: Rethinking the Potential of Assisted Self-Help Housing”, Habitat International, 34: 278-287.

- [129] Pugh, C., (2001). "The Theory and Practice of Housing Sector Development for Developing Countries 1950-1999", Housing Studies, 16 (4), 399-423.
- [130] Tapan, M., (1998). "İstanbul'un Kentsel Planlamasının Tarihsel Gelişimi ve Planlama Eylemleri", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [131] Tümertekin, E., (2009). İstanbul, İnsan ve Mekan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [132] Torlak, E., (2002). "İmar Yasalarının Gelişimi Üzerine Düşünceler", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 11 (3): 58-69.
- [133] İNPB, (1980). İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı Raporu, İstanbul Nazım Plan Bürosu, İstanbul.
- [134] Akın, O., (2012). "İstanbul Kentinin Değişim Öyküsü", Mimarist Dergisi, 45: 46-59.
- [135] Turak, E., Akçura, S. ve Tekeli, İ., (1968). "İstanbul Planlaması", Seminer Bildirisi, 3 Mayıs 1968, İstanbul.
- [136] Osmay, S., (1998). "1923'ten Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [137] Türkün, A., Öktem Ünsal, B. ve Yapıcı, M., (2014). 1980'ler Sonrasında Kentsel Dönüşüm: Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar; Derleyen: Türkün, A., (2014). Mülk, Mahal, İnsan - İstanbul'da Kentsel Dönüşüm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [138] Duyguluer, F., (2010). "İmar Mevzuatının Analizi", Güney Mimarlık Dergisi, 2: 11-20.
- [139] Kejanlı, D.T., Akın, C.T., Yılmaz, A., (2007). "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (19): 179-196.
- [140] Atalan, Ö., (2008). "Boğaziçi Kıyı Yerleşmelerinin Tarihsel Değişim Süreci Ve Koruma Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma Ortaköy- Kuruçeşme Sahili", Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [141] Öktem, B., (2005). "Küresel Kent Söyleminin Kentsel mekanı Dönüştürmedeki Rolü"; Derleyen: Kurtuluş, H. (2005). İstanbul'da Kentsel Ayırışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- [142] İBB, (1995). İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Planı Raporu, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul.
- [143] Kurtuluş, H., (2005), "Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir"; Derleyen: Kurtuluş, H. (2005). İstanbul'da Kentsel Ayırışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- [144] Sey, Y., (1998). "Cumhuriyet Döneminde Konut", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

- [145] Bilgin, İ., (1998). “Modernleşmenin ve Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesinde Cumhuriyetin İmarı”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- [146] Türkün, A. ve Kurtuluş, H., (2005). “Giriş Bölümü”; Derleyen: Kurtuluş, H. (2005). İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- [147] Öktem Ünsal, B. ve Türkün, A., (2014). Neoliberal Kentsel Dönüşüm: Kentsel Alanlarda Sınıfsal Tahliye, Yoksullaşma ve Mülksüzleşme; Derleyen: Türkün, A., (2014), Mülk, Mahal, İnsan - İstanbul’da Kentsel Dönüşüm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [148] Türkün, A. (2014). Kentsel Ayrışmanın Son Aşaması Olarak Kentsel Dönüşüm; Derleyen: Türkün, A., (2014), Mülk, Mahal, İnsan - İstanbul’da Kentsel Dönüşüm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [149] Kurtuluş, H., (2005). İstanbul’da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği; Derleyen: Kurtuluş, H. (2005). İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- [150] Türkün, A., ve Sarıoğlu, A. (2014), Tarlabası: Tarihi Kent Merkezinde Yoksulluk ve Dışlanan Kesimler Üzerinden Yeni Bir Tarih Yazılıyor; Derleyen: Türkün, A., (2014), Mülk, Mahal, İnsan - İstanbul’da Kentsel Dönüşüm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [151] Kurtuluş, H., (2012). “Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak”, TMMOB Şehir Plancıları Odası Planlama Dergisi, 2012/3-4: 7-12.

EK-A

**İSTANBUL’UN KENTSEL GELİŞİM SÜRECİNE İLİŞKİN
ZAMAN ÇİZELGESİ**

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı :Emine KARAOĞLU
Doğum Tarihi ve Yeri :05.11.1982 / Bursa
Yabancı Dili :İngilizce
E-posta :eminetayyare@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Kentsel Mekan Org. ve Tasarım	Yıldız Teknik Üniversitesi	2007
Lisans	Şehir ve Bölge Planlama	Yıldız Teknik Üniversitesi	2004
Lise	Sayısal	Yalova Lisesi	2000

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2010	Yalova Belediyesi	Şehir Plancısı
2005	İstanbul Büyükşehir Belediyesi	Şehir Plancısı

YAYINLARI

Bildiri

1. Tayyare Karaoğlu, E. ve Keskin Yıldız, Z., (2009). “Kentsel Mekanların Yeniden Değerlendirme Sürecinde Tarihi Kentsel Kamusal Alanların Korunması Üzerine Bir İnceleme: Haydarpaşa Örneği”, “Kent Merkezlerini Savunmak/Korumak” konulu 33. Dünya Şehircilik Kolokyumu, 6-8 Kasım 2009, Antalya.
2. Tayyare Karaoğlu, E. ve Özbay, M., (2010). “Avrupa Kültür Başkentleri’nde Kültür Eksenli Kentsel Dönüşüm: İstanbul Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası Örneği”, “Kentsel Tasarım ve Kültürel Politikalar”, Uluslararası 21. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 13-14 Ekim 2010, MSGSÜ, İstanbul.
3. Tayyare Karaoğlu, E., 2010, “Sembolik Sermayenin Toplumda ve Mekanda Yarattığı Aynılaşıma ve Farklılaşma”, “Planlamanın Dili” konulu “34. Dünya Şehircilik Kolokyumu”, 9-11 Kasım 2010, Kayseri.

Kitap

1. Tayyare E., (2009). “Depremin Birey ve Toplum Üzerindeki Psikolojik Etkileri”; Derleyen: Kozaman vd., (2009). Planlama Felsefesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul